

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Avrupa Birliği Bilim Dalı

Doktora Tezi

**21. YÜZYILDA AVRASYA'DAKİ
OLUŞUMLAR VE TÜRKİYE'NİN AB
ALTERNATİFLERİ BAĞLAMINDA TÜRK
BİRLİĞİNİN OLABİLİRLİĞİNİN ANALİZİ**

Ayhan Nuri YILMAZ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali ARSLAN

İstanbul - 2012

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Ayhan Nuri YILMAZ

Numarası : 2502410123

Anabilim/Bilim Dalı : Avrupa Birliği

Danışman Öğretim Üyesi: Prof.Dr.Ali ARSLAN

Tez Savunma Tarihi :06.09.2012

Tez Savunma Saati : 14:00

Tez Başlığı : 21.Yüzyılda Avrasya'daki Oluşumlar ve Türkiye'nin AB Alternatifleri Bağlamında Türk Birliğinin Olabilirliğinin Analizi.

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 35. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof.Dr.Ali ARSLAN		Kabul
2- Prof.Dr.Zekai ÖZDEMİR		Kabul
3- Prof.Dr.Ercüment TEZCAN		Kabul
4- Doç.Dr.Zeynep KIVILCIM		Kabul
5- Yrd.Doç.Dr.M.Akif İÇKE		Kabul

ÖZ

Uluslararası siyaset arenasında 1980’li yılların sonuna doğru yaşanan gelişmeler, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin 1991 yılında dağılmasına yol açmış ve bu durum Avrasya denilen coğrafyada birçok yeni devletin bağımsızlıklarını kazanmasını sağlamıştır. Bu devletlerarasında bulunan Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan, Türkiye ile tarih, köken, dil ve din bakımından ortak noktalara sahiptir.

Bağımsızlık sonrasında bölge çapında bir entegrasyona dair fikirler telaffuz edilmeye başlanmıştır. Dünya genelinde birçok teorisyen, bölgede oluşan boşluk sonrasında dünya siyasetinde Avrasya’nın gelecekte üstleneceği role dair çıkarımlarda bulunmuşlardır. Tüm bu gelişmeler, Avrasya ve Orta Asya’da birçok uluslararası oluşumu da beraberinde getirmiştir.

Öte yandan Avrupa Birliği’ne entegrasyon sürecinden geçen Türkiye için, söz konusu gelişmeler bir fırsat olarak algılanmıştır. Bölgeyle tarihsel ve coğrafi bağları düşünüldüğünde, Türkiye’nin bağımsızlığını yeni kazanmış Türk Cumhuriyetleri ile ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerini geliştirmesi beklenmiştir. Türkiye, rasyonel ilişkiler kurabilecek ve gerekli siyasi girişimleri yaparak bütünleşme senaryolarını lehine kullanabilecek midir?

Diğer taraftan Rusya Federasyonu için, Avrasya bölgesinin ve Orta Asya devletlerinin çeşitli doğal zenginliklerinden faydalanmak ve bu avantajı diğer küresel güçlere kaptırmamak en önemli hedeflerden biridir. Amerika Birleşik Devletleri gibi, kimi görüşlere göre tek süper güç olarak nitelenen bir devletin bölgedeki doğalgaz rezervleri, petrol ve enerji kaynaklarının kontrolüne dair politikalar izlemesi, olası Avrasya Birliği senaryolarını daha da zayıflatmaktadır. Bölge, zamanla küresel güçlerin üzerinde stratejik

oyunlar oynadığı bir “satranç tahtası”na dönüşmüş vaziyettedir. Avrasya ve özellikle Orta Asya’daki devletler arasındaki güvenlik sorunları ve kimi toplumlar arasındaki etnik anlaşmazlıklar da göz önünde bulundurulduğunda, olası bir bütünleşmenin gerçekleşmesinin giderek daha da güç bir hal aldığı söylenebilmektedir.

ABSTRACT

The developments in international politics towards the end of 1980's, finally lead to the dissolution of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) in 1991 and as a consequence, new independent states have emerged in Eurasia. Among these states, Azerbaijan, Kazakhstan, Uzbekistan, Turkmenistan and Kyrgyzstan had common historical, ethnic, religious and linguistic ties with Turkey.

After gaining independence, ideas on regional integration has been started to be discussed. Many doctrinaires developed arguments on the more effective role of Eurasia countries on regional and world politics and concluded that the authority gap would be filled by these states. These new political movements and existence of new states also lead to the foundation of new International Organizations in Eurasia and Central Asia.

On the other hand, for Turkey who is on the way through the integration process to European Union, these developments have been considered as new opportunities. Based on the historical and geographical ties of Turkey with the region, the country was expected to develop economical, political and cultural relations with new independent Turkic republics. Could Turkey benefit from this new status, set up rational relations and take political actions for the realization of integration scenarios with these new states?

On the other hand, it is crucial for Russian Federation to take advantage of the entire natural resources of Eurasian and Central Asian countries, and not to lose this favourable position against the other global powers. USA, who is considered as the only super power according to some perspectives, also adopts a policy for controlling all natural gas reserves, petroleum and energy sources in the region, and this policy is implicitly weakening the possible Eurasia Union scenarios. In the course of time, the

region has become like a “chess board”, on which the global powers play strategy games. Considering the security problems and the ethnic conflicts between the Eurasia states and especially the Central Asian states, it can be said that any possible integration in the region is becoming more difficult day by day.

ÖNSÖZ

AB üyelik başvurusu ile Türkiye'nin elli yıllık Avrupa macerasının sonuna gelinip gelinmediğinin hala bir muamma olarak durduğu şu günlerde nasıl bir neticeye varılacağı, muhtelif akademik argümanların konusu olmayı sürdürmektedir. İşin ilginç yanı bütün varsayımlara rağmen Türkiye'nin üyelik sürecinin nereye, ne şekilde ve ne zaman varacağına iki tarafça da hala netleştirilmemiş olmasıdır. Zira bu konuda AB ülkelerinde genel bir uzlaşma olmadığı gibi uluslararası faktörlerin yenedünya düzeninde yer alma ve buna bağlı ittifak çabaları da konunun hukuki siyasi ve ekonomik tarafını daha da çetrefilli hale getirmektedir.

AB'nin Genişlemeden sorumlu üyesi Olli Rehn, "Avrupa'nın Gelecek Sınırları" adındaki kitabında, Türkiye bir köprü mü, köprübaşı mı yoksa ergime potası mı sorusunu sorarak Türkiye'nin üyelik macerasını sorgulamaktadır. Kitapta bir yanıyla Türkiye'nin üye olmasının gerekliliği vurgulanırken aslında bir yandan da bu üyeliğin imkânsızlığı ortaya konmaktadır. Aslında bu çelişkiyi yaşama anlamında yalnız da değildir. Türkiye'de de pek çok akademisyen ve siyasetçi biraz yılgınlıktan biraz da belki onurlu davranmak adına Türkiye'nin üyeliğini artık desteklememektedirler. 1980'lerin AB yanlısı yayımlarının yerini artık karşı sesler almıştır. Prof. Dr. Erol Manisalı artık yalnız değildir ve pek çok akademisyen AB üyelik sürecine ciddi eleştiriler getirmekte ve Gümrük Birliği'ni sorgulamaktadırlar. AB karşıtı yayımlar arsında en çok dikkat çekenlerden birisi de hocam Prof. Dr. Ali Arslan'ın Efendi ve Uşak adlı kitabıdır. Bu kitap AB Türkiye ilişkilerini başlangıçtan bu yana incelemekte ve bütün bu sürecin Türkiye'yi kontrol etme adına yönetildiğini, aslında Türkiye'nin pek de bir şey kazanmadığını iddia etmektedir.

Üyelik sürecinde her ne kadar ekonomik ve siyasi entegrasyon ön planda tutuluyor ve Türkiye'nin performansı bu anlamda sorgulanıyor olsa da yüzyıllarca Avrupalılar'ın büyük bir çoğunluğu nezdinde hep öteki olmuş olan Türkler ve temsil ettikleri ülke Türkiye, ötekileştirilmeyle karşı karşıyadır ki bu durum Başbakan Erdoğan'ın bile bazen sert yorumlarında görülen kızgınlığa yol açmakta ve üyelik

müzakerelerinin o veya bu sebeple baltalanıyor ya da geciktiriliyor olmasının sıkıntısı yaşanmakta ve bunun sebebi çeşitli kurum ve kişilerce sorgulanmaktadır. Kanımca bu psikolojik faktörün göz ardı edilmesi fotoğrafı eksik kılmaktadır. Sadece iktisadi ve hukuki çerçeveden bakarak Türkiye'nin geciken üyeliğini anlamak mümkün değildir. Nitekim Bulgaristan, Romanya, Slovakya gibi ülkeler bile birlik üyesi olmuşken Türkiye'nin hala dışarıda tutuluyor olması, sebebin sadece ekonomik olmadığını gayet iyi bir şekilde göstermektedir.

Söz konusu bu durum, Türkiye'yi alternatif bütünleşme arayışına da itmiştir. Pek tabii ki yenedünya düzeninin ve Türkiye'nin içinde bulunduğu jeo-stratejik konum da onu bu arayışa zorlamakta, yeni düzendeki yerini belirleme ve sağlamlaştırmaya yöneltmektedir.

Bu durum, AB bilim dalında doktora tezini yazmakta olan biri için ilginç görünse de Türkiye'nin yeni ittifak çabaları ve bunların irdelenmesini içeren bir tezin, Türkiye'nin gelecekte nerede duracağı ihtimallerini içereceğinden önemli olacağı düşünülmektedir.

Tezin birinci bölümünde, Avrasya'daki yeni oluşumlar incelenecektir. Oluşumlar, tarihsel gerekliliklerle ilişkilendirilip, hali hazırdaki performans ve gelecekteki muhtemel varış noktaları Türkiye'ye etkileri açısından analiz edilecektir. Bu analizde birleşme teorileri ve bütünleşme süreçleri de açıklanacak ve her bir bölgesel örgütlenmenin hangi aşamada olduğu ve işlerliği sorgulanacaktır. Bu bağlamda, Bağımsız Devletler Topluluğu, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Şanghay İşbirliği Örgütü, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği, İslam Konferansı Örgütü, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Orta Asya Bölgesel Ekonomik İşbirliği, Avrasya Ekonomik Topluluğu, Orta Asya İşbirliği Teşkilatı ve Türk Konseyi gibi bölgesel bütünleşme çabaları, güç dengeleri ve birleşme teorileri kapsamında değerlendirilecektir.

Buna bağlı olarak, aşağıda ismi geçen teorisyenlerin yenedünya düzeninin nasıl şekilleneceğine dair tezleri ve yaklaşımları da incelemeye katılacaktır.

Fukuyama – Tarihin sonu mu?
Huntington – Medeniyetler çatışması
Brzesinski - Büyük satranç tahtası
Dugin - Avrasyacılık
Mackinder – Heartland (Kalpgah) teorisi

Tezin ikinci kısmında, Türkiye'nin AB alternatiflerine tezimdeki başat olasılık olan Türkçe konuşan devletlerin siyasi ve iktisadi entegrasyonu incelenecektir. Beş Türk Cumhuriyeti'nin bağımsızlıklarını kazanmalarından bu yana sergiledikleri ekonomik performans ve Türkiye ile ilişkilerin düzeyi detaylı olarak incelenecek, mevcut durumun başarılı olup olmadığı değerlendirilecektir. Başarılı olunan alanlar ve olunamayanlar ortaya konulacak, bunların gelecek projeksiyonuna atıf yapılacaktır. Türkiye'nin bağımsızlıklarından itibaren bu ülkelerle olan ilişkisi çok yönlü olarak değerlendirilecektir. Bu bölümde, söz konusu devletlerin milli aidiyet algılamaları da inceleme konusu yapılacak ve mevcut milli kimliklerin tarihi geçmişi de göz önüne alınarak Türklük ve Türkîlik tanımlamaları üzerinde fikir analizi yapılacaktır.

Üçüncü kısım, entegrasyonun psikolojik ve sosyolojik yanını test etmeye yöneliktir. Yapılacak bir anketle beş Türk Cumhuriyeti'nde yaşayan halkların Türkiye ve birbirleri ile bütünleşme, birlikte yaşama yönündeki duygu ve tepkileri analiz edilecektir. Kanaatimce, zaten sorgulanması gereken Türkçe konuşan devletlerin bütünleşebilirliği değildir. Zira söz konusu halklar SSCB çatısı altında birlikte yaşamış ve aynı sistemle yönetilmişlerdir. Özellikle Orta Asyalı dört Türk dilli cumhuriyet için işin tarihi ve etnik benzerlik yanı da vardır. (Türkistanlılık) Dolayısıyla bu anketle halkların birlikte yaşama iradesi ve bunun ne şekilde olabileceği hususu sorgulanmak üzere coğrafi, tarihi, kültürel ve toplumsal parametrelerin derecesinin ne düzeyde olduğu belirlenmeye çalışılacaktır.

Tezin Metodolojisi

Birinci ve ikinci kısımlarda, yaygın bilimsel araştırma kaynaklarına başvurularak Türkçe, İngilizce, Rusça ve Türk dil ve lehçelerindeki yayınlardan bilgi toplanmıştır. Kırgızca'ya olan hâkimiyetim, diğer Türk lehçelerine olan aşinalığım ve orta dereceli Rusça bilgim çalışmaya ciddi katkı sağlamıştır. İktisadi birleşmeler teorisi, AB gelecek vizyonu ve Avrasyacılık üzerine yazılmış yüzü aşkın kaynak ve kitap toplanmış ve bunların okumaları yapılarak tezimize alakalı kısımlarından faydalanılmıştır. Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik veriler için ağırlıklı olarak TÜİK, TİKA, DİE ve Avrasya Araştırmaları merkezindeki kaynaklar kullanılmıştır.

Üçüncü kısımdaki anket ile ilgili başvurulacak metodolojik yaklaşım başlangıçta örnekleme yöntemi olarak belirlenmiş ve buna bağlı olarak her bir ülkede toplumlarının eğilimlerini iyi temsil eden denek gruplar seçilmesi amaçlanmışken, karşılaşılan teknik zorluklar ve psikolojik tepkiler nedeniyle revizyona gidilerek, çalışmamıza katılacak kişiler basit rasgele örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Kırgızistan ve Azerbaycan'da yüz yüze anket ön plandayken, Kazakistan ve Türkmenistan'da çalışma daha çok sosyal medya ve elektronik posta yoluyla yürütülmüştür. Özbekistan ise özel şartları nedeniyle ciddi kısıtlamalar sunmuş ve bu nedenle ağırlıklı diaspora Özbekler ve yurtdışındaki öğrencilerle açık kapatılmıştır. Anket kişisel bilgileri almaya dönük bir kaç nominal soru ile başlayıp, liket ölçekli sorularla devam etmektedir. Bu süreçte Orta Asya'da Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı çerçevesinde görev yaptığım süreçteki bağlantı ve ilişkilerim çalışmanın etkinliği açısından bana ciddi fayda ve avantajlar sağlamıştır.

Bu süreçte başta saygıdeğer hocam Ali Arslan'a, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na ve saygıdeğer başkanları Kemal Yurtnaç beyefendiye, Türk Konseyine, Türksoy ülke temsilcilerine, TİKA'ya ve benden desteğini esirgemeyen ülke temsilciliklerine teşekkürü bir borç bilmekteyim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vii
TABLO LİSTESİ.....	xiv
HARİTA LİSTESİ.....	xvii
KISALTMALAR LİSTESİ	xviii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRASYA VE ORTA ASYA KAVRAMLARI, BÖLGESEL OLUŞUMLAR VE YENİ DÜNYA DÜZENİ

1.1. Avrasya ve Orta Asya Coğrafyasına Genel Bakış	4
1.2. SSCB'nin Dağılması Süreci ve Sonrasındaki Gelişmeler	7
1.3 Günümüzde Avrasya ve Orta Asya Jeopolitiği	10
1.4 Bölgedeki İşbirliği Örgütleri, Oluşumlar, Bugünkü	16
Konumları ve Türkiye İle Etkileşimleri	16
1.4.1. Bağımsız Devletler Topluluğu.....	16
1.4.2. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü.....	23
1.4.3. Şanghay İşbirliği Örgütü	30
1.4.4. Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği	38
1.4.5. İslam Konferansı Örgütü	40
1.4.6. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	44
1.4.7. Orta Asya Bölgesel Ekonomik İşbirliği	48
1.4.8. Avrasya Ekonomik Topluluğu (EURASEC).....	49
1.4.9. Orta Asya İşbirliği Teşkilatı	52
1.4.10. GU(U)AM Örgütü.....	54
1.4.11. Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi	57
1.4.12. Hindistan ve Avrasya'daki Varlığı.....	60
1.4.13. Türkiye'nin Bölgedeki Temel Oluşumlar ve AB ile	66
Arasındaki Dış Ticaret Rakamları.....	66

1.5 Yeni Dünya Düzeni Çerçevesinde Bölge Hakkındaki Görüş.....	69
ve Teoriler	69
1.5.1. Mackinder’ın Heartland ve Kara Hakimiyet Teorisi.....	70
1.5.2. Fukuyama ve Tarihin Sonu Tezi	72
1.5.3. Samuel P. Huntington ve Medeniyetler Çatışması	74
1.5.4. Brzezinski’ye Göre Avrasya ve Orta Asya Jeopolitiği	78
1.5.5. Dugin ve Avrasyacılık Kavramı.....	82
1.5.5.1. Avrasyacılık Kavramının Ortaya Çıkışı ve Taşındığı.....	82
Anlam.....	82
1.5.5.2. Rus Politikasında Avrasyacılığın Yeri.....	85
1.5.5.3. Türkiye ve Avrasyacılık Yaklaşımı	87

İKİNCİ BÖLÜM

AVRASYA - ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİ’NİN DURUMU, TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİ VE TÜRKİYE’NİN AB ALTERNATİFLERİ

2.1. SSCB Sonrası Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri	97
Arasındaki İlişkiler, Siyasi ve Ekonomik Durum	97
2.1.1. Azerbaycan	97
2.1.1.1. Ekonomik ve Siyasi Durumu.....	97
2.1.1.2. Türkiye İle İlişkileri	101
2.1.1.3. Türkiye - Azerbaycan Arasında Yıllara Göre Dış	105
Ticaret Rakamları	105
2.1.2. Kazakistan.....	106
2.1.2.1. Ekonomik ve Siyasi Durumu.....	107
2.1.2.2. Türkiye İle İlişkileri	111
2.1.2.3. Türkiye - Kazakistan Arasında Yıllara Göre Dış	115
Ticaret Rakamları	115
2.1.3. Özbekistan.....	117
2.1.3.1. Ekonomik ve Siyasi Durumu.....	117
2.1.3.2. Türkiye İle İlişkileri	120

2.1.3.3. Türkiye - Özbekistan Arasında Yıllara Göre Dış	124
Ticaret Rakamları	124
2.1.4. Türkmenistan	126
2.1.4.1. Ekonomik ve Siyasi Durumu	126
2.1.4.2. Türkiye İle İlişkileri	130
2.1.4.3. Türkiye - Türkmenistan Arasında Yıllara Göre Dış	134
Ticaret Rakamları	134
2.1.5. Kırgızistan.....	136
2.1.5.1. Ekonomik ve Siyasi Durumu	136
2.1.5.2. Türkiye İle İlişkileri	140
2.1.5.3. Türkiye - Kırgızistan Arasında Yıllara Göre Dış	143
Ticaret Rakamları	143
2.2. Türkiye ve Diğer Büyük Güçler Arasındaki Dış Ticaret	145
Verileri	146
2.3. Orta Asya – Avrasya Alternatif Olabilir mi?.....	147

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE, AVRASYA VE ORTA ASYA HALKLARININ KİMLİK VE ENTEGRASYON ALGILARINA DAİR ANKET ÇALIŞMASI

3. YÖNTEM.....	159
3.1. Araştırmanın Modeli	159
3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	160
3.3. Araştırmada Veri Toplama Araçları	160
3.4. Verilerin Analizi ve Yorumlanması.....	162
3.5. Süre ve Olanaklar.....	162
4. BULGU VE YORUMLAR	164
III. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	205
KAYNAKÇA.....	213
ÖZGEÇMİŞ.....	228
EKLER.....	230

TABLO LİSTESİ

Tablo-1: Türkiye'nin AB, Türk Cumhuriyetleri ve Bölgesel Entegrasyonlar ile Arasındaki İhracat Verileri (2002-2011).....	66
Tablo-2: Türkiye'nin AB, Türk Cumhuriyetleri ve Bölgesel Entegrasyonlar ile Arasındaki İthalat Verileri (2002-2011)	68
Tablo-3 : Türkiye'nin Azerbaycan'dan İthalat Verileri.....	105
Tablo-4: Türkiye'nin Azerbaycan'a İhracat Verileri.....	106
Tablo-5: Türkiye'nin Kazakistan'a İthalat Verileri.....	115
Tablo-6: Türkiye'nin Kazakistan'a İhracat Verileri.....	116
Tablo-7: Türkiye'nin Özbekistan'dan İthalat Verileri.....	124
Tablo-8: Türkiye'nin Özbekistan'a İhracat Verileri.....	125
Tablo-9: Türkiye'nin Türkmenistan'dan İthalat Verileri.....	134
Tablo-10: Türkiye'nin Türkmenistan'a İhracat Verileri.....	135
Tablo-11: Türkiye'nin Kırgızistan'dan İthalat Verileri	144
Tablo-12: Türkiye'nin Kırgızistan'a İhracat Verileri.....	144
Tablo-13: İHRACAT - ,000 USD	146
Tablo-15: Çalışmanın Aşamaları.....	163
Tablo-16: Anket Çalışmasına Katılanların Etnik Kökenleri.....	164
Tablo-17: Anket Çalışmasına Katılanların Etnik Kökenlere Göre Yaş Grupları Bazında Dağılımı	166
Tablo-18: Anket Çalışmasına Katılanlar Tarafından Konuşulan Diller	167
Tablo-20: Anket Çalışmasına Katılanların Ev İçinde Konuşmayı Tercih Ettikleri Diller	168
Tablo-21: Anket Çalışmasına Katılanların Bildiği Diller	169
Tablo-22: Anket Çalışmasına Katılanların Ana Dillerine Yakın Olacak Düzeyde Bildikleri Diğer Diller.....	170
Tablo-23: Anket Çalışmasına Katılanların Dinsel İnançları.....	171
Tablo-24: Anket Çalışmasına Katılanların Türkiye Türkçesi'ni Anlama Düzeyleri.....	172
Tablo-25: Anket Çalışmasına Katılanların Etnik kimliklerine Dair Görüşleri	173

Tablo-26: Anket Çalışmasına Katılanların Etnik Kimliklerine İlişkin Ülkelerindeki Durumları	174
Tablo-27: Anket Çalışmasına Katılanların Etnik Kimliklerine Yaşamları İçerisinde Verdikleri Önem	175
Tablo-28: Anket Çalışmasına Katılanların Ülkelerinde Etnik Kimliklere Bakış	176
Tablo-29: Anket Çalışmasına Katılanların Dinsel Kimliklerinin Yaşamları Açısından Önemi	177
Tablo-30: Anket Çalışmasına Katılanların Dinsel Kimlikleri Sebebiyle Sorun Yaşayıp-Yaşamama Durumları	178
Tablo-31: Anket Çalışmasına Katılanların Ülkelerinde Dinsel Kimliklere Bakış ...	179
Tablo-32: Anket Çalışmasına Katılanların Etnik Kimliklerine Göre Sorulan Sorulara Verdikleri Yanıtların Dağılımı	180
Tablo-33: Anket Çalışmasına Katılanların Diğer Ülkelerde Eğitim Alınması Bakımından Dağılımı	181
Tablo-34: Anket Çalışmasına Katılanların İzledikleri TV Kanalı Bakımından Ülkelere Göre Dağılımı	184
Tablo-35: Anket Çalışmasına Katılanların Ekonomik Olarak Yakın İlişki Kurulmasını İstedikleri Ülkelerin Dağılımı	185
Tablo-36: Anket Çalışmasına Katılanların Kültürel Olarak Daha Yakın İlişkiler Geliştirilmesi Arzu Edilen Ülkeler	187
Tablo-37: Orta Ve Batı Asya'daki Türk Devletlerinin AB Benzeri Bir Yapılanma İçinde Bütünleşmelerini Engellerebilecek Sebepler	188
Tablo-38: Anket Çalışmasına Katılanların Anadillerine Göre Dağılımı	189
Tablo-39: Chi-Square Tests	190
Tablo-40: Anket Çalışmasına Katılanların Kültürel Olarak Yakın İlişki Kurulmasını İstedikleri Ülkeler	191
Tablo-41: Anket Çalışmasına Katılanların Türkiye'nin Gelişmiş Bir Ülke Olmasına Dair Görüşleri	192
Tablo-42: Anket Çalışmasına Katılanların Türkiye'nin AB'ye Üye Olmasına İlişkin Görüşleri	193
Tablo-43: Anket Çalışmasına Katılanların Türkiye'nin AB'ye Üye Olmasını Gerekli Görme Nedenleri	194

Tablo-44: Anket Çalışmasına Katılanların Türkiye'nin Diğer Türk Cumhuriyetleriyle Olan İlişkilerine Bakışı	195
Tablo-45: Anket Çalışmasına Katılanların Orta ve Batı Asya'daki Türk devletlerinin AB benzeri bir yapılanma içinde bütünleşmelerine Bakışı.....	196
Tablo-46: Anket Çalışmasına Katılanların Türk Devletlerinin AB Benzeri Bir Yapılanma İçinde Bütünleşmeleri Engellenebilecek Sebeplere İlişkin Görüşleri....	197
Tablo-47: Anket Çalışmasına Katılanların Türk devletlerinin entegrasyonuna alternatif olarak Gördükleri yapılar	199
Tablo-48: Anket Çalışmasına Katılanların Etnik Olarak Benzer Kimlik Taşıyan Farklı Ülke Vatandaşlarına Bakış Açısı.....	200
Tablo-49: Anket Çalışmasına Katılanların Etnik Olarak Farklı Kimlik Taşıyan Aynı Ülke Vatandaşlarına Bakış Açısı.....	201
Tablo-50: Anket Çalışmasına Katılanların Komşu/Arkadaşlarla Aynı Dinsel Kimliği Taşıma Hususundaki Görüşleri	202
Tablo-51: Anket Çalışmasına Katılanların Komşu/Arkadaşlarla Aynı Etnik Kimliği Taşıma Hususundaki Görüşleri	203
Tablo-52: Anket Çalışmasına Katılanların Etnik ve Dinsel Kimliklere Dair Görüşlerinin Etnik Kimliklerine Göre Dağılımı.....	204

HARİTA LİSTESİ

Harita – 1: Bağımsız Devletler Topluluğu	22
Harita – 2: Karadeniz Ekonomik İşbirliği	30
Harita – 3: Şanghay İşbirliği Örgütü.....	38
Harita – 4: ASEAN.....	40
Harita – 5: İslam Konferansı Örgütü	43
Harita – 6: Ekonomik İşbirliği Örgütü.....	48
Harita – 7: CAREC	49
Harita – 8: EURASEC	52
Harita – 9: GU(U)AM.....	57
Harita – 10: TDİK.....	60

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADB	Asya Kalkınma Bankası
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
APEC	Asya-Pasifik Ülkeleri Ekonomik Topluluğu
ASAM	Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
ASEAN	Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
BDT/CIS	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
BOTAŞ	Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BTC	Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı
CACO	Orta Asya İşbirliği Teşkilatı
CAEC	Orta Asya Ekonomik İşbirliği
CAEU	Orta Asya Ekonomik Birliği
CAREC	Orta Asya Bölgesel Ekonomik İşbirliği
EBRD	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
ECO	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
EURASEC/EEC	Avrasya Ekonomik Topluluğu
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GU(U)AM	Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan, Moldova
IDB	İslam Kalkınma Bankası
IMF	International Monetary Fund
IMU	Özbekistan İslami Hareketi
IRCICA	İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
ITUR	Denizaltı Fiberoptik Kablo Sistemi
İKÖ/OIC	İslam Konferansı Örgütü
İP	İşçi Partisi

KADEK	Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi
KAFOS	Denizaltı Fiberoptik Kablo Sistemi
KEİ/BSEC	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
NAFTA	Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	Kuzey Atlantik Paktı Örgütü
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
RATS	Bölgesel Antiterörizm Yapısı
RCD	Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği
SESRTRIC	İslam Ülkeleri İstatistik Ekonomik ve Sosyal Araştırma Eğitim Merkezi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ/SCO	Şanghay İşbirliği Örgütü
TDİK	Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi – Türk Konseyi
TİKA	Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜRKSOY	Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

GİRİŞ

Soğuk savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması sonrasında yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmelerden en çok etkilenen bölge hiç kuşkusuz Avrasya coğrafyası olmuştur. Doğu Bloku ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ulusların birbirlerine yaklaşımları büyük ölçüde değişmiş, askeri ilişkiler yerini kültürel, siyasi ve ekonomik işbirliklerine bırakmıştır. Oluşan yeni konjunktürde Avrasya, jeostratejik konumu ve enerji potansiyeli itibariyle büyük öneme sahiptir¹.

Bu gelişmeler, kuşkusuz Türkiye siyaseti için de bir dönüm noktası niteliğindedir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin çöküşü, Türkiye'de gözlerin Doğu'ya ve Orta Asya'ya çevrilmesine yol açmıştır. Tarihsel yönlerden Türk halkı ile pek çok ortak özelliğe sahip eski Sovyet halkları bağımsızlıklarını ilan etmiş ve Orta Asya Bölgesi'nde bağımsız cumhuriyetler olarak uluslararası siyaset sahnesinde yerlerini almışlardır. Böylece, Sovyet rejiminin sonrasında yalnızca Türkiye ile değil diğer tüm etnik ve dini ortaklıkları bulunan topluluklarla da sosyal, siyasi ve iktisadi ilişkilerini kesmek durumunda kalan Orta Asya ve Avrasya devletleri, hem Türkiye hem de dünya devletleri ile çok yönlü ilişkileri başlatma fırsatını elde etmiştir². Tüm bunların sonucu olarak da Türkiye'de, Avrupa Birliği seçeneğine alternatif oluşturacak bir Avrasya Birliği ihtimali telaffuz edilmeye başlanmıştır.

Bu durum, bölgesel ve uluslararası boyutta birçok işbirliği ve bütünleşme girişimlerine yol açmıştır. Ancak bu girişimlerin ne derece başarılı olduğu tartışma

---

¹ Sadi Uzunoğlu, **Avrasya Bölgesine Yönelik Gelişme Stratejileri ve Potansiyel Sektör Araştırması**, Uluslararası Atatürk-Alatoo Üniversitesi Tarafından Düzenlenen "Küreselleşme Bağlamında Avrasya Toplulukları Konferansı Sunumları", Çevrimiçi, <http://canerekizceleroğlu.trakya.edu.tr/kaynaklar/8.pdf>, Erişim Tarihi: 03.07.2012

² Gamze Güngörmüş Kona, "Türkiye-Orta Asya Cumhuriyetleri Ekonomik İlişkileri ve Rusya Faktörü", 2008, Çevrimiçi, <http://gamzegungormuskona.blogspot.com/2008/05/trkiye-orta-asya-ekonomik-ilikileritrke.html>, Erişim Tarihi: 03.07.2012

konusudur. Entegrasyon çabalarının başarısız olmasının arkasında yatan sebepler nelerdir? Bölge halkları kendilerini nasıl tanımlamaktadırlar? 21. yüzyılın son on yıllık dönemiyle birlikte başlayan kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkiler, ne derece amacına ulaşmıştır? Bugün küresel güç olarak adlandırılan devletlerin söz konusu bölge üzerinde özellikle enerji kaynakları özelindeki girişimleri ve politikaları ne durumdadır?

Bu çalışmada, yukarıdaki sorulara cevap aramak hedefiyle öncelikle coğrafi açıdan Avrasya ve Orta Asya kavramları incelenecek, tarihsel süreçte söz konusu bölgede sağlanmaya çalışılan entegrasyonlar ve oluşumlar tüm yönleriyle ele alınacaktır. Sözü edilen oluşumların, coğrafi, siyasi ve ekonomik açıdan işbirliğine yönelik etki alanları değerlendirilecektir. Girişimlerin başarılı ve başarısız olma sebepleri, ilgili devletlerarasındaki ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkiler çerçevesinde ilerideki bölümlerdeki veriler vasıtasıyla desteklenecektir.

Avrasya coğrafyasına yönelik çeşitli görüşler, fikirler ve analizler, tüm dünya siyasetine damgasını vurmuş teorisyenlerin saptamaları doğrultusunda incelenerek, güncel koşullarla tutarlılıkları değerlendirilecektir. Avrasyacılık fikrinin doğuşu, ne derece destek bulduğu ve Türkiye açısından önemine değinilecektir. Türkiye içerisinde olası bir Avrasya Birliği'ne ve Avrasyacılık ideolojisine dair fikirler analiz edilecektir. Bu noktada hem destekleyici hem de birbiriyle çatışan görüşler kendine yer bulacaktır.

İkinci bölümde, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan Türk Cumhuriyetleri'nin günümüz siyasi, kültürel ve ekonomik durumları irdelenecektir. Söz konusu devletlerin Türkiye ile bağımsızlıktan bugüne ilişkileri incelenecek, bu ilişkilerin düzeyinin ne olduğu ve bölgedeki potansiyel işbirliklerine ne şekilde yansıtılabildiği hakkında yorumlara yer verilecektir. Sorunların çözümüne dair nasıl bir politika izlenebileceği ve Avrasya alternatifinin Türkiye önünde bir seçenek olup olmadığı tartışılacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde bir anket çalışmasına yer verilecektir. Çeşitli etnik kökenlerden bireylere yöneltilen sorular ve verilecek yanıtlar vasıtasıyla, etnik kimlik, din gibi olguların entegrasyon konusunda ne derece belirleyici rol oynadığı araştırılacaktır. Bölge halkları arasından farklı etnik kökenlere mensup bireylerin, geleceğe dair siyasi öncelikleri, tercihleri ve eğilimleri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Son bölümde ise tüm verilerin ışığında Avrasya coğrafyasının güncel siyasi koşullarına ilişkin eksiler ve artılar değerlendirilecektir. Geleceğe dair bütünleşme ihtimalleri ve bunların gerçekleştirilmesine yönelik uygulanabilecek politikalar üzerinde durulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRASYA VE ORTA ASYA KAVRAMLARI, BÖLGESEL OLUŞUMLAR VE YENİ DÜNYA DÜZENİ

1.1. Avrasya ve Orta Asya Coğrafyasına Genel Bakış

Tarih boyunca ve özellikle içinde bulunduğumuz yüzyılda, siyasi koşulları incelemek için coğrafi konumlardan söz etmemek olanaksızdır. Özellikle “jeopolitik” kelimesinin anlamı düşünüldüğünde, ülkelerin coğrafi şartlarının ve konumlarının günümüz siyasetinin şekillenmesinde ne derece etkili olduğu anlaşılacaktır. Avrasya ve Orta Asya coğrafi koşulları bakımından ele alındığında, kapsadıkları bölge ve etki alanları hakkında çeşitli görüşlere ulaşmak mümkündür.

Avrasya sözcüğü Avrupa ve Asya kelimelerinin birleşmesi ile oluşmuş bir terim olmakla beraber, Avrasya'nın harita üzerinde çizilmiş bir sınırı yoktur. Ancak bu bölgenin, Orta Asya'dan Kafkasya'ya ve Balkanlar'a kadar uzandığı konusunda bir görüş birliği vardır. Avrasya'nın bölgeleri incelendiğinde; Balkanlar, Karadeniz, Kafkaslar, Ortadoğu ve Orta Asya ön plana çıkmaktadır. Bu bölgelerin temel özelliği potansiyel ve aktif bölgesel çatışmalarla dolu olmalarıdır³.

“Avrasya” kavramı, Avrupa ve Asya kıtalarının birleşmesiyle oluşmuş olan oldukça büyük bir bölgeyi isimlendirmek için kullanılmış, zamanla ve özellikle de Soğuk Savaş'ın sona ermesi gibi bazı gelişmeler sonucu, siyasi açıdan daha fazla popülerlik kazanmıştır. Sosyal bilimler açısından bakıldığında Avrasya olgusu, daha önceleri Doğu Bloğu'nu meydana getiren ve bağımsızlıklarını yeni kazanmış olan ülkelerin oluşturduğu coğrafi bölgeye bir isim verilmesi ihtiyacına karşılık bir çözüm niteliğinde ortaya çıkmıştır. Böylece 1990'ların başlarında Avrasya, sadece eski Sovyet Cumhuriyetleri'ni değil, Orta, Doğu ve Güneydoğu Avrupa ülkelerini de

---

³ Anıl Çeçen, **Türkiye ve Avrasya**, , Ankara, Fark Yayınları, 2006, ss.413-415.

kapsayan bir kavram haline gelmiştir. 1990'ların ortalarıyla birlikte ise Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Baltık ülkelerinin Avrupa Birliği (AB) ile siyasi ve ekonomik entegrasyonunun kesinleşmesi üzerine Avrasya, daha çok sadece eski Sovyet cumhuriyetlerinin bulunduğu coğrafyayı tanımlamak için kullanılan bir kavram halini almıştır⁴.

Coğrafi olarak Avrasya, yeryüzünün yaklaşık %10'unu kaplayan oldukça büyük bir kara kütesine verilen isimdir. Avrasya adı, coğrafyacılar tarafından bu kara kütesini oluşturan iki kıtaya verilen Avrupa ve Asya isimlerinin birleştirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Süveyş Kanalı vasıtasıyla Afrika kıtasına da bağlantısı bulunan Avrasya, yaklaşık 53.990.000 kilometrekarelik yüzölçümü ile dünyanın en büyük kara kütesini oluşturmaktadır⁵.

Avrasya, birleşik bir yapıya sahip bulunmakta olup, Avrupa ile Asya'nın kesişme bölgesini de ifade etmektedir. Daha geniş anlamıyla Avrupa ve Asya kıtalarının iç içe geçtiği bölgelerin tümünü ortaya koyan bir kavramdır. Dünyanın doğal yapısı çerçevesinde ortaya çıkan bu jeopolitik tablo, aynı zamanda jeopolitik bir yapının da kurucusu olmuştur. Jeopolitik açıdan dünyanın anakarasını oluşturan Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları birbirine karayolu ile bağlı kıtalardır. Bu kıtalar arasında hem bir bütünlük hem de bir farklılık vardır. Kıtalararası bütünlük çerçevesinde bakıldığında, Asya ve Avrupa'nın birbirinin doğal uzantıları olduğu, aslında pek de birbirlerinden ayrı olmadıkları görülmektedir. Ne var ki, insanlık tarihi incelendiğinde bir doğu-batı sorunu olduğu görülür, doğu ve batı olarak ikiye ayrılan bu kara parçasının kesişme noktası Avrasya olarak adlandırılmaktadır⁶.

Avrasya kavramının manası hakkındaki açıklamaları destekler nitelikteki bir diğer görüşe göre ise, Avrasya kelimesi Avrupa ve Asya kelimelerinden oluşmasına

---

⁴ Emre Erşen, "Sovyet Sonrası Rus Avrasyacılığı ve Rusya-Türkiye İlişkileri Üzerindeki Etkileri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2009, s.13

⁵ A.e., s.14

⁶ Anıl Çeçen, **Atatürk ve Avrasya**, Ulusal Akademik/Politik Kitap Dizisi, 1996, Sayı 3. (Erol Göka, Murat Yılmaz, **Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya**, içinde, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul 1998, s.121.)

rağmen, felsefi anlamda daha geniş olarak “Batı” ve “Doğu”yu kastetmektedir.⁷ Bununla birlikte, doğu ve batı’nın hem dünyaya bakış açıları, hem de hayat tecrübeleri açısından birinin diğerinin zıttı olduğunun da altını çizmek gerekmektedir. Bu zıtlığın varlığından hareketle, her iki tarafın bakış açısının ayrıcalıkları çok açık bir şekilde fark edilebildiği gibi, her iki görüşün dezavantajlarının olduğu da bir gerçektir. Batının zapt edilemeyen tüketicilik mantığının hareketliliği 20. yüzyılda küresel bir krize sebebiyet vermiştir. Batı, toplumsal yaşam tarzlarını sürekli değiştirmeye kalkması sonucu zaman zaman sosyal afetlere de yol açmaktadır. Diğer yandan, Doğu kültürünün paklığı ve doğallığının yanı sıra, özellikle son birkaç yüzyıl içerisinde özellikle bilime verdiği önem gittikçe azalmış ve adeta kendi kabuğuna çekilerek gerçek dünyadan uzaklaşmıştır. Bunun sonucu olarak, Doğu toplumunda sosyal-tarihsel bir pasiflik meydana gelmiştir⁸. Bahse konu edilen bu iki anlayışın sentezlenmesi, ileride daha detaylı bir biçimde incelenecek olan “Avrasyacılık” kavramının da bir nevi temeli niteliğindedir.

Coğrafi anlamda yukarıdaki saptamalardan hareketle, Avrasya’nın hem Avrupa hem de Asya topraklarından oluşan oldukça büyük bir kara kütlesi olduğu varsayılırsa, Orta Asya coğrafyası ve kavramının, Avrasya terimi ile kastedilen bölgenin içerisinde yer aldığı kabul edilmelidir. Kimi uzmanlar Orta Asya’yı, Kazakistan’ı dışarıda bırakan bir coğrafi alanda sınırlandırırken, kimileri için bölge, Sovyet sonrası süreçte ortaya çıkan beş cumhuriyetin yanı sıra, Afganistan ve Moğolistan ile Çin Halk Cumhuriyeti’ne dahil olan Doğu Türkistan, İç Moğolistan ve Tibet bölgelerini de içerecek bir alanı kapsamaktadır⁹. Orta Asya coğrafyası, batıda Hazar Havzası ile Horasan Dağları, güneyde Hindikuş ve Kuh-i Seyid Dağları, kuzeyde Kazakistan bozkırlarının kuzey sınırları arasında kalan bölge olarak da tanımlanabilmektedir¹⁰.

---

⁷ Askhat Kessikbayev, “Soğuk Savaş Sonrası Avrasya Jeopolitiği: Orta Asya’da Yapısal Dönüşüm”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2007, s.25.

⁸ **A.e.**, s.25.

⁹ M. Turgut Demirtepe, **Orta Asya & Kafkasya Güç Politikası**, Ankara, USAK Yayınları, 2008, s.i.

¹⁰ Gökhan Bayraktar, **Orta Asya’nın ve Türkiye’nin Güvenlik Stratejileri**, İstanbul, Bilgeoğuz Yayınları, 2008, s.47.

Bölge için kullanılan bir başka terim ise “Türkistan” kavramıdır. Bilindiği üzere Türkistan, Türklerin anayurdudur ve Asya kıtasının Orta Asya veya Merkezi Asya bölgesine denilmektedir. Bu bölge, 1.5 milyon kilometrekaresi doğuda ve 3.8 milyon kilometrekaresi batıda olmak üzere, yaklaşık 5.3 milyon kilometrekarelik bir alanı kapsayan bir coğrafi bölgedir¹¹. Aslında Türkistan tabiri ve tanımı da son yüzyıl içinde ideolojik gerekçelerle önceleri mahiyeti ve kapsamı daraltılarak bilhazare ise tamamen kullanımdan çıkarılarak tarihi bir tanımlamaya dönüştürülmüştür. Bugün Türkistan tabirini ağırlıklı kullananlar Çin işgali altındaki ülkelerini tanımlamakta kullanan Uygur Türkleri’dir ve Çin resmi tabiri olan Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi yerine Doğu Türkistan’ı kullanmayı tercih etmektedirler ki bu tanımlama doğal olarak, akıllara Batı Türkistan’ın neresi olduğunu sorgulatmaktadır. Velhasıl doğusunun akıbeti batısını da etkileyeceği için güncel kullanımdan çıkarılmış olan Türkistan tanımını kolayla tekrar gündeme girebilecektir.

1.2. SSCB’nin Dağılması Süreci ve Sonrasındaki Gelişmeler

İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan uluslararası sistemi tanımlamak için kullanılmış olan Soğuk Savaş kavramını, iki kutuplu sistem döneminde ABD ve SSCB’nin liderliklerindeki Batı ve Doğu Blokları arasındaki gerginlik ve kısmi çatışma biçiminde sürdürülen mücadele olarak tarif etmek mümkündür¹². Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve SSCB’nin dağılması süreçleri, bölgede günümüz siyasi koşullarının oluşmasında kuşkusuz en önemli faktörlerdendir. Avrasya ve Orta Asya açısından bakıldığında, Sovyetler Birliği’nin çözülüşü sonrası global politikada yaşanan değişim, bölgenin önemini daha da artırmış ve bölgeyi, uluslararası güç mücadelesinin kesifleştiği bir jeopolitik alan konumuna dönüştürmüştür¹³.

Sovyetler Birliği’nin son dönemleri ele alındığında, sosyo-ekonomik gelişmenin hızlanması için, ekonomik mekanizmanın derinlemesine yeniden

---

¹¹ Atila Artam, **Türk Cumhuriyetlerinin Sosyo-Ekonomik Analizleri ve Türkiye İlişkileri**, İstanbul, Sabri Artam Vakfı Yayınları, 1993, s.14.

¹² Gökhan Bayraktar, **a.g.e.**, s.35.

¹³ M. Turgut Demirtepe, **a.g.e.**, s.i.

düzenlenmesine ve demokratik merkezilik ilkesi temeli üzerine kurulu, sosyalizmin imkanlarından daha geniş biçimde tam, sonuca ulaştırabilecek esnek bir yönetim sisteminin oluşturulması gerektiği ortaya çıkmıştır¹⁴. 1985'te iktidara gelen Mihail Gorbaçov, 1986'da Perestroika ve Glasnost politikalarını ilan etmiştir. Perestroika, Gorbaçov'a göre devrim demektir. Zira "durgunlaşan, vakti sonra eren, ileriye doğru hızlı hareketi frenleyen her şeyi yıkıp yok etmeye" sebep olmaktaydı. Bu yok etme olmaksızın, üzerinde yeni yapının oluşturacağı sahanın oluşturulması hiçbir zaman mümkün olmayacaktır. Glasnost politikası ise temelinde daha önce halktan gizlenen yönetim hatalarına ve siyasi yanlışlıklara dikkat çekme konusunda önemli rol oynayan medyanın liberalleşmesini içermektedir. Gorbaçov reformların ağırlık noktasını ekonomiden politikaya çekerek glasnost politikasının ana hatlarını belirlemiş oluyordu. Buna göre Sovyetler Birliği, ana çatıyı muhafaza ederek demokratikleşecekti¹⁵.

Sovyetler Birliği'nde yeni sisteme geçişte, Perestroika ve Glasnost politikaları beklenmedik sonuçlar doğurmuşlardır. Çöküşü durdurmak yerine hızlandırmışlardır. Ekonomik, siyasi ve kültürel meselelere gerekli çözümlerin bulunamayışı, SSCB'yi büyük bir kaosa sürüklemiştir¹⁶ ve sonuç olarak SSCB dağılmak durumunda kalmıştır. Bu süreci doğuran tarihi gelişmeler ve faktörlere bu çalışmada detaylı bir biçimde değinilmeyecektir.

Sovyetler Birliği'ndeki çözümlenin dünya siyasi tarihinde son elli yılda meydana gelen en önemli ve en etkili olay olduğu pek çok akademisyen tarafından kabul edilen bir gerçektir. Bu çözümler sonucu uluslararası sistemdeki çift kutupluluk sona ermiş, dünya ülkelerinin hemen hemen tamamı bu olaydan siyasi, ekonomik ya da güvenlikle ilgili olarak, bir biçimde etkilenmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte 20 Haziran 1990'da Özbekistan, 22 Haziran 1990'da Türkmenistan, 25 Ağustos 1990'da Tacikistan, 23 Eylül 1990'da Azerbaycan, 12 Ekim 1990'da Kırgızistan, 25 Ekim 1990'da Kazakistan egemenliklerini ilan etmişlerdir. 1991'de

---

¹⁴ Atıla Artam, **a.g.e.**, s.7.

¹⁵ Yaşar Onay, **Rus Stratejisinin Mimarları**, İstanbul, İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, s.172.

¹⁶ Atıla Artam, **a.g.e.**, s.7.

uygulanmaya çalışılan başarısız ‐Ağustos darbesi‐ sonucunda da 30 Ağustos 1991’de Azerbaycan, 31 Ağustos 1991’de Özbekistan ve Kırgızistan, 27 Ekim 1991’de Türkmenistan, 16 Aralık 1991’de Kazakistan bağımsızlıklarını ilan etmişler, böylece 1991 yılı adeta Türk Cumhuriyetleri’nin bağımsızlık yılı haline gelmiştir.¹⁷ Bunların yanı sıra, Avrupa devletleri bir araya gelerek siyasi, ekonomik, askeri, sosyokültürel boyutlarda Avrupa Birliği’ni (AB) kurarak, Kuzey Atlantik Paktı Teşkilatı (NATO) ile birlikte bir genişleme süreci başlatmışlar, Rusya’da serbest pazar ekonomisine geçiş başlamış, eskiden birbirine düşman ülkeler dost olmuş ve işbirliği yapmaya başlamışlardır¹⁸.

Batı dünyası, SSCB’nin yıkılmasının politik getirilerinden çok ekonomik getirileri üzerine odaklanmıştı. Özellikle Sovyet sonrası coğrafyada ortaya çıkan zengin yer altı ve yer üstü kaynakları ile bu coğrafyada bağımsızlıklarını kazanan devletler yeni bir pazar olarak görülmüştü. Fakat unutulmamalıdır ki; bölgede ortaya çıkan otorite boşluğu ve bu geniş coğrafyanın kime ait olduğu sorusuydu. Ama esas soru işareti, uluslararası sistemin geleceği ve yeni yapısıydı. Çünkü Avrasya coğrafyası üzerindeki egemenlik de uluslararası sistemin geleceğine bağlı olacaktı¹⁹.

Eski Sovyet coğrafyasında meydana gelen değişikliklerin hem Orta Asya, hem de Kafkasya açısından geçerli sayılan üç temel özelliğinden birincisi; modern tarih içinde Orta Asya devletlerinin ilk defa tam olarak uluslararası aktör olmasıdır. İkinci özellik güvenlik kavramıyla ilgilidir. Bu yeni cumhuriyetler, bir süper gücün güvenlik algılayışının parçası iken, SSCB’nin dağılması ile normal bir güç oldular ve aynı zamanda bir alt sistem meydana getirdiler. Meydana gelen bu değişikliğin diğer bir uzantısı da bölgesel seviyede görülmektedir. Gelişmeler sonucunda Orta Asya Cumhuriyetleri, Türkiye, İran, Afganistan’da meydana gelen siyasi değişim ve

---

¹⁷ Atila Artam, **a.g.e.**, s.12.

¹⁸ Ali Fikret Atun, **Avrasya Jeopolitiğinde Meydana Gelen Değişim ve Türk Dünyası**, Derleyenler: Ümit Özdağ, Yaşar Kalafat, Mehmet Seyfettin Erol, **21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği**, Cilt 1, Ankara, ASAM Yayınları, 2003, s.173.

¹⁹ Barış Adıbelli, **Avrasya Jeopolitiğinde Büyük Oyun**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, ss.13-14.

olaylara, bu ülkeler de Orta Asya Cumhuriyetleri'nde meydana gelen değişimlere daha duyarlı bir hale gelmişlerdir²⁰.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının bir sonucu olarak, Orta Asya bölgesinde oluşan siyasi ve ekonomik boşluktan dolayı bölge ülkeleriyle farklı ülkeler arasında çeşitli ittifaklar kurulmaya çalışılmıştır. Bu ittifakların mimarları arasında, Avrasya'da tarihsel ve ekonomik mirasa sahip Türkiye, Rusya ve İran da bulunmaktadır. Çünkü uzun yıllardan sonra Asya'daki soydaşlarıyla birleşme ya da beraber hareket edebilme fırsatını yakalayan Türkiye, yaklaşık iki yüz yıldır bölgesinde gerileme süreci yaşayan ve son yirmi yılda dünyadan tecrit edilme ile yüz yüze gelmiş olan İran ve eski imparatorluk topraklarını kaybetmek istemeyen Rusya, bu bölge devletleriyle sıcak işbirliği imkanları oluşturmak istemiştir²¹.

1.3 Günümüzde Avrasya ve Orta Asya Jeopolitiği

Jeopolitik kavramının bir bilim olarak kabul edilmesi, 19-20. yüzyıllara tekabül etmektedir. Bu kavramın, siyaset ve coğrafya arasındaki ilişkilerden faydalanarak geleceğe dair çıkarımlar yapabilen bir bilime ya da disipline duyulan ihtiyaçtan ortaya çıktığı söylenebilir²². Kavramın tanımı konusunda çeşitli görüşler mevcut olsa da en kısa biçimiyle jeopolitik, "coğrafyanın siyasi olarak yorumu" tanımıyla açıklanabilmektedir²³.

C. Haushofer, jeopolitiği "coğrafi bölgenin ve tarihi gelişmelerin etkisi altında devletin üzerinde yaşadığı yer ile ilişkisi olarak tanımlarken²⁴, Suat İlhan'a göre jeopolitik, geleceğe ait hükümler çıkarmak durumundadır. Jeopolitiğin asıl önemli özelliği, uygulamaya yönelik olmasıdır. Jeopolitik, siyasi coğrafyayı siyasete bağlar ve ilave her yeni unsurla genişleyerek yeni sorumluluklar alır²⁵.

---

²⁰ Gamze Güngörmüş Kona, **Ortadoğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar**, İstanbul ,IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s.82.

²¹ Mehmet Dikkaya, "Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun:Türkiye, Rusya ve İran" **Avrasya Dosyası İran Özel**, Sayı:3, Cilt:5, Sonbahar 1999, s.189.

²² Müjdat Güler, **Orta Asya ve Kafkaslara Türk Bakışı**, İstanbul, İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s.31

²³ Erol Mütercimler, **21. Yüzyıl ve Türkiye Yüksek Stratejisi**, İstanbul, Erciyes Yayınları, 1997, s.3

²⁴ Müjdat Güler, **a.g.e.**, s.32

²⁵ **A.e.**, s.32.

Jeopolitik kavramı, aşağıda yer alan üç tanımla da ifade bulabilmektedir²⁶:

- Coğrafya, ekonomi, nüfus vb.nin bir devletin politikası üzerindeki etkisi,
- Bir devlette, bir bölgede uygulanan politikayla, o yerin coğrafyası arasındaki ilişki,
- Bir devletin saldırgan nitelikteki genişlemesini, ekonomik ve siyasi ve coğrafi açıdan haklı kılmaya yönelik siyasi öğretisi.

İki kutuplu sistemin sona ermesiyle birlikte, 19. yüzyılın ortalarında ortaya atılan ve 20. yüzyılda devletlerin dünya politikalarında hayat bulan, kısaca coğrafyanın politikayı yönlendirmesi olarak tanımlanabilecek jeopolitiğe ilişkin teoriler, oluşan jeopolitik boşluğu doldurma konusunda yeterli olmamıştır. Başka bir ifade ile iki kutupluluğun sona ermesi ve değişen konjonktüre bağlı olarak devletlerin dünya politikaları yerine bölge politikaları önem kazanmıştır. Bu dönemde jeopolitik tartışmalarda en çok vurgulanan bölge Avrasya bölgesidir²⁷.

21. yüzyılda, ABD, AB, Rusya, Çin ve Japonya'nın bir güç merkezi olarak dünyada yeni kurulan uluslararası sisteme damgasını vuracakları, dünyanın siyasi, ekonomik, askeri, sosyokültürel meseleler dahil küreselleşme üzerinde kilit rol oynayacakları düşüncesi, uluslararası düzeyde hakimdir. Bununla beraber, adı geçen güç merkezlerinden hiçbiri, ABD ile askeri, ekonomik, teknolojik ve kültürel alanlarda boy ölçüşecek güçte değildirler. Samuel P. Huntington, *Why International Primacy Matters International Security* adlı kitabında ABD'nin dünyada tek süper güç olmasını, ABD halkının refahı, güvenliği, özgürlüğünün geleceği, serbest pazar ekonomisi ve yeni dünya düzeni için bir güvence olarak kabul etmektedir. Bu

---

²⁶ Adnan Kalkan, **Avrupa Birliği Mi, Türk Birliği Mi?**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s.412.

²⁷ Armağan Kuloğlu, "Değişen Küresel Jeopolitikte Türkiye", **Avrasya Dosyası Jeopolitik Özel**, Cilt 8, Sayı 4, Kış 2002, s.7.

bakımdan ABD, dünyada tek süper güç olarak üstünlüğünü en az iki kuşak daha sürdürmeyi amaçlamakta ve bunu yapmaya kararlı gözükmektedir. Bugün dünyada ekonomik rekabet ön plana çıkmış ve Soğuk Savaş'ın yerini “Jeopolitik Savaş” almıştır²⁸. Avrasya ve Orta Asya bölgesinin uluslararası siyasette kazandığı önem, bu jeopolitik savaş kavramı göz önünde bulundurulduğunda şüphesiz daha da artmaktadır. Mevcut küresel güç dengeleri açısından bakıldığında, Avrasya ve Orta Asya bölgesinin uluslararası ilişkilerinin karakterine ve dinamiğine en çok etkiyi, siyasi, ekonomik ve askeri ağırlığı dikkate alındığında ABD'nin yaptığı görülmektedir²⁹.

Orta Asyalı aydınların çoğu da çağdaş uygarlığın kaynağı olarak Batı'yı görmektedir³⁰. Sonuçta Orta Asya devletlerinin hızla batıya açılmasını, egemenliklerini güçlendirip sağlama alma gereksinimi kadar, günümüzün başat uygarlığının otantik kaynaklarıyla doğrudan ve kalıcı bir iletişim sağlama ve böylece kendi yalıtılmışlıklarına bir son verme arzusu da motive etmektedir. Batı'ya yönelik bu politikanın ve eğilimin işleme koyulan örnekleri, bu eğilimi daha da belirginleştirmektedir. Örnek olarak Azerbaycan'ın ve (Tacikistan dışında) bütün Orta Asya devletlerinin yazılı iletişimin temel aracı olarak Latin alfabesini benimsemeleri gösterilebilir³¹. Bir diğer örnek ise, günümüzde Batılı ticaret kuruluşlarına ve yatırımcılarına görece dostane bir uygulama sergilenmektedir. Bugün, Mobil Oil, General Motors, Boeing, Philip Morris gibi devlerin de dahil olduğu yaklaşık yetmiş Amerikan şirketi (muhtemelen ABD'nin daha fazla yatırımını ve katılımını çekmek amacıyla) Orta Asya'da faaliyet halindedir.³²

Jeopolitik biliminin öncülerinden sayılan İngiliz Mackinder ve Alman Haushofer başta olmak üzere birçok stratejist, Avrasya'yı dünyanın merkezi olarak değerlendirmiş, ve bu bölgeye hakim olan gücün bütün dünyaya hakim olabileceği

---

²⁸ Ali Fikret Atun, **a.g.e.**, ss.174-175.

²⁹ Şatlık Amanov, **ABD'nin Orta Asya Politikaları**, İstanbul, Gökkuşbu Yayınları, 2007, s.91

³⁰ Kemal H. Karpat, **Türkiye ve Orta Asya**, Ankara, İmge Kitabevi, 2003, s.266.

³¹ Kemal Karpat hoca bu tespitinde söz konusu ülkelerin alfabe konusundaki niyet ve çalışmalarını kasetmiş olmalı zira Kazakistan ve Kırgızistan'da Kril alfabesi hala kullanımdadır.

³² Kemal H. Karpat, **a.g.e.**, ss.266-267.

görüşünü ileri sürmüşlerdir. SSCB'nin yıkılışıyla birlikte tek küresel güç haline gelen ABD, gelecekte kendi konumunu tehdit edebilecek potansiyel gücün Avrasya'dan çıkacağı endişesini taşımaktadır. Bu büyük mücadelede Çin'in rolü de oldukça önemlidir. Zira Çin, bölgenin en büyük ekonomik ve askeri gücü olmaya aday ülkedir. Ekonomik büyümesi bugünkü hızıyla devam ederse 2015 yılında ABD'nin seviyesine ulaşması beklenmektedir. 2025 yılında ise dünyanın en büyük ekonomisi haline gelmesi beklenen Çin'in ezeli "düşman kardeşi" Rusya ile ilişkileri Soğuk Savaş'tan sonra gelişmeye başlamış olup 1996 yılında iki ülke arasında stratejik ortaklık kurulduğu bile açıklanmıştır. Bölge jeopolitiği açısından bakıldığında Rusya ile Çin'in ittifak arayışlarının temelinde bölge dışı güçlerin - yani ABD'nin - Avrasya'da hakimiyet sağlamasına engel olma arayışları bulunmaktadır. Tüm bu teoriler ve bilgilerin ışığında, günümüzde Orta Asya ve Avrasya coğrafyasının ne kadar büyük bir jeopolitik ve jeostratejik öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır³³.

İngiliz coğrafyacı Halford Mackinder, jeopolitik ile ilgili görüşlerini ilk defa 1904 yılında, "Tarihin Coğrafi Mihveri (The Geographical Pivot of History)" adlı bildiri ile ortaya koymuş ve Avrasya'nın iç kısmını dünya siyasetinin coğrafi merkezi olarak tanımlamıştır. Bu bölgeye "Mihver Bölgesi (Pivot Area)" adını veren Mackinder, bu bölgenin denetiminin dünya hakimiyeti açısından belirleyici bir öneme sahip olduğunu söylemiştir. Mackinder, bu Merkez Bölgesi çevresinde Almanya, Avusturya, Türkiye, Hindistan ve Çin'i kapsayan bir "İç Hilal" (Inner Crescent), bir de İngiltere, Afrika, Avustralya, Japonya, ABD ve Kanada'yı da içerisine alan "Dış Hilal" (Outer Crescent) bölgesi belirlemiştir³⁴. Mackinder, II. Dünya Savaşı yılları ve sonrasında tanımladığı bölgelerin sınırlarını sürekli değiştirmiştir.

Yeryüzünde, "Dünya Adası (World Island)" adını verdiği, Asya-Avrupa-Afrika kıtalarından oluşan bir tek büyük kara parçasının olduğunu kabul eden

---

³³ Müjdat Güler, **a.g.e.**, ss.35-36.

³⁴ Faruk Sönmezoglu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000, s.510.

Mackinder'e göre, Rusya'nın bulunduğu orta bölge "Heartland-Kalpgah" olarak adlandırılmıştır.³⁵

Ortaya koyduğu teoriye göre³⁶;

- "Doğu Avrupa'ya hakim olan Merkez Bölgesi'ni kontrol eder,
- Merkez Bölgesi'ne hakim olan Dünya Adası'nı kontrol eder,
- Dünya Adası'na hakim olan dünyayı kontrol eder."
- Mackinder'in görüşlerine ve Heartland teorisine ileriki bölümlerde daha detaylı biçimde değinilecektir.

Nicolas Spykman'ın görüşlerine de günümüz bölge jeopolitiği açısından kuşkusuz değinilmelidir. Merkez Bölgesi'nin yakın bir gelecekte dünya hakimiyeti açısından gerekli güce erişemeyeceğini ileri süren Spykman, sanayinin ve iletişimin gelişmesiyle Avrasya'yı çevreleyen bölgenin (Rimland) stratejik bakımdan merkez bölgeden daha önemli olabileceğine dikkat çekmiş³⁷, Mackinder'in temel jeopolitik görüşlerinden yararlanmakla beraber, onları farklı yorumlayarak farklı sonuçlara ulaşmıştır. Mackinder'in Merkez Bölgesi'ne dayanan dünya hakimiyeti görüşünü bir anlamda tersine çevirerek "Kenar"a sahip olmanın önemi üzerinde durmuş;

"Kenar'a (Rimland) hakim olan Avrasya'yı kontrol eder, Avrasya'ya hakim olan dünyanın kaderini kontrol eder" demiştir³⁸.

---

³⁵Servet Cömert, "Jeopolitik ve Türkiye'nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam", **Jeopolitik Dergisi**, Sayı 1, Kış 2002.

³⁶ Faruk Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.510.

³⁷Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler**, İstanbul ,Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1997, s.224.

³⁸ Faruk Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.512.

İleriki bölümlerde, görüş ve teorilerine daha detaylı bir şekilde değinilecek olan Brzezinski'ye göre ise; Avrasya, üzerinde küresel üstünlük mücadelesinin sürdürüleceği bir satranç tahtasıdır. Adına jeostrateji dediğimiz, jeopolitik çıkarların stratejik yönetimi anlamına gelen oyun, satrançla kıyaslanabilse de, normal bir satranç tahtasına göre oldukça oval bir görünümde olan Avrasya satranç tahtasında, her biri farklı güçlere sahip olan ve sayıları ikiden fazla birçok oyuncu bulunmaktadır. Esas oyuncular satranç tahtasının batısında, doğusunda, ortasında ve güneyinde yer almaktadır³⁹.

Jeopolitik ve jeostratejik açıdan ele alındığında, Avrasya'yı önemli kılan özellikler şu şekilde sıralanabilir⁴⁰:

- Avrasya, dünya nüfusunun yaklaşık ¼'üne sahip olmakla beraber, dünya kara kütesinin yaklaşık %37'sini oluşturmaktadır.
- Dünya GSMH'nin yaklaşık % 60'lık bir kısmına olan bu coğrafya, yeryüzünde bilinen enerji kaynaklarının da yaklaşık %75'ine sahip bulunmaktadır. Ayrıca ekonomik girişimler ve yer altı zenginlikleri göz önünde bulundurulduğunda, dünyadaki fiziksel zenginliklerin de çoğu Avrasya'da bulunmaktadır.
- ABD'den sonra dünyanın en büyük 6 ekonomisi ve silah satın alıcıları bu coğrafyada bulunmakla beraber, birçok bilinen ve gizli nükleer güç de Avrasya'dadır.
- Dünya jeopolitiği ve siyasi stratejiler bakımından giderek önem kazanan bu coğrafya, üstünde küresel hakimiyet mücadelesinin güdüleceği aşikar olan, bir satranç tahtası niteliğindedir.

---

³⁹ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, İnkılap Kitabevi, Ankara, 1997, s.53.

⁴⁰ Servet Cömert, **a.g.e.**, s.34

1.4 Bölgedeki İşbirliği Örgütleri, Oluşumlar, Bugünkü Konumları ve Türkiye İle Etkileşimleri

1.4.1. Bağımsız Devletler Topluluğu

SSCB'nin hukuki olarak Aralık 1991'de Minsk Antlaşması ve Almatı Protokolü ile sona ermesiyle birlikte⁴¹, bağımsızlık sonrası Orta Asya'da işbirliğinin sağlanmasına yönelik ilk kurumsal yapı, Bağımsız Devletler Topluluğu'dur. 8 Aralık 1991 tarihinde, Beyaz Rusya, Rusya Federasyonu ve Ukrayna devlet başkanları Beyaz Rusya'nın başkenti Minsk'te bir araya gelerek "Bağımsız Devletler Topluluğu"nu kurmuşlardır.⁴² Dünya siyasi tarihi açısından önemli bir olay olan ve, çok zor koşullarda yürütülen görüşmeler sonucunda Minsk kenti yakınlarında bulunan Belovejsk isimli yerde imzalanan anlaşmaya, "Belovejsk Antlaşması" ismi verilmiştir. Anlaşmanın önsözünde;

"Biz, daha sonra Yüksek Âkit Taraflar olarak anılacak Belarus Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu ve Ukrayna, 1922 yılında Birlik Antlaşması'nı imzalayan ve SSCB'nin kurucusu olan devletler olarak, SSCB'nin bir uluslararası hukuk süjesi ve jeopolitik gerçeklik olarak varlığının sona erdiğini beyan ediyoruz. Bununla birlikte, halklarımızın tarihsel ortaklığına ve aralarındaki mevcut ilişkilere dayanarak ve Yüksek Akit Taraflar arasında imzalanan iki taraflı antlaşmaları dikkate alarak, demokratik hukuk devletlerini kurmaya çalışarak, devlet egemenliğinin karşılıklı olarak tanınması ve buna saygı duyulması, kendi kaderini belirleme konusunda ayrılmaz hak, eşitlik ve içişlerine karışmama ilkeleri, kuvvet kullanma veya diğer her türlü baskı yöntemlerinden vazgeçme, uyuşmazlıkların barışçı yollarla halli, uluslararası hukukun diğer genel ilke ve normları temelinde ilişkilerimizi geliştirmeyi amaçlayarak, ülkelerimiz arasında dostluğun, iyi komşuluk ilişkilerinin ve karşılıklı olarak yararlı işbirliğinin bundan sonraki gelişiminin ve

---

⁴¹ Şatlık Amanov, **a.g.e.**, s.367.

⁴² R. Sakwa, M. Webber, "The Commonwealth of Independent States, 1991-1998: Stagnation and Survival", **Europe - Asia Studies** , Vol. 51, No.3, 1999, s.379.

güçlendirilmesinin halklarımızın ulusal çıkarlarına köklü bir biçimde uygun olduğuna, barış ve güvenliğe hizmet ettiğine inanarak, Birleşmiş Milletler Antlaşması, Helsinki Nihai Senedi ve AGİK'in diğer belgelerinin amaç ve ilkelerine bağlılığımızı bir daha teyit ederek, insan ve halkların haklarına dair genel kabul gören uluslararası ilkelere uyma yükümlülüğünü üstlenerek aşağıdakiler hakkında mutabık kaldık." denerek antlaşmanın maddeleri sıralanmıştır⁴³. Bununla birlikte yapılan bir açıklamayla topluluğun tüm eski SSCB devletlerine ve aynı amaçları paylaşan diğer devletlere de açık olduğu belirtilmiştir⁴⁴.

Bağımsızlıklarını yeni kazanmış olan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde ve Tacikistan'da da bu açıklamalar doğrultusunda yeni bir siyasi hedef belirlemiştir. Bu gelişmelerden kısa bir süre sonra, ekonomik ve askeri bakımdan yetersiz kalacaklarını düşünen Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan Devlet Başkanları, Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta bir araya gelerek, BDT'ye eşit koşullarda katılmaya hazır olduklarını açıklamışlardır⁴⁵. Bu açıklamayı takiben ise, 21 Aralık 1991'de Rusya Federasyonu, Ukrayna, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan (25 Ağustos 2005'ten beri tam üye değil), Moldova, Azerbaycan, Ermenistan olmak üzere 11 Cumhuriyet ve gözlemci statüsündeki Gürcistan; Kazakistan'ın o dönemdeki başkenti Alma-Ata'da toplanarak (Almatı Zirvesi), Minsk Anlaşması'nı tamamlayan anlaşmayı imzalayarak BDT'yi (CSI) oluşturmuşlardır⁴⁶.

BDT, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Doğu Bloğu'nun dağılması sonrası Avrasya'da ortaya çıkan siyasi, askeri, ekonomik ve stratejik ilişkilerin yeniden yapılanmasına yönelik bir çözüm niteliğinde ortaya çıkmıştır. Eski ordunun yerine üye ülkelerin kendi ulusal silahlı kuvvetlerini kurmasını kolaylaştıracak

---

⁴³ Fuad Hüseyinov, "Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Oluşumunun Hukuki Boyutları", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2003, Cilt: 52, Sayı: 4, s.389.

⁴⁴ A.V. Vozzhenikov, "The Evolution of CIS Military-Political Cooperation", **Military Thought**, Vol. 16, No.1, 2007, ss.139-141

⁴⁵ İrfan Ülkü, **Moskova'yla İslam Arasında**, İstanbul, Orta Asya, Kum Saati Yayınları, 2002, s.66.

⁴⁶ Haktan Birsal, **Eski Dünya'nın Karanlık Yüzü Orta Asya Jeopolitiği**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, ss.116-117.

mekanizmaları üzerinde anlaşmalar imzalanmıştır. Üye ülkelerdeki geçiş sürecinin toplumsal çalkantılara meydan vermeden sürdürülmesi ve yerel çatışma unsurlarının barışçıl yollarla çözüme kavuşturulması, BDT'nin kuruluşteki temel hedefleri arasında yer almıştır. Güvenlik boyutunda ise, dış sınırların ortak korunumu, nükleer silahların kontrolü, ortak hava savunması ve saldırıya uğrayan ülkenin savunmasına katılım gibi unsurlar yer almaktadır.⁴⁷

Bu noktadan hareketle, BDT bünyesinde Orta Asya'daki güvenlik sorunlarının çözümü veya koordinasyonuna katkı sağlayacak birtakım siyasi - askeri yapılanmalar oluşturulmuştur. Örneğin, 1992 yılında Sınır Birlikleri Komutanları Konseyi, 1993 yılında Savunma Bakanları Komitesi, 1995'de Hava Savunma Koordinasyon Komitesi oluşturulmuştur. Bunun gibi özel uzmanlık gerektiren ekonomi, askeri işbirliği, sınır güvenliği, örgütlü suçlarla mücadele, ulaşım, iletişim, ekoloji ve kültür gibi alanlarda da konseyler kurulmuştur⁴⁸. Ancak bu organlara katılımın gönüllü olması nedeniyle, bazı konseylerin üye sayısı çok sınırlı kalmış ve topluluğun etkinliği azalmıştır. Örneğin, Savunma Bakanları Konseyi'ne Ukrayna, Türkmenistan ve Moldova katılmamaktadır. Sadece 1991-1998 döneminde Türkmenistan 31, Gürcistan 28, Azerbaycan 22, Ukrayna 16, Moldova 12 ve Özbekistan 8 organda yer almıştır⁴⁹.

BDT'nin kuruluş aşamasında olduğu gibi, örgütün daha sonraki siyasi, ekonomik ve askeri – güvenlik alanlarındaki girişimlerinde Rusya belirleyici rol oynamıştır.⁵⁰ Ancak belli dönemlerde Rusya'nın etkinliğinin azalması da ileri sürülen bir görüştür. Allison ve Jonson'a göre, bağımsızlığın ilk yıllarında Ukrayna, Gürcistan ve Baltık ülkeleri tam bağımsız bir politika izlemek isterken, Orta Asya ülkelerindeki genel kanı, güvenliklerini Rusya Federasyonu olmaksızın tek başlarına tesis edemeyecekleri yönünde idi. Orta Asya ülkelerinin her yönden Moskova'ya dayanmaları ilk başlarda Rusya'ya bölgede etkili olmak için büyük bir fırsat verse de

---

⁴⁷ Şatlık Amanov, **a.g.e.**, s.368

⁴⁸ A.V. Vozzhenikov, **a.g.e.**, s.142

⁴⁹ R. Sakwa-M. Webber, **a.g.e.**, s.395

⁵⁰ Şatlık Amanov, **a.g.e.**, s.370

1990'ların ortalarından itibaren Orta Asya devletlerinin BDT'den ziyade ikili ilişkilere önem vererek bağımsız birer savunma gücü oluşturmaya yönelmeleri ve Türkiye, İran, Çin, ABD ve diğer batılı devletler gibi dış güçlerin bölgeye ilgisi (yardımları), göreceli olarak Rusya'nın etkisini azaltmaya başlamıştır⁵¹.

Bu gelişmeler Moskova'yı önlemler almaya itmiş, ve özellikle 2001 sonlarından günümüze ABD'nin eski Sovyet coğrafyasında varlığını güçlendirmesi üzerine Rusya, BDT sahasında üstünlüğünü sürdürmek amacıyla yeni tepkisel entegrasyon girişimlerinde de bulunmuştur. Bu noktada, topluluğa üye olan ülkelerin enerji alanındaki işbirliği büyük bir önem teşkil eder. BDT'nin diğer üyelerinin menfaatlerine uygun olacak şekilde, doğal gaz üreticisi ülkeler arasında stratejik ortaklığın sağlanması amacıyla, Rusya, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan Devlet Başkanları, 1 Mart 2002'de ortak bir bildiriye kabul etmişlerdir. Rusya'nın inisiyatifiyle Ekim 2002'de yapılan BDT Enerji Bakanları Toplantısı sonucunda BDT Yakıt ve Enerji Konseyi'nin kurulması kararlaştırılmıştır. Öte yandan, 19 Eylül 2003 tarihinde Yalta'da (Ukrayna) yapılan zirvede, serbest ticaret anlaşmasının oluşturulmasına ve BDT ülkeleri arasında ekonomik işbirliğinin geliştirilmesine karar verilmiş, Beyaz Rusya, Kazakistan, Rusya, ve Ukrayna Devlet Başkanları tarafından "ortak ekonomik alan"ın oluşturulması hakkında bir anlaşma da imzalanmıştır⁵².

BDT içinde siyasi kararların uzlaşma içerisinde alınması, temel kuraldır. Üyeler, kendilerini ilgilendirmeyen ya da itiraz ettikleri konularda tarafsız kalarak hazırlanan belgelere imza atmamaktadırlar. Böylece her hangi bir belge sadece imzacı devletler için yükümlülük getirmektedir⁵³. Bu yapı örgütün etkinliğini, karar alma mekanizmasını ve yaptırımlarını zayıflatmaktadır.

---

⁵¹ R. Allison, L. Johnson, "Central Asian Security: Internal and External Dynamics", R. Allison ve L. Jonson (Ed.), Central Asian Security, Royal Institute of International Affairs, London 2001, ss.1-3

⁵² Şatlık Amanov, **a.g.e.**, ss.368-370.

⁵³ W. H. Lewis, E. Marks, "Searching for Partners: Regional Organizations and Peace Operations", Institute for National Strategic Studies (INSS), National Defense University, Washington DC 1998, p.62.

BDT açısından entegrasyonun yapısını zayıflatan bir diğer etken de 2001 yılında BDT içerisinde dört farklı siyasal oluşumun meydana gelmiş olması olarak gösterilebilir. Bu girişimler şunlardır⁵⁴:

1- Rusya – Beyaz Rusya Birliği

2- Orta Asya Ekonomik Topluluğu (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan)

3- GU(U)AM (Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan, Moldova)

4- Avrasya Ekonomik Topluluğu (Kazakistan, Rusya, Beyaz Rusya, Kırgızistan, Tacikistan)

Topluluk organları tarafından alınan birçok karara, düzenlemeye ve imzalanan birçok anlaşmaya rağmen, bugün gelinen noktada BDT, sadece sorunların müzakere edildiği bir forum haline dönüşmüştür. Alınan kararların ve imzalanan anlaşmaların birçoğunda uygulamaya dönük bir sonuç çıkmamıştır⁵⁵. Karar alma mekanizması da topluluğun etkinliğini azaltmıştır. Alınan kararlar sadece imzalayan ülkeler için geçerli olmasına rağmen, bu kararların uygulandığını kontrol edecek etkili bir mekanizma da oluşturulamamıştır⁵⁶.

BDT'nin Avrasya ya da Orta Asya bölgesinin güvenliği açısından bakıldığında bazı olumlu etkiler yaptığı da söylenebilir. SSCB'nin dağılması sonrası özellikle söz konusu bölgede ortaya çıkan boşluğu doldurmaya çalışarak, uluslararası sistemde varlığını sürdürmeye çalışan Orta Asya Cumhuriyetleri'nde meydana gelebilecek olası çatışma ve istikrarsızlık ihtimallerini gidermeye çalışmıştır. Özellikle 1992'de başlayan ve bölgede etnik çatışmaların yaşanabileceğine dair bir

---

⁵⁴ Şatlık Amanov, **a.g.e.**, s.369.

⁵⁵ Zainiddin Karaev, "Border Disputes and Regional Integration in Central Asia" **Harvard Asia Quarterly**, IX, No.4, 2005, s. 49

⁵⁶ A.V. Vozzhenikov, **a.g.e.**, s.143.

işaret veren Tacikistan İç Savaşı sonrasında yapılan girişim buna örnek olarak gösterilebilir. Savaşın patlak vermesi ile Temmuz 1993’de Tacikistan yönetiminin talebi üzerine Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan tarafından BDT Barış Gücü oluşturulmuştur⁵⁷.

Günümüzde BDT’nin uluslararası ilişkilerdeki rolü ve gücüne baktığımızda, örgütün bir entegrasyon aracı olmaktan uzaklaştığı söylenebilir. Bölgedeki ABD varlığı ve Çin nüfuzunun artması sonucu BDT giderek güç kaybına uğramaktadır. ABD’nin bölgede etkinliğini artırması, iktidar değişimleri, sivil toplum kuruluşlarının daha fazla söz sahibi olması ve renkli devrimler, bölgeyi daha kolay yönlendirebilir hale getirirken, BDT’nin geleceğini de şüphe altında bırakmaktadır. Özellikle Orta Asya bölgesinde ortaya çıkan farklı entegrasyon girişimleri ve Şanghay İşbirliği Örgütü’nün siyasi ve askeri bakımdan güçlü oluşu, BDT üyelerini farklı siyasal tercihlere itmiş, ABD’nin bölgede etkinliği karşısında BDT’nin rolü tartışılır hale gelmiştir⁵⁸.

Bu tezin yazılma aşamasındaki en ilginç gelişme ise Avrasya Birliği’nin hayata geçirilmesi konusundaki atılan adımlardır. Bu durum, her ne kadar BDT varlık sebebini yitirmiş olsa da EUROSEC’in (Avrasya Ekonomik Topluluğu) altyapısı üzerinde Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan’ın aralarında oluşturduğu gümrük birliği ile Avrasya Birliği’nin ayak sesleri duyulmaya başlanmıştır. 18 Temmuz 2012 tarihli Dünya gazetesinde ‘‘Avrasya Birliği 2015’de Geliyor’’ başlığı ile verilen haberde Eski Sovyet coğrafyasında AB ile kıyaslanacak bir birliğin oluşuyor olduğunun bilgisi verilmekte ve son EUROSEC toplantısında bunun kararlaştırıldığını belirtilmektedir.

Açıklamaya göre Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev’in ev sahipliğinde, Kremlin Sarayı’nda toplanan Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev, Tacikistan

---

⁵⁷ W. H. Lewis, E. Marks, **a.g.e.**, ss.70-71

⁵⁸ Şatlık Amanov, **a.g.e.**, ss.371-372

Cumhurbaşkanı İmamali Rahman, Belarus Cumhurbaşkanı Aleksander Lukaşenko, Ukrayna Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç, Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan ve Moldova Cumhurbaşkanı Vekili Marian Lupu Avrasya Birliği için çalışmaların 2015'e kadar tamamlanması konusunda görüş birliğine varıldığı söylenmektedir⁵⁹.

Avrupa Birliği benzeri bir entegrasyonu ilk kez Kazakistan devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev 1994'te Moskova'da bir üniversitede dile getirmişti. Ekim 2011'de Rus Başbakanı Vladimir Putin bu konuyu gündeme taşımış ve 18 Kasım 2011'de Rusya Kazakistan ve Beyaz Rusya Avrasya Birliğini 2015 yılında hayata geçirmek üzere anlaşma imzalamışlardır. Anlaşma Avrupa komisyonunu model alan bir Avrasya Komisyonu ile Avrasya Ekonomik alanının 1 Ocak 2012'de faaliyete geçirilmesi için entegrasyon yol haritası belirlenmiştir.⁶⁰ Bu gelişmeler Türkiye'nin Avrasya'daki menfaatlerini ve bölgeyle ilgili alternatif entegrasyon planlarını tamamıyla değiştirecek tarzda önemli gelişmelerdir.

Harita – 1: Bağımsız Devletler Topluluğu

* Harita, bu çalışma için özel olarak çizilmiştir. (Çizen: Ayhan Nuri Yılmaz)

⁵⁹ Çevrimiçi, <http://www.dunya.com/avrasya-birligi-2015te-geliyor-149321h.htm>, Erişim Tarihi: 20.06.2012

⁶⁰ Çevrimiçi, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25285202/>, Erişim Tarihi: 20.06.2012

1.4.2. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü

1980’li yılların sonunda Sovyetler Birliği’nin büyük ekonomik sıkıntılar içine girmesi ve bunu takiben dağılması sonucu, yeni oluşan devletler varlıklarını sürdürebilmek için değişen dünya şartlarına uygun yeni bir dış politikaya ve ekonomik anlayışa ihtiyaç duymuşlardır. Öte yandan Türkiye’nin Avrupa Topluluğu’na entegrasyon için uzun yıllar çaba sarf etmesine karşın adeta birliğin dışında tutulmaya çalışılması Karadeniz’e kıyısı bulunan ülkeler arasında bölgesel bir işbirliği için ekonomik ve psikolojik etmenlerin oluşması sonucunu doğurmuştur.⁶¹ Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) fikri, 1990’lı yılların başında Doğu Avrupa ülkeleri ile SSCB’deki rejim değişikliği sürecinin hızlandığı bir dönemde doğmuş, öncülüğünü Türkiye’nin yaptığı bir bölgesel işbirliği girişimidir.⁶² Bu perspektiften yola çıkılarak KEİ’nin, kuruluş esnasında Türkiye’nin kendisine yeni ortaklar ve AB’ye bir alternatif arıyor olmasının bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

Öte yandan bahsedilen dönemde Türkiye’nin, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine yönelik aktif bir politika izleme çabası, uluslararası alanda özellikle Rusya’nın tepkisini çekmeye başlamıştı. Türkiye’nin daha milliyetçi, Turancı ya da yeni Osmanlıcı görüşlere kaydığı değerlendirilir olmuştur. Nitekim, başlangıçta Rusya, Türkiye’nin Kafkasya ve Orta Asya’daki varlığını, İran’ın pan-İslamist politikalarına karşı dengeleyici bir unsur olarak görmüşse de, daha sonraları bundan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Sonuçta Türkiye, Rusya ile işbirliğinin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile kıyaslandığında çok daha önemli olduğunu kavrayarak, Rusya ile özellikle ekonomik işbirliğini artırmak istediğini göstermiştir. Bu açıdan bakıldığında, Karadeniz Ekonomik İşbirliği’nin, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine yönelik politikalarından farklı ve Türk Dış Politikası ilkelerine uygun olarak, tüm komşu ülkelerle iyi ilişkiler içerisinde bulunmayı ve işbirliği ortamı yaratmayı amaçlayan bir şekilde ortaya

---

⁶¹ Bilge Buttanrı, **Bölgesel Güç Karadeniz**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s.187

⁶² İstanbul Ticaret Odası, **Türkiye İçin Değerlendirilmesi Gereken Önemli Bir Hedef Pazar: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Ülkeleri**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayın No:25, 2004, s.10

çıkacağı görülmektedir. Türkiye açısından değerlendirildiğinde, KEİ ile Rusya'nın tepkisini çekmeyi engellemek ve Rusya ile daha yakın ilişkiler kurmanın da hedeflendiği söylenebilir. Bunun yanında, ekonomik işbirliğine Azerbaycan ve Gürcistan'ın yanı sıra Ermenistan'ın da davet edilmiş olması ve ardından Yunanistan'ın da üye olarak kabul edilmesi, Türkiye'nin bölgede daha dengeli bir politika arayışında olduğuna işaret etmektedir⁶³.

3 Şubat 1992 tarihinde İstanbul'da Türkiye'nin ev sahipliği yaptığı bir toplantıyla, Karadeniz Havzasındaki dokuz ülkenin dışişleri bakanlarının katılımıyla bir anlaşmaya varılmış, Arnavutluk, Azerbaycan, Ermenistan, Bulgaristan, Romanya, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Türkiye arasında bir bölgesel işbirliği alanı kurulmuştur.⁶⁴ Bu işbirliği alanı, Avrupa, Asya, Orta Asya ve Ortadoğu transit yollarını kontrol altında bulundurmaktadır. Aynı zamanda kullanılabilir 200 milyar petrol rezervi ile körfez bölgesinden sonra dünyanın ikinci büyük petrol ve gaz rezervini barındırmaktadır.⁶⁵

Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin resmi olarak kuruluşu. 25 Haziran 1992'deki İstanbul Deklarasyonu ile gerçekleşmiştir. Üyeleri olan Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Sırbistan, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan'ın dışında, 14 adet gözlemci üye ülkeye de sahiptir. Karadeniz bölgesinin gelişimi ve bu bölgede yaşayan halkların refahını artırmak amacıyla üye ülkeler arası ekonomik, ticari, bilimsel ve teknolojik işbirliğini geliştirmek ve böylece bölgede kalıcı barış istikrar ve refahın oluşturulması örgütün temel amaçlarıdır.⁶⁶ Yalta'da 5 Haziran 1998 tarihinde Devlet veya Hükümet Başkanları tarafından imzalanan KEİ Şartı'nın 1

---

⁶³ Mustafa Aydın, **Türkiye'nin Avrasya Macerası**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2007, ss.222-223.

⁶⁴ KEİ Kuruluş şartnamesi ek 2 de verilmiştir.

⁶⁵ Mert Bilgin, **Türkiye'nin Küresel Konumu**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008. s.476.

⁶⁶ Ebru Kunt Akın, "Yeni Ufuklara Yelken Açmak Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün 15. Yılı ve Geniş Karadeniz Bölgesindeki Rolü," **Bahçeşehir Üniversitesi Karadeniz ve Kafkasya Araştırmaları Merkezi Karadeniz Bülteni**, Haziran 2007, s.2. Çevrimiçi, <http://eski.bahcesehir.edu.tr/UserFiles/bulten/karadenizbulteni004.pdf>, Erişim Tarihi: 22.07.2011.

Mayıs 1999 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmesiyle KEİ bölgesel bir ekonomik işbirliği örgütüne dönüşmüştür.

KEİ'nin tek karar organı, yılda iki defa toplanan ve oylama ile karar alan Dışişleri Bakanları Konseyidir. Üye ülkelerin Dışişleri Bakanlarını temsil eden ve onlar adına hareket eden Yüksek Düzeyli Memurlar Komitesi'nin ise temel görevi, konseyin aldığı karar ve tavsiyelerin uygulanmasını sağlamak ve konseye tavsiyelerde bulunmaktır. Türkiye halen Gümrük Çalışma Grubu, Çevre Koruma Çalışma Grubu, Kurumsal Yapılanma ve İyi Yönetişim Çalışma Grubu, KOBİ Çalışma Grubu ile Bilim ve Teknoloji Çalışma Grubu'nun koordinatörlüğünü yürütmektedir.⁶⁷

Örgüt bu güne kadar bölgede ve dünya siyasetinde fazlaca etkili olamamış, ancak günümüzde uluslararası ilişkilerde jeopolitiğin yeniden önem kazanmasıyla kendi çıkarını gözeten ulus devletler ve onların sınırlı şekilde katılım sağladığı uluslararası örgütler ortaya çıkmıştır. Ekonomik gelişme, bu devletler için dışarı yönelme aşamasında işlevsel bir rol oynarken, temelde devletlerarasındaki ilişkilerin de asıl belirleyicisi siyasi bütünleşme ve bu bütünleşmenin bölgesel düzeyde yapılması olmuştur. Bölge ülkelerinin coğrafi yakınlığı ve birbirini tamamlayıcı üretim yeteneklerinden doğan fırsatlarını kullanarak refahın artırılması amaçlanmıştır. Öncelikle bölge ülkeleri arasındaki ticaretin artırılması ve ticarete engellerin kaldırılması hedeflenmektedir. Uzun dönemli amaç ise, bölge ülkeleri arasında ekonomik ilişkileri daha fazla geliştirebilmek için kişi, mal, sermaye ve hizmetlerin serbest dolaşımını sağlamaktır.⁶⁸

Özellikle ulaştırma ve iletişim sektörleri, KEİ sürecinin can damarını oluşturmaktadır. KEİ bu alanda üç projeyi hayata geçirmiştir. ITUR projesi ile Türkiye, Ukrayna ve Rusya denizaltından 3200km.'lik fiber optik kablo sistemi ile birbirine bağlamıştır. KAFOS projesi Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve

---

⁶⁷ Çevrimiçi, <http://www.mfa.gov.tr> , Erişim Tarihi: 05.07.2012.

⁶⁸ Emel G. Oktay, "Türkiye'nin Avrasya'daki Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", **Uluslararası İlişkiler**, Yaz 2006, Cilt 3, No. 10, s.228.

Moldova'nın katılımı ile gerçekleşmiş olup İstanbul, Varna ve Kışinev arasında doğrudan bağlantı kurulmasını sağlamaktadır. Trans Balkan Hattı isimli üçüncü proje ile İtalya, Makedonya, Arnavutluk, Bulgaristan ve Türkiye birbirine bağlanmıştır. Bunların yanında KEİ bünyesi dışında kalmakla birlikte, Karadeniz'de dostluk, iyi ilişkiler ve karşılıklı anlayışı daha da güçlendirmek ve bölgesel güvenlik ve istikrarı artırmak hedefiyle, aynı zamanda KEİ üyesi olan Karadeniz'e kıyıdaş devletleri bir araya getiren Karadeniz Görev Gücü (Blackseaför) ve daha yakın dönemde Türkiye tarafında gündeme getirilen Karadeniz Uyum (Blacksea Harmony) projeleri, KEİ'nin güvenlik işbirliği alanında bıraktığı boşluğu doldurmaya taliptirler⁶⁹.

Örgütün ulaştırma konusundaki işbirliğine verdiği önem, son yıllardaki gelişmelere bakıldığında daha fazla göze çarpmaktadır. KEİ ülkeleri arasında etkin bir ulaşım ağı oluşturmak suretiyle ekonomik işbirliğinin gelişimine katkıda bulunmayı amaçlayan “Karadeniz Çevre Ulaştırma Koridoru” (Black Sea Ring Corridor) projesi bu bakımdan değinmeye değerdir. Proje, üye ülkeleri birbirine bağlayan ulaştırma altyapısının geliştirilmesi, bu konudaki ulusal düzenlemelerin uyumlaştırılması, çevrenin korunması, uluslararası projelerin izlenmesi için bir veri tabanı oluşturularak bir harita hazırlanmasını amaçlamaktadır. Bu çerçevede, 19 Nisan 2007 tarihinde Belgrad'da yapılan KEİ Dışişleri Bakanları Konseyi 16. Toplantısı'nda “Karadeniz Çevre Otoyolunun Eşgüdümlü Olarak Geliştirilmesine Dair Mutabakat Zaptı” (Memorandum of Understanding for the Coordinated Development of the Black Sea Ring Highway) imzalanarak 1 Kasım 2008'de yürürlüğe girmiştir. Söz konusu mutabakat zaptı uyarınca, “KEİ Çevre Otoyolu Ortak Daimi Teknik Sekreteryası” Selanik'te faaliyete geçmiştir. Bu girişimle, bölgedeki karayolu altyapısının ve Karadeniz'de kombine ve çok modlu taşımacılığın geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Buna ek olarak, Karadeniz'de deniz ulaşımından daha fazla yararlanılarak, karayolu ve demiryolu ağları üzerindeki yükün hafifletilmesi ve daha etkin bir ulaştırma modeline yönelmesi amacıyla, “KEİ Bölgesinde Deniz Otoyollarının

---

⁶⁹ Mustafa Aydın, a.g.e., ss.231-233.

Geliştirilmesi Anlaşış Muhtırası” (Memorandum of Understanding on the Development of the Motorways of the Sea at the BSEC Region), 19 Nisan 2007 tarihinde Belgrad’da yapılan KEİ Dışışleri Bakanları Konseyi 16. Toplantısında imzalanmıştır. Söz konusu muhtıra 1 Aralık 2008 tarihi itibariyle yürürlüğe girmiştir. Öte yandan Karadeniz Ekonomik İşbirliğı Örgütü Deniz Otoyolları Geçici Çalışma Grubu’nun son toplantısı, KEİ Dönem Başkanı Rusya’nın ev sahipliğinde, 6-7 Ekim 2011 tarihlerinde, Novorossisk’te düzenlenmiştir. Toplantıda KEİ Deniz Otoyollarının Geliştirilmesi Ortak Daimi Teknik Sekreteryası’na hangi ülkenin ev sahipliğı yapacağı konusu ele alınmış, ancak tarafların ikili danışma talepleri nedeniyle bir sonraki toplantıda ele alınmak üzere ertelenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti de, Ulaştırma Bakanlığı aracılığıyla bu sekreteryaya ev sahipliğı yapma talebinde bulunmuştur⁷⁰.

Diğer taraftan, bölge ülkeleri arasındaki ulaştırma ve ticaret alanında işbirliğini amaçlayan bir alan da KEİ üyesi ülkelerin profesyonel sürücülerinin ve işadamlarının vize işlemlerinin kolaylaştırılması anlaşmalarıdır. “KEİ Üyesi Ülkelerin İşadamları İçin Vize İşlemlerinin Kolaylaştırılması Anlaşması” ile “KEİ Üyesi Ülkelerin Profesyonel Sürücülerini İçin Vize İşlemlerinin Kolaylaştırılması Anlaşması”, Arnavutluk’un başkenti Tiran’da, 23 Ekim 2008 tarihinde düzenlenen 19. KEİ Dışışleri Bakanları Konseyi Toplantısı’nda, Türkiye, Arnavutluk, Ermenistan ve Moldova devletleri tarafından imzalanmıştır⁷¹.

Türkiye, KEİ ile AB arasında gelişmekte olan ilişkileri ve her iki örgüt arasındaki işbirliğini destekler konumdadır. AB Komisyonu 2007 Haziran ayından bu yana KEİ nezdinde gözlemcilik statüsüne sahiptir. AB ile KEİ arasındaki ilk üst düzey siyasi etkinlik, 14 Şubat 2008 tarihinde Ukrayna’nın KEİ Dönem Başkanlığı sırasında, Kiev’de “Karadeniz Bölgesi Ülkeleri ve AB Dışışleri Bakanları Toplantısı” başlığı altında gerçekleştirilmiştir. Toplantı, KEİ ile AB arasında bakanlar ve dışışleri bakanları düzeyinde yapılan ilk toplantı olması bakımından

---

⁷⁰Çevrimiçi, <http://www.mfa.gov.tr>, Erişim Tarihi: 05.07.2012.

⁷¹Çevrimiçi, <http://www.mfa.gov.tr>, Erişim Tarihi: 05.07.2012.

önem teşkil etmektedir. Kiev’de yapılan toplantı sonunda, “Geniş Karadeniz Bölgesi Ülkeleri ve AB Dışişleri Bakanları Toplantısı Ortak Açıklaması” yayınlanmıştır. Bu açıklama ile AB ile KEİ üyesi olan ülkeleri arasında ulaştırma, enerji, örgütlü suçlarla mücadele ve ticaret gibi alanlarda proje işbirliği geliştirilmesine yönelik siyasi iradenin sağlanmasının temelleri atılmıştır. Öte yandan, KEİ 20. Kuruluş Yıldönümü Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi, Türkiye’nin ev sahipliğinde 26 Haziran 2012 tarihinde İstanbul’da düzenlenmiştir. KEİ dönem başkanlığı, 1 Temmuz 2012 tarihi itibarıyla Sırbistan’dan Türkiye’ye geçmiştir⁷².

KEİ’nin etkinliği konusunda birbirinden farklı görüşler üretmek mümkündür. Bir yandan AB, NATO ve ABD’nin bu oluşuma ilgisinin giderek arttığı ve Rusya’nın da örgüte bakış açısının olumlu olduğu düşünülürse, KEİ’ne, Avrasya’daki güç mücadelesinde işbirliği sağlayan bir rol biçilmesi olası görünmektedir. Ancak bir diğer açıdan bakıldığında, KEİ coğrafyasında başlangıç dönemi ile günümüzdeki şartlar oldukça farklılaşmıştır. Bunun temel sebebi, bölgedeki ülkelerin öncelikleri ve birbirleriyle ilişkilerinde köklü değişiklikler olmasıdır. AB ve NATO’nun Karadeniz’e doğru genişlemesi ve bölge ülkelerinin AB ve NATO’ya üye olma isteği, bu iki platforma göre çok daha güçsüz olan Karadeniz Ekonomik İşbirliği’ni gölgede bırakmıştır. Başlangıçta Türkiye’yi KEİ’yi kurmaya yönelten temel düşüncelerden biri de Karadeniz’de bürokrasiyi azaltarak, ticaretin, yatırımların ve girişimciliğin önünü açmak olmuştur. Ancak Rusya Federasyonu’nun içe dönük ekonomi politikalarına yönelmesi ve diğer KEİ üyelerinin AB ile bütünleşmeye yönelmesi ile KEİ bu işlevini kaybetmiştir. Manidar bir biçimde KEİ’nin fikir babası olan Türkiye de bütün enerjisini AB’ye üye olmaya yöneltmiştir. Aslında Rusya dışında KEİ üyesi olan tüm ülkeler, AB üyeliğinin peşindedir. Bu gerçeklik ister istemez KEİ’nin cazibesini azaltmıştır⁷³.

20 milyon kilometrekarelik bir alana yayılmış bulunan ve 350 milyonluk bir nüfusa sahip olan KEİ, bugün dünya ticaretinin %5’ini gerçekleştirmektedir. KEİ

---

⁷² Çevrimiçi, [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr), Erişim Tarihi: 05.07.2012.

⁷³ Müjdat Güler, **a.g.e.**, ss.306-307.

ülkelerinin dış ticaret hacmi 650 milyar dolardır. Birbirleriyle dış ticareti toplam dış ticaretlerinin yüzde 10'undan azdır. Türkiye'nin KEİ ülkeleriyle dış ticaret hacmi ise 22 Milyar dolardır. KEİ ülkelerinin, dış ticaretlerinin yarısını birbirleriyle yapmaları sağlansa bile, 325 milyar hacminde bir pazar oluşması mümkündür⁷⁴.

Sonuç olarak bugün gelinen noktada, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü kurumsal olarak tüm kazanımlara ve oluşturduğu altyapıya rağmen üye ülkeler arasında istenen düzeyde ekonomik entegrasyonu sağlayamamıştır. Örgüt, Avrupa Birliği'nin bölge ülkelerine yönelik politikalarında kayda değer bir ağırlık taşımamakta, hatta göz ardı edilmekte olup örgüt hakkında “muerte” (İspanyolca ölü) terimi kullanılır hale gelmiştir. Bununla beraber, bölge ülkeleri açısından bakıldığında KEİ projesi bölgesel aidiyeti güçlendirmiş, aralarındaki bazı sorunlara rağmen ülkeler arasındaki diyalogu açık tutmuş ve artırmıştır. Türkiye açısından değerlendirildiğinde hedeflerin gerçekleştiği ve Karadeniz'de istenen ekonomik işbirliği ve entegrasyon ortamının oluştuğunu söylemek mümkün değildir. Bununla beraber, geçen süre zarfında Türkiye'nin, KEİ'de oluşturduğu kurumsal ortam ile aralarında siyasi ve ekonomik olarak büyük farklılıklar bulunan bölge ülkelerinin hepsiyle azami ölçüde ve eşit şartlar altında ekonomik ve siyasi diyalog içerisinde olmayı başardığı söylenebilir⁷⁵.

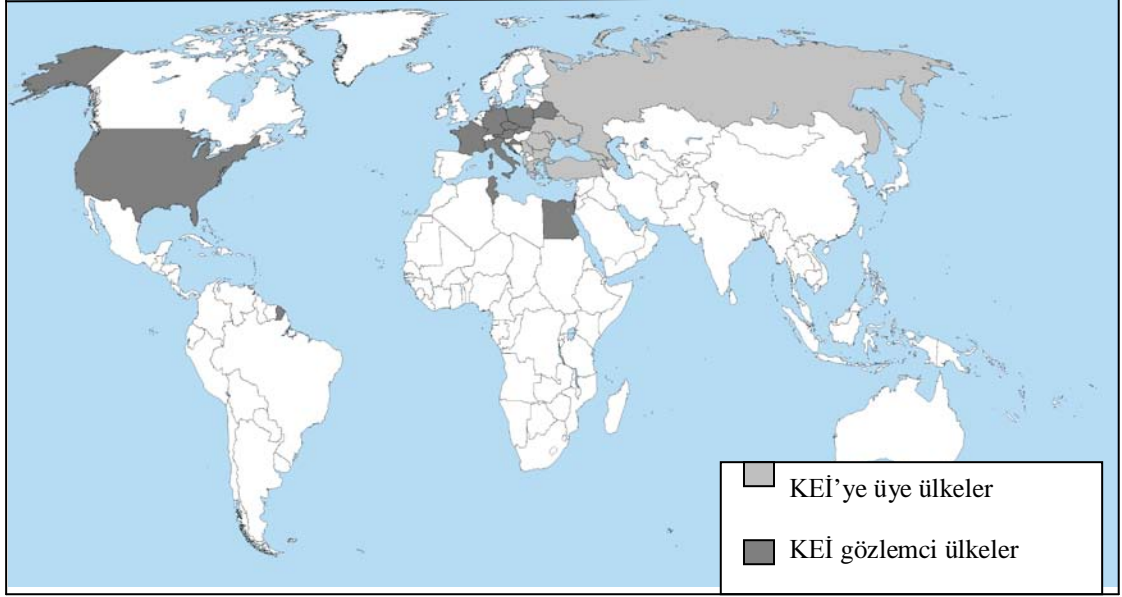
---

⁷⁴ Hasan Kanbolat, “Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği”, **Stratejik Analiz**, Sayı: 72, Nisan 2006, s.30.

⁷⁵ Mustafa Aydın, **a.g.e.**, ss.239-240.

Harita – 2: Karadeniz Ekonomik İşbirliği

* Harita, bu çalışma için özel olarak çizilmiştir. (Çizen: Ayhan Nuri Yılmaz)

1.4.3. Şanghay İşbirliği Örgütü

SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan cumhuriyetlerin yanında, bölge dışındaki ülkeleri de içinde barındıracak bir nitelik taşıyan Şanghay İşbirliği Örgütü (SCO) 15 Haziran 2001 tarihinde kurulan, Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan ve Özbekistan'dan oluşan altı üyeli bir bölgesel örgüttür.⁷⁶ Dünya nüfusunun dörtte birini teşkil eden Şanghay İşbirliği Örgütü ülkeleri, Asya yüzölçümünün de % 61'ini oluşturmaktadır. Özbekistan dışındaki diğer ülkeler, kurucu üyelerdir. Özbekistan'ın üyeliğinin kabul edilmesiyle birlikte, örgütün “Şanghay Beşlisi” olan ismi, Şanghay İşbirliği Örgütü olarak değiştirilmiştir.

Temel hedef olarak, olarak güvenlik, ekonomi ve kültürel alanlarda işbirliğinin geliştirilmesini amaçlayan örgüte “Doğu'nun NATO'su” ya da “Varşova Paktı” gibi yakıştırmalar da yapılmaktadır.⁷⁷ Örgütün yapısı irdelendiğinde, üye devletlerin tamamen birbirleriyle eşit haklara sahip oldukları ve kararların uzlaşma

⁷⁶ Hasret Çomak, **Şanghay İşbirliği Teşkilatı ve Türkiye**, Editör: Almagül Isına, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma, İstanbul, Tasam Yayınları, 2007, s.29

⁷⁷ Şatlık Amanov, **a.g.e.**, s.387.

yolu ile alındığı görülmektedir.⁷⁸ Ocak 2004’de kurulan ve Pekin’de bulunan “Sekreterlik” ve yine aynı tarihte göreve başlayan, Özbekistan’ın başkenti Taşkent’te bulunan “Bölgesel Terörle Mücadele Organı” (RATS), örgütün daimi iki organını oluşturmaktadır.⁷⁹ 2004 yılında örgüt, BM tarafından “uluslararası örgüt” olarak kabul edilmiş, 2004’ten itibaren Moğolistan, 2005’den itibaren İran, Hindistan, Pakistan ve 2007’de de Türkmenistan gözlemci üye olarak örgütün zirve toplantılarına kabul edilmiştir⁸⁰.

Özellikle 21. yüzyılın başlangıcıyla birlikte, Rusya Federasyonu’nun, ABD’nin Avrasya’da söz sahibi olmasını engellemesinin bir yolu olarak, tüm bölge ülkelerini ve güçlü Çin’i içinde barındıran bir örgüte ihtiyacı bulunmaktaydı. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından ideolojileri itibariyle yakınlaşan Rusya ve Çin’in ilişkileri, zamanla daha da ilerlemiştir. 2000 yılında Duşanbe’deki zirvede Putin’in “Çin bizim için bütün alanlarda stratejik ortaktır” demesi bu ilişkilerin düzeyini göstermektedir.⁸¹ Şanghay İşbirliği Örgütü’nün kısa sürede ulaştığı nokta, hem ABD’nin tek yanlı dayatmacılığına karşı güçlü bir mücadele seçeneği sunmakta hem de ABD’yi Avrasya’nın dışına itmeyi sağlamaktadır.⁸² Şanghay İşbirliği Örgütü’nün 2001 yılında Şanghay’da toplanan altıncı zirvesine kadar çoğunlukla üye ülkelerin sınır güvenliği sorunlarıyla ilgili kararlar aldığı görülmektedir. Söz konusu zirvede Moğolistan’ın gözlemci, Çin ve Rusya ile sınırları olmamasına rağmen Özbekistan’ın üye olarak kabul edilmesi, örgütün içyapısında bazı değişikliklere sebep olmuştur. Bu zirvede güvenlik konusunda yapılan işbirliğinin yanı sıra, askeri ve iktisadi ortaklığın da kurulması karara bağlanmış ve oluşum, tam olarak bir örgüt haline getirilmiştir⁸³.

---

⁷⁸ Hasret Çomak, a.g.e., s.29.

⁷⁹ Pan Guang, “The Tashkent Summit Meeting The Steady Advance of the SCO”, **The Journal of China-Eurasia Forum (CEF Monthly)**, Ekim 2004, p.5

⁸⁰ N. Norling, N. Swanström, “The Shanghai Cooperation Organization, Trade, and The Roles of Iran, India and Pakistan”, **Central Asian Survey**, XXVI, 2007, pp.429-442.

⁸¹ Asem Nausabay Hekimoğlu, **ABD, AB, CHC, Hindistan, Orta Asya : Rusya’nın Dış Politikası**, Vadi Yayınları, 2007, s.241.

⁸² Cüneyt Akalın, “Asya’nın NATO’su: Şanghay İşbirliği Örgütü” **Jeopolitik Aylık Stratejik Dergisi**, Çantay Kitabevi, Sayı:30 Yıl:5, 2006, s.70

⁸³ Kutay Karaca, “Şanghay İş Birliği Örgütünün Genişleme Perspektifi ve Gelecekteki Rolü”, **Orta Asya’da Değişen Dengeler Ve Türkiye**, Sarem Yayınları, 2007, s.78

2001 yılı ile birlikte dünya kamuoyunda yaratılan küresel terör tehdidi algısı ve bugünkü siyasi koşullar göz önünde bulundurulduğunda, Çin ve Rusya'nın, örgütü NATO'nun 11 Eylül saldırılarından sonra kendisine biçtiği yeni küresel rolüne karşılık verebilecek ya da güç dağılımını dengeleyebilecek bir örgüt olarak düşündüğü kanısına varılabilir.⁸⁴ Şanghay İşbirliği Örgütü'nün en temel özelliklerinden biri, ABD politikalarına ve ABD'nin Avrasya/Orta Asya coğrafyasına yönelik girişimlerinden rahatsızlık duyan ülkelerden meydana gelen bir oluşum niteliği taşımasıdır. Şanghay İşbirliği Örgütü, Türkiye açısından da önem teşkil eden ve hakkındaki gelişmelerin Türkiye'de yakından takip edildiği bir örgüttür. Geçtiğimiz yıllarda Türkiye için gözlemci üyelik konusu değerlendirilmiş, ancak bunun uygun olmadığı sonucuna varılmıştır.⁸⁵ ABD – Türkiye ilişkileri çerçevesinde tarihten beri süregelen yakınlık, stratejik ortaklık ve müttefiklik düşünüldüğünde, bu sonucun Türkiye ve ABD arasındaki yakın ilişkilerden kaynaklanmış olacağı düşünülebilir.

Şanghay İşbirliği Örgütü üyelerinin büyük bir kısmını oluşturan Orta Asya Cumhuriyetleri ile ilişkiler, Türkiye için kilit olanaklar yaratabilecek kapasitededir. Duygusal yaklaşımlar bir tarafa bırakılacak olursa, ülkeleri birbirine bağlayan ekonomik ve siyasi çıkarlardır. Din, dil, ırk ve tarihi temellerin ortak olması ise bu ilişkilerde öncelik ve güvenilirlik sağlayabileceği söylenebilir.⁸⁶ Etnik farklılıklar ve ortaklıklar bakımından ele alındığında, Doğu Türkistan ve Uygur sorununun da Türkiye'nin gelecekte örgütle ilgili takınacağı tavır konusunda belirleyici rol oynayabileceği düşünülebilir. Bilindiği üzere 11 Eylül sonrasında Çin'in Doğu Türkistan'daki sorunları algılama ve tanımlama konusunda niteliksel değişiklikler yaşanmıştır. Buna paralel olarak ŞİÖ'ye üye ülkeler de Çin'in Doğu Türkistan politikasını destekler nitelikte bir siyaset izlemektedir⁸⁷.

---

⁸⁴ Karaca, **a.g.e.**, s.81.

⁸⁵ Ümit Yardım, "Değişen Dengeler İçerisinde Türkiye'nin Orta Asya Politikası", **Orta Asya'da Değişen Dengeler ve Türkiye**, Sarem Yayınları, 2007, s.122.

⁸⁶ Gökçen Oğan, "11 Eylül Sonrasında Orta Asya'da Şanghay İşbirliği Örgütü", **Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri**, Editörler: Necdet Öztürk ve Ali Satan, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s. 400

⁸⁷ Şatlık Amanov, **a.g.e.**, s.392.

Şanghay İşbirliği Örgütü, üye olan ülkelerin birçok farklı konu ve sorunla ilintili olarak birbirleriyle etkin bir biçimde iletişim kurup ve karşılıklı faaliyetlerini tartışarak ortak tavır alabilecekleri bir mekanizma yaratmıştır. Örgütün varlığı sayesinde, ülkeler arası karşılıklı güvenin sağlanması, silahsızlanma, terörizmle mücadele ve işbirliği gibi konularda tarafları bağlayıcı şekilde birçok anlaşmanın imzalanması mümkün olmuştur. Günümüz koşullarında değerlendirilirse gelinen durum, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün üye ülkelerin çıkarlarına hizmet edebilecek derecede etkin, çok taraflı bir enstrüman olarak, uluslararası arenada daha da güçleneceğini göstermektedir. ŞİÖ'nün gelecekteki rolü ve sınırları, büyük ölçüde Rusya-Çin ilişkileri, Amerika'nın Orta Asya'daki varlığı ve bölge ülkelerindeki ayrılıkçı-terörist hareketlerin durumu tarafından belirlenecektir⁸⁸.

ŞİÖ, henüz yeni sayılabilecek bir örgüt olmasına rağmen, ABD liderliğindeki Batı Bloku'nun karşısına çıkmaya aday olarak gösterilmektedir. Terör ve ayrılıkçı güçlerle mücadele konusunda Amerikan modelinin bir alternatifi olabilecek bir yaklaşım içerisindedir. Örgüt, Rus lider Putin'in teklifiyle terörle mücadele için ortak bir yapılanmaya gitmeyi planlamaktadır. Putin'in bu teklifine Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin yanı sıra Afganistan ve Pakistan'ın da sıcak bakacakları tahmin edilmektedir. Kuruluş sebebi her ne olursa olsun, ŞİÖ ordusu kurulduğu zaman bu ordunun ve bununla bağlantılı ulusal güçlerin dünyanın en büyük ordusu olacağı kuşkusuzdur⁸⁹.

2005 yılı Ekim ayı sonunda, örgütün Bişkek'te yapılan toplantısında ticaret, bilim, teknoloji ve terörizmle mücadele alanlarında işbirliği konusunda önemli anlaşmalara varılmıştır. Rus başbakanı Fradkov, anlaşmanın ülkeyi bölen terör ve parçalanma eylemlerine karşı somut önlemler üzerinde varıldığını belirtmiş, Özbekistan Başbakan Yardımcısı Bultanov, Rusya'da gerçekleşen saldırıları kınamış ve tehdide karşı birleşik önlemler önermiş, Kırgız Başbakanı Tanaev ise Şanghay İşbirliği Örgütü'nün bölgede güven ve istikrarı sağlayacak güçte olduğunu söylemiştir. Enerji ve petrol konusunda önemli adımlar atılmış, Kazakistan'dan Çin'e

---

⁸⁸ Şatlık Amanov, **a.g.e.**, s.395.

⁸⁹ **A.e.**, s.393.

petrol nakledecek boru hattının gerçekleşeceği ilk kez telaffuz edilmiştir.⁹⁰ Bu gelişmeler bölge ekonomisi ve güvenliği konusunda varılan mutabakatlara örnek olarak gösterilebilir. Asıl önemli olan nokta, şu anki konumuyla bile, ŞİÖ'nün Avrasya coğrafyasında oldukça önemli ve caydırıcı bir güç haline gelmiş olmasıdır. Cumhuriyet gazetesinin 18 Temmuz 2005 tarihli Strateji ekinde, örgüt üyelerinin, yüzölçümü 37.306 milyon kilometrekare ve yaklaşık 2.5 milyarlık nüfusuyla dünya nüfusunun üçte birine ve en az 6 milyonluk bir askeri güce sahip olduğu ifade edilerek, “Aynı zamanda örgütün iki üyesi Rusya ve Çin, BM Güvenlik Konseyi daimi üyesidir. Bu verilerden görüleceği üzere, yeni üyelerle birlikte ŞİÖ, inanılmaz bir caydırıcılık gücüne ulaşmıştır. Bu, belki de ABD'nin soğuk savaş döneminde bile karşılaşmadığı bir bloktur.” denilmiştir⁹¹.

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün çok daha geniş bir alanda izlendiğini, hatta AB ülkelerinin de ilgisini çektiğini, küresel emperyalizme karşı dünyada içten içe bir ürkme ve korunma gayreti olduğunu Attila İlhan, NTV'de yaptığı bir söyleşide dile getirmiştir. İlhan, Avrasya'nın bir oyun olmadığını, başlangıçta Şanghay Beşlisi'nin küçük mahalli bir oluşum gibi kurulduğunu ve içerisinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin bulunduğunu, ancak Türkiye'nin başta bu devletleri üvey evlat gibi görmesine rağmen zamanla durumun değiştiğini ve örgütün büyümeye başladığını belirtmiştir. Moskova'daki son Avrasya toplantılarını takip etmek için hem Fransa hem de İngiltere'den bazı kişilerin görevlendirdiğine, çünkü bu devletlerin de ABD yayılmacılığından ürktüğüne dikkati çekmiştir. İran'ın da zaman içinde bu oluşuma ve sürece dahil olduğunu ve gözlemciliğini belirterek, Türkiye'nin de gelecekte bu oluşuma dahil olmasının olası olduğunu vurgulamıştır⁹².

Günümüz dış politikaları değerlendirildiğinde, Türkiye'nin Asya yerine yüzünü daha çok batıya çevirmiş bir pozisyonda olduğu söylenebilir. Şanghay İşbirliği Örgütü düzleminde dünyada yeni bir kutup oluşturulurken, Türkiye'nin bu oluşuma uzak kaldığı ve batı dünyasına tabi bir konumda bulunduğu

---

⁹⁰ Yıldız Sertel, **Şu Değişen Dünya Türkiye-Avrasya**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2006, s.218.

⁹¹ **A.e.**, s.219.

⁹² Müjdat Güler, **a.g.e.**, s.328.

gözlemlenebilmektedir. Sinan Oğan, Türkiye'nin ŞİÖ ile yeterince ilgilenmemesini şu sözlerle eleştirmektedir: “Türkiye, ŞİÖ'nun tam üyesi olmadığı gibi, gözlemci üyesi bile değildir. Rusya, her ne kadar içerisinde 20 milyon Müslüman olsa da, 120 milyon vatandaşı Hristiyan olan bir ülke. Buna rağmen Rusya, İslam Konferansı Örgütü'ne gözlemci üye olabiliyor, ama Türk Cumhuriyetleri coğrafyasında var olan bir örgüte siz ne tam üye, ne de gözlemci üye oluyorsunuz. “ŞİÖ'ye üye olursak acaba Avrupa'yı korkutur muyuz, acaba Amerika buna ne der, acaba biz Batı hedefinden sapmış olur muyuz?” endişesi taşıyorsunuz. Bu endişeyle bölgede çok fazla yol kat etmeniz mümkün değil. Dolayısıyla Türkiye'nin öncelikle korkularını bir tarafa bırakması lazım.”⁹³.

Armağan Kuloğlu ise “Türkiye sizce gözlemci üye olmak için ŞİÖ'ye başvurmalı mıdır?” sorusunu şu şekilde yanıtlamaktadır: “Türkiye bu çerçevede, bu arenada ne yapabilir diye bir değerlendirme yaptığımız zaman, Türkiye'nin ABD ile olan ilişkileri pek sağlıklı değil ve zaman zaman dibe vuruyor, zaman zaman üste çıkıyor ve Amerikan menfaatlerine göre hareket etmek mecburiyetinde kalıyor. Diğer taraftan AB ile olan ilişkileri de AB'nin hep Türkiye'den güvenliğine etki eden konulardaki taviz istemesinden dolayı önümüzdeki dönemde hangi parti, hangi siyasi oluşum olursa olsun sıkıntılar yaratacağı da belli. Durum böyle olunca Türkiye'nin yeni partnerler araması lazım. Bu demek değildir ki Türkiye ABD ile ilişkiyi kessin, AB ile ve Avrupa ülkeleri ile ilişkileri kessin. Hayır, bunlarla olan ilişkilere bugüne kadar nasıl devam ettiyse de öyle devam edebilir ama bölge ülkeleriyle de bu ilişkilere devam etmesi ve ŞİÖ'nün bu ortamından istifade ederek bölgede kendini göstermesi Türkiye'nin menfaatinde. Burada tabii başlangıç olarak bir gözlemci ülke olarak yer alması söz konusudur. Buna Çin'in ve Rusya'nın bir noktada beklenti içerisinde olduğu böyle bir teklifi bekledikleri konusunda bir takım imalar, bazen de ifadeler yer alıyor ama zannedirim Türkiye bu konuda biraz ihtiyatlı. Çünkü böyle bir müracaat yaptığı zaman Çin, Türkiye ŞİÖ'nde gözlemci üye olduğu ve bu yolda ilerleyip tam üyeliğe doğru bir adım atması halinde Doğu Türkistan'daki Türklerle daha yakın ilişki içerisine girebileceği ve Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı hareketin

---

⁹³ Sinan Oğan, “Yeni Dönemde Türk-Rus İlişkileri”, **2023 Dergisi**, 15 Ağustos 2007, Sayı:76, s.31.

Çin'in aleyhine olabileceği korkusunu taşıyor. Öbür taraftan da Rusya yine Türkiye'nin ŞİÖ'ye gözlemci üye olup bu yolda ilerlemesi halinde Orta Asya ülkelerindeki ırk beraberliği, kültür ve gelenek beraberliğini kullanmak suretiyle o ülkeler üzerinde etkinlik sağlayabileceği ve kendi etkisinin zayıflayabileceği endişesi taşıyor. O bakımdan, Türkiye'nin ŞİÖ'ye gözlemci üye olarak girmesi Türkiye'nin menfaatine ancak Çin ve Rusya bunu ne kadar istiyor gözüğe de böyle endişeleri var; Türkiye'nin bu endişeleri kırıp bu teşkilatın içerisine gözlemci üye olarak girmesi, zaman içerisinde politikasını akışa göre düzenlemesi en iyi hareket tarzıdır diye değerlendiriyorum"⁹⁴.

Bilindiği gibi, son zamanlarda Türkiye için bir başka seçenek olarak gösterilen ŞİÖ'nün iki önemli üyesi Rusya ve Çin'in, Türkiye'nin örgüte üyeliğini desteklemekte olduğu şeklinde görüşler yazılmaktadır. Ancak bir diğer görüşe göre, ŞİÖ'ye üyeliği Türkiye açısından bir hedef olarak görenlerin yanı sıra, buna karşı görüşte olan ya da bu üyeliğin mümkün olmadığını telaffuz edilmektedir. Bu bakış açısına göre, ŞİÖ'nün kuruluş amacı, yapısı ve faaliyetlerine bakıldığında, Rusya ile Çin'in Türkiye'nin örgüte üyeliğini desteklediği görüşünün gerçeği yansıtmadığı görülecektir. Türkiye, örgüte gözlemci ya da üye olarak katılmak yerine karşılıklı yarar ilkesi çerçevesinde örgütü oluşturan ülkeler, gözlemci statüsündeki ülkeler ve Türkmenistan ile ayrı ayrı ilişkilerini geliştirmelidir. Bunu yaparken de özellikle ekonomik ve ticari ilişkilere ağırlık verilmeli, ASEAN (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği) ve ŞİÖ ile yaratılan serbest ticaret bölgesi çok iyi değerlendirilmeli, çıkabilecek seçenekler ve açılımlar çok daha kapsamlı belirlenmelidir.⁹⁵ 2004 yılından beri gündemde olan Türkiye'nin resmi olmayan ŞİÖ üyeliği konusunda, Çinli ve Rus yetkililerinin iyi niyet dileklerinin dışında bir gelişme olmadığı bilinmektedir. Diğer taraftan ise ŞİÖ içindeki Çin ve Rusya'nın Türkiye'nin üyeliğine çeşitli sebeplerden dolayı sıcak bakmadığı bilinmektedir.⁹⁶ Bu noktada,

---

⁹⁴ Çevrimiçi, <http://www.usakgundem.com/haber/13547>, Erişim Tarihi: 02.08.2011.

⁹⁵ Kutay Karaca, "Şanghay İşbirliği Örgütünün Geleceği ve Türkiye'nin Örgüte Yaklaşımı", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Sayı:395, Ocak 2008, s.39.

⁹⁶ Fatma Çağlayan, "Şangay İşbirliği Örgütü'nün Gelişimi ve Geleceği", **Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Stratejik Boyut Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 5, Mart 2008, s.51

böyle bir birliğe Türkiye'nin ne kadar ihtiyacı olduğu iyi değerlendirilmelidir. Sonuç itibariyle Rusya ile Çin'in, Türkiye'nin üyelik başvurusunu sabırsızlıkla beklediğini veya Türkiye'nin bu üyeliğe ihtiyacı olduğunu söylemek mümkün değildir⁹⁷.

Üyeler arasındaki bazı köklü sorunlara ve anlaşmazlıklara rağmen, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün önemli başarılarına imza attığı söylenebilir. Her şeyden önce güvenlik tesis edici mekanizmalar ve beş ülkenin sınır bölgelerinde silahsızlanma inisiyatifi gibi girişimler sayesinde Şanghay mekanizmasının uluslararası ilişkilerde ve üye ülkeler arasında güvenlik sorunsalını başarıyla yönettiği görülmektedir. ŞİÖ'nün başarısı, Pekin'in bölgesel güvenlik konusunda çok taraflı yaklaşımın geliştirilmesini öngören yeni güvenlik konseptini güçlendirecektir. Dolayısıyla Şanghay mekanizması ekseninde meydana gelen son gelişmeler, Çin'in Orta Asya'daki artan Amerikan askeri varlığını engelleme girişiminde ŞİÖ'ye verdiği önemin göstergesi olarak yorumlanabilir⁹⁸.

Ayrıca, nükleer silaha sahip ülkelerden dördü de örgüt içinde yer almaktadır. Yine dünyanın en büyük enerji üretim ülkesi Rusya Federasyonu ile, dünyanın en çok enerji tüketen ülkeleri örgüt içinde bulunmaktadır. Bu duruma, örgüte dahil üye ve gözlemci ülkelerin sahip olduğu siyasi, askeri ve ekonomik potansiyel de katıldığında, örgütün konumu daha net olarak çözümlenebilecektir.⁹⁹ Bununla beraber Pekin'in, örgüte üye ülkeler arasında serbest ticaret alanı oluşturmak ve ekonomik entegrasyon gibi projeleri de bulunmaktadır. Bu proje gerçekleştiği takdirde 2020 yılında örgütün gayri safi yurtiçi hasılası dünyanın %30'unu oluşturacaktır. Bu açıdan bakıldığında Şanghay İşbirliği örgütü dünyanın en büyük ekonomik ve güvenlik örgütü olmaya adaydır¹⁰⁰.

---

⁹⁷ Kutay Karaca, **a.g.e.**, s.38.

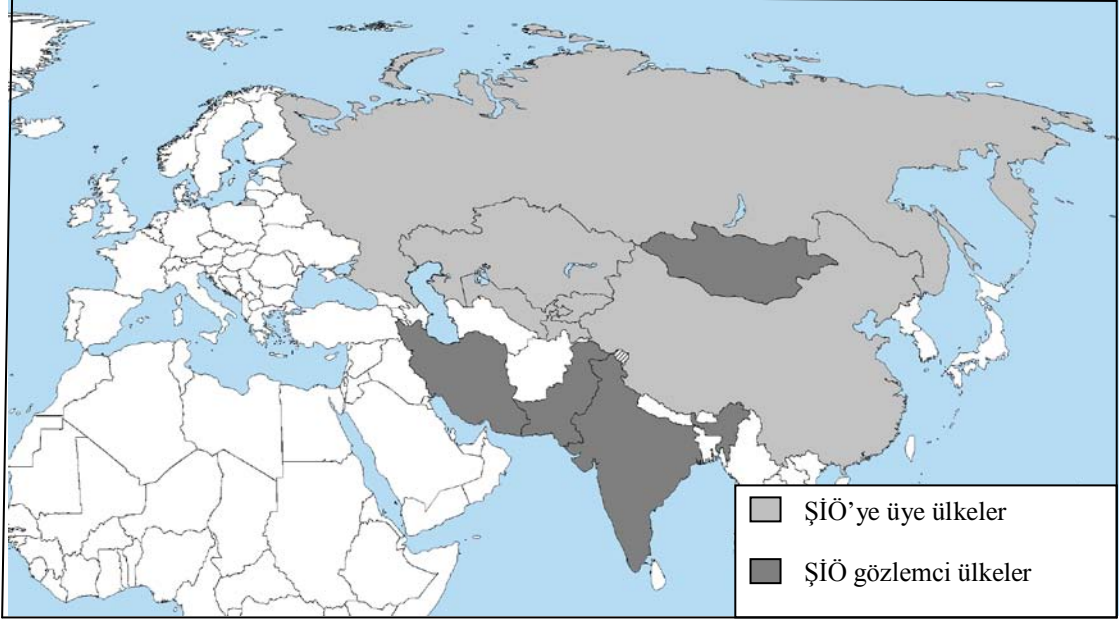
⁹⁸ Şatlık Amanov, **a.g.e.**, s.396.

⁹⁹ Kutay Karaca, **a.g.e.**, s.31.

¹⁰⁰ Şatlık Amanov, **a.g.e.**,s.389.

Harita – 3: Şanghay İşbirliği Örgütü

* Harita, bu çalışma için özel olarak çizilmiştir. (Çizen: Ayhan Nuri Yılmaz)

1.4.4. Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği

Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), 8 Ağustos 1967'de Bangkok'ta Filipinler, Malezya, Tayland, Endonezya ve Singapur tarafından kurulan uluslararası bir örgüttür. 1984'te Brunei, 1995'te Vietnam, 1997'de Laos ve Birmanya ve 1999'da da Kamboçya örgüte dahil olmuştur. 4,5 milyon kilometre kareye yayılan ASEAN bölgesinin toplam nüfusu 500 milyon civarındadır. ASEAN örgütünün öncelikli hedefleri arasında bölge ülkelerinin ekonomik büyümesine ivme kazandırılması, toplumsal ve kültürel gelişim ve bölgede barış ve istikrarın sağlanması yer almaktadır. 2003 yılında ASEAN liderlerinin ASEAN'ın 3 bölümü kapsaması gerektiği kararı üzerine ASEAN Güvenlik Topluluğu, ASEAN Ekonomik Topluluğu ve ASEAN Toplum ve Kültür Topluluğu oluşturulmuştur. ASEAN'ın en üst karar verme organı, her yıl gerçekleştirilen ASEAN devlet başkanları zirvesidir. ASEAN ülkelerinin dışişleri bakanları da her yıl bir kez bir araya gelmektedir. Ayrıca, tarım ve ormancılık, ticaret, enerji, tarım, finans, sağlık, yatırım, işgücü,

hukuk, kırsal gelişim, yoksullukla mücadele, ulaştırma, turizm gibi konularda ASEAN ülkelerinin bakanlarının bir araya geldiği toplantılar düzenlenmektedir.¹⁰¹

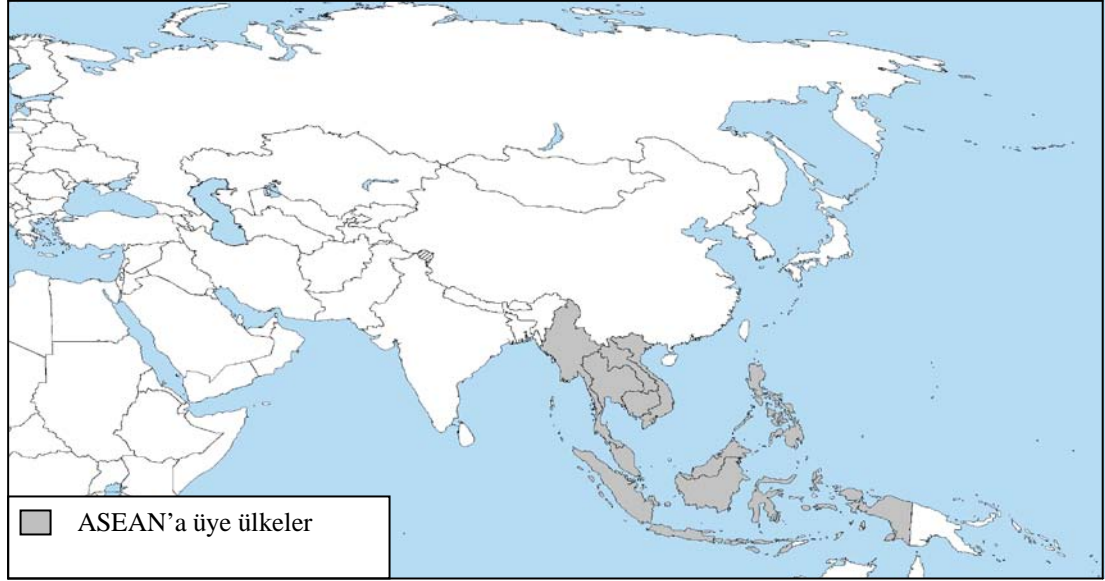
Buna ek olarak, her yıl bir üye ülkenin ev sahipliğini yaptığı ASEAN zirveleri sırasında, 16 ülkenin katıldığı Doğu Asya Zirveleri de organize edilmektedir. Daha geniş bir Asya birliğinin çekirdeğini teşkil eden Doğu Asya Zirvelerine 10 ASEAN ülkesinin yanı sıra bölgeye komşu olan Çin, Japonya, Güney Kore, Hindistan, Avustralya ve Yeni Zelanda da katılmaktadır. ASEAN'ın başını çektiği diğer bir bölgesel yapılanma ise dünyanın neredeyse en önemli güçlerinin de katıldığı 27 üyeli ASEAN Bölgesel Forumu'dur. Bu Forumda ABD, Rusya, Avrupa Birliği gibi Asyalı olmayan ülkeler de yer almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, 24 Temmuz 2010'da ASEAN Bölgesel Forumu'na katılmış ve imzalanan işbirliği antlaşmasıyla birlikte Türkiye Forum'un 28. üyesi haline gelmiştir. Genel olarak Türkiye'nin ASEAN ülkeleriyle ilişkilerine bakıldığında, ilişkileri olumsuz yönde etkileyebilecek siyasi sorunların bulunmadığı görülmektedir. Türkiye ile üye ülkeler arasındaki ikili temaslar artmış, resmi ziyaretler gerçekleştirilmiştir. 2009 yılı verilerine göre, ASEAN ülkeleri ile Türkiye'nin dış ticaret hacmi, yıllık 4,9 milyar dolar civarındadır¹⁰².

---

¹⁰¹ Çevrimiçi, <http://www.deik.org.tr> Erişim Tarihi: 03.08.2011.

¹⁰² Çevrimiçi, <http://www.usakgundem.com/yazar/1669>, Erişim Tarihi:03.08.2011.

Harita – 4: ASEAN

* Harita, bu çalışma için özel olarak çizilmiştir. (Çizen: Ayhan Nuri Yılmaz)

1.4.5. İslam Konferansı Örgütü

İslam Konferansı Örgütü (OIC), dinsel ortaklık temeline dayanan, siyasal ekonomik ve uluslararası bir örgüttür.¹⁰³ Suudi Arabistan'ın öncülüğünde 1926'dan itibaren sınırlı düzeyde sürmekte olan İslam dayanışma girişimleri, 1967 Arap – İsrail savaşından sonra meşru bir gerekçeye dayandırılmaya başlanmıştır. İslam Ülkelerinin devlet başkanlarının katılacağı bir zirve konferansı tertiplenmesi fikri, İsrail işgali altında bulunan Kudüs'teki Al-Aksa Camiinin 1969 yılı Ağustos ayında kundaklanmasına bir reaksiyon olarak ortaya çıkmış ve 1969 yılı Eylül ayında 24 ülkenin katılımıyla Rabat'da Birinci İslam Zirve Konferansı gerçekleştirilmiştir. Böylece, İslam Konferansı Teşkilatı'nın temelleri atılmıştır¹⁰⁴.

Hem Türkiye'nin hem de Türk Cumhuriyetleri'nin üye oldukları bir örgüt olan İslam Konferansı örgütü, 57 devletten oluşan uluslararası bir organizasyondur. OIC' ye üye ülkeler Ortadoğu, Orta Asya, Kuzey, Batı ve Güney Afrika, Avrupa,

¹⁰³ Gülden Ayman-Ülke Arıboğan ve Beril Dedeoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul, Der Yayınları, 1996, s.238

¹⁰⁴ Çevrimiçi, www.dpt.gov.tr Erişim Tarihi: 05.07.2012.

Güneydoğu Asya, Hint Yarımadası ve Güney Amerika bölgelerine yayılmıştır.¹⁰⁵ Ülke vatandaşlarının tümünün veya belirli bir kısmının Müslüman olması, bu organizasyona üye olmayı olanaklı kılmaktadır.

Örgüt, 1970 Mart'ında yapılan konferans ile yapısını belirlemiş, genel sekreterliğini kurmuş ve idari genel merkezini oluşturmuştur. Alınan kararlar, İKÖ'nün ilk genel sekreterliğinin merkezi, Suudi Arabistan'ın başkenti Cidde olarak belirlenmiştir. Daha sonra, Rabat'ta yapılan konferansta, İKÖ'nün işbirliği alanları manevi ve politik ortaklığın yanı sıra sosyal, ekonomik, kültürel ve bilimsel alanlar olarak açıklanmış, işbirliği genişletilmeye çalışılmıştır. İslam Konferansı Örgütü'nün genel sekreterliğini halen Ekmeleddin İhsanoğlu yürütmektedir.¹⁰⁶ 1 Ocak 2005'den bu yana İKÖ başkanlığını sürdüren İhsanoğlu, örgütün seçimle göreve gelen ilk genel sekreter ve ilk Türk genel sekreter olma özelliklerini taşımaktadır ki bu durum Türkiye'nin örgüt üyeleri üzerindeki etkinliğinin de göstergesidir.

Sözü edilen ve 1970 yılı Mart ayında, Cidde'de gerçekleştirilen toplantıda İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları, İKÖ Genel Sekreterliği'ni kurmuşlardır. İKÖ'nün Anayasası ise, 1971 yılında yapılan İkinci İslam Dışişleri Bakanları Konferansı'na hazırlanmış ve 1972 yılında toplanan Üçüncü Dışişleri Bakanları Konferansı ile onaylanmıştır. İslami dayanışmanın önemini vurgulayan ve üye ülkelerin Birleşmiş Milletler Anayasası'na ve insan haklarına saygılı olduklarını belirten bu Anayasa, 1 Şubat 1974 tarihinde de Birleşmiş Milletler tarafından tescil edilmiştir¹⁰⁷.

Teşkilatın yan organlarından olan İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma Eğitim Merkezi (SESRTIC) Ankara'da, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) ise İstanbul'da bulunmaktadır. OIC'ye katılmak için istekli olan ülkelerin başında Rusya, Hindistan ve Filipinler gelmektedir. Ağırlıklı olarak Hristiyan nüfusun yaşadığı ve ülke nüfusunun yaklaşık %5'inin Müslüman olduğu Filipinler'in üyelik talebi de ülkedeki Müslüman azınlık gruplar

---

¹⁰⁵ Şatlık Amanov, **a.g.e.**, s.402.

¹⁰⁶ Çevrimiçi, <http://www.oic-oci.org>, Erişim Tarihi:29.07.2011.

¹⁰⁷ Çevrimiçi, <http://www.dpt.gov.tr>, Erişim Tarihi: 05.07.2012.

tarafından engellenmiştir. Rusya, 2005'ten itibaren gözlemci olarak teşkilata katılırken, Hindistan'ın üyeliği bazı teşkilat üyeleri tarafından engellenmektedir. Bilindiği gibi Hindistan, dünyadaki en fazla Müslüman nüfusa sahip ikinci ülkedir ve bundan dolayı OIC'ye gözlemci olarak katılmak için büyük çaba sarf etmektedir. Hindistan'ın adaylığı, bazı üyeler ve de özellikle Suudi Arabistan tarafından desteklenmesine karşın, Pakistan gibi OIC'nin bazı nüfuzlu üyeleri, Hindistan'ın teşkilata üye olarak kabul edilmesini sürekli engellemektedir¹⁰⁸.

İslam ülkeleri, dünya topraklarının, %19'una, dünyadaki işlenebilir ve verimli alanların %13'üne, ancak sulanabilir alanların sadece %6'sına sahiptirler. Bununla birlikte bu ülkelerde modern teknolojik imkanların kullanılabilirliği çok sınırlıdır. 1974'ten beri, Türkiye'nin İKÖ üyesi ülkelerle olan ekonomik ve ticari ilişkileri düzenli olarak yükselmiştir. Bu ilişkiler, coğrafi sebeplerden dolayı Orta Doğu'daki ülkeler üzerinde yoğunlaşmıştır. Fakat son yıllarda bu ülkelerle olan bağlantılar, diğer İKÖ üyelerine kaymıştır. Bu ilişki, iki taraflı olduğu gibi, çok taraflı ilişkilerin geliştirilmesi yoluyla da olabilmektedir. Türkiye, İKÖ ülkeleri ile işbirliğini 1976'da İstanbul'daki İKÖ Dışişleri Bakanlığı Toplantısı'na ev sahipliği yaparak daha dinamik bir hale getirmiştir. O zamandan beri, özellikle ekonomik ve finansal açıdan Türkiye, İKÖ içerisindeki ekonomik faaliyetlerde önemli bir role sahip olmuştur.¹⁰⁹ Türkiye'nin İKÖ ülkeleri ile olan ticari ilişkilerinde 1980'lerden bu yana üç temel faktör önemli rol oynadığı söylenebilir. Bunlar:

- 1980'lerde ihracat patlamasına sebep olan ve liberal ekonomiye geçmeyi amaçlayan 24 Ocak 1980 kararlarının devreye sokulmasıyla yapısal düzenlemelerin yapılması,
- Türkiye'nin İran'la da tarafsızlık ilkesi altında dikkatli bir denge politikası izlemesiyle Türkiye – Irak ticaretinin artmasına neden olan İran – Irak Savaşı,

---

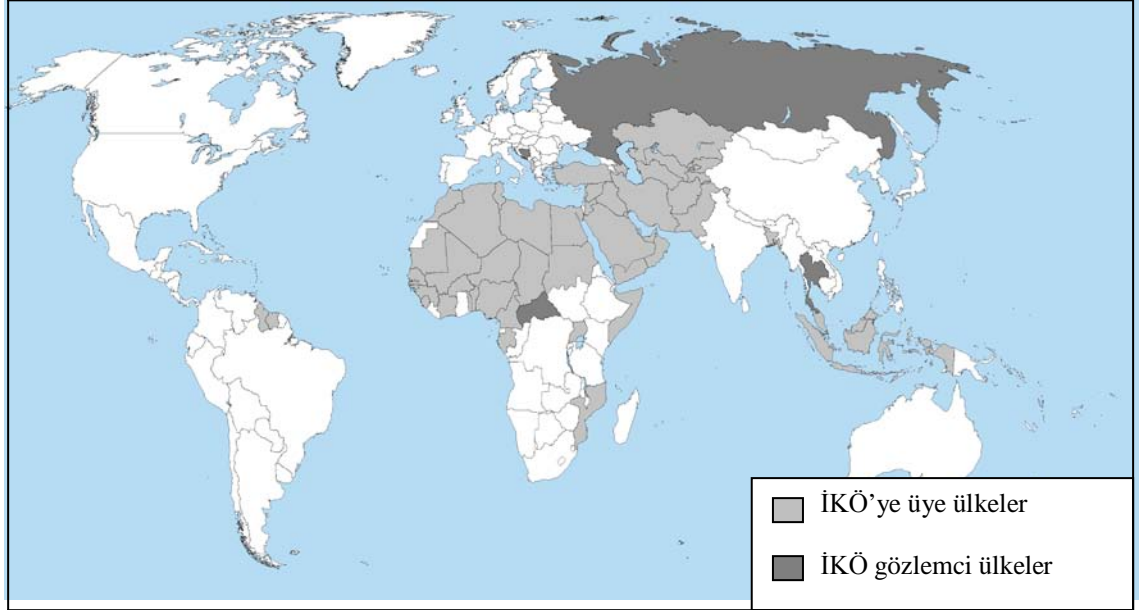
¹⁰⁸ Şatlık Amanov, **a.g.e.**, s.403.

¹⁰⁹ Muzaffer Dartan-Esra Hatipoğlu ve Mehmet Dikkaya, **ECO Bölgesi, Uluslararası Aktörlerin Rolü ve Türkiye**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Yayınları, 2002, ss.25-26.

- Türkiye'nin İKÖ'yle ticari ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen Körfez Savaşı'dır.

İKÖ ülkelerine Türkiye'den yapılan ihracat 1980'lerden beri artmasına rağmen, bu ülkelerin ticaretlerindeki oran aynı gelişmeyi göstermemiştir. Buna ek olarak, İslam ülkelerinin, 1990'ların başından itibaren Orta Asya'da bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini geliştirmek amacıyla Türkiye'yi bir basamak olarak kullanmak istedikleri bir gerçektir. Bu konudaki etkin ülkeler özellikle petrol zengini Arap ülkeleridir. Yeni pazarlara ulaşmada bazı İslam ülkeleri Türkiye'yi odak noktası olarak görmeye başlamış olup, bu süreç günümüzde de devam etmektedir.¹¹⁰

Harita – 5: İslam Konferansı Örgütü

* Harita, bu çalışma için özel olarak çizilmiştir. (Çizen: Ayhan Nuri Yılmaz)

¹¹⁰ Muzaffer Dartan-Esra Hatipoğlu ve Mehmet Dikkaya, **a.g.e.**, ss.26-27.

1.4.6. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı

Soğuk Savaş döneminde ABD, SSCB'nin kendisine yakın ülkelerde yayılmasını engellemek amacıyla askeri ve ekonomik örgütler kurma politikası izlemiştir. Bu örgütlerden biri de, 1965 yılında Türkiye, İran ve Pakistan arasında kurulan Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD)'dir. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (ECO) kuruluşu RCD'ye dayanmaktadır. Ancak İran'da İslam Devrimi'nin gerçekleşmesiyle birlikte Humeyni batı tarafından kurulan RCD'yi feshetmiştir. Batıdan alınan tepkiler ve ambargolar sonrası İran'da bir yumuşama görülmüş ve RCD yerine ECO kurulmuştur. Türkiye, İran ve Pakistan'a ek olarak 1989'dan sonra SSCB'den hürriyetlerini kazanan Türk Cumhuriyetleri Azerbaycan, Türkmenistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Kazakistan ile birlikte Afganistan ve Tacikistan da teşkilata tam üye, KKTC ise gözlemci üye olmuştur¹¹¹.

İdari merkezi İran'ın başkenti Tahran'da bulunan ECO, Avrupa Ekonomik Birliği'ni örnek alır bir biçimde, mal ve hizmetlerin dolaşımında ortak bir pazarın oluşturulması hedefini gütmektedir. Kuruluş, ortak sanayi yatırımları yapılması, tercihli ticaret sisteminin oluşturulması, yatırım bankası kurulması ve haberleşme ve ulaşım gibi alanlarda işbirliğinin geliştirilmesi ile turizmde ve kültürel ilişkilerde yakınlaşma sağlanması gibi çalışmaları amaçlamaktadır. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, kendisine Avrasya'da küreselleşme ve bölgesel bütünleşme alanındaki boşluğu doldurma rolünü biçmiştir. 1988 yılında "Güney ve Batı Asya Posta Birliği", 1990 yılında "Sanayi ve Ticaret Odası" ve 1993 yılında da "İmar ve Kalkınma Bankası" oluşturulmuştur. Tüm ECO üyesi ülkeler, aynı zamanda İslam Konferansı Teşkilatı'nın da (OIC) üyesidirler; bir örgüt olarak ECO, 1995'ten bu yana OIC'de gözlemci statüsüne sahiptir¹¹².

---

¹¹¹ Çevrimiçi, <http://www.turkiyeavrupavakfi.org/index.php/arastirma-yorum/diger/1670-ab-guvenlik-savunma-politikasi-cento-ugur-ozgoker.html> ,Erişim Tarihi: 30.07.2011.

¹¹² Şatlık Amanov, **a.g.e.**, s.400.

Mevcut ECO anlaşması, şu amaçları içermektedir:

- Üye ülkeler arasında, birbirlerinin pazarlarına daha serbest girişi sağlayarak ticareti genişletmek,
- Üye ülke halklarının yaşam düzeyini sürekli olarak iyileştirmek için, her bir ülkenin ekonomik kalkınmasını teşvik etmek,
- Üye ülke halklarını sosyal ve kültürel fikir ve eylemler aracılığıyla bir araya getiren kültürel yakınlılar ve manevi kardeşlik bağları kurmak,
- Dünya ticaretinin gelişmesine katkıda bulunmak ve uluslararası alanda orta bir yaklaşım geliştirerek, gelişmekte olan ülkelerin ticaret limitlerini bozan ticaret politikalarındaki adaletsizliği ortadan kaldırmaya çalışmak¹¹³.

On adet üye ülke ile 350-400 milyonluk bir nüfusa ve coğrafi olarak 7.9 milyon kilometrekarelik yüzölçümüne sahip bir örgüt olan ECO, AB ile hemen hemen aynı nüfusa sahip olmakla beraber, AB yüzölçümünün yaklaşık dört katı büyüklükte bir coğrafi alana yayılmış bulunmaktadır. ECO yanlıları, örgütün geniş doğal kaynaklar üzerinde bulunduğu ve büyük bir işgücüne sahip olduğu tezi ile pek çok olumlu yanını ifade ederek, ECO'nun 21. Yüzyılda büyük bir ekonomik güç olması için gerekli ön koşullara sahip olduğunu vurgulamaktadırlar.¹¹⁴ Bir diğer görüş ise, ECO'nun bölgesel ve küresel ölçekte önemli olduğu konusunda daha dikkatlidir. Bu görüş, iki savı ileri sürmektedir: Bunlardan birincisine göre, ECO'nun geçmiş performansı, bir ekonomik blok olarak güçsüz bir yapıda olduğunu doğrulamaktadır. İkincisine göre ise, üye ülkeler arasında var olan politik ve ideolojik farklılıklar, daha açıkça ifade etmek gerekirse İran'ın radikal İslami ile

---

¹¹³ Muzaffer Dartan-Esra Hatipoğlu ve Mehmet Dikkaya, **a.g.e.**, s.61.

¹¹⁴ **A.e.**, ss.56-57.

Türkiye'nin laik liberalizmi kaçınılmaz bir şekilde örgütün ekonomik gelişmesini zayıflatabilecek ve bu yüzden genel performansı düşürebilecektir¹¹⁵.

Örgütün gelişimini etkileyen birçok iç ve dış faktör bulunmaktadır. Üye ülkeler örgütün öngördüğü türden bir altyapı ve kurumsal yapı açısından noksandırlar. Siyasi ve askeri - stratejik sorunlar, örgütün başarılı bir entegrasyon sürecini hayata geçirmesini ve kaynaklarını efektif bir şekilde kullanmasını engellemektedir. Ortadoğu ve Orta Asya'daki artan ABD varlığı, İran merkezli bir örgüt olan ECO'nun işlevselliğini olumsuz etkilemektedir. Her şeye rağmen ECO'nun Orta Asya ülke yönetimleri tarafından önemli bir kuruluş olarak görüldüğü söylenebilir. Daha çok ekonomik ve teknolojik kalkınma amacını güden ECO'nun, bölgedeki diğer örgütler gibi siyasi – askeri bir hedefi bulunmamaktadır ki örgütün fonksiyonelliği de buradan kaynaklanmaktadır¹¹⁶.

Günümüz koşullarında, AB'nin üyesi olan ya da olmayan Doğu Avrupa ülkelerine verdiği destek göz önünde bulundurulduğunda, ECO ülkelerinin piyasa ekonomisine geçiş dönemi sorunlarını kendi dinamikleri ile çözebilmesi çok zor görünmektedir. Öte yandan bizzat kendisi de sermaye gereksinimi olan bir ülke olarak Türkiye'nin ECO üyesi olan Türk Cumhuriyetleri'ne yapmış olduğu katkıları da yadsımak mümkün değildir. Genelde bir bölgesel işbirliğinde, üye ülkeler arasından daha gelişmiş olanlar, söz konusu işbirliğinin mali ve kurumsal yükünü taşımaktadırlar. Almanya'nın AB üyeliği ile ABD'nin NAFTA üyeliği bu tip yükümlülükler için örnek teşkil etmektedir. Ancak, ECO gibi gelişmekte olan ülkelerin oluşturdukları bir işbirliğinde durum böyle değildir. Diğer bir ifadeyle, ECO üyelerinden hiçbiri, diğerlerine ekonomik durumlarını düzeltmeleri için doğrudan katkı yapabilecek güçte değildir¹¹⁷.

---

¹¹⁵ M.Haghyeghi, "Economic Cooperation Organization: A Preliminary Assessment", **Central Asia Monitor**, Sayı: 1, s.14.

¹¹⁶ Şatlık Amanov, **a.g.e.**, s.401.

¹¹⁷ Muzaffer Dartan, Esra Hatipoğlu, Mehmet Dikkaya, **a.g.e.**, s.71.

Teşkilatın Türkiye ile ilişkileri açısından değerlendirilmesi gereken bir nokta İpek Yolu projesidir. ECO'nun planları arasında, İpek Yolu'nun Türkiye üzerinden batıya geçmesi yerine alternatif yollar bulunması yer almaktadır. Kaşgar (Uygur Özerk Bölgesi,Çin)–Oş(Kırgızistan)-Andican(Özbekistan) üzerinden ve Karadeniz'in kuzeyinden geçerek, Paris'e kadar ulaştırılması düşünülen demir yolu projesi, bu alternatiflerden biridir. Bu proje gerçekleştiği takdirde Türkiye devre dışı kalacak, Türk Cumhuriyetlerinin geleceğinde söz sahibi olamayacaktır.¹¹⁸ ECO'nun önemli özelliklerinin başında, üye ülkelerin tamamının Müslüman kökenli olması ve üyelerden altısının Türk kökenli olması gelmektedir. Hal böyleyken Türkiye bu iki avantajı kendi lehine çevirmiştir ve örgüt hala İran merkezli bir yapı olarak algılanmaktadır. Ayrıca bu bağlamda, 1990'ların başından itibaren Türkiye'ye batı sermayesi ile Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri arasında köprü rolü biçilmiştir. Buna göre, Orta Asya'daki zengin doğal kaynaklar, özellikle petrol ve doğalgaz yatakları dünya sermayesinin ilgisini Türk Cumhuriyetleri'ne çekmiştir. Ancak Türk Cumhuriyetleri'nde piyasa ekonomisinin temel altyapısının tam anlamıyla tamamlanmamış olması, siyasal sorunlar ve kültürel farklılıklar, bu ülkeler yatırım yapmak isteyen uluslararası şirketler açısından risk faktörünün önemini daha da artırmaktadır. İşte bu noktada, Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile yakın ilişkileri ve kültürel bağlarının, uluslararası şirketlerin bu ülkelerde yatırım amacıyla Türk şirketleriyle işbirliğine yönelmesinde etkili olacağı ileri sürülmektedir¹¹⁹.

Sonuç olarak, Türkiye'nin Kasım 1992'de kurulmasına büyük katkıda bulunduğu Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO), Türkiye'yi ön plana çıkarabilecek ciddi bir adım olarak görülmüştür. Ancak, neticede Türkiye siyasi beklentiler açısından Türk Cumhuriyetleri'nde kapasitesinin çok üstüne çıktığı için hedeflerini tutturamamıştır. Türkiye'nin, özellikle hazırlanan geniş açılı planları bölgede uygulayamadığı ileri sürülebileceği gibi, karşılaştığı engelleri aşacak siyaseti ve stratejileri üretmediği de söylenebilir¹²⁰.

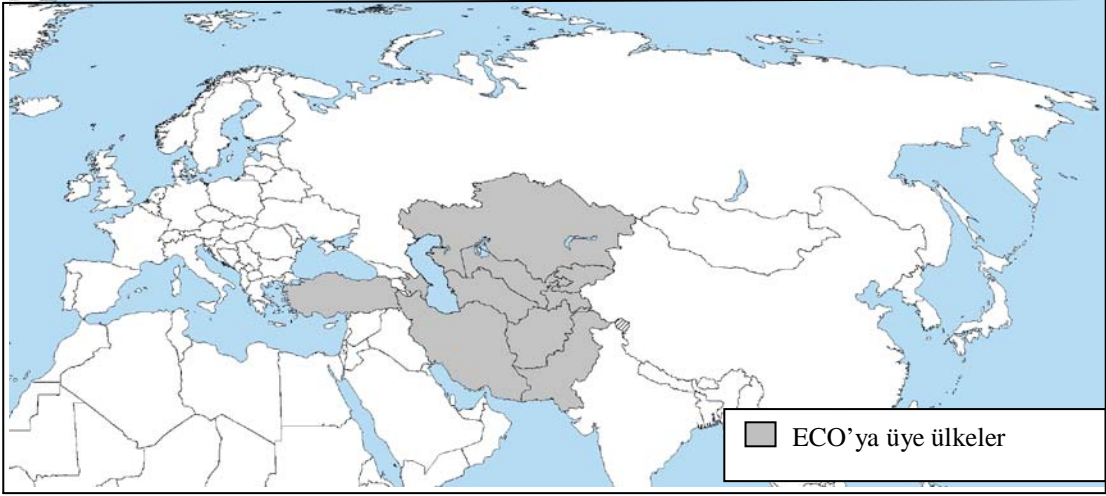
---

¹¹⁸ Ali Satan, Necdet Öztürk, **Türk Dünyası'nın Problemleri ve Çözüm Önerileri**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s.70.

¹¹⁹ Muzaffer Dartan, Esra Hatipoğlu, Mehmet Dikkaya, **a.g.e.**, ss.74-75.

¹²⁰ Ali Satan, Necdet Öztürk, **a.g.e.**, ss.68-69.

Harita – 6: Ekonomik İşbirliği Örgütü

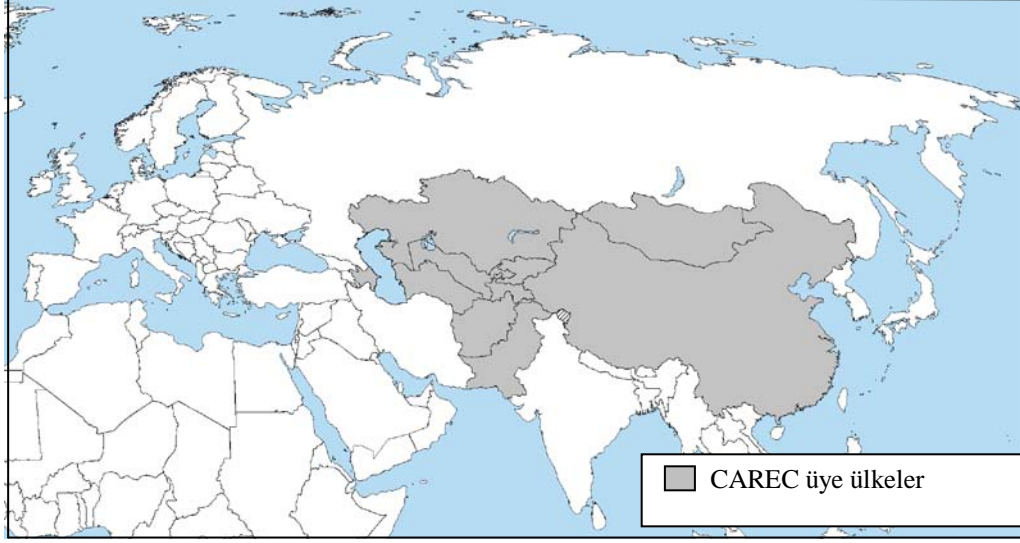
* Harita, bu çalışma için özel olarak çizilmiştir. (Çizen: Ayhan Nuri Yılmaz)

1.4.7. Orta Asya Bölgesel Ekonomik İşbirliği

Afganistan, Azerbaycan, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Moğolistan, Tacikistan ve Özbekistan, Pakistan ve Türkmenistan olmak üzere 10 üyesi bulunan Orta Asya Bölgesel Ekonomik İşbirliği (CAREC),¹²¹ Asya Kalkınma Bankası (ADB), EBRD, IMF, İslam Kalkınma Bankası (IDB), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Dünya Bankası tarafından desteklenen, sekretarya görevi 2000 yılından bu yana Asya Kalkınma Bankası tarafından yerine getirilmekte olan bir forumdur. CAREC Programı kapsamında, ulaştırma, enerji ve ticaretin kolaylaştırılması konularındaki projeler ile özel projeler finanse edilmektedir. CAREC bölgesi, Doğu Asya, Güneydoğu Asya ve Güney Asya ile Avrupa ve Rusya'nın arasında kalan ulaşım güzergahına sahiptir. CAREC Programı çerçevesinde bugüne kadar özellikle ulaştırma alanında önemli mesafe alındığı, birçok projenin finanse edildiği, yeni CAREC ulaştırma sektör stratejisi ile de Asya–Avrupa arasında kara ulaştırma köprüsü kurulması hedefi doğrultusunda ulaştırma koridorlarının tespit edildiği, 20 milyar dolara varan proje finansmanının gündeme alındığı ve proje finansmanında bu koridorların temel alındığı görülmektedir.¹²²

¹²¹Çevrimiçi, <http://www.adb.org/carec>, Erişim Tarihi: 29.07.2011.

Harita – 7: CAREC

* Harita, bu çalışma için özel olarak çizilmiştir. (Çizen: Ayhan Nuri Yılmaz)

1.4.8. Avrasya Ekonomik Topluluğu (EURASEC)

Bu topluluğun kuruluşu, 1996 yılında, Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından oluşturulan “Gümrük Birliği”ne dayanmaktadır. O dönemde, üye ülkeler arasındaki gümrük, vergi, ticaret ve istihdam politikalarının uyumlu hale getirilmesi amaçlanmıştır.¹²³ Daha sonra 10 Ekim 2000 tarihinde Kazakistan’ın başkenti Astana’da, Beyaz Rusya, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan Devlet Başkanları arasında imzalanan bir anlaşma ile resmen kurulan Avrasya Ekonomik Topluluğu (EurAsEC) (eski adıyla EEC), SSCB’nin dağılmasından bu yana, vizelerin, gümrüklerin, vergilerin ve ticaret politikalarının uyumlaştırılmasını öngören bazı önemli inisiyatifleri temsil etmektedir¹²⁴.

Topluluğun kurulmasıyla ilgili anlaşma, yukarıda da sözü edildiği üzere Kazakistan’ın başkenti Astana’da 10 Ekim 2000 tarihinde imzalanmıştır. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin,

¹²² Çevrimiçi, <http://www.musavirlikler.gov.tr/haberdetay.cfm?HaberID=7875&dil=TR&ulke=MOG>
Erişim Tarihi: 31.07.2011.

¹²³ Şatlık Amanov, **a.g.e.**, s.396.

¹²⁴ Muzaffer Dartan-Esra Hatipoğlu ve Mehmet Dikkaya, **a.g.e.**, s.44.

Beyaz Rusya Cumhurbaşkanı Aleksandr Lukaşenko, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev, ve Tacikistan Cumhurbaşkanı İmamali Rahmanov'un imzalamış olduğu anlaşmaya göre ortaklığın amaçları şu şekilde belirlenmiştir¹²⁵:

- Halkların yaşam seviyesini yükseltmek için, ekonomik potansiyellerin etkin şekilde kullanmak,
- Sosyo-ekonomik değişimlerin uyumlulaştırmak ve üye devletlerin dinamik gelişmesini sağlamak,
- Serbest ticaret rejimi işlemlerini tamamlamak, gümrük tarifesi ve tarifersiz gümrük uygulamalarında tek ve ortak sisteme geçmek,
- Mal ve hizmet ticareti ve ithalat ile ilgili genel kuralları belirlemek,
- Ortak döviz politikası belirlemek ve döviz kontrolü sağlamak,
- Ortak gümrük tarifesi belirlemek, gümrük sistemi kurmak,
- Ortak sosyo-ekonomik gelişim programlarının hazırlamak ve gerçekleştirmek,
- Üretim, işletme ve ticaret faaliyetleri için eşit şartlar sağlamak,
- Ortak taşımacılık hizmetleri piyasasını ve ortak ulaşım sistemini kurmak,
- Ortak enerji piyasasını kurmak,

---

¹²⁵Tamina Kibar, "Avrasya Ekonomik Ortaklığı - Uluslararası Örgütler", Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi TÜRKSAM, 13 Şubat 2005.
Çevrimiçi, <http://www.turksam.org/tr/yazdir163.html>, Erişim Tarihi: 05.07.2012.

- Yabancı sermaye yatırımları için eşit şartlar sağlamak,
- Üye devletlerin bütün vatandaşlarına, bütün üye devletlerin sınırları içinde eğitim görme ve sağlık hizmetlerinden yararlanma haklarında eşitliği sağlamak,
- Milli mevzuatları yakınlaştırmak ve uyumlaştırmak,
- Ortaklık çerçevesi içinde ortak hukuk sahasının oluşturulması amacıyla üye devletlerinin hukuk sistemlerinin işbirliğini sağlamak.

2006 yılında Özbekistan'ın da tam üyelik statüsü elde ettiği topluluğun gözlemci üyeleri, Moldova, Ukrayna ve Ermenistan'dır.¹²⁶ Özbekistan, 2008 yılı Aralık ayı itibariyle üyeliğini askıya almıştır.¹²⁷ Uluslararası örgüt statüsüne sahip olan topluluğun, Entegrasyon Komisyonu hem Moskova'da hem de Almatı'da faaliyet göstermektedir. Eski Sovyetler Birliği coğrafyasındaki hegemonyasını her geçen gün bölge dışı küresel aktörlere karşı kaybeden Rusya, bölgesel entegrasyon ve işbirliği girişimleri bağlamında farklı bir strateji izlemeyi tercih etmiştir. Bağımsız Devletler Topluluğu'nun etkisiz kaldığını düşünen Moskova yönetimi, yakın çevresindeki nüfuzunu korumak için "etkinliği", "büyüklüğe" tercih etmiş durumdadır. On iki eski Sovyet cumhuriyetini kapsayan BDT çerçevesinde bir türlü istenilen şekilde gerçekleşmeyen entegrasyonun yerine Avrasya Ekonomik Topluluğu ve Ortak Ekonomik Alan gibi alt – bölgesel örgütler düzeyinde entegrasyon projelerine hız kazandırmaya çalışmaktadır. Ortak Ekonomik Alan örneğinde turuncu devrimle birlikte Ukrayna'nın kaybedildiği söylenebileceği gibi, Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun Özbekistan'ın da katılımıyla güçlendirilebileceği öngörülmektedir¹²⁸.

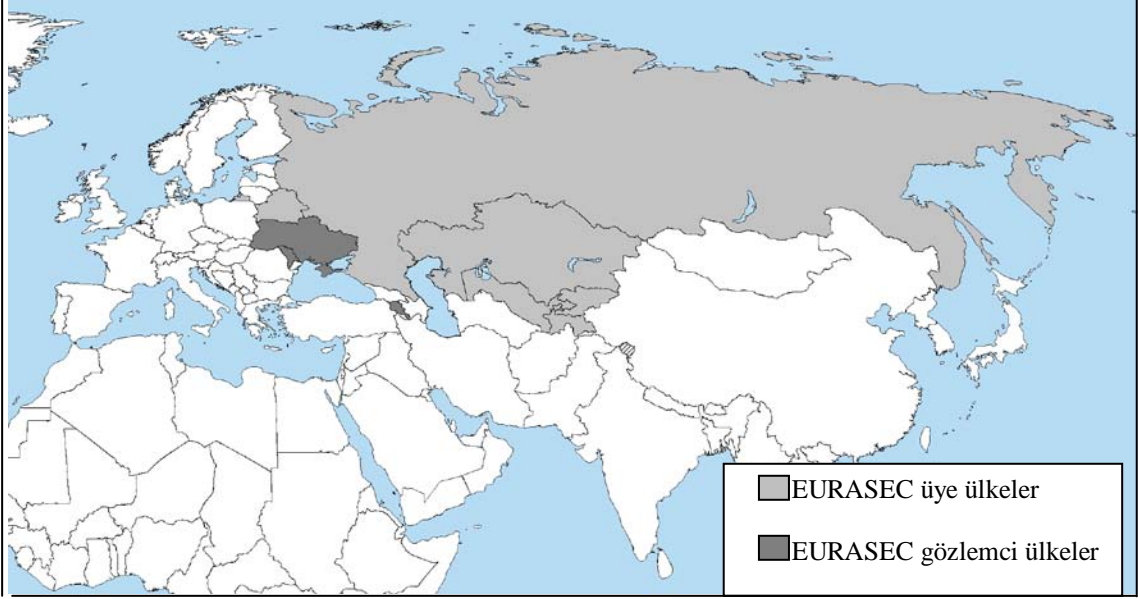
---

¹²⁶ Çevrimiçi, <http://www.eurasian-ec.com>, Erişim Tarihi: 31.07.2011.

¹²⁷ Çevrimiçi, www.zaman.com.tr, 28.06.2012, Erişim Tarihi: 05.07.2012.

¹²⁸ Şatlık Amanov, **a.g.e.**, ss.397-398.

Harita – 8: EURASEC

* Harita, bu çalışma için özel olarak çizilmiştir. (Çizen: Ayhan Nuri Yılmaz)

1.4.9. Orta Asya İşbirliği Teşkilatı

Orta Asya İşbirliği Teşkilatı'nın (CACO) temelleri, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ın katılımıyla 1991 yılında "Orta Asya Topluluğu" olarak atılmıştır. Daha sonraları Türkmenistan, tarafsızlık politikasına dayanarak tüm bölgesel forumlardan çekildiğini açıklamıştır. 1994' gelindiğinde söz konusu topluluk, Tacikistan ve Türkmenistan'ın katılımı olmaksızın Orta Asya Ekonomik Birliği (CAEU) adıyla varlığını sürdürmüştür. 1998 yılında ise Tacikistan'ın yeniden katılımı sonrası birliğin ismi Orta Asya Ekonomik İşbirliği (CAEC) şeklinde değiştirilmiştir. 2002 yılında topluluk Orta Asya İşbirliği Teşkilatı (CACO) olarak adlandırılmıştır. 2004 yılında Rusya teşkilata kabul edildikten sonra 2005 yılında üye ülkeler kendi aralarında anlaşarak Özbekistan'ın Avrasya Ekonomik Topluluğu'na katılımını onaylamışlar ve böyle CACO söz konusu ekonomik toplulukla birleştirilmiştir. Birliğin temel hedefi ekonomik işbirliğinin teşvik edilmesi olmuştur. Orta Asya'da başarılı bir bütünleşmeye zemin hazırlama

potansiyeline sahip olan CACO, yine de kendisinden beklenen başarıyı ortaya koyamamış ve kuruluş hedefleri çoğunlukla kâğıt üzerinde kalmıştır¹²⁹.

CACO, kuruluşu sonrasında temel hedef olarak, siyaset, ekonomi, taşımacılık, ulaşım ve enerji altyapıları, su ve enerji kaynakları gibi konularda işbirliğini genişletmeyi belirlemiştir. Tarım, ticaret, bölgesel güvenlik ve istikrar gibi konular da CACO'nun faaliyetleri arasında yer almıştır. 2004 yılında Rusya'nın üyeliği sonrasında özellikle gümrük ve gümrük vergileri, ticaret, ulaşım ve yiyecek konularında işbirliğine yönelme eğiliminde olan örgütün serbest ekonomik ticaret bölgesi oluşturmasının gerekliliği Özbekistan tarafından dile getirilmiştir¹³⁰.

2000'li yılların devamıyla CACO üyeleri arasındaki ekonomik ayrılık giderek derinleşmiştir. Bölge ülkeleri farklı ekonomi politikaları izlediği için gümrük birliğinin kurulamadığı Orta Asya, kaçak mal ve işçi dolaşımına sahne olmuştur. 2004 yılında Rusya'nın katılımı, hem Rusya'nın Orta Asya'ya artan ilgisini hem de Orta Asya Birliği için vaktin kaçırılmış olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Rusya'nın zayıf olduğu dönemi kendi lehine kullanamayan Orta Asya devletleri, yabancı güçler karşısında ancak birlik sağlayarak kendi alternatiflerini üretebilecekken, birliğin oluşturulamamasının, söz konusu devletleri halen Rusya ve ABD arasındaki bölgesel nüfuz mücadelesinin ortasında bıraktığı söylenebilir. Rusya ve ABD arasındaki bölgesel rekabet, Orta Asya'yı giderek daha tehlikeli bir ortama sürüklemektedir. Bölgede yabancı askeri varlığın artması, bu sürecin önemli parçalarındandır. ABD ve Rusya, Kırgızistan'daki askeri varlıklarını artırmakta, yeni askeri üslerin açılması planlanmaktadır.¹³¹ Tüm bu gelişmeler ışığında, bölgedeki güç dengesini lehine çevirme yönünde ciddi bir mücadelenin yaşandığı görülebilmektedir. Rusya'nın hakimiyetine tekrar girmek istemeyen, ABD'yi de bölgede tek egemen güç olarak

---

¹²⁹ Şatlık Amanov, **a.g.e.**, ss.382-383.

¹³⁰ Peter Löhmus, Tushar Poddar, "Trade Policy Issues In the Central Asian Republics: A Background Paper for the CAREC Meeting", 2004, s.5.

Çevrimiçi, <http://www.carecprogram.org/uploads/events/2004/SOM-Sep/Trade-Policy-Issues-Background-Paper.pdf>, Erişim Tarihi: 05.07.2012.

¹³¹ Şatlık Amanov, **a.g.e.**, ss.384-385.

görmekten rahatsız olan Orta Asya devletleri için, denge politikası oluşturmanın da gitgide zorlaştığı söylenebilmektedir.

1.4.10. GU(U)AM Örgütü

Bu örgütün oluşumu, GUAM adı altında Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova tarafından 1996'da Avrupa Konvansiyonel Silahlar Anlaşması raundu etrafındaki görüşmelerle başlamıştır. Bu dört ülke kendi topraklarındaki Rus silahlarına ve askeri gücüne karşı ortak bir tutum belirlemişlerdir. Örgüt Nisan 1999'da Özbekistan'ın da katılımıyla GUUAM adını almıştır. Kurulduğundan beri, büyük oranda batı yanlısı politikalar izleyen bu hareket, ABD tarafından da desteklenerek teşvik edilmiştir. Bu bağlamda, Rusya'nın Sovyet sonrası entegrasyon çabalarına karşı denge politikası kurma yönündeki eğilimleri temsil etmektedir. Özellikle Rusya'nın etki alanından uzak bir enerji ve taşımacılık koridoru oluşturma amaçlı ekonomik işbirliği çabaları da bu çerçevede dikkat çekmektedir.¹³² Kuruluşu esnasında, üye ülkeler arasındaki siyasi ve ekonomik işbirliğini genişletmek gibi bir hedef belirleyen GU(U)AM, esasen Rusya'nın bölgedeki etkisini kırmaya yönelik bir güç birleşimi olarak tanımlanabilir¹³³.

Kuruluşu esnasında "Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü" kimliğini ön plana çıkaran GU(U)AM, 10 Ekim 1997'de Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova devletlerinin cumhurbaşkanlarının Strasbourg Bildirisi'ni imzalamasıyla oluşturulmuştur. Strasbourg Bildirisi'nde, üye ülkeler kendi aralarında siyasi ve ekonomik işbirliğini geliştirmek ve dünya ile bütünleşme sürecine beraber katılmak amacıyla böyle bir örgütün kurulması zorunluluğunu ifade etmişlerdir. Cumhurbaşkanları egemenlik, toprak bütünlüğü, sınırların dokunulmazlığı, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı ilkelerine dayalı olarak Avrupa'da istikrarın ve güvenliğin pekiştirilmesi amacıyla dörtlü işbirliğinin

---

¹³² Muzaffer Dartan, Esra Hatipoğlu, Mehmet Dikkaya, **a.g.e.**, s.46.

¹³³ Taras Kuzio, "Geopolitical Pluralism in the CIS: The Emergence of GUUAM", **European Security**, 2000, No 9:2, ss.81-114.

geliştirilmesinin önemini vurgulamışlardır. Örgüt, aynı zamanda üye ülkelerin ulaştırma ve haberleşme hatlarının ve kendi topraklarında bulunan ilgili altyapıların, bu devletlerin çıkarlarına uygun olarak geliştirilmesi ve verimli kullanımı için çalışmalar yapma hedefi belirlemiştir. GU(U)AM, kuruluş protokolüyle birlikte bilim, kültür ve insani yardım konularında ilişkilerin gelişmesine özel önem verdiğini de ifade etmiştir.¹³⁴

ABD’de meydana gelen 11 Eylül saldırıları sonrasında bu örgüte, “global terör”e karşı yeni roller verilmeye çalışılmıştır. Ancak üye ülkelerdeki iç politik şartların istikrardan uzak bir görünüm sergilemesi ve yine üye ülkelerde görülen sosyo-ekonomik kalkınma çabalarındaki yetersizlikler buna engel olmuştur. GUUAM işbirliği hakkında Zbigniew Brzezinski, “Sovyet olmayan gevşek bir blok” benzetmesini yaparak örgütün Rusya’yı hedef almadığını iddia etmiş, ileride Türkiye, Romanya ve Polonya’yı da kapsayacak biçimde gelişebilme ihtimaline değinmiştir.¹³⁵

2002 yılından itibaren Özbekistan, örgütün zirve ve toplantılarına katılmayacağını açıklamış ve daha sonraki yıllarda örgütün çeşitli nedenlerle pasif kaldığı görülmüştür. Bununla birlikte Gürcistan ve Ukrayna’daki renkli devrimler sonrasında ve Moldova’da iktidardaki komünist partinin batı yanlısı ve Rusya karşıtı politikaları sonucu GU(U)AM’ın tekrar canlanacağı beklentisi hakim olmuştur. 2005 yılında Özbekistan’ın örgütten resmen çekilmesiyle örgütün adı tekrar ilk şekliyle GUAM’a dönüşmüştür.

GU(U)AM üyesi ülkeler, ABD’yi stratejik ortak olarak görmektedirler. Washington yönetimi, örgüt üyelerindeki demokratik kurumların güçlendirilmesi, sivil toplum kuruluşlarının teşvik edilmesi, ikili ve çok taraflı işbirliğinin geliştirilmesi konusunda GU(U)AM’ı desteklemektedirler. GU(U)AM üyesi

---

¹³⁴ Heydar Aliyev’s Heritage Research Center, “Azerbaycan - Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü (GUAM) İlişkileri”, 2010. Çevirimiçi, <http://library.aliyev-heritage.org/en/5509377.html>, Erişim Tarihi: 05.07.2012.

¹³⁵ Muzaffer Dartan-Esra Hatipoğlu-Mehmet Dikkaya, **a.g.e.**, ss.46-47.

ülkelerin Washington'daki büyükelçileri, katıldıkları bir seminerde dört önemli hedeflerin altını çizmişlerdir:

1- Doğu-Batı ticaret ve ulaşım koridorunun geliştirilmesi.

2- Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi ve NATO'nun Barış İçin Ortaklık Programı kapsamında işbirliğinin artırılması.

3- Bölgede kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi.

4- Üye ülkelerde uyuşturucuya karşı mücadele.

GU(U)AM, son yıllarda petrol boru hatlarının ortak güvenliğinin sağlanması ve bu yönde yapılan tatbikatlar, ortak savunma bakanları toplantısı gibi etkinlikler neticesinde askeri yöne de kaymaktadır. Bu gelişme ile bölgede ilk olarak Rusya dışında bir askeri oluşumun sinyalleri verilmiş olmaktadır. Örgütün genel politikası, BDT ile ekonomik ilişkileri kesmeden Batı ile sağlam ilişkiler kurma temeline dayanmaktadır. Bu kapsamda örgüt, demokratikleşme, liberalleşme ve Pazar ekonomisini savunmakta ve bu yönde adımlar atmaktadır. Üye devletler, AB ve NATO ile yakın ilişkiler kurmakta ve bu yöndeki adımları desteklemektedir. Bu durum, doğal olarak Rusya'nın tepkisine neden olmuş ve bu adımlar NATO ve AB'yi bölgeye sokacak hamleler olarak değerlendirilmiştir.¹³⁶

---

¹³⁶ Şatlık Amanov, **a.g.e.**, s.374.

Harita – 9: GU(U)AM

* Harita, bu çalışma için özel olarak çizilmiştir. (Çizen: Ayhan Nuri Yılmaz)

1.4.11. Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi

Güncel oluşumlar kapsamında değinilmesi gereken bir diğer ortaklık girişimi de, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi - TDİK)'dir.¹³⁷ Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, Türk dilinin konuşulduğu ülkeler arasında kapsamlı işbirliğini teşvik etmek amacı ile uluslararası bir örgüt olarak 2009 yılında kurulmuştur. Konseyin kurucu üyeleri, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'dir.¹³⁸

Türk Konseyi'nin temel belgeleri olan 3 Ekim 2009 tarihli Nahçıvan Anlaşması ve 16 Eylül 2010 tarihli İstanbul Bildirisi'ne göre, TDİK üyesi ülkeler, Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın amaçları ve ilkelerinin yanı sıra, uluslararası hukukun diğer evrensel ilkelerini benimsemiştir. Barış ve güvenliğin korunması ile iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesine ilişkin uluslararası normlar, Türk Konseyi çatısı altında yürütülecek işbirliğinin zeminini oluşturmaktadır.

¹³⁷ Çevrimiçi, http://www.turkkon.org/icerik_multi.php?no=126, Erişim Tarihi:04.07.2012.

¹³⁸ Çevrimiçi, <http://www.turkkon.org>, Erişim Tarihi:04.07.2012.

Türk Konseyi, 1992 yılından beri toplanan, “Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirveleri” sonucunda ortaya çıkan ortak siyasi irade üzerine inşa edilmiş bir oluşumdur. Günümüze kadar on zirve gerçekleştirmiş olan konsey, İstanbul’da düzenlenen 16 Eylül 2010 tarihli son zirvede, TDİK’nın kuruluşunu resmen ilan etmiştir. Örgütün öncelikleri ve yol haritası, bu zirve ile ortaya konulmuş bulunmaktadır. Türk Konseyi’nin daimi bir yapı olarak kurulmasıyla birlikte yapılan zirveler, “Türk Konseyi Zirveleri” olarak adlandırılmıştır. Konseyin başkanlığını yürüten Halil Akıncı deneyimli bir büyükelçi ve Türk coğrafyasının yanı sıra Rusya’ya da çok iyi biliyor. Aşağıda kote ettiğimiz sözlerinde aslında örgütün amacı da gayet iyi özetlenmiş olmaktadır. *“Türk Konseyi Avrasya’da dengeleri değiştirecek stratejik bir oluşumdur, uzun dönemde hedefimiz Avrupa Birliği (AB) türü bir yapılanmadır, üyelerin uluslararası kuruluşlarda blok halinde hareket etmesini sağlamak istiyoruz, Burası bizim bölgemiz olduğuna göre biz söz sahibi olmalıyız. Tarih bize kötü davranıyor, çünkü onu biz yazmadık”*

Nahçıvan Anlaşması’nın önsözünde üye devletler, Birleşmiş Milletler Anlaşması’nın amaç ve ilkelerine bağlılıklarını teyit ederek, Türk Konseyi’nin temel amacını, Türk dili konuşan devletler arasında kapsamlı işbirliğini derinleştirmek, bölgesel ve küresel barış ile istikrara katkıda bulunmak olarak tanımlamışlardır. Üye ülkeler ayrıca, demokrasi, insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü ve iyi yönetim gibi temel ilkelere bağlılıklarını ifade etmişlerdir. Türk Konseyi kapsamındaki işbirliği, üye ülkeler arasındaki ortak tarih, kültür, kimlik ve Türk dili konuşan halkların dil birliğinden kaynaklanan özel dayanışma temelinde inşa edilmektedir.

Örgütün, Nahçıvan Anlaşması’nın 2. Maddesi ile ortaya konulan temel amaç ve görevleri şu şekilde sıralanabilir:¹³⁹

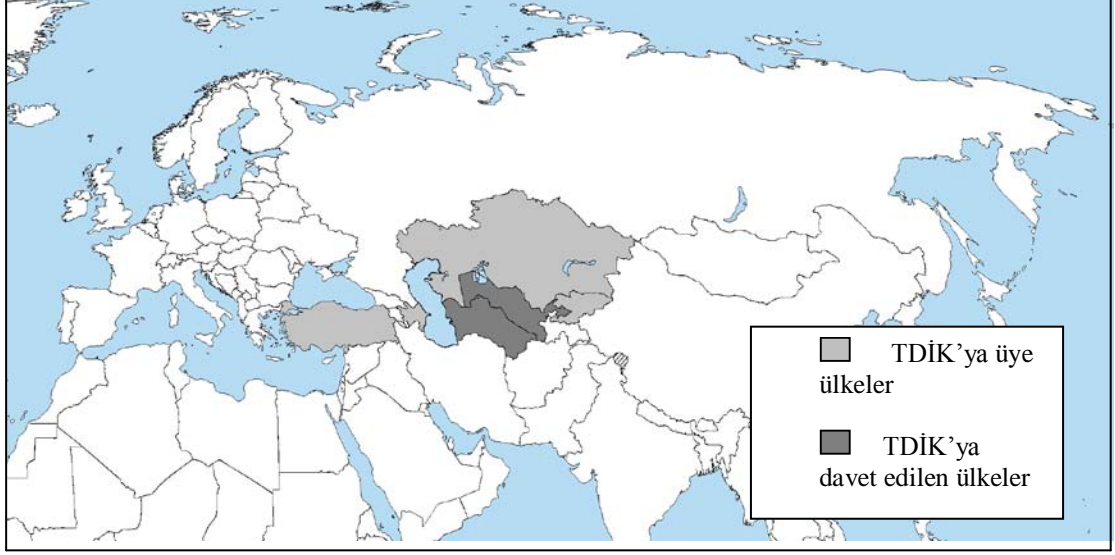
- Taraflar arasında karşılıklı güvenin güçlendirilmesi,
- Bölge ve bölge dışında barışın korunması,

---

¹³⁹Çevrimiçi, www.turkkon.org, Erişim Tarihi: 04.07.2012.

- Dış politika konularında ortak tutumlar benimsenmesi,
- Uluslararası terörizm, ayrılıkçılık, aşırılık ve sınır ötesi suçlarla mücadele için eylemlerin koordine edilmesi,
- Ortak amaçlarla ilgili her alanda etkili bölgesel ve ikili işbirliğinin geliştirilmesi,
- Ticaret ve yatırım için uygun koşulların yaratılması,
- Kapsamlı ve dengeli bir ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişimin amaçlanması,
- Hukukun üstünlüğünün sağlanması, iyi yönetim ve insan haklarının korunması konularının tartışılması,
- Bilim, teknoloji, eğitim ve kültür alanlarında etkileşimin genişletilmesi,
- Kitle iletişim araçlarıyla etkileşimin ve daha yoğun bir iletişimin teşvik edilmesi,
- Hukuki konularda bilgi değişimi ve adli işbirliğinin teşvik edilmesi.

Harita – 10: TDİK

* Harita, bu çalışma için özel olarak çizilmiştir. (Çizen: Ayhan Nuri Yılmaz)

1.4.12. Hindistan ve Avrasya'daki Varlığı

Hindistan, günümüzde 1.1 milyarı aşan nüfusu ile Çin'den sonra dünyanın en kalabalık ülkesi konumundadır. Güçlenmekte olan ekonomisi, ülkeyi uluslararası arenada daha etkin hale getirmiştir. Özellikle son 20 yıllık dönemde kaydettiği aşama ile uluslararası bir aktör sıfatı kazandığı söylenebilen Hindistan, birçok görüşe göre küresel bir güç olma yolunda ilerlemektedir. Yalnızca coğrafi konumu açısından bakıldığında bile, Hindistan'ın Avrasya ve Orta Asya bölgeleri açısından oldukça kritik bir öneme sahip olduğu görülebilmektedir. Hindistan dünya sahnesinde, ekonomik olarak güçlü, kültürel olarak canlı, dini ve etnik olarak çok yönlü bir demokrasiye sahip bir devlet olarak belirmektedir. Yükselmeye devam ettiği süreçte, politik Batı'nın önde gelen üyelerinden biri olma potansiyeline sahiptir ve gelecek yıllarda ortaya çıkacak politik mücadelelerde kilit rol oynayabilir¹⁴⁰.

1980 yılından 2002 yılının sonuna kadar ekonomisi yüzde 6 oranında büyüyen Hindistan, 2002'den bu yana, yıllık yüzde 7,5'lik bir büyüme hızına

¹⁴⁰ R. Nicholas Burns, "America's Strategic Opportunity With India: The New U.S.-India Partnership", Foreign Affairs, Kasım/Aralık 2007, Çevrimiçi, <http://www.foreignaffairs.com>, Erişim Tarihi:31.10.2011.

ulaşmıştır. Orta yaş grubu neredeyse dörde katlanmış, aynı zamanda nüfus artışı azalmıştır. Her yıl nüfusun yüzde 1'i açlık sınırının üzerine çıkmaktadır. Hindistan şu anda dünyanın en büyük dördüncü ekonomisi durumundadır ve yakın zamanda Japonya'yı geçip üçüncü olması beklenmektedir. Gelişmenin yavaş olduğu söylenebileceği gibi, reformların artarak devam ettiği de bir gerçektir¹⁴¹.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Hindistan'ın uluslararası sistemdeki yeri tekrar sorgulanır hale gelmiş ve Hindistan, kurulan yeni sistem çerçevesinde ekonomik, siyasi ve askeri dönüşüm içerisine girerek bölgesel bir güç haline gelmeye başlamıştır. Bu doğrultuda, bölge üzerindeki diğer büyük aktörler olan ABD, Çin ve diğer ülkeler ile ilişkilerini, kendi güvenlik algıları ile paralellik gösteren bir biçimde ve kendisine biçtiği rol ile yeniden şekillendirmiştir. 1990'lardan önce Sovyetler Birliği, Hindistan için hem ticari hem de stratejik bir ortak niteliğinde idi. Doğu Bloku'nun yıkılması ile birlikte Hindistan, Pakistan'a karşı kendi güvenliğini garanti etmek için Orta Asya ülkeleriyle yakın ilişkiler geliştirme ve bölgesel güçler dengesinde yerini alma çabasına girmiştir. Bunun sebebi, Delhi yönetiminin, Pakistan'ın bölge ülkelerinin İslami duygularından ve sosyo – kültürel yakınlığından faydalanabileceği endişesini taşımasıdır.¹⁴²

Hindistan, Avrasya ve Orta Asya ülkeleri ile işbirliğinin derinliği ve kapsamı konusunda Pakistan'dan geri kalmama hedefindedir. Bölgedeki ülkelerin Pakistan'la olan ilişkilerini Delhi'nin aleyhine güçlendirmesi, Hindistan için hayati bir öneme sahip olan Keşmir sorununda, Orta Asya yönetimlerinin Pakistan yanlısı bir tavır almalarına yol açabilecektir. Buna ek olarak, Delhi'nin tehdit algulamaları arasında Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün kapalı bir Müslüman Kulübü'ne dönüşmesi ve Orta Asya'daki radikal terörist grupların (IMU, Hizb-ut-Tahrir, Doğu Türkistan İslami Hareketi vs.) güçlenmesi gibi faktörler de yer almaktadır. Hindistan yönetimi, Avrasya ve Orta Asya'daki devletlerin mevcut siyasi rejimlerinin devamıyla da yakından ilgilenmektedir. Bölgedeki dini radikal grupların güçlenmesi ve

---

¹⁴¹ Gurcharan Das, "The India Model", Foreign Affairs, Temmuz/Ağustos 2006, Çevrimiçi, <http://www.foreignaffairs.com>, Erişim Tarihi: 31.10.2011.

¹⁴² Şatlık Amanov, **a.g.e.**, s.349.

yönetimlerin “Afganistanlaşması”, Hindistan için iki önemli ve olumsuz sonucu ortaya çıkarabilecektir. Birincisi, bu gelişmelerin Pakistan’ın elini Hindistan’a karşı güçlendirmesidir. İkincisi ise, Orta Asya ülkelerinin Hindistan’a karşı düşmanca bir ilişki geliştirebilmesi ihtimalidir. Bunun yanı sıra Hindistan, Orta Asya ülkeleri, Pakistan, Afganistan, İran, Türkiye, Keşmir ve Sincan’ı kapsayabilecek bir Müslüman Devletler Topluluğu’nun ortaya çıkmasından da endişe etmektedir. Bu sebeple Hindistan yönetimi, ECO ve benzeri bölgesel entegrasyon girişimlerini, kendi güvenlik çıkarlarını tehdit eden bir gelişme olarak algılamaktadır. Hindistan yönetiminin, Orta Asya ve Afganistan’daki artan Amerikan varlığını bölgesel güvenlik ve stratejik çıkarları açısından olumlu karşılama sürecinin altında bu sebep yatmaktadır. ABD ve Hindistan arasında 2006 tarihinde sivil nükleer işbirliği alanında bir anlaşma imzalandığı açıklanmıştır.¹⁴³ Bu, ABD’nin artık Hindistan’ı küresel bir ortak olarak görmekte olduğunu ve söz konusu bölgenin geleceği açısından bu ülkeye kritik bir rol biçtiğini göstermektedir.

Hindistan’ın Amerika Birleşik Devletleri ile imzaladığı bu anlaşma, Soğuk Savaş’tan bu yana, çok büyük bir değişim sürecinde olan Hindistan dış politikasının yalnızca bir yönünü oluşturmaktadır. Hindistan, yıllarca sahip olduğu potansiyeli kullanmayı başaramadan yönetilmiş, ancak günümüzde küresel güç dengesinde etkili bir devlet olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Hindistan’ın ilerleyen dönemde, Asya’daki istikrarın yeniden yapılandırılması, Orta Doğu’nun politik modernizasyonu ve küreselleşmenin yönetimi gibi önemli konularda söz sahibi, etkili bir devlet olacağı öngörülmektedir.¹⁴⁴

Hindistan’ın Orta Asya’ya karşı artan ilgisinin gerekçelerinden bir de şüphesiz enerji faktörüdür. Bu bağlamda Türkmen doğalgazının ve Hazar’ın enerji zenginliklerinin İran veya Afganistan - Pakistan güzergâhından Hindistan’a ulaştırılması için çeşitli boru hattı projeleri gündeme getirilmiştir. Delhi yönetimi,

---

¹⁴³ Şatlık Amanov, **a.g.e.**, ss.349-350.

¹⁴⁴ Stephen Blank, “Natural Allies? Regional Security in Asia and Prospects for Indo-American Strategic Cooperation”, Ekim 2005, Çevrimiçi, <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil> Erişim Tarihi:31.10.2011.

Türkmen ve Kazak petrol ve doğalgaz kaynaklarını Güney Asya'ya taşıyacak olan kuzey-güney enerji koridoruyla uzun zamandır ilgilenmektedir. Bunun yanı sıra, 2006 yılında Hindistan Başbakanı Özbekistan'ı ziyaret etmiş ve bu ziyaret Delhi'nin Orta Asya'da ekonomik ve siyasal nüfuzunu artırma çabası şeklinde yorumlanmıştır.¹⁴⁵

Hindistan'da gözlemlenen hızlı büyüme ve Avrasya – Orta Asya bölgesindeki nüfuzunu artırma çabası, yalnızca ABD'nin değil Rusya ve Çin'in de dikkatini çekmiştir. Rusya, Afganistan savaşının da sonra Orta Asya'da artan ABD askeri varlığına karşı, Hindistan'ı bir denge unsuru olarak görmüştür. Moskova'nın Hindistan ile geliştirdiği kapsamlı ticari ve ekonomik ilişkiler, aynı zamanda Delhi'nin de işine yaramaktadır. Bu ilişkiler Hindistan'ı, Orta Asya'nın önemli bir ekonomik ve siyasi gücü haline gelme hedefine daha çok yaklaştırmaktadır. 2005 yılında Kazakistan'ın başkenti Astana'da düzenlenen Şanghay İşbirliği Örgütü'nün liderler toplantısında, uzun yıllardır örgüte üye olmak isteyen Hindistan, gözlemci üye statüsünü kazanmıştır.¹⁴⁶

Hindistan'ın stratejik açıdan kendine önemli bir yer edinmesi, Orta Asya ülkeleriyle ekonomik, siyasi-diplomatik ve kültürel ilişkilerini geliştirmesi yoluyla gerçekleşebilecektir. Hindistan'ın Orta Asya bölgesine duyduğu ilgi, bir dizi dış siyasi unsuru ortaya çıkaran çok taraflı işbirliğine dayanmaktadır. Bu unsurlar Hindistan ve Orta Asya ülkeleri arasındaki siyasi, kültürel, sosyal-insani ve ekonomik ilişkileri içermektedir. Ancak Hindistan'ın Orta Asya'daki dış siyasi çıkarlarında belirleyici faktör, kuşkusuz ticari ve ekonomik işbirliğidir. Hindistan'da ekonomik potansiyelinin güçlenmesi söz konusu ülkeler arasında enerji, doğal kaynaklar alanında olduğu gibi güvenlik sahasında da çok taraflı ilişkilerin gelişmesine zemin hazırlamaktadır.

---

¹⁴⁵ Şatlık Amanov, **a.g.e.**, ss.350-351.

¹⁴⁶ **A.e** s.352.

Hindistan'ın Orta Asya'da izlemeye başladığı jeopolitik stratejiyi, aşağıdaki maddelerle özetlemek mümkündür.¹⁴⁷

Bölgede siyasi istikrarın ve genel güvenliğin sağlanmasında Hindistan'ın çıkarı bulunmaktadır. Hindistan, çok taraflı işbirliğinin geliştirilmesi ve ortak bölge güvenliği sistemi kurulmasına dair Orta Asya ülkelerinin tüm girişimlerini desteklemektedir.

- Hindistan, Orta Asya bölgesinde Rusya ile sıkı bir işbirliği sürdürmektedir. Hindistan, Rusya'nın bölgede güvenlik konusunda garantörlük statüsü kazanma yolundaki çabasını desteklemektedir.
- Hindistan'ın, ülkeye Rus enerji kaynaklarının getirilmesi için Orta Asya ülkelerini güvenli transit yolu olarak kullanma arzusu bulunmaktadır.
- Hindistan Orta Asya ülkeleriyle enerji konusunda işbirliğinin daha da geliştirilmesinden yanadır. Bu konuda geleceği en iyi olan bölgesel partner olarak Kazakistan görülmektedir. Zira Kazakistan sahip olduğu zengin petrol, gaz, uranyum ve maden yataklarıyla Hindistan'ın hızla gelişen ekonomisinin ilgisini fazlasıyla çekmektedir. Nitekim hâlihazırda enerji kaynaklarının temin edildiği Suudi Arabistan ve Basra Körfezi ülkelerinin, Hindistan'ın hızlı ekonomik büyümesine yetecek kadar petrolü yakın gelecekte sağlayamayacağı öngörülmektedir.
- Hindistan, Çin çıkarlarının Orta Asya'da yayılması karşısında rakip unsurdur. Hindistan ve Çin'in Orta Asya'daki jeopolitik çıkarları, iki noktada kesişmektedir. Bunlar; yeni enerji kaynaklarına ulaşmak ve Çin ile Hindistan arasında daha önce yaşanan dış politika sorunları şeklinde özetlenebilir.

---

¹⁴⁷ Kairzhan Sayasatovich Abdykhalykov, **Hindistan'ın Orta Asya Jeopolitik Stratejisi**, Avrasya Ekonomik İlişkiler Derneği, 2011. Çevrimiçi, <http://www.ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=37&Pid=10&Lang=TR>, Erişim Tarihi: 04.07.2012.

Öte yandan, son yıllarda Hindistan'ın, Orta Asya'ya yönelik ekonomik işbirliği girişimlerinde bulunduğu da gözden kaçırılmaması gereken bir gerçektir. Bu çerçevede, "Hindistan – Türkiye - Bağımsız Devletler Topluluğu İşbirliği Forumu" (India-Turkey-CIS Business Forum) düzenlenmesi kararlaştırılmış ve 2011 yılı Ağustos ayında İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Hindistan ve BDT ülkelerinden gelen işadamlarının da katılımıyla düzenlenmiş olan forumda, enerji üretimi ve savunma sanayi alanlarında ortak yatırımlar yapabileceği, sağlam bir ekonomik entegrasyonun en temel şartının lojistik alt yapının güçlendirilmesi olduğu ifade edilmiştir. Bu maksatla, Orta Asya bölgesinde Türk ve Hint iş adamlarının ortaklığında merkezi dağıtım depoları ve lojistik merkezleri kurulabileceği vurgulanmıştır.¹⁴⁸

Sonuç olarak özetlemek gerekirse Orta Asya; başta Rusya, ABD ve Çin olmak üzere tüm dünya devletleri çıkarlarının çatıştığı son derece önemli jeopolitik alandır. Söz konusu coğrafyada Hindistan, söz konusu ülkelerle rekabete hazırdır. Bu durumun altında yeni enerji kaynaklarına ulaşma arzusunun yattığı kuşkusuzdur. Bu çerçevede Hindistan, Kazakistan ve Özbekistan gibi bölgenin önde gelen ülkeleriyle, enerji konusunda geleceğe dönük işbirliği yapma hedefindedir. Ancak Orta Asya ülkelerinden çoğunun Hindistan'a coğrafi uzaklığı, Afganistan sorunu, Hazar bölgesindeki güçlü ABD varlığı ve Orta Asya'da güçlenerek artan Çin'in ekonomik etkisi karşısında, Hindistan tamamıyla bağımsız biçimde bölge ülkelerine yönelerek, daha geniş çaplı ve çok taraflı bir işbirliğini gerçekleştirememektedir. Bu süreçte Hindistan, gelecekte de Orta Asya bölgesinde jeopolitik nüfuz sağlayabilmek için geçerli gerçeklere bağlı kalmak ve Rusya'nın genel ve enerji güvenliği yönündeki bölgesel politikasını desteklemek zorunda kalacak gibi gözükmektedir.¹⁴⁹

---

¹⁴⁸ Çevrimiçi, www.deik.org.tr, Erişim Tarihi: 04.07.2012.

¹⁴⁹ Kairzhan Sayasatovich Abdykhalykov, **a.g.e.**

1.4.13. Türkiye'nin Bölgedeki Temel Oluşumlar ve AB ile Arasındaki Dış Ticaret Rakamları

Avrasya'da oluşturulan entegrasyonlar ve Türkiye arasındaki ilişkilerin incelenmesinde ekonomik verilerden faydalanılması, konunun analizine katkı sağlayacaktır. Bu noktada, Türkiye'nin bölgedeki temel oluşumlar ve Avrupa Birliği ve Türk Cumhuriyetleri ile arasındaki son 10 yıllık dış ticaret verilerine yer vermekte fayda vardır. Aşağıda verilen Tablo-1 ve Tablo-2'de, 2002 yılından günümüze ihracat ve ithalat rakamları, 2011 yılı Ekim ayı sonu itibariyle belirtilmiştir.¹⁵⁰ Bu rakamlar, özellikle bölgesel entegrasyonlar ve Türk Cumhuriyetleri ile ticari ilişkilerin, yıllara göre toplam ihracat/ithalat rakamlarındaki payını ve oranını görmek açısından da yarar sağlayacaktır. Bu tabloların bize hemen Türkiye'nin dış ticaretinin hala AB ağırlıklı olduğunu ve göstermekte birlikte oranın son 20 yıl içinde yüzde olarak düştüğü de görülmektedir. Bir diğer dikkat çekici husus da bütün idealizmine rağmen Türk cumhuriyetleri ile yapılan dış ticaretin hala yüzde 5'e bile varamamış olmasıdır. Kısacası Türk ekonomisini ve ticaretinin Avrupa merkezli olduğu söylenebilir.

Tablo-1: Türkiye'nin AB, Türk Cumhuriyetleri ve Bölgesel Entegrasyonlar ile Arasındaki İhracat Verileri (2002-2011)

Yıl	Ülke Grubu	Toplam (.000 USD)
2011	Toplam	99 502 403
	Avrupa Birliği Ülkeleri	46 971 166
	Karadeniz Ekonomik İşbirliği	12 905 996
	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	6 756 076
	Bağımsız Devletler Topluluğu	9 635 776
	Türk Cumhuriyetleri	3 659 851
	İslam Konferansı Teşkilatı	26 976 334
2010	Toplam	113 883 219
	Avrupa Birliği Ülkeleri	52 685 304
	Karadeniz Ekonomik İşbirliği	14 456 173
	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	7 617 077
	Bağımsız Devletler Topluluğu	10 288 272
	Türk Cumhuriyetleri	3 921 072
	İslam Konferansı Teşkilatı	32 469 556
2009	Toplam	102 142 613
	Avrupa Birliği Ülkeleri	47 013 415

¹⁵⁰ Çevrimiçi, <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 12.11.2011.

	Karadeniz Ekonomik İşbirliği	12 272 591
	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	5 948 111
	Bağımsız Devletler Topluluğu	7 957 492
	Türk Cumhuriyetleri	3 399 485
	İslam Konferansı Teşkilatı	28 626 586
2008	Toplam	132 027 196
	Avrupa Birliği Ülkeleri	63 390 419
	Karadeniz Ekonomik İşbirliği	20 867 277
	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	6 247 706
	Bağımsız Devletler Topluluğu	13 938 226
	Türk Cumhuriyetleri	3 749 451
	İslam Konferansı Teşkilatı	32 596 965
2007	Toplam	107 271 750
	Avrupa Birliği Ülkeleri	60 398 502
	Karadeniz Ekonomik İşbirliği	16 784 102
	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	4 700 072
	Bağımsız Devletler Topluluğu	10 088 336
	Türk Cumhuriyetleri	2 874 467
	İslam Konferansı Teşkilatı	20 310 574
2006	Toplam	85 534 676
	Avrupa Birliği Ülkeleri	47 934 746
	Karadeniz Ekonomik İşbirliği	11 583 697
	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	3 340 996
	Bağımsız Devletler Topluluğu	6 992 529
	Türk Cumhuriyetleri	1 981 603
	İslam Konferansı Teşkilatı	15 007 499
2005	Toplam	73 476 408
	Avrupa Birliği Ülkeleri	41 364 962
	Karadeniz Ekonomik İşbirliği	8 619 516
	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	2 669 869
	Bağımsız Devletler Topluluğu	5 056 779
	Türk Cumhuriyetleri	1 409 257
	İslam Konferansı Teşkilatı	13 061 019
2004	Toplam	63 167 153
	Avrupa Birliği Ülkeleri	36 580 859
	Karadeniz Ekonomik İşbirliği	6 778 995
	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	2 206 321
	Bağımsız Devletler Topluluğu	3 961 619
	Türk Cumhuriyetleri	1 194 307
	İslam Konferansı Teşkilatı	10 214 345
2003	Toplam	47 252 836
	Avrupa Birliği Ülkeleri	27 393 762
	Karadeniz Ekonomik İşbirliği	5 044 444
	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	1 569 221
	Bağımsız Devletler Topluluğu	2 962 593
	Türk Cumhuriyetleri	899 114
	İslam Konferansı Teşkilatı	7 204 574
2002	Toplam	36 059 089

	Avrupa Birliği Ülkeleri	20 415 034
	Karadeniz Ekonomik İşbirliği	3 598 969
	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	1 041 911
	Bağımsız Devletler Topluluğu	2 278 878
	Türk Cumhuriyetleri	619 345
	İslam Konferansı Teşkilatı	4 725 287

Tablo-2: Türkiye'nin AB, Türk Cumhuriyetleri ve Bölgesel Entegrasyonlar ile Arasındaki İthalat Verileri (2002-2011)

Yıl	Ülke Grubu	Toplam (.000 USD)
2011	Toplam	181 661 080
	Avrupa Birliği Ülkeleri	69 007 125
	Karadeniz Ekonomik İşbirliği	28 199 770
	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	13 357 236
	Bağımsız Devletler Topluluğu	23 895 661
	Türk Cumhuriyetleri	2 840 226
	İslam Konferansı Teşkilatı	24 102 865
2010	Toplam	185 544 332
	Avrupa Birliği Ülkeleri	72 179 705
	Karadeniz Ekonomik İşbirliği	32 979 705
	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	11 607 394
	Bağımsız Devletler Topluluğu	28 908 734
	Türk Cumhuriyetleri	2 923 668
	İslam Konferansı Teşkilatı	22 200 530
2009	Toplam	140 928 421
	Avrupa Birliği Ülkeleri	56 508 918
	Karadeniz Ekonomik İşbirliği	27 686 923
	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	6 009 259
	Bağımsız Devletler Topluluğu	24 757 453
	Türk Cumhuriyetleri	1 872 138
	İslam Konferansı Teşkilatı	13 357 101
2008	Toplam	201 963 574
	Avrupa Birliği Ülkeleri	74 407 779
	Karadeniz Ekonomik İşbirliği	45 066 639
	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	12 184 213
	Bağımsız Devletler Topluluğu	41 052 391
	Türk Cumhuriyetleri	3 242 055
	İslam Konferansı Teşkilatı	22 051 265
2007	Toplam	170 062 715
	Avrupa Birliği Ülkeleri	68 394 869
	Karadeniz Ekonomik İşbirliği	34 664 724
	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	9 827 960
	Bağımsız Devletler Topluluğu	30 828 944

	Türk Cumhuriyetleri	2 525 102
	İslam Konferansı Teşkilatı	17 354 351
2006	Toplam	139 576 174
	Avrupa Birliği Ülkeleri	59 387 030
	Karadeniz Ekonomik İşbirliği	26 977 555
	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	8 057 762
	Bağımsız Devletler Topluluğu	22 984 210
	Türk Cumhuriyetleri	1 923 529
	İslam Konferansı Teşkilatı	13 689 148
2005	Toplam	116 774 151
	Avrupa Birliği Ülkeleri	52 695 793
	Karadeniz Ekonomik İşbirliği	20 403 091
	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	5 044 327
	Bağımsız Devletler Topluluğu	16 885 910
	Türk Cumhuriyetleri	1 203 548
	İslam Konferansı Teşkilatı	9 741 049
2004	Toplam	97 539 766
	Avrupa Birliği Ülkeleri	48 095 671
	Karadeniz Ekonomik İşbirliği	15 361 751
	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	3 217 953
	Bağımsız Devletler Topluluğu	12 620 225
	Türk Cumhuriyetleri	945 581
	İslam Konferansı Teşkilatı	7 098 998
2003	Toplam	69 339 692
	Avrupa Birliği Ülkeleri	35 140 139
	Karadeniz Ekonomik İşbirliği	9 292 339
	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	2 735 688
	Bağımsız Devletler Topluluğu	7 503 194
	Türk Cumhuriyetleri	623 295
	İslam Konferansı Teşkilatı	5 422 493
2002	Toplam	51 553 797
	Avrupa Birliği Ülkeleri	25 688 833
	Karadeniz Ekonomik İşbirliği	6 587 757
	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	1 548 166
	Bağımsız Devletler Topluluğu	5 416 632
	Türk Cumhuriyetleri	467 790
	İslam Konferansı Teşkilatı	3 749 777

1.5 Yeni Dünya Düzeni Çerçevesinde Bölge Hakkındaki Görüş ve Teoriler

Avrasya'daki entegrasyonları incelerken bölgedeki yeni şekillenmelerin nasıl ne yönde oluşabileceğini anlamada Huntington, Fukuyama, Brzezinski, Dugin,

Mackinder ve teorileri oldukça önem arz etmektedir. Bu görüşler akademik çevrelerde hala tartışılmakta ve analiz edilmektedir. Bu yüzden söz konusu görüşler aşağıdaki anlatılmıştır.

1.5.1. Mackinder’in Heartland ve Kara Hakimiyet Teorisi

İngiliz jeopolitikçi Mackinder, 1904 yılında “*The Geographical Pivot of History*” adlı eserinde, Avrupa Asya ve Afrika kıtalarını bir “dünya adası” olarak niteleyerek burada deniz gücünün ulaşamayacağı bir merkez bulunduğunu savunmuş ve bu merkezi Baltık Denizi’nden, Karadeniz’e çizilen hattın doğusunda kalan Kuzey Buz Denizi, Sibiryaya, Orta Asya, Kafkasya’yı içine alacak şekilde sınırlamıştır. Bu bölgeye “dünyanın mihveri” demiştir. Daha sonra, 1919’da, Doğu Avrupa’yı “dünya adasının merkezine açılan bir kapı” olarak gören Mackinder burayı, 1904 yılında tanımladığı merkeze dahil etmiş, ve bu bölge için “dünya adasının kalpgahı” deyimini kullanarak, “Kara Hakimiyet Teorisi”ni ortaya koymuştur. Bu teoriye göre; Doğu Avrupa’ya sahip olan, “dünya adasının kalpgahını” kontrol eder”, “dünya adasının kalpgahına” sahip olan, “dünya adasını” kontrol eder görüşünü savunmuştur.¹⁵¹ Mackinder’in “merkez bölge” (heartland – kalpgah) olarak isimlendirildiği, Doğu Sibiryaya ile Volga havzası arasında uzanan ve Orta Asya’yı da içeren geniş ova, Asya – Avrupa ve Afrika kıtalarından oluşan “dünya adası”ni denetleyebilmek için mutlaka elde tutulması gereken bir bölgedir ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Sovyetler Birliği’ne karşı politikalar geliştirmeye çalışan ABD’li strateji uzmanları için hareket noktası olmuştur.¹⁵²

Mackinder’in sözünü ettiği kalpgahın çevresinde Almanya, Türkiye, Hindistan ve Çin, bir “iç kuşak”; İngiltere, Güney Afrika, Avustralya, Japonya, ABD ve Kanada, bir “ dış kuşak” oluşturmaktadır. Geçtiğimiz yüzyılda süper güçler arasında meydana gelen çatışmalar, belki de “kalpgah”taki gücün okyanuslara; dış kuşakta bulunan gücün de “kalpgah”a doğru genişlemek istemesinden kaynaklanan

---

¹⁵¹ Ali Fikret Atun, **a.g.e.**, s.176.

¹⁵² Çağrı Erhan, “ABD’nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül Sonrası Açılımları”, **Küresel Politikada Orta Asya** (Avrasya Üçlemesi I), Der: Mustafa Aydın, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2005, s.14.

jeopolitik mücadelenin bir sonucu olabilir. “Kalpgah”ı, 20. yüzyılın sonuna kadar hâkimiyeti altında bulunduran Sovyetler Birliği, ABD’nin Avrasya’da üstünlük kurmasına karşı mücadele vermiş ve onu Avrasya’da bulundurduğu üslerden atmak için her yolu denemiştir. Sovyetler Birliği’nin 1989 – 1991 yılları arasında birdenbire dağılması üzerine, sanki jeopolitikçilerin niteledikleri “dünyanın kalpgahı”, bir anda dünya haritasından kaybolmuş ve Avrasya’nın ortasında bir “kara delik” meydana gelmiştir. Bununla beraber, dünyanın en büyük kıtası olan Avrasya’nın 21.yüzyılda jeopolitik önemi daha da artmıştır. Denebilir ki Avrasya, içinde bulunduğumuz asırda, dünyanın yeniden şekillenmesinde ve uluslararası ilişkilerin sürdürülmesinde belirleyici rol oynayacaktır.¹⁵³

Geçtiğimiz iki yüzyıl incelendiğinde ya da genel olarak tarihsel açıdan bakılırsa, Rusya’nın bölgede ve dünyada hegemonya kurmasını engellemek amacıyla, açık denizlere ulaşmamasına çabaladığı gözlemlenebilir. Bu durum, Soğuk Savaş süresince de devam etmiştir. Günümüz şartlarında, Rusya’nın Bağımsız Devletler Topluluğu içerisinde, hedeflediği ve kendisini tatmin edecek ölçüde bir entegrasyon sağlayabilmesi, bu görüşün aktifliğini devam ettirebilecek bir etkidir. Bu gerçekler, “Heartland” olarak adlandırılan bölgenin günümüzde halen taşımakta olduğu stratejik önemi ve Mackinder’in geçmişte ürettiği teorisinin geleceğe dair tutarlılığını destekler niteliktedir. Ancak Mackinder, II. Dünya Savaşı sürmekte iken, bu görüşlerini yeniden değerlendirmeye tabi tutarak bazı değişiklikler yapmış ve yaptığı bu değişiklikleri 1943 yılında bir makaleyle kaleme almıştır. Kuzey Doğu Amerika ile Kuzey Batı Avrupa’nın siyasi ve ekonomik açıdan hızla gelişmesi, Mackinder’i Merkezi Bölge’ye rakip Kuzey Atlantik Bölgesi’nden söz etmeye yöneltmiştir. Mackinder, ayrıca Asya’nın Güney Doğusu’ndaki Muson bölgesini ve Güney Atlantik Bölgesi’ni geleceğin önemli bölgeleri olarak görmeye başlamıştır.¹⁵⁴ Mackinder’in 20. yüzyılın başında ortaya attığı “kalpgah” kavramının ve “kalpgah”ın coğrafi mevkiinin doğruluğunun ve öneminin 21. yüzyılın başlarında da geçerliliğini koruduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Kalpgah’ın sahip olduğu petrol ve doğalgaz

---

¹⁵³ Ali Fikret Atun, **a.g.e.**, s.177.

¹⁵⁴ Yılmaz Tezkan, M. Murat Taşar, **Dünden Bugüne Jeopolitik**, İstanbul, Ülke Kitapları, 2002, s.82.

rezervleri bile tak başına, Orta Doğu petrolüne bir seçenek arayan dünya enerji piyasası için kalpgah'ı önemli kılmaktadır. Petrol ve doğalgaz kaynaklı enerjiye başka bir enerji kaynağı seçeneği bulununcaya kadar da, kalpgah önemini korumaya devam edecektir.¹⁵⁵

Günümüz siyasi koşulları ve Türkiye'nin coğrafi konumu göz önünde bulundurularak Mackinder'in teorileri kısaca değerlendirilecek olursa; dünya haritasına bakıldığında, Türkiye'nin, dünyadaki güç merkezlerinin çıkarlarının çatıştığı; dünyanın en hassas ve en tehlikeli bölgeleri olan Orta Doğu, Kafkasya, Orta Asya ve Balkanlar'ın ortasında bulunduğu görülmektedir. Türkiye, üç kıtanın birleştiği yerde, Mackinder'in "Kara Hakimiyet Teorisi"ne göre bir iç kuşak ülkesi olmakla beraber, "kalpgah"ın yumuşak karnının altında, dünyanın Doğu-Batı ve Kuzey-Güney eksenlerinin kesiştiği yerde bulunmaktadır. Değişik dinlerin ve ideolojilerin çatıştığı bu çok önemli jeostratejik noktada bulunan Türkiye, aynı zamanda Avrasya'nın güvenliğinin de kilit taşı olarak değerlendirilmelidir.¹⁵⁶

1.5.2. Fukuyama ve Tarihin Sonu Tezi

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve çift kutuplu dünya düzeninin sona ermesinin ardından ortaya çıkan tek kutuplu sistemin, ABD'nin tam hakimiyeti anlamına geldiği yorumundan hareket eden ABD'li Francis Fukuyama, "Tarihin Sonu Mu?" adlı makalesini kaleme almıştır. Makale, dünya genelinde büyük yankı uyandırmıştır. Sözü geçen makalede, tek cümle ile özetlemek gerekirse, kapitalizm ile sosyalizmin mücadelesinde, Batı'nın ya da Batı düşüncesinin ekonomik ve siyasal zaferini ilan ettiği, Fukuyama tarafından ifade edilmiştir.¹⁵⁷

1989'da yayınladığı makalede Fukuyama, "Belki de, sadece Soğuk Savaş'ın ya da savaş sonrası dünya tarihinin sona ermesine değil, insanoğlunun ideolojik evriminin son noktasına ulaşması ve beşeri yönetim biçiminin son evresi olan Batılı

---

¹⁵⁵ Yılmaz Tezkan, M. Murat Taşar, **a.g.e.**, s.88.

¹⁵⁶ Ali Fikret Atun, **a.g.e.**, s.178

¹⁵⁷ Francis Fukuyama, **Tarihin Sonu Mu?**, Derleyen: Mustafa Aydın, Ertan Özensel, Ankara, Vadi Yayınları, 2005, s.22.

liberal demokrasinin evrenselleşmesi anlamında, tarihin sonuna tanıklık etmekteyiz” demektedir.¹⁵⁸ Fukuyama’nın tarihin sonu tezi, modern liberalizmin bütün ideolojiler karşısında muzaffer olduğu iddiasının ifadesidir. Buna göre liberalizmin çözemediği veya çözemeyeceği bir meseleyi çözebilecek hiçbir muhalif ideoloji yoktur. Bu anlamda tarih bitmiştir; artık tarih yapacak bir özne yoktur ve tarihe ihtiyaç kalmamıştır. Fukuyama, Batı liberalizm temelli bir tarih okumasıyla Batı dışındaki dünya ve liberalizm dışındaki ideolojilerin kendi tarih çamurlarında debelendiğini ama dünyaya hitap edemediklerini ve önlerinde ancak Batı tarihini taklit etme seçeneğinin bulunduğunu söylemektedir.¹⁵⁹

Fukuyama, çift kutuplu düzenden ABD’nin mutlak hâkimiyetinin söz konusu olduğu tek kutuplu sisteme geçilmesini, bir daha ABD ile yarışacak güç olamayacağı gibi bir temele dayandırmıştır. Buna karşın dünyada tek kutuplu sistem halen devam etmekle birlikte, bu düzene karşı koymaya çalışan Rusya ve Çin gibi devletler de bulunmaktadır. Fukuyama’ya göre, Şanghay İşbirliği Örgütü’nün varlığı, yeni bir kutup oluşturmaya en yakın ihtimal olarak algılanmalıdır.

Fukuyama’nın görüşleri yayınlandığı dönemde birçok eleştiriye maruz kaldıysa da, “tarihin sonu” tezinin o dönemdeki uluslararası arenada yarattığı güçlü etki de yadsınamayacak boyuttadır. 1990 senesinde ABD Devlet Başkanı George Bush tarafından telaffuz edilen ve Soğuk Savaş’ın bitimiyle birlikte dünya siyasetini şekillendirmeye başlayan “yenidünya düzeni” kavramının, Fukuyama’nın ileri sürdüğü görüşler ve bu yaklaşım üzerinde temellendirildiği söylenebilir. Ancak yenidünya düzeninin, öngörüldüğü biçimde özgürlük, barış ve adalet getirmediği, Soğuk Savaş esnasındaki iki kutuplu yapı tarafından kontrol altında tutulabilen sorunlu bölgelerde patlak veren çatışmalar sayesinde kolayca fark edilir olmuştur. Asya, Avrupa ve Afrika’daki bazı bölgelerde ortaya çıkan etnik ve/veya dinsel kaynaklı ve şiddet içerikli ihtilaflar, saldırılar ve nükleer silahlarda gözlemlenen artış, Fukuyama ve Bush tarafından ileri sürülen barışçıl dünya, tek egemen güç ve

---

¹⁵⁸ Francis Fukuyama, **a.g.e.**, s.23.

¹⁵⁹ Erol Göka, Murat Yılmaz, **Uygurluğun Yeni Yolu Avrasya**, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 1998, s.13.

tarihin sonu temelli düşünceleri çürüten bir nitelik taşımaktadır. Bu gelişmeler, dünya siyasetinde hakim olacak sisteme dair yeni görüşlerin çıkmasına sebep olmuş, ve bir sonraki kısımda incelenecek olan Samuel P. Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" tezine dikkatlerin yönelmesini sağlamıştır.

1.5.3. Samuel P. Huntington ve Medeniyetler Çatışması

Sovyetler Birliği'nin dünya siyasetinden silinmesiyle birlikte ortaya jeopolitik bir boşluk çıkmıştır. Bunu takiben oluşan "yeni dünya düzeni"ne dair ortaya atılan jeopolitik görüşler arasında en tutarlı, en dikkat çekici ve en çok tartışmaya sebep olanlardan biri de Samuel P. Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" adlı tezidir. Huntington, ABD'nin stratejik hareket tarzının panoramik çerçevesinin çizildiği yeni genel konjonktürde, Sovyetler Birliği'nin ideolojik mücadeleyi kaybettiğini, küresel boyutta ya da askeri-ideolojik-diplomatik kültürel boyutlarda hiçbir ülkenin, ABD'ye meydan okumasının söz konusu olamayacağını iddia etmiştir.¹⁶⁰ Bu açıdan değerlendirilirse Huntington'un görüşlerinin çıkış noktasının Fukuyama'nın fikirleri ile benzeştiği kanısına varılabilir.

Huntington sözü geçen tezinde, dünya siyasetinin yeni bir döneme girdiğini ve entelektüeller bu durum karşısında, tarihin sonu, milli devletlerarasında geleneksel rekabetlerin geri dönüşü, globalizm yüzünden milli devletlerin gerilemesi gibi görüşler türettiğini söylemektedir. Bununla beraber bu görüşlerin tamamının, muhtemelen gelecek yıllarda global politikanın alacağı vaziyetin hayati ve gerçekten merkezi bir yönünü gözden kaçırdığını iddia etmektedir. Huntington'a göre, yenedünya düzenindeki mücadelenin öncelikli kaynağı ideolojik ve ekonomik olmayacaktır. Beşeriyet arasındaki büyük bölünmelerin ve mücadelenin esas kaynağı kültürel olacaktır. Milli devletler, dünyadaki meydana gelen olayların ve anlaşmazlıkların yine en büyük ve en kuvvetli aktörleri olacaklardır. Fakat asıl mücadeleler, farklı medeniyetlere mensup grup ve milletler arasında yaşanacaktır.

---

¹⁶⁰ Mesut Hakkı Caşın, *Novgorod Knezliğinden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi*, İstanbul, Okumuş Adam Yayınları, 2006, s.452.

Medeniyetler çatışması küresel siyaseti etkileyen bir numaralı faktör olacak ve medeniyetler arasındaki anlaşmazlıklar, geleceğin potansiyel ihtilaf ve savaş alanlarını oluşturacaktır. Kısacası “Medeniyetler arasındaki mücadele, modern dünyadaki mücadelenin evriminde nihai safha olacaktır”.¹⁶¹

Huntington’a göre, Batı için temel sorun İslamcı köktencilik değil, bizzat İslam’ın kendisidir. Başka bir deyişle, halkı kültürlerinin üstünlüğü ve güçlerinin azlığını takıntı haline getirmiş farklı bir medeniyettir. İslam’ın sorunu ise Batı’dır; halkı kültürlerinin evrenselliğine inanmış ve azalmakta olsa bile üstün güçlerinin, kendilerine bu kültürü dünyaya yayma yükümlülüğü dayattığına inanan farklı bir medeniyettir. Bunlar İslam ile Batı arasındaki çatışmayı körükleyen temel bileşenlerdir.¹⁶² Batı ve İslam arasında asırlardan beri süregelen siyasi ve askeri çatışmanın sona erme ihtimali pek bulunmamaktadır. Zira bu durum sadece bir farklılık değil, aynı zamanda kanlı bir mücadele niteliğindedir.¹⁶³

“Medeniyetler çatışması” kavramından hareketle, medeniyet kavramının Huntington’a göre ne ifade ettiğine de değinmekte fayda vardır. Huntington’un tanımına göre medeniyet kültürel bir varlıktır. Bir medeniyet, insanların kendilerini diğer türlerden ayıran özellikleri ve yönlerini ifade etmek dışında, onların sahip olduğu en yüksek kültürel gruplaşma ve en geniş kültürel kimlik seviyesi anlamına gelmektedir. Medeniyet kavramı, tarih, din, dil, örf ve adetler, gibi ortak unsurlar ile açıklanabileceği gibi, insanların kendilerini nasıl ya da ne olarak tanımladığı ile de betimlenebilir. İnsanlar çeşitli kimlik seviyelerine sahiptirler. Kişinin mensup olduğu medeniyet, onunla kendisini kuvvetle teşhis ettiği en geniş kimlik seviyesidir. İnsanlar kimliklerini yeniden tanımlayabilirler ve bunun neticesinde medeniyetlerin kompozisyonu ve sınırları değişebilir. Bu görüşten hareketle Huntington, dünyayı sekiz medeniyete ayırmaktadır. Bunlar: Batı, Konfüçyüs, Japon, İslam, Slav-Ortodoks, Latin Amerika, Hint ve Afrika medeniyetleridir. Huntington

---

¹⁶¹Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması**, Derleyen: M. Yılmaz, Ankara, Vadi Yayınları, 2002, s.22.

¹⁶²Samuel P. Huntington, **a.g.e.**, s.22.

¹⁶³Suat İlhan, **Türkiye’nin Zorlaşan Konumu (Uygurluklar Savaşı-Küreselleşme-Petrol)**, İstanbul, Ötuken Neşriyat, 2004, ss.21-22

medeniyetlerin gelecekteki çatışma sebeplerini ise şu şekilde ifade etmektedir: “Medeniyet kimliği gelecekte gittikçe artan bir şekilde ehemmiyet kazanacak ve dünya büyük ölçüde, belli başlı sekiz medeniyet arasındaki etkileşimle şekillenecektir. Geleceğin en mühim mücadeleleri, bu medeniyetlerin birini diğerinden ayıran kültürel fay kırıkları boyunca meydana gelecektir.” Çünkü:

- Medeniyetler arasındaki farklar sadece hakiki değil esaslıdır. Asırların ürünüdür. Kısa zamanda da yok olmayacaktır. Asırlar boyunca en uzun ve şiddetli mücadeleleri medeniyetler arasındaki farklılıklar ortaya çıkarmıştır.
- Dünya gittikçe daha küçük bir yer haline gelmektedir. Farklı medeniyetlerin insanları arasındaki etkileşimler gün geçtikçe artmaktadır. Bu artış, bir yandan medeniyet bilincini artırmakta, bir yandan da medeniyetler arasındaki ayrılıkların fark edilmesini sağlamaktadır.
- Dünya çapındaki sosyal değişim ve ekonomik modernleşme, insanları çok eski yerel kimliklerden koparmaktadır. Bunlar aynı zamanda bir kimlik kaynağı olarak milli devletleri de zayıflatmaktadır. Bu dönemde fundamentalist etkiler devreye girmektedir ve bu tür hareketler gelecekte bütün medeniyetlerde ortaya çıkabilecektir.
- Batı, kudretin zirvesinde olmasına rağmen batılı olmayan medeniyetlerde ecdat fenomenine ve köklere dönüş gözlemlenmektedir.
- Kültürel özelliklerin ve farklılıkların uyuşma ve ayrışmaları daha kolaydır. Ayrıca din, insanlar arasındaki ayrımı daha derin ve keskinleştirmektedir.
- Ekonomik bölgecilik artmakta ve bölgecilik kavramı, medeniyet bilincini artırıcı bir etki yaratmaktadır.¹⁶⁴

---

¹⁶⁴ Samuel P. Huntington, **a.g.e.**, ss.25-29.

Bunlara ek olarak, Samuel P. Huntington, Rusya ve Almanya'nın, Avrupa güvenliğini tehdit eden iki yayılcı kuvvet olduğuna dikkat çekmiş, Sovyetler Birliği'nin çözülmesiyle birlikte ortaya çıkan güç boşluğunu gelecekte doldurması beklenen en güçlü adayın Çin olabileceğini ifade etmiştir. Huntington, Avrasya "kalpgah"ını (heartland) yakın gelecekte tehdit edebilecek potansiyel güç adayının da yine Çin olduğu görüşünü savunmuştur. Çin'in yayılmasının önlenmesi amacıyla, çoğulcu demokrasi ve pazar ekonomisine geçiş çabalarının desteklenmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁶⁵

Huntington'un kuramları bir ütopya olarak değerlendirilmekteyken, 11 Eylül 2001 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde ikiz kulelere düzenlenen saldırı, medeniyetler çatışması kuramını tekrar gündeme getirmiştir. Saldırıyı üstlenen El Kaide örgütü lideri Usama Bin Laden'in saldırıyı Radikal İslam adına yaptığını açıklaması üzerine uluslararası kamuoyunun tüm dikkati, Orta Doğu'ya ve İslam coğrafyasına çevrilmiştir. Zamanla, saldırılar sadece Amerika ile bağlı kalmayıp, İngiltere, İspanya ve Türkiye'de de devam etmiştir.¹⁶⁶ Ardından, El-Kaide örgütünün hedef ilan edilmesi ve Afganistan'a askeri operasyonun başlatılması, hem dünya hem de Avrasya coğrafyası açısından, 1991'de oluşmaya başlayan ve 2001'e kadar şekillenen uluslararası yapının çok farklı bir zemine kaymasına yol açmıştır. Saldırının, Francis Fukuyama'nın "Tarihin Sonu Mu?" tezine büyük darbe vurduğu söylenebileceği gibi, Samuel P. Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" tezini destekleyici nitelikte olduğu ve tezi tekrar gündeme getirdiği de söylenebilir.¹⁶⁷

Öte yandan, Huntington'ın Türkiye'nin geleceğine dair alternatif bir seçenek belirlemiş ve Türkiye'nin İslam Dünyası'nın lideri veya öncüsü olabilecek konumunu ifade etmiştir. ABD'nin BOP (Büyük Ortadoğu Projesi) için Türkiye'ye uygun görmüş olduğu siyasi bir tabir olan "İlimli İslam" modelini tartışmaya açarak Türkiye kamuoyunun konuya bakışının nabzını tutmak ve böyle bir modele olan

---

¹⁶⁵ Mesut Hakkı Caşın, **a.g.e.**, ss.452-453.

¹⁶⁶ Selim Gökçeğöz, "Medeniyetler Çatışmasının Uluslararası Güvenliğe Sağlayacağı Katkıları", **Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Stratejik Boyut Dergisi**, Yıl : 3, Sayı:4, Haziran 2007, s.8.

¹⁶⁷ Gamze Güngörmüş Kona, **Ortadoğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004, ss.19-20.

hazırlık derecesini ölçmek amacını gütmüştür. Bu şekilde ABD'nin, kamuoyunu fazla rahatsız etmeden gayri resmi olarak Türkiye'nin gelecekte almasını arzuladığı görevler için bir hatırlatma yaptığı da söylenebilir.¹⁶⁸

1.5.4. Brzezinski'ye Göre Avrasya ve Orta Asya Jeopolitiği

Avrasya üzerine geliştirilen stratejileri incelerken, ABD'li siyaset bilimci Zbigniew Brzezinski'nin görüşlerine ve "Büyük Satranç Tahtası" eserine değinmek faydalı olacaktır. Brzezinski, dünyanın siyasi olarak etkili ve dinamik devletlerinin Avrasya'da bulunduğunu ve global güç olmayı hedeflemiş tüm tarihi devletlerin de Avrasya'dan çıktığını ileri sürmüştür. Dünyanın bölgesel hegemonya adayı ve en kalabalık ülkeleri olan Çin ve Hindistan, bu bölgede yer alırken, Amerikan üstünlüğüne ekonomik ve politik açıdan meydan okuyan potansiyel güçler de bu bölgede bulunmaktadır. ABD'den sonra dünyanın 6 büyük ekonomisi ve askeri gücü ve birer tanesi hariç olmak üzere, dünyanın tüm gizli ve açık nükleer güçleri de bu bölgededir. Avrasya, dünya nüfusunun %75'ini, dünya GSMH'nin %60'ını ve küresel enerji kaynaklarının %75'ini bünyesinde barındırmaktadır. Kolektif olarak alındığında bu bölge, ABD gücünü bile gölgede bırakabilecek bir potansiyele sahiptir.¹⁶⁹

Brzezinski'ye göre Avrasya tanımı çok geniştir. Asya ile Avrupa kıtalarının tümünü içermekle birlikte Japon adalarını da içinde barındırmaktadır. Sözü edilen bu topraklar Brzezinski'ye göre küresel üstünlük mücadelesinin yaşanacağı "Büyük Satranç Tahtası"ni teşkil etmektedir. İçinde birbirinden farklı güçler bulunan ve oldukça oval bir şekli olan bu satranç tahtası, pek çok oyuncuya sahiptir. Satrancın esas oyuncularını satranç tahtasının batısına, doğusuna, ortasına ve güneyine konuşlanmıştır. Brzezinski, Avrasya'daki hakimiyet mücadelesinde rol alan iki grup gücün olduğunu ifade etmektedir. Birinci grupta jeostratejik oyuncular bulunmaktadır. Bunlar, günümüz jeopolitik ilişkilerini ABD'nin çıkarlarını

---

¹⁶⁸ Fatih Koç, "Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesinin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", **Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Stratejik Boyut Dergisi**, Sayı:2, Mart 2006, s.9.

¹⁶⁹ Erol Göka, Murat Yılmaz, **a.g.e.**, ss.14-15.

etkileyebilecek doğrultuda değerlendirip, sınırları ötesinde güç uygulayabilme ya da etkide bulunabilme kapasitesine sahip ülkelerdir. Bu grupta Rusya, Çin ve Hindistan, Almanya ve Fransa sayılabilir. Özellikle Çin, Hindistan ve Rusya Avrasya coğrafyasındaki en önemli aktörlerdir. İkinci grup ise jeopolitik eksenlerden oluşmaktadır. Jeopolitik eksenlerin önemleri, güç ve motivasyonlarından değil, daha ziyade coğrafi konumlarının hassas olmasından ve buldukları coğrafyada belirledikleri jeostratejilerin yol açabileceği sonuçlardan kaynaklanmaktadır. Bu gruba da Türkiye, Ukrayna, Azerbaycan, İran ve Güney Kore dahil edilebilir. Brzezinski, bu bağlamda Ukrayna, Türkiye ve Azerbaycan'ın Karadeniz Havzası'ndaki temel aktörler olduğuna dikkati çekmiş ve Karadeniz ülkelerinin önemine işaret ederek Avrasya'nın giriş kısmının Karadeniz'den geçtiğini belirtmiştir.¹⁷⁰

Dünyanın süper kıtası olan Avrasya'ya hakim olan herhangi bir güç, dünyanın iktisadi olarak en verimli üç bölgesinden, Batı Avrupa ve Doğu Asya'nın teşkil ettiği iki bölge üzerinde muazzam bir nüfuz kurabilecektir. Dünya haritasına kısaca bakmak bile, Avrasya'ya hakim olacak gücün, Orta Doğu ve Avrupa'yı da otomatik olarak kontrol edeceği ipucunu vermektedir. Bir jeopolitik satranç tahtası konumundaki Avrasya ekseninde ayrı ayrı bir Asya ve Avrupa politikası dizayn etmek mümkün değildir. Avrasya eksenindeki güç dengelerindeki herhangi bir değişikliğin, ABD'nin global üstünlüğü ve tarihi mirası üzerinde can alıcı etkileri olabilecektir.¹⁷¹

Brzezinski'ye göre, ulus devletler, sisteminin temel birimi olmaya devam etmektedirler. Büyük güç milliyetçiliğinin gerilemesi ve ideolojinin sönmesi küresel politikaların duygusal içeriğini azaltmıştır. Aynı zamanda nükleer silahlar, askeri güç kullanımına büyük sınırlamalar getirmiştir. Yine de toprağa dayalı rekabet varlığını korumakta, her ne kadar daha uygar olma eğilimi taşısa da, hala dünya ilişkilerinde ve siyasette en önemli yeri tutmaktadır. Bu rekabette coğrafi konum, bir ulus devletin

---

¹⁷⁰ Zbigniew Brzezinski, **a.g.e.**, ss.64-65.

¹⁷¹ Zbigniew Brzezinski, "Bir Avrasya Stratejisi", **Türkiye Günlüğü**, Eylül Ekim 1997, Sayı: 47, s.35.

dış önceliklerinin tanımı için halen bir hareket noktasıdır. Ulusal toprakların büyüklüğü de, statü ve gücün önemli ölçütlerinden birisi olmaya devam etmektedir. Bir devletin askeri, ekonomik ve siyasi gücü ne kadar büyükse, o devletin önemli jeopolitik çıkarlarının, etkisinin ve katılımının, sınır komsularının ötesindeki çapı da o kadar büyüktür. Bugün jeopolitik sorun ne Avrasya'nın hangi coğrafi bölümünün kıtasal egemenlik için başlangıç noktası olduğudur ne de kara gücünün deniz gücünden daha fazla önem taşıyıp taşımadığıdır. Jeopolitik, küresel üstünlük için merkezi dayanak oluşturan tüm Avrasya kıtasında hakimiyet kurulmasıyla, bölgesel boyuttan küresel boyuta ulaşmıştır. Avrasyalı bir güç olmayan ABD, Avrasya'nın üç çevre bölgesinde ve Avrasya iç bölgesinde doğrudan doğruya konuşlandığı güçlerle ve Avrasya iç bölgesindeki devletler üzerindeki güçlü etkisiyle, şu anda uluslararası üstünlüğe sahiptir. ABD'ye potansiyel rakip olabilecek bir güç, ancak yerkürenin en önemli oyun alanı olan Avrasya'dan çıkabilir. Bu nedenle, Amerika'nın Avrasya'daki jeopolitik çıkarının uzun vadeli yönetimi için, Amerikan jeostratejisinin oluşturulmasında çıkış noktası, ana oyuncular üzerinden odaklanma ve arazinin doğru değerlendirilmesi olmalıdır. Kısacası Amerika Birleşik Devletleri için Avrasya stratejisi, jeostratejik açıdan dinamik devletlerin amaca yönelik yönetimini ve jeopolitik olarak katalizör devletlerin dikkatle el altında tutulmasını içermektedir.¹⁷²

Zbigniew Brzezinski, Samuel P. Huntington'ı ileri sürdüğü şu iddialarında haklı bulmaktadır: “ABD'nin üstün olmadığı bir dünya, Amerika'nın uluslararası ilişkileri şekillendirmede diğer ülkelerden daha fazla etki sahibi olmaya devam ettiği bir dünyaya göre, daha fazla şiddet ve düzensizlik içeren, daha az demokratik, ve ekonomik büyümenin yavaş olduğu bir dünya olacaktır. ABD'nin kalıcı uluslararası üstünlüğü, Amerikalıların refahı ve güvenliği, özgürlüğün, demokrasinin, açık ekonomik sistemin ve uluslararası düzenin geleceği için temeldir.”¹⁷³ Brzezinski, kitabında ABD'nin Avrasya kıtasındaki politikalarının tayininde şu beş sorunun cevabını da bulmaya çalışmaktadır:

---

¹⁷² Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, ss.62-63.

¹⁷³ **A.e.**, s.52.

- Amerika nasıl bir Avrupa’yı tercih etmelidir ve dolayısıyla desteklemelidir?
- Nasıl bir Rusya ABD’nin çıkarına uygundur ve ABD bu konuda neyi ne kadar yapabilir?
- Orta Avrasya’da yeni bir “Balkanlar”ın ortaya çıkma ihtimali nedir ve ABD bunun doğuracağı risklerin en aza indirilmesi için ne yapmalıdır?
- Çin, Uzakdoğu’da hangi rolü üstlenmeye cesaretlendirilmelidir ve bunun sonuçları yalnızca ABD için değil, Japonya için de ne olabilir?
- Hangi yeni Avrasya koalisyonları olasıdır, hangileri ABD çıkarları için en tehlikeli olabilir ve bunların önüne geçmek için ne yapılabilir? ¹⁷⁴

Amerika için en önemli jeopolitik ödül Avrasya’dır. Bu bin yılın yarısı boyunca dünya meseleleri Avrasyalı güçlerce, bölgesel güç için birbiriyle mücadele eden ve küresel güce erişmeye çalışan bu insanlarca belirlenmiştir. Artık Avrasyalı olmayan bir güç Avrasya’daki üstün güçtür. Ve Amerika’nın küresel üstünlüğü doğrudan doğruya Avrasya kıtasındaki hakimiyetin ne kadar süre ve ne kadar etkili sürdürüldüğüne bağlıdır. ¹⁷⁵

Brzezinski, Avrasya’nın kalbi sayılan Türkistan coğrafyasını, Avrasya’nın Balkanları olarak kabul etmiştir. Bu yüzden Avrasya satranç tahtasının üzerindeki en kritik hamleler Türkistan coğrafyasında oynanmaya başlamış, oyun oynayan ülkeler, bu bölgedeki enerji kaynaklarının çıkarılmasında pay sahibi olmayı, pay sahibi olanlar da paylarını artırmayı hedeflemiştir. Ayrıca çıkartılan kaynakların, doğal gaz ve petrolün hangi güzergahlardan, dünya piyasalarına sunulacağı konusunda mücadeleye başlamışlardır. ¹⁷⁶ Bu mücadelenin baş aktörü, yenedünya düzeninin fitilini 11 Eylül sonrası ateşleyen ABD’dir. Bu kapsamda ABD, yalnızca istikrarlı,

---

¹⁷⁴ Servet Cömert, **a.g.e.**, s.40.

¹⁷⁵ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s.51.

¹⁷⁶ Haktan Birsal, **Gizli Çember ve Özbekistan**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005, s.48.

Batı yanlısı bir Türkiye ile değil, aynı zamanda İran ve Çin ile de ortak bir çıkarı paylaşmalıdır görüşü hakimdir. ABD – İran ilişkilerinde aşamalı bir iyileşme olmazsa, bir şekilde İran'ın kontrol altına alınması gerekecektir. ABD'nin şu an İran'a uyguladığı politika, bu çerçevede değerlendirilmelidir.¹⁷⁷

1.5.5. Dugin ve Avrasyacılık Kavramı

1.5.5.1. Avrasyacılık Kavramının Ortaya Çıkışı ve Taşındığı Anlam

Avrasya, geçmişte olduğu gibi bugün de jeopolitik güç mücadelesinin temel coğrafyası durumundadır. Avrasya'nın dünya politikasındaki yeri tartışması bugün, Türkiye'yi daha yakından ilgilendirir biçimde “Avrasya Balkanları” olarak da adlandırılan Türkiye – Orta Asya ve Orta Doğu Eksenini ön plana çıkarmaktadır. Bu yeni eksen, jeopolitik özellikleri yanında yeraltı zenginlikleri ve enerji kaynaklarıyla dünyanın en önemli bölgesi olarak görülmektedir.¹⁷⁸

Avrasyacılık, Rusya'daki Bolşevik devriminden kaçarak Avrupa'da bir tür sürgün hayatı yaşamaya başlamış olan dört genç Rus aydınının – dilbilimci Nikolay S. Trubetskoy (1890-1938), coğrafyacı ve ekonomist Piyotr N. Savitski (1895-1965), teolog Georgi V. Florovski (1893-1979), ve müzik eleştirmeni ve çok yönlü bir entelektüel olan Piyotr P. Suvcinski (1892-1985) – 1921'de Sofya'da ortaklaşa yayınladıkları, “Doğu'ya Çıkış” (İshod k vostoku) adlı derleme kitap ile esas ivmesini kazanan bir fikir hareketidir. Hareketin en dikkat çekici özellikleri arasında Rus medeniyetinin Slav olduğu kadar Tatar kökenlerine dikkat çekmesi, Rus tarihçiler tarafından genellikle olumsuz anlamda bir ‘boyunduruk’ dönemi olarak görülen Moğol hakimiyeti döneminin Rusya'ya bahsettiği avantajları ön plana çıkarması ve bunun sonucunda Rusya'ya dünya üzerindeki eşsizliğini veren faktörün,

---

¹⁷⁷ Müjdat Güler, **a.g.e.**, s.41.

¹⁷⁸ Fatih Akgül, **Rusya ve Türkiye’de Avrasyacılık**, İstanbul , IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009, s.9.

hem Avrupa'dan hem de Asya'dan farklı, kendine has bir dünya (Avrasya) olmasıyla açıklamaya çalışması bulunmaktadır.¹⁷⁹

Avrasyacılık fikri genel olarak Klasik Avrasyacılık ve Yeni Avrasyacılık olarak iki dönemde incelenebilir. Klasik Avrasyacılığın Mackinder'in Kara hakimiyet, Teorisi'nden etkilendiği söylenebilmektedir. Dünya'yı kara ve deniz küresi olarak bölen bu teoriyi esas alan ve geliştiren Avrasyacılar; Rusya'nın kara medeniyetinin temsilcisi olarak eski dünyanın merkezini tekrar inşa etmesini, böylelikle Ön Asya, İran, Hindistan, Çinhindi ve Japonya'yı birleştirmesini istemişlerdir. Rusya'yı bölebilecek bu yaklaşıma göre Rusya, ne Asya ne de Avrupa'dır, jeopolitik bir kavram olan "heartland"dir, yani Eski Kıta'nın Merkezi Karası'yla aynı anlamdadır.¹⁸⁰

Klasik Avrasyacılığın iki önemli düşünürü Trubetskoy ve Savitski, merkeziyetçi devlet geleneği ve hoşgörü kavramlarının Ruslar'a Türkler'den geçtiği görüşünü ileri sürerken Savitski; "Tatar hakimiyeti olmasaydı, Cengiz Han ve Timur'un takipçisi olan Rus İmparatorluğu ve Rus Devleti de olmazdı" demiştir. Trubetskoy ise; "Her Rus'un kanında Türkilik vardır, Turaniler, tıpkı Slavlar gibi Ruslar'ın unutulmuş kardeşleridir. Dolayısıyla (Klasik) Avrasyacılık'ta Ruslar'ın mutlak hakimiyetinden çok imparatorluk içinde yetki ve otorite paylaşımından söz edilebilir" sözleriyle Slav olmayan unsurları da Rus kimliğine ve Avrasyacılık kavramına dahil ettiklerini ifade etmişlerdir. Kısaca klasik Avrasyacılık, evrensel değerler olarak kabul ettirilmeye çalışılan Batı medeniyetinin tüm unsurlarına karşı, Rus kültür ve coğrafyasına uygun şekilde yeni alternatifler üretme çabasıyla ortaya çıkmış bir kavramdır.¹⁸¹

Yeni Avrasyacılık düşüncesi ise, ilk olarak Aleksandr Prohanov, Sergey Kurginiyan, Aleksandr Dugin ve Şamil Sultanov gibi yazarların 1990'da kurdukları *Dyen ve Elementi* adlı jeopolitik içerikli dergilerde görüşlerini yayımlamalarıyla

---

¹⁷⁹ Emre Erşen, **a.g.e.**, s.77.

¹⁸⁰ İhsan Çomak, "Rusya'da Bir Millî İdeoloji Arayışı: Avrasyacılık", **2023 Dergisi**, Ekim 2004, s.29.

¹⁸¹ Fatih Akgül, **a.g.e.**, ss.24-26.

ortaya çıkmıştır. Felsefi temellerini Klasik Avrasyacılık'tan alan Yeni Avrasyacılık, fikirlerinde ve terminolojisinde bazı değişiklikler yaparak günümüz koşullarına uyarlanmıştır. “Yeni Avrasyacılık” kavramı, SSCB'nin dağılması sonrası Batı karşısındaki zayıflık ve güç kaybının engellenmesi, Rus kimliğinin ve vatanın tanımlanması amaçlarıyla, ve genel olarak Batı yayılcılığına tepki olarak ortaya çıkarılmış ve siyasi gelişmeler neticesinde güç kazanmıştır.¹⁸²

Eski Sovyet halkı arasındaki dostluğu yeniden formüle etmesi, Marksist-Leninist teorilerden alıntılar, mesihçi ve jeopolitik görüşler bu düşüncenin çok çeşitli damarlardan beslenmesine ve kısa zamanda güç kazanmasına neden olmuştur.¹⁸³ Dolayısıyla Avrasyacılık kavramı, birbirinden çok farklı ideolojileri kapsayacak şekilde geniş bir yelpazeye sahiptir. Batı karşıtı mücadelenin farklı kesimlerden ve güçlü bir uluslararası desteğe sahip olması, Yeni Avrasyacıları devlet kavramından çok medeniyet kavramı üzerinde durmaya itmiştir. Sonuç olarak Yeni Avrasyacılık, kısaca sağ-sol ve aşırı akımlar arasında bir “üçüncü yol”, neo-emperyalizm, Ortodoks mesihçilik anlayışı ve kapitalizmle komünizm arası sosyal bir iktisadi yöntem öngörmektedir. Bu görüşün jeopolitik bileşkesi ise, Rusya'yı Orta Asya ve Kafkasya'yı da kapsayan Avrasya Heartland'idir. Bu bağlamda, öncelik Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan olmak üzere Orta Asya Türk Devletleri'yle birlikte AB gibi bir Avrasya Birliği'nin kurulması istenmektedir.¹⁸⁴

Yeni Avrasyacılık akımının ortaya çıkışı, aynı zamanda milliyetçilerin, Ortodoks fundamentalistlerin ve aşırı komünistlerin Avrasyacılığa ilişkin eleştirilerini de artırmıştır. Bu dönemde Rusofobinin (Rus düşmanlığı) çeşitli yönleriyle bezenmiş Türkçü-Turancı Avrasyacılık akımları da oluşmuştur. Klasik Avrasyacılık mirasından sadece Türk severlik alınmış, fakat onunla birlikte Pan-Turanizm ve merkezkaç eğilimler savunulmuştur. Kazakistan'da da Avrasyacılığın başka bir modeli oluşturulmuş ve bu modelin taşıyıcısı olarak Başkan Nursultan

---

¹⁸² Fatih Akgül, **a.g.e.**, ss.27-29.

¹⁸³ Marlene Laurelle, “The Two Faces of Contemporary Eurasianism: An Imperial Version of Russian Nationalism”, **Nationalities Papers**, Vol.32, No.1, Mart 2004, p.118.

¹⁸⁴ Fatih Akgül, **a.g.e.**, ss.38-39.

Nazarbayev görülmüştür. Nazarbayev, bir taraftan Türk dünyası ile yakınlaşmak, diğer taraftan da Moskova ile birleşmek niyeti göstermiştir. Türk tarihi konusundaki araştırmaları ile tanınan ünlü tarihçi L.N. Gumilev adına Astana’da açılan üniversite buna bir örnek olarak gösterilebilir.¹⁸⁵

Batı tarafından dünyaya kabul ettirilmek istenen “Yeni Dünya Düzeni”, Dugin’e ve Yeni Avrasyacı görüşe göre bir projedir ve plandır. Çok ciddi ve büyük olmakla birlikte kaçınılmaz değildir. Dünyada gittikçe güçlenen ve genişleyen küreselleşme karşıtları, bu düzeni reddetmektedirler. İşte bu noktadan hareketle Dugin’e göre Avrasyacılık, tek kutuplu küreselleşmenin karşıtı olan eğilimleri ve akımları içine alan ve aynı zamanda olumlu ve yaratıcı bir şekilde edilen bir projedir. Yani Avrasyacılık kendisini, tek kutuplu küreselleşmenin eleştirilmesiyle ve reddedilmesiyle sınırlanmadan, tek kutuplu küreselleşmeyle rekabet olan ve aynı derecede temellendirilmiş olan, çok kutuplu küreselleşme projesini öne sürmektedir.¹⁸⁶

1.5.5.2. Rus Politikasında Avrasyacılığın Yeri

Soğuk Savaş’ın sona ermesi SSCB’ni dağılmasının ardından Rusya’nın Yeltsin’le nasıl bir yol izleyeceği de araştırmalara konu olmuştur. Brzezinski, Rusya’nın önünde tek seçenek olarak Batı’yla bütünleşme ve kapsamlı bir reform öngörürken, Huntington Ortodoks medeniyetinin merkezi olarak gördüğü Rusya’nın, Batı’nın bir parçası olarak kendini görmesi için işbirliğini artırması gerektiğini öğütlemiş ve Avrasyacıların tehlike olarak görmüştür. Avrasyacılık hareketi, Aralık 1993 seçimleriyle birlikte, Rusya’da dış politikayı etkilemeye başlamış, yakın çevre politikası ve BDT’nin güvenlik örgütü haline getirilme çabası, Avrasyacı yaklaşımın dış politikaya ilk etkisi olarak ortaya çıkmıştır.¹⁸⁷

---

¹⁸⁵ Aleksandr Dugin, **Moskova Ankara Eksenini, Avrasya Hareketi’nin Temel Görüşleri**, İstanbul Kaynak Yayınları, 2007, ss.34-35.

¹⁸⁶ Aleksandr Dugin, **a.g.e.**, s.50.

¹⁸⁷ Fatih Akgül, **a.g.e.**, ss.48-51

Özellikle 1998 – 2001 arası dönemde, Yeni Avrasyacılar, somut siyasi ve uluslararası olaylara yönelik jeopolitik yöntemlerin uygulanmasıyla ilgili ayrıntılı araştırmalara girişmişler ve ülke yönetiminde daha fazla temsil imkanı elde etmişlerdir. Yeni Avrasyacıların lideri konumundaki Dugin, 1998’de Duma (Rusya Parlamentosu) Başkanı G.N Seleznyov’un danışmanı olmuştur. Dugin, 2000 yılında Yeni Avrasyacılık paradigmasını yan politik projesine sokma girişiminin son hamlesini yaparak, Seleznyov’un lideri olduğu “Rossiya” adlı sol-merkez politik projesinin teorik programının hazırlanmasına aktif olarak katılmıştır. Bu andan itibaren Rossiya hareketinin kuruluş zamanına Yeni Avrasyacılık hareketi, daha düzenli olarak organize edilmiş ve bağımsız siyasi bir örgüt olarak hareket etmeye başlamıştır.¹⁸⁸

2001 yılında Putin’le birlikte Avrasyacıların beklentilerinin de gerçekleştirildiği söylenebilir. Putin, “Gümrük Birliği” ülkelerinin başkanlarıyla birlikte Bişkek’te “Avrupa-Asya Ekonomik Birliği”ni kurmuştur. Bundan kısa bir süre sonra da, Brunei’de “Rusya bir Avrasya ülkesidir” açıklamasını yapmıştır.¹⁸⁹ Rus dış politikasının günümüzdeki konumu açısından konu ele alındığında, Putin’in ikinci dönemiyle birlikte 2004 yılından itibaren uygulandığı iddia edilen “milli proje”nin Avrasyacılık düşüncesiyle yakından ilişkili olduğu göze çarpmaktadır. 2004-2008 yılları arasında Rus dış politikasında yine ŞİÖ, enerji politikaları ve “yakın çevre” ülkelerindeki iktidar mücadeleleri sıkça gündemde olmuştur. Rusya’nın Beyaz Rusya ve Ukrayna ile bütünleşme girişimleri, bu bölgede Batı etkisine karşı verilen mücadele ve bu mücadelede kimlik, ideoloji, enerji ihracatı da dahil olmak üzere ekonomik silahların kullanılması, Avrasyacılık kapsamında görülmüştür. Orta Asya’da enerjinin üretimi, dağıtımı ve ihracı konusunda inisiyatifin ele geçirilmesi yanında, Avrasyacılığın batıdaki en önemli halkaları olarak görülen, fakat çeşitli nedenlerle Rusya’yla anlaşmazlığa düşen Ukrayna’da 2005, Beyaz Rusya’da 2006 yılı sonu, ve Gürcistan’da 2007 sonunda doğalgaz fiyatlarının

---

¹⁸⁸ Aleksandr Dugin, **a.g.e.**, ss.35-36.

¹⁸⁹ **A.e.**, s.37.

yeniden belirlenmesiyle ve gaz akışının kesilmesiyle görülen enerji krizleri, yine bu dönemdeki Avrasyacı politikaların dış ilişkilere yansıyan sonuçlarıdır.¹⁹⁰

Yine Putin dönemi içerisinde yaşanan, Asya-Pasifik Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (APEC) ile ilişkilerin artırılması, Çin’le ekonomik ilişkileri geliştirme girişimleri ve Asya ile Avrupa arasında enerji koridoru ve ticari köprü haline gelmeyi amaçlayan birçok politikanın Avrasyacılık motifleri taşıdığı söylenebilir. Dugin’e göre, “güçlü Avrasya” tarzı bir idare şeklini temsil etmekte olan Putin’in, ülke içinde Avrasyacılık kapsamındaki politikaları desteklenmekte olsa da, “Aşırılıkçı Avrasyacılar”ın bu gelişmeleri yetersiz bulduğu söylenebilir. Zira Dugin, günümüz Rusya’sında liberal politikalarla sol politikalar arasında tehlikeli gidiş gelişler yaşandığını, ve ABD ile ilişkiler konusunda yeterince katı davranılmadığını belirtmektedir.¹⁹¹

1.5.5.3. Türkiye ve Avrasyacılık Yaklaşımı

Türkiye açısından değerlendirildiğinde, Avrasyacılık kavramı ya da ideolojisinin 1998-1999 yıllarından önce gündeme getirildiği pek görülmemiştir. Türkiye’nin AB ve ABD yerine, eski Sovyet Türk Cumhuriyetleri, İran, Pakistan, Afganistan veya Çin’le ortaklığını geliştirmesi ve jeopolitik bir blok kurması gerektiği fikri bazı kesimlerce öne sürülmüşse de, bu görüşlerin sözü edilen dönemde Türkiye’de ciddi yankılar uyandırdığını söylemek mümkün değildir. Bu bağlamda, Türk Avrasyacılığı kavramının da gelişmekle birlikte tıpkı Rus Avrasyacılığı gibi üzerinde tam bir görüş birliği oluşmadığı, siyasi ve coğrafi olarak da bu görüşün sınırlarının netleşmediği görülmektedir. Türk Avrasyacılığı kavramı, coğrafi boyutuyla bazen Adriyatik’ten Çin Denizi’ne kadar Türk Dünyası, bazen yalnız Orta Asya, bazen de İran ve Çin’i de içine alan kıtaların birleşimi anlamında kullanılmaktadır. Yine Rusya’daki gibi Türkiye’de de “AB’ye alternatif bir Avrasya ittifakında Ruslar olmalı mıdır?” sorusu sıkça tartışılmaktadır. Bu bağlamda, son zamanlarda, içinde Rusya olan eğilimin Avrasyacı düşünce olarak tescillenmeye

---

¹⁹⁰ Fatih Akgül, **a.g.e.**, ss.83-84.

¹⁹¹ **A.e.**, ss.89-91.

başlandığı görülmektedir. Avrasya coğrafyasında Rusya'yı dengelemek ve Türk Cumhuriyetleri'yle işbirliğini artırmak bu görüşün temel hedefidir.¹⁹² Günümüz koşulları açısından değerlendirilirse, Türkiye'de, Avrasya'ya ve Türk Cumhuriyetleri'ne yönelik genel olarak Muhafazakar Görüş, Milliyetçi Görüş ve Sosyalist Görüş olmak üzere üç farklı yaklaşımın bulunduğu ifade edilebilir.¹⁹³

Muhafazakâr Görüş, ABD'nin "yeşil kuşak" tanımını içerisinde ağırlıklı olarak, Rusya Federasyonu ve Türk Cumhuriyetleri'nde eğitim kurumları, vakıflar ve basın-yayın kuruluşları kurarak, Türk-İslam sentezi bağlamında kültürel birlikteliğin ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi üzerine kuruludur. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından sınırları çizilen ve kısmen mevcut hükümetin dış politikasına da yön verdiği gözlemlenen "Yeni Osmanlıcı" konseptine yakın biçimde, AB'ye üyelik ve ABD ile stratejik ortaklık politikalarından vazgeçmeksizin Rusya'nın Slav-Ortodoks Avrasyacılığı kapsamında oluşturduğu ittifaka Batı desteğinin sağlanması öngörülmektedir. Milliyetçi görüşte ise, dinden önce Türklük temelinde bir birliktelik öngörülmektedir. Bu kapsamda daha çok Türk Cumhuriyetleri'ndeki, üniversitelerde ve kültür derneklerinde faaliyet gösterilmektedir. İyi ilişkilerinin ve kültürel yakınlığın korunmasını destekleyen bu görüş, Turancılık veya Pan-Türkizm'in günümüzdeki çağdaş yaklaşımları olarak da görülebilir. Diğer taraftan, klasik Turancılık anlayışının gerçekleşmesinin en azından kısa vadede mümkün olmayacağına inananlar da bir geçiş aşaması olarak Rusya'yla ilişkilerin geliştirilmesi ve Avrasya Birliği kurulması düşüncesine sıcak bakmaktadırlar.¹⁹⁴

Bunun yanında, Avrasyacılığın Türkiye'de en aktif şekilde sol çevrelerde yayılmaya başladığı da söylenebilir. Avrasyacılık fikri, başlangıçta Türkiye'de İşçi Partisi (İP) Genel Başkanı Doğu Perinçek'in yönetimi altındaki, *Aydınlık* dergisi ve bu çevreye yakın başka kuruluşlar tarafından telaffuz edildiği gibi, ünlü Türk şair ve yazar Attila İlhan tarafından da dile getirilmiştir. İlhan, "Türklerde Asya ruhu esiyor.

¹⁹² Fatih Akgül, **a.g.e.**, ss.163-164.

¹⁹³ Elif Hatun Kılıçbeyli, "21. Yüzyılda Avrasya ve Avrasyacılık: Rusya, Çin, İnan ve Türkiye'nin Jeopolitik Yaklaşımları", **Jeopolitik Dergisi**, Bahar 2003, Sayı: 6. s.164.

¹⁹⁴ Fatih Akgül, **a.g.e.**, s.165.

Avrupa’da her zaman ikinci sınıf insanlar olacağız. Daha kötü olduğumuz için değil, farklı olduğumuz içindir. Kendimizde cesareti bulup, kendi kendimiz olalım. Türk olalım, Avrasyalılar olalım” sözleriyle Avrasyacılık hedefine olan inancını vurgulamıştır.¹⁹⁵ İlhan’a göre, Türkiye’de temelinde Batı karşıtlığı olan Komünist, Türkçü ve İslamcı marjinal gruplar, bir Avrasya projesi üzerinde uzlaşmalıdırlar. Zira, bu tip bir uzlaşmanın, Batı’nın aleyhine bir güç oluşturacağını önceden kestiren dış güçler, uzun yıllar boyunca Avrasya’da Rusya ve Türkiye’yi birbiriyle mücadele ettirip, ülke içerisinde de bu grupları birbirleriyle çatıştırmışlardır.¹⁹⁶

Mehmet Aça ise, Türkiye’deki Avrasyacılık versiyonları konusunda yaptığı çalışmada, Avrasyacılar’ı altı sınıfa ayırmıştır. Bunlar, Sultan Galiyev’in Sosyalist Turan Devleti anlayışı, Atilla İlhan’ın dillendirdiği Kemalist Avrasyacılık, İşçi Partisi ve Doğu Perinçek tarafından savunulan Avrasyacılık, Ulusal Dergisi etrafında toplanan milliyetçi gruplar, Yeni Avrasya Dergisi etrafında toplanan Milliyetçi Avrasyacılık, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) tarafından yönlendirilen Avrasyacılık, ve Diyalog Avrasya Platformu’na temsil edilen muhafazakar görüştür.¹⁹⁷ Avrasyacı görüşün Türkiye’deki temsilcileri, genel olarak yürürlükte olan Batı ağırlıklı dış politikanın, Türkiye’nin içinde bulunduğu jeopolitik gerçeklere uymadığı görüşünden hareketle, Türkiye’nin Avrasyadaki etkinliğini artırarak, Avrupa Birliği’ne alternatif oluşturabilecek stratejiler ve düşünceler üretmişlerdir. Bu düşüncelerden en çok kabul görenler; Kadırbayev’in öngördüğü Avrasyacılık düşüncesi esas alınarak, ECO’nun Avrasya Birliği’ne dönüştürülmesi, ECO ve KEİ’nin, “Avrasya Ekonomik Topluluğu” adıyla birleştirilmesi, Nazarbayev’in ortaya attığı fikirlerin geliştirilmesi ve Rusya inisiyatifiyle, BDT bağlamında kurulmuş olan AET’ye üye olunmasıdır.¹⁹⁸

---

¹⁹⁵ Aleksandr Dugin, **a.g.e.**, ss.128-130.

¹⁹⁶ Mehmet Perinçek, Atilla İlhan, **Avrasyacılık, Türkiye’deki Teori ve Pratiği, Bir Millet Uyanıyor: 3**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1999.

¹⁹⁷ Mehmet Aça, “Avrasyacı Yaklaşımın Türkiye Çeşitlenmeleri ve Türk Dünyası’nın Geleceği”, **Bağımsızlıklarının Onuncu Yılında Türk Cumhuriyetleri**, Ed: Emine Gürsoy Naskalı, Erdal Şahin, Sota Yayınları, Harlem 2002, ss.161-162.

¹⁹⁸ Anıl Çeçen, **a.g.e.**, s.516.

Bugün itibariyle, genel olarak Türkiye’de mevcut milliyetçi ve sol Avrasyacı yaklaşımlar değerlendirildiğinde, iki görüş arasında hem benzerlikler hem de farklılıklar olduğu söylenebilir. Ulus devletin ve Türk kimliğinin korunması her iki kesimde de ortak bir kaygıdır. Yine her iki tarafa göre, AB’ye üyelik için kriter olarak belirtilen siyasi tavizler ülkeyi parçalanmaya götürmektedir. Aynı mantıkla karma ekonomik modelden vazgeçilmesi de, benzer bir sonuca neden olabilecektir. Bu düşüncelerin doğal bir sonucu olarak, Batı karşıtlığı genel kabul görmekte birlikte, Milliyetçi Avrasyacıların, Batı’yla ilişkiler konusunda sol kesime nazaran daha ılımlı olduğu göze çarpmaktadır. Çünkü onlara göre, Rusya’yla işbirliği yapmak veya Orta Asya’ya açılmak için Batı karşıtlığı gibi bir ortak paydaya ihtiyaç yoktur. Böyle bir payda, Türkiye’yi sürekli tercihler yapmak zorunda bırakacaktır. Oysa Türkiye, Avrasya güç mücadelesinde arada kalan değil uzlaştıran devlet olmalıdır. Ulusal sol görüş, Avrasya açılımını Rusya ve Çin’le gerçekleştirmeyi düşünürken; Milliyetçi görüş, BDT, İran ve Afganistan’dan çok dış Türkler’e ve Orta Asya’ya yönelik bir Avrasya stratejisi benimsemektedir. Bu noktada, ulusalcı solun Rusya’ya öncelik vererek sağlanacak Orta Asya bütünleşmesini, Büyük Avrasya İttifakı için araç olarak görmesine karşın, milliyetçilerin böyle bir birliği Türk bütünleşmesi için bir ara hedef olarak düşünmesi önemli bir çelişkidir.¹⁹⁹

1.6. Sonuç

Genel olarak değerlendirildiğinde, 1991 yılında SSCB’nin dağılması sonrası, Orta Asya merkezli Avrasya coğrafyası, fiziki ve yapısal değişiklikler geçirmiştir. Bu değişimin yaşandığı süreç boyunca Avrasya coğrafyası, jeopolitik ve jeostratejik teoriler de meydana gelen her türlü gelişmeye uyum sağlamaya çalışmıştır. Söz konusu bölgede ekonomik ve siyasi işbirliğine yönelik birçok oluşum hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Biz bu tez çerçevesinde bunlardan 11 tanesini ve bölgedeki Hindistan etkisini değerlendirip inceledik. Bunların birleşme teorileri ve gelecekteki potansiyelleri açısından değerlendirdiğimizde geline nokta, genel olarak girişimlerin, dünya siyaseti üzerindeki etkinliğinin beklenen ve hedeflenen düzeyde

---

¹⁹⁹ Fatih Akgül, *a.g.e.*, ss.172-173.

olduğunu söylemek tam mümkün değildir. Yine de süreç devam etmektedir ve gelecekte söz konusu oluşumlardaki üye ülkelerin katkı ve etkisi durumu her iki yönde de değiştirebilecektir. Bu oluşumları birinci bölümdeki verilere bağlı kalarak değerlendirdiğimizde şu hususlar dikkati çekmektedir.

BDT Rusya merkezli bir oluşumdur. Temelde Sovyetler Birliği'nin beklenmedik çöküşünü telafi etme çabası vardır ve bu yolla Rusya kontrol sahasını elde tutmayı amaçlamıştır. Ama ilgili bölümde daha önce açıkladığımız sebepler nedeniyle bu birlik Avrasya'da bir entegrasyon aracı olmaktan çıkmıştır. Şu sıralar yine bir Rusya merkezli yapılanma Avrasya Birliği adıyla bu amacı devam ettirme için yavaş yavaş gündeme gelmektedir. Her ne kadar kapsamı ve coğrafyası daha dar olsa da gümrük birliği gibi unsurlarla daha çok ses getireceğe benzemektedir. Şimdilik Rusya'nın yanı sıra Beyaz Rusya ve Kazakistan'ın katıldığı bu birlik 2015'e kadar eski Sovyet coğrafyasını AB benzeri bir yapılanma içinde toparlamayı hedeflemektedir. Avrupa komisyonunu model alan bir Avrasya Komisyonun oluşturulmasında üye ülkeler mutabık kalmışlar ve Ocak 2012 itibariyle söz konusu ülkeler arasında başlayan gümrük birliği anlaşması yeni bir Avrupa Birliği doğuyor mu sorusunu akıllara getirmektedir. Başarılabilirse bu Rusya'nın Sovyetler birliği ile kaybettiği etki alanını AB benzeri bir yapılanmayla tekrar elde edeceğini göstermektedir ve kuşkusuz bu Türkiye'nin bölgedeki entegrasyon politikalarına da ket vuracaktır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Türkiye'nin öncülük ettiği bir oluşumdur. Üye ülkeler arasındaki ulaştırma ve iletişim alanındaki birkaç proje dışında bu örgütün de çok başarılı olduğu söylenemez zira içinde bazı çelişkileri barındırmaktadır. Bunlardan biri üye ülkelerdir. Mesela Ermenistan üye ülkedir ve Türkiye aleyhtarı bir ülkedir ve iki ülke arasında henüz çözüme kavuşturulmamış sorunlar mevcuttur. Mesela Rusya üyedir ve Rusya bu coğrafyada Türkiye'nin doğal ve tarihi rakibidir. Kanımca üye olmasındaki ağırlıklı sebepte kendi aleyhine oluşacak gelişmeleri engelleme dürtüsüdür. Mesela Yunanistan üyedir ve örgütün finansal yapısına merkezlik etmektedir. AB üyesi olan bir ülke yeni bir alternatif entegrasyona ne kadar ve niye ihtiyaç duyar ve buna ne kadar destek verir?

Bulgaristan ve Romanya ise örgüt üyesi olduktan sonra AB'ye katılmışlar ve bu yöndeki enerjilerinin tamamını AB ile bütünleşmeye vermişlerdir. Daha da ilginç bu örgütün fikir babası Türkiye zaten AB adayı bir ülkedir. Bütün bunlar KEİ örgütünün aktivasyonunu ve gelişme şevkini azaltmaktadır. Türkiye daha az ama etkin olacak üye ülkelerle bu örgütü etkin ve gelişen bir örgüte dönüştürebilirdi. Şu andan sonra da bu örgütün AB benzeri bir siyasi ve iktisadi yapılanmayı gerçekleştirecek bir iradesi ve gücü bulunmamaktadır. Türkiye'nin kuruluşuna öncülük ettiği ve en etkin rol oynadığı söylenebilecek bir oluşum olmakla birlikte Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütünün bazı kazanımlara rağmen tam anlamıyla bir ekonomik entegrasyon sağlayamadığı kesindir. Ama öte yandan her şeye rağmen örgüt, bölgesel aidiyeti güçlendirmekte başarılı olmuş ve ülkeler arasındaki diyalogun kurulmasına katkı sağlamış gözükse de Türkiye'ye ekonomik açıdan beklenen faydayı ve dış ticaret hacmini kazandıramamıştır. Güncel gelişmeler ışığında Türkiye'nin bölgeyle ilgili beklentilerine olumlu sonuçlar verme olasılığı bulunan girişimin Türk Konseyi (Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi) olduğu söylenebilir. Ancak bu noktada, Rusya Federasyonu ve de özellikle Çin'in söz konusu girişimden rahatsızlık duydukları da bilinmektedir. Üstelik bu birlik halihazırda kültürel etkinlikler dışında bir yaratım da sağlamamıştır ve bölgedeki iki Türk Cumhuriyeti, Özbekistan ve Türkmenistan üye değildirler.

Şanghay İşbirliği Örgütü Çin merkezli bir örgütlenmedir ve temelinde Çin'in güvenlik algısındaki değişim yatmaktadır. Her ne kadar akademisyen ve otoritelerce Avrasya'daki entegrasyonlar arasındaki en başarılısı gibi sunulsa da ŞİÖ kendi içinde pek çok zaafı barındırmaktadır. Çin ülkesinin batı bölgesi ile ilgili ciddi güvenlik kaygılarına sahiptir. Bunlar temelde Tibet ve Xinkiang Uygur Özerk Bölgesidir. (Doğu Türkistan) Doğu Türkistan Çin işgaline girdiği dönemden beri huzursuzdur ve elde ettiği her fırsatta bağımsızlık ilan etmiştir. Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle Batı Türkistan'daki 5 Sovyet cumhuriyetinin bağımsızlığını elde etmesi bölgenin doğusunda yaşayanların kalbine heyecan Çin otoritelerinin kalbine ise kaygı düşürmüştür. Böylesi bir durumda bağımsızlığını yeni kazanmış Türk cumhuriyetlerinin Doğu Türkistan'da çıkabilecek bağımsızlık isyanı için lojistik alan olabilecek olması ihtimali Çin'i önlem olarak ŞİÖ'ni kurmaya itmiştir. İşini

kolaylaştıran unsurlar bölge ülkelerinin özellikle liderlerinin yerlerini sağlamlaştırma ve muhaliflerini saf dışı etme isteği olmuştur zira onlarda Rusya ve Çin gibi etnik, sosyal ve siyasi sorunlar yaşamaktadırlar ve yeni ülkeler olarak yalnızdırlar. Ama bu durumun ne kadar süreceği belli değildir. Çin'in Rusya dâhil komşularıyla halledilmemiş sınır problemleri ve toprak talepleri vardır. Bölgenin düşman kardeşlerinden Hindistan'ı Rusya, Pakistan'ı ise Çin desteklemekte ve silahlandırmaktadır. Rusya bir yandan bu örgütü Çin ile birlikte geliştirme çabası içinde görünürken bir yandan da alternatifler oluşumlar içindedir. Çünkü uzun vadede Çin ile menfaatlerinin çakışacağına farkındadır. Şimdilik Çin'deki Uygur problemine göz yuman komşu Türk Cumhuriyetleri'nin demokratikleşmesi ile birlikte halklarından, akrabaları Uygurlarla ilgili baskı altına alınmaları ihtimal dâhilindedir. O zaman ŞİÖ'nün varlığı ve amacı en az 4 Türk kökenli üyesi tarafından sorgulanacaktır. Velhasıl, ŞİÖ alanı sorunlarla doludur ve büyük ölçüde yapaydır. Rusya NATO yaklaşması beraberinde Rusya, Japonya ve Hindistan ittifakının oluşmasına yol açabilir ve bu durum kısa sürede birliğin sonunu getirecektir. Kısacası ŞİÖ'nün birbiriyle rekabet eden ülkelerin kurduğu bir örgüt olduğunu göz ardı etmemeliyiz. Üye ülkeler arasında etnik, ya da medeni bir bağ da mevcut değildir. Liderleri diktatörlerdir. Ortak çıkarlar demokratik platformlarda seçmenlerce belirlenmemiştir.

Orta Asya ise bugüne kadar denenen işbirliği girişimlerinin halklar ve ülkeler için gerçek ve etkin bir bütünleşme sağlayamadığı kabul edilmelidir. Şanghay İşbirliği Örgütü Çin açısından bakıldığında başarılıdır ama bölge siyaseti açısından somut gelişmelere olanak sağladığını söylemek güçtür.

Bunun sebebi, birçok görüş tarafından desteklendiği üzere, bölge siyasetinde halen etkili konumda olan politik sorunlardır. Özellikle demokratik katılım eksikliği bölge ülkelerini tıpkı Sovyet dönemindeki gibi tek adamlı diktatoryal rejimlere dönüştürmüştür ve bu yüzden bu rejimler için öncelik, güvenlik kaygıları ve rejimin devamı isteği olmaktadır. Bunun yarattığı travma ile bölgede pek çok siyasi iktisadi entegrasyon teşebbüsü olumlu bir gelişim ivmesi kazanmamıştır. Bölge ülkelerinin ayakta kalma ve destek bulma isteği ile dış güçlerin bölgeye nüfuz çabası bu süreci

beslemektedir. Siyasetçiler halklarının genel isteklerinden ziyade bu çerçevede hareket etmektedirler. Kanımca Türkiye'nin bütünleşme çabalarının sonuç vermemesinde de bu durum etkilidir. Bölge ülkeleri samimi ve etkin bir entegrasyondan ziyade bir denge politikası çerçevesinde Türkiye'yi bir kenarda tutmak istemektedirler. Bu tespit özellikle Kazakistan ve Türkmenistan için geçerli olmakla birlikte Kırgızistan için de benzer bir tahmin yapılabilir. Özbekistan ise zaten uzun süredir ilişkilerin asgaride yürüdüğü bir bölge ülkesidir. Kısacası Orta Asya'daki bir entegrasyonun oluşturulamıyor olmasında, bölge ülkelerinin birbirlerine karşı güvensizlik algısı, ekonomik işbirliğine dair ortak karar almada yaşanan güçlük, dış kaynaklı siyasi engeller ve ulaştırma altyapısındaki eksiklikler girişimlerin olumlu ve somut sonuçlar doğurmasının önündeki engeller olarak gösterilebilir.

Buna ek olarak, günümüz koşullarında Avrasya ülkeleri tarafından bölgede oluşturulmuş olan durumun Avrupa Birliği tarafından da dikkatle takip edildiği gözlemlenmektedir. Gerek Türkiye, gerekse Rusya Federasyonu ile ilişkiler konusunda takınılması gereken hassas tavır, AB'yi bölge üzerindeki politikalarda daha da etkin hale getirmektedir. Bakü – Tiflis – Ceyhan hattının faaliyete geçmesine bağlı olarak, Orta Doğu ve Hazar enerji kaynaklarının Akdeniz Havzası'nda ABD'nin kontrolünde toplandığı bir gerçektir. Buna bağlı olarak büyük bir enerji açığına sahip olan Avrupa Birliği ülkeleri de enerji ihtiyaçlarının sürekli olarak karşılanması kapsamında, ABD yaptırımlarına boyun eğmemek ve dünyadaki güç mücadelesinde inisiyatif kaybetmemek adına, çözüm yolları arayışı içerisinde. Bu çerçevede, Hazar enerji kaynaklarını kendi topraklarından Akdeniz'e ulaştırabilmesi nedeniyle Türkiye, Avrupa Birliği için daha fazla önem taşıyan bir ülke konumuna gelmiştir. Öte yandan Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü gibi somut bir fırsatı değerlendiremediği ve bu durumun siyasi arenada Türkiye'nin elini zayıflattığı da Türk basınında sık sık vurgulanmalıdır. Ancak böyle bir atılım Türkiye'nin enerjisini yanlış bir alanda ziyan etmesi olacak ve boşa zaman kaybedecektir. ŞİÖ ile kanaatimi önceki paragraflarda belirttiğim gibi, bu yapay örgütün uzun ömürlü olması mümkün görünmemektedir. Türkiye'nin Avrasya algısını oluştururken sadece

kendi menfaatlerini gözetmesi ve buna uygun atılımlarda bulunması daha doğru olacaktır.

Bu bağlamda, ECO'nun bölgedeki etkisi ve Türkiye'nin bu örgütteki pozisyonunu da değerlendirmeye almalıyız. Temeli 1963'de atılan ve ABD'nin yönlendirmesi ile bölgedeki üç ülkeyle (Türkiye, İran ve Pakistan) kurulan ve Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle yeni bir ivme kazanmış, 5 orta cumhuriyeti ve Azerbaycan örgüte katılmışlardır. Afganistan ile üye sayısı 10'u bulmuştur. Üyelerin tamamı Avrasya coğrafyasının Müslüman ülkeleridir ve bunların 6'ı Türkiye dâhil Türk kökenlidir. Bu Türkiye'ye inanılmaz bir itibar ve güç altyapısı sağlamaktayken realitede bunun oluşmamış olduğunu ve örgütün daha çok İran merkezli bir oluşum gibi algılandığını görmekteyiz. Oysa 5 Türk kökenli cumhuriyetin yanı sıra Türkiye'nin Pakistan ve Afganistan üzerinde de ciddi bir nüfuzu vardır. Yani istenmesi ve çaba gösterilmesi durumunda rahatlıkla örgütün doğal liderliği Türkiye'ye geçecektir. Doğru projeler ve kazan-kazan prensibi ile İran da rahatsız edilmeden Türkiye Avrasya coğrafyasında hedeflerini gerçekleştirebilir ve etkinliğini artırabilir. Bunu için yeni yapılanmalara ve örgütlere de ihtiyaç yoktur. ECO'nun aktivasyonunun artırılması ŞİÖ'nü dengeleyen bir yapı ortaya koyacaktır ve Türkiye'nin ŞİÖ karşısındaki dezavantajlı durumunu tamamen değiştirecektir.

Mevcut durum itibariyle, günümüzde özellikle Orta Asya ve Kafkasya bölgesindeki ülkelerin güvenliğini ve istikrarını tek başına garanti edebilecek bölgesel bir güç bulunmamaktadır. Bölgedeki boşluk ve arayış da aslında büyük ölçüde bundan kaynaklanmaktadır. Barış ve istikrarın egemen olduğu bir Orta Asya ve Avrasya için bölgesel işbirliği ve entegrasyonların kaçınılmaz olduğu kabul edilmelidir. Ne var ki, bu girişimler, karşılıklı çıkarlara saygı, ekonomik karlılık ve ülkelerarası piyasa mekanizmalarının uygunluğu gibi bazı koşulların sağlanmasıyla başarıya ulaşabilir. Günümüzde Orta Asya bölgesini de içine alan entegrasyon ve işbirliği mekanizmalarının söz konusu koşulları sağladığını söylemek oldukça zordur. Örneğin GU(U)AM ve BDT gibi yapılar tamamen suni, ekonomik temellere dayanmayan ve aşırı bir şekilde politize olmuş kuruluşlar görünümünü yansıtmaktadır. Söz konusu kuruluşların faaliyetlerinin objektif bir

değerlendirmesinin yapılmadığı da bir gerçektir. Bu kuruluşların çoğu, geçici amaçlara hizmet etmekte ve 1990'lı yıllarda köklü değişikliğe uğrayan bölgesel gerçekleri de yansıtmamaktadır. Üye ülkelerin farklı siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel yapılara sahip olmaları, başarılı ve bütüncül entegrasyon çabalarını engellemektedir. Ayrıca, bölge ülkeleri, bir taraf olarak değil, aksine stratejik değeri yüksek bir siyasi alan olarak algılanmaktadır. Bu algının, bölge ülkelerinin çıkarlarından daha ziyade hegemonik güç merkezlerinin çıkarlarına hizmet ettiği söylenebilir.

Kısacası, Avrasya coğrafyasında yaşanan güç mücadelesi, günümüzde yeni bir dünya jeopolitiğini ortaya çıkarmıştır. Bu mücadelenin en yoğun yaşandığı alanın ortasında Türkiye de yer almaktadır. Türkiye'nin tarihi bağları, Hazar ve Orta Doğu olmak üzere dünyanın en büyük enerji kaynaklarına komşu olması ve ev sahipliği yapması, genç ve büyük nüfusu ile birlikte dünyanın en büyük ve modern ordularından birine sahip olması nedeniyle, kendi gücünü tüm Avrasya'da hissettirebilecek bir potansiyele sahip bulunduğu açıktır. Avrasyacılık kavramının ve fikrinin Türkiye'de algılanış biçimi ve etkinliği ile ilgili görüşler yukarıdaki bölümlerde daha detaylı biçimde incelenmiştir. Ancak genel bir değerlendirme ile Türkiye'nin geçmiş ve mevcut politikaları göz önünde bulundurulduğunda, ne Orta Asya devletleri ile ne de Avrupa Birliği ile kendisini uluslararası arenada etkin kılacak ilişkiler geliştiremediği görülebilmektedir. Bölge nezdinde gerek üye, gerekse gözlemci olarak içinde yer aldığı oluşumlar değerlendirildiğinde, bir takım ticari ortaklıkların ve ilişkilerin kazandırdığı olumlu gelişmeler gözlemlense de, söz konusu oluşumların henüz Avrupa Birliği'nin karşısına bir alternatif olarak dikilebilecek konumda bulunmadığı açıkça söylenebilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRASYA - ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİ'NİN DURUMU, TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİ VE TÜRKİYE'NİN AB ALTERNATİFLERİ

2.1. SSCB Sonrası Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri

Arasındaki İlişkiler, Siyasi ve Ekonomik Durum

2.1.1. Azerbaycan

2.1.1.1. Ekonomik ve Siyasi Durumu

Azerbaycan, Çarlık Rusya idaresinden ayrıldıktan sonra 1918–1920 yılları arasında bağımsız bir devlet kurmuş ancak dünyadaki ve bölgedeki değişen dengeler sonucunda Bolşevik Rusya'nın etkisine girerek bu ülkeye bağımlı hale gelmiştir. SSCB'nin dağılması sonrasında ise, 1991 yılında ikinci kez bağımsızlığını ilan etmiştir.¹ Zengin doğal kaynakları ile güney Kafkasya'nın en stratejik konumuna ve kalkınma perspektiflerine sahip ülkesi olan Azerbaycan Cumhuriyeti, bağımsızlığını kazandıktan günümüze kadar geçen süre içerisinde, serbest piyasa ekonomisinin ülkede işlevsel hale gelmesi bakımından gerekli hukuki ve kurumsal temelleri oluşturma konusunda ciddi bir mesafe kaydetmiştir.² Azerbaycan'ı diğer Türk cumhuriyetlerinden farklı kılan bir özelliği etnik olarak en homojen olanı olmasıdır. Bağımsızlığını ilan ettiğinde nüfusun %88 Azerbaycanlı iken, Rusların büyük ölçüde ülkeden ayrılması ve Ermenilerin Bakü'yü terk etmesi nedeniyle bu oran %97'lere kadar çıkmıştır.

Azerbaycan'ın ekonomik açıdan en büyük zenginlikleri, sahip olduğu büyük petrol ve doğal gaz yataklarıdır. Tarım alanında ise en önemli ürün tahıldır. Bunların dışında, ülkede, pamuk, üzüm, muhtelif sebze ve meyveler, ceviz ve fındık da

---

¹ Oya Akgönenç, "Türk Dünyası ve Stratejik İşbirliğinin Analizi", **Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi**, Çantay Kitabevi Yayınları, Haziran 2008, s.3.

² Hasan Selçuk, **Yeni Yüzyılda Azerbaycan'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2004, s.202.

yetiştirilmektedir. Dünya siyah havyar üretiminin yaklaşık %80'i Azerbaycan tarafından yapılmaktadır.³ Petrol ve doğal gaz sanayisi, geleneksel olarak büyük ölçüde gelişmiştir. Yirminci yüzyıla dünyanın başlıca petrol üreticilerinden biri olarak giren Azerbaycan, petrol arıtma sanayisinin de doğum yeri olarak kabul edilmektedir. Azerbaycan'ın zengin petrol ve doğal gaz kaynakları dışındaki diğer doğal kaynakları ise demir, alüminyum, boksit, çinko, bakır, arsenik, molibden, kobalt, kurşun, barit, kireç taşı, mermer ve ateş kilidir.⁴

Siyasi duruma göz atılacak olursa, SSCB'nin çözülmesi sonrasında Haydar Aliyev'in iktidara gelişi ile Azerbaycan'da çok partili siyasi sistemin gelişmesinde duraklamalar yaşanmıştır. Yeni partilerin kurulması engellenmemiş, ancak otoriterizme olan eğilimlerin güçlenmesiyle birlikte, muhalefet partilerinin normal siyasi faaliyeti için ciddi engeller oluşmaya başlamıştır. Bazı muhalefet liderleri, uydurma nedenlerle gözaltına alınmış, siyasi nedenlerden dolayı muhalefet mensuplarının işten atılması, siyasi düşüncesinden dolayı insanların devamlı takip edilmeleri giderek artmıştır.⁵ Azerbaycan'da siyasi partilerin bu karmaşık durumunun sürekli olarak demokrasi sorunları doğurmasına, karışık bir siyasi yaşama ve sürekli darbelere karşın, Azerbaycan'da belli bir siyasi çeşitlilik bulunmaktadır.⁶ Bu demokratik siyasi sistem, demokratik kurum ve süreçlerin yerleşmesinden, demokratik siyasi kültür ve alışkanlıkların oluşmasına kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Azerbaycan'da demokrasiden çok bahsedilse de, halen totaliter toplum yapısından demokrasiye geçişin sorunları tam olarak çözülememiştir. Siyasi partilerin faaliyet özgürlüklerinin kısıtlandığına birçok yerde rastlanmaktadır. Bu sorun, daha çok demokratik seçim yasalarının hazırlanamaması ve demokratik seçimlerin gerçekleştirilememesi ile ilgilidir.⁷

---

³ Mehmet Saray, **Azerbaycan Türkleri Tarihi**, Nesil Matbaacılık, İstanbul, 1993, s.8.

⁴ "Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Raporu", **Avrasya Dosyası Dergisi Azerbaycan Özel Sayısı**, Cilt 7, Sayı 1, İlkbahar 2001, s.8.

⁵ Gabil Hüseyinli, "Azerbaycan'da Siyasi Partiler ve Siyasi İlişkiler", **Avrasya Dosyası - , Azerbaycan Özel Sayısı**, Cilt:7, Sayı:4, Ankara 2001, s.171.

⁶ Olivier Roy, **Yeni Orta Asya Ya Da Ulusların İmal Edilişi**, Metis Yayınları, İstanbul 2005, s.192.

⁷ Gabil Hüseyinli, **a.g.e.**, s.173.

Öte yandan Azerbaycan, kurulduğu günden bu yana Dağlık Karabağ konusunda Ermenistan'la sorunlar yaşamıştır ve halen yaşamaktadır. Karabağ Ermenilerinin Azerbaycan'dan ayrılarak Ermenistan'la birleşmek yönündeki 1988'te başlayan ayrılıkçı hareketleri ve bu davranışların Moskova yönetimi tarafından destek görmesi, Azerbaycan'daki siyasal süreci ateşleyici bir etki yapmıştır.⁸ Bölgenin halen Ermenistan'ın kontrolünde bulunması ve sorunun günümüzde henüz çözüme ulaştırılamamış olması, Azerbaycan dış politikası açısından büyük sorun teşkil etmektedir.

Genel olarak bakıldığında, özellikle petrol gelirleri ile doğru orantılı biçimde Azerbaycan ekonomisinde meydana gelen büyümenin, Dağlık Karabağ çatışmasına yönelik Bakü'nün söylemini sertleştirmekte olduğu ve bu kapsamda savunma sanayii ve silahlanma politikalarına verilen önemin arttığı söylenebilir. Karşılaştırmalı olarak Ermenistan ve Azerbaycan'ın 2003 – 2008 yılları arasındaki savunma bütçelerine bakılırsa bu eğilimi kolayca görmek mümkün olacaktır. Ermenistan'ın savunmaya ayırdığı bütçe 2003 yılından 2008 yılına kadar geçen süreçte 81 milyon dolardan 382 milyon dolara çıkarken, Azerbaycan aynı süre içerisinde savunma bütçesini 144 milyon dolardan 1.2 milyar dolara seviyesine çıkarmıştır.⁹ Buna ek olarak Azerbaycan'da, 2005 yılında Savunma Sanayii Bakanlığı kurulmuş, adı geçen bakanlık bünyesinde üretim merkezleri oluşturulmuştur. 2007 yılından itibaren ilk üretime başlayan merkezlere artık devlet tarafından savunma siparişleri verilmeye başlanmıştır. Takip eden yılda, devlet bütçesinden Savunma Sanayii Bakanlığı'na ayrılan para, 70 milyon ABD doları civarında olmuştur.¹⁰

Azerbaycan enerji alanında birçok uluslararası anlaşmaya da imza atmıştır. Bu anlaşmaların ekonomik açıdan önemi ve ülkenin durumuna yaptığı etki, birkaç maddeyle özetlenebilir.¹¹

---

⁸ Gabil Hüseyinli, **a.g.e.**, s.162.

⁹ Mikhail Barabanov, "Nagorno-Karabakh: Shift in the Military Balance", **Moscow Defense Brief**, Vol:2, 2008, s.9

¹⁰ Mikhail Barabanov, **a.g.e.**, s.12

¹¹ Osman Nuri Aras, **Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi**, Derin Yayınları, İstanbul 2001, ss.138-141.

- Petrolün Azerbaycan bütçesinde önemli bir yere sahip olması nedeniyle, yapılan anlaşmalar sonucu artan petrol üretimi, bütçe gelirlerini de önemli ölçüde arttırmıştır. Azerbaycan, çıkarılan petrolün ve doğal gazın satışından oldukça önemli bir gelir elde etmiştir.
- Yapılan anlaşmalar vasıtasıyla Azerbaycan, ülkenin gelişimi için gelir kaynağı olan hammadde alanındaki üstünlüğünden başarıyla yararlanabilme imkânını elde etmiştir.
- Oluşturulan konsorsiyumlar sayesinde, modern araştırma, petrol çıkarma, işleme ve ulaşım teknolojilerinin ülkeye girmesi ile fayda sağlanmıştır. Petrol ve doğal gaz sanayisinin alt yapısı yenilenmiştir.
- Yapılan petrol ve doğal gaz anlaşmaları ile yerel işgücü istihdamının artması sağlanmıştır. Enerji sektörü ağırlıklı kurulan şirketlerde, on binlerce Azerbaycan vatandaşı istihdam edilmiştir.¹²
- Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC) vasıtasıyla, enerji kaynaklarının Batı pazarlarına ulaştırılması sağlanmıştır. Böylelikle Azerbaycan, Rusya alternatifi dışında bir nakil hattına sahip olarak, ekonomik ve siyasi bağımsızlık açısından önemli sayılabilecek bir atılımda bulunmuştur. Bu, aynı zamanda Güney Kafkasya bölgesinin en önemli ve en zengin ülkesi konumuna gelme yolunda atılmış somut bir adım olarak da kabul edilebilir. Bölge ülkelerinin yanı sıra, batı ülkeleri ile de ticarete başlayan Azerbaycan, dünya ekonomisindeki sıralamalarda giderek üst sıralara doğru çıkmaktadır. Azerbaycan sahip olduğu yer altı ve yerüstü zenginliklerini kullanarak kısa zamanda zengin ve güçlü bir ülke konumuna gelebilmenin çabası içerisinde dir.¹³

---

¹² Reşad Muradov, “Azerbaycan’ın Ekonomik Yapısı, Potansiyeli ve Yatırım İmkanları”, **Türk Cumhuriyetlerinde Yatırım İmkanları Sempozyumu**, (Editör: Hasan Selçuk), TASAM Yayınları, İstanbul 2004, s.24.

¹³ Anıl Çeçen, **Türk Devletleri**, Fark Yayınları, Ankara 2007, s.418.

2.1.1.2. Türkiye İle İlişkileri

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını elde eden Azerbaycan'ı tanıyan ilk devlet Türkiye olmuştur. Bağımsızlığından günümüze kadar geçen sürede yakın ilişkiler kuran ve birbirlerini iki kardeş ülke olarak tanımlayan Türkiye – Azerbaycan arasındaki ilişkilerin genel olarak olumlu yönde gelişim gösterdiği söylenebilir. Türkiye ve Azerbaycan'ın iç ve dış politikalarında birbirlerine özel bir önem verdiği görülmüştür. Siyasi ilişkilerdeki olumlu gelişmelerin yanı sıra pazar ekonomisine geçiş yapan Azerbaycan'da Türk yatırımcılar önemli rol oynamışlar ve sosyo-kültürel ilişkilerin genişlemesine katkıda bulunmuşlardır. Türkiye ve Azerbaycan birbirlerini dost ve kardeş ülke olarak tanımlamış iyi ilişkiler kurmaya başlamış olsa da genel itibariyle kurulan ilişkiler çok verimli sonuçlar doğurmamıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerin içeriği ve boyutları çoğu zaman Bakü - Tiflis - Ceyhan Boru Hattı, bu hattın bölgesel ve uluslararası piyasalara etkisi, bölgedeki istikrarın sağlanması ve bölgesel işbirliğine katkıda bulunması konularına indirgenmiş bulunmaktadır.¹⁴

Genel olarak Cumhuriyet döneminde Batı merkezli olan Türk dış politikası, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte yeni açılım alanları bulmuştur. Sovyet sonrası dönemde Türk dış politikası yeni bir yapılanma sürecinden geçmiş olsa da, Türkiye - Azerbaycan ilişkileri Batının ya da daha özel bir ifade ile ABD ve Batı Avrupa'nın güvenlik ve stratejik çıkarları çerçevesinde incelenmelidir. Bu çerçeveden bakıldığında Türkiye ve Azerbaycan, mevcut uluslararası ve uluslar ötesi ilişkiler ağının yerel ve bölgesel aktörleri olarak tanımlanabilir. Türkiye – Batı (ABD ve AB), Türkiye – Avrasya (Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya) ilişkiler eksenini ile Azerbaycan – Batı, Azerbaycan – Rusya, Azerbaycan – İran, Azerbaycan – Kafkasya, Azerbaycan – Orta Asya ekseninin kesişme noktasında şekillenen Türkiye

---

¹⁴ Ayça Ergun, "Türkiye-Azerbaycan İlişkileri", **Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006**, Der: Mustafa Aydın, Nobel Yayınları, Ankara 2007, s.241.

Azerbaycan ilişkileri, Batı ülkelerinin bölgede güvenlik ve istikrar arayışında kilit rol oynamıştır.¹⁵

Türkiye – Azerbaycan ilişkileri, ulusal, bölgesel ve uluslararası boyutlardaki ekonomik çıkarlar açısından da önem teşkil etmektedir. Avrasya bölgesinin ve özellikle de Azerbaycan’ın sahip olduğu petrol ve doğalgaz kaynaklarının dağıtım ve kullanımı konuları, bölge dengelerinde oldukça belirleyici bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Karabağ sorunu ve bu sorunun sürdürülebilir bir barışçı düzene oturtulamamış olması, uluslararası ekonomik çıkarların gözetilmesi açısından sorun teşkil etmektedir. Bu noktada, Türkiye’nin sözü edilen coğrafya için şekillendirdiği ve eş zamanlı olarak kendisine atfedilen rolün ne olduğu sorusu cevaplandırılmalıdır. Bölgenin güvenlik ve istikrarına katkıda bulunma, Azerbaycan’ın Batıya açılan penceresi olma, Azerbaycan’ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olma, Azerbaycan’ın Karabağ konusunda bir numaralı müttefiki olma, ya da en yakın dost ve kardeş ülke olma gibi tanımlamalar Türkiye’nin Azerbaycan konusunda edindiği rol ile uyumaktadır.¹⁶

Azerbaycan’ın bağımsızlık sonrası ilk yıllarında, Halk Cephesi yönetiminde ve Elçibey döneminde iktidarın özellikle Türk milliyetçiliğine vurgu yapması, Elçibey’in sıklıkla “Türkiye, Azerbaycan’ın dış politikasının baş köşesinde yer tutacaktır”¹⁷ sözünü tekrarlaması, Halk Cephesi iktidarının Pan-Türkist ve Turancı olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur. Gerek Halk Cephesi iktidarında, gerekse Haydar Aliyev iktidarı döneminde sıkça kullanılan “bir millet iki devlet” tanımlaması, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki etnik, tarihsel ve kültürel bağları ön plana çıkartmaktadır. Ancak Elçibey’in ifadesi ile bu vurgu, Türkiye’nin stratejik çıkarlarına zarar vermeyecek biçimde olmalıdır.¹⁸ Bir millet iki devlet tanımlaması, uluslararası alanda en çok Türkiye’nin Karabağ sorunundaki tutumu ile ortaya çıkmıştır. Ancak bu politika, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girme sürecinde,

---

¹⁵ Ayça Ergun, **a.g.e.**, s.242.

¹⁶ **A.e.**, ss.243-246.

¹⁷ Nazim Cefersoy, **Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası**, ASAM Yayınları, Ankara 2001, s.123.

¹⁸ Nazim Cefersoy, **a.g.e.**, s.123.

özellikle 2004 yılından itibaren önemli bir engel teşkil etmeye başlamıştır. Zira Avrupa’da yaşayan Ermeni diasporası, hem Türkiye’nin “Ermeni soykırımı” söylemini tanınmasının, hem de Ermenistan ile diplomatik ilişkiler kurmasının AB üyeliği için bir ön koşul olması yönündeki propagandaya ağırlık vermiştir. Bu bakımdan, Türkiye’nin Ermenistan’la ilişkilerinin normalleşmesini esasen iki ayrı devlet arasındaki bir soruna endekslemiş olması, Türkiye’yi Batı ile olan ilişkileri konusunda oldukça zor durumda bırakmaktadır.¹⁹

Türkiye ve Azerbaycan arasında gerçekleşen resmi ziyaretler ve imzalanan anlaşmalar kayda değer niteliktedir. Haydar Aliyev döneminde 1994 yılında iki devlet arasında “Dostluğun ve Çok Yönlü İşbirliğinin Gerçekleştirilmesi Anlaşması’nın yanı sıra, ticaret, yatırım, bilimsel ve kültürel işbirliği alanlarında 15 adet anlaşma imzalanmıştır. 1997 yılında Aliyev’in Türkiye ziyareti sırasında iki ülke arasında spor, sosyal güvenlik, elektrik, enerji, endüstri ile Hava ve Deniz Kuvvetleri ile ilgili anlaşmalarla birlikte, büyük önem taşıyan “Stratejik Ortaklık Anlaşması” da imzalanmıştır. Haydar Aliyev dönemi sonrası İlham Aliyev döneminde 2004 yılında yayınlanan ortak bir bildiri ile Türkiye – Azerbaycan arasındaki stratejik işbirliğinin genişletilmesi, Karabağ sorununun uluslararası hukuka uygun olarak barışçıl bir şekilde çözülmesi gerekliliği ile her alanda işbirliği olanaklarını geliştirilmesi niyetleri ifade edilmiştir. 2005 yılında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan Azerbaycan’a resmi bir ziyarette bulunmuş ve bu ziyaret sonrası Azerbaycan’dan KKTC’ye charter uçuşları başlatılmış, KKTC vatandaşlarının Azerbaycan’a kendi pasaportları ile girişleri sağlanmıştır.²⁰

Ekonomik açıdan incelenecek olursa, Türkiye – Azerbaycan arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler 1 Ocak 1993’te imzalanan “Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması” çerçevesinde yürütülmektedir.²¹ Bu çerçevede birçok yeni anlaşmaya da

---

¹⁹ Ayça Ergun, **a.g.e.**, s.251.

²⁰ **A.e.**, ss.258-259.

²¹ Sinan Oğan, “Azerbaycan’ın Tamamlanamayan Ekonomisi ve Türkiye ile Ekonomik İlişkiler”, **Avrasya Dosyası**, Cilt:7 (1), 2001, s.75.

zemin hazırlanmıştır. Bunlar arasında yatırımcılar açısından en çok önem taşıyanları “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Hakkında Anlaşma” ve “Türkiye ile Azerbaycan Arasında Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması’dır. Türkiye’nin Azerbaycan ekonomisinde en faal olduğu alanlar, enerji, telekomünikasyon, gıda, bankacılık ve sigorta, inşaat malzemeleri, tekstil, otomotiv, taşımacılık, kimyasal maddeler, petrokimya, demir-çelik, eğitim, medya, ve fırıncılık olarak sayılabilir.²²

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkiler 1998 yılına kadar yükselen bir grafik çizmekteyken, 1998 yılında Rusya’da yaşanan ekonomi kriz sonucunda ilişkilere bir durağanlaşma gözlemlenmiştir. Söz konusu kriz sonrasında, Rus malları Azerbaycan pazarında avantaj sağlamıştır. Türkiye - Azerbaycan arasındaki ticari ilişkilere olumsuz etki eden bir başka sorun ise iki ülke arasında doğrudan karayolu bağlantısı olmaması olmuştur. İki ülke arasındaki karayolu bağlantısının Gürcistan veya İran üzerinden sağlanabiliyor olsa da bu ülkelerin uyguladığı yüksek vergiler ve tonaj sınırlamaları Türkiye’yi bu konuda dezavantajlı duruma düşürmektedir. Ayrıca Azerbaycan’ın BDT ülkeleri ile olan gümrük anlaşmaları Türkiye’nin dezavantajlı konumunu artırmaktadır. Bu olumsuzluklara karşın Bakü – Tiflis – Ceyhan – Petrol Boru Hattı ile Batı pazarlarına açılma hedefinde olan Azerbaycan petrollerinin kullanım ve dağıtımı ile ilgili 20 uluslararası konsorsiyumun dördünde TPAO’nun ortaklığı bulunmaktadır.²³

Toplumsal ve kültürel açıdan bakıldığında, iki ülke arasındaki kültürel, etnik ve dilsel ortaklıklardan dolayı bir yakınlık olduğu söylenebilir. Azerbaycan kamuoyunda Türkiye, ağırlıklı olarak Türk dünyasının bir parçası olarak görülmekte, Türkiye’nin hem Avrupalı, hem Doğulu, hem de İslami kimliğine vurgu yapılmaktadır. Her yıl Azerbaycan’dan eğitim, turizm ve ticaret için 200.000 dolayında insan Türkiye’ye gelmektedir. Özellikle Türk üniversiteleri Azerbaycan’da itibar gören kurumlar arasındadır.²⁴

---

²² Ayça Ergun, **a.g.e.**, s.260.

²³ Sinan Oğan, “**a.g.e.**, ss.76-77.

²⁴ Ayça Ergun, **a.g.e.**, ss.264-266.

Genel olarak Türkiye'nin bugüne kadar, Azerbaycan iç ve dış siyasetindeki ayrıcalıklı konumunu yeterince değerlendirip değerlendiremediği tartışmalıdır. Dost ve kardeş ülke tanımı giderek söylem düzeyinde kalmakta ve mevcut olanaklar yeterince kullanılamamış gözükmektedir. Azerbaycan'da ve bölgenin genelinde gözlemlenen Batı etkisinin bunda etken olduğu söylenebilir. İki ülke arasındaki ilişkiler yoğunluk, etkileşim, boyut ve kapsam anlamında her iki ülkenin arzu ettiği düzeyin altındadır. Türkiye ve Azerbaycan'ın yerel koşulları ve olanakları yeniden gözden geçirilerek mevcut potansiyellerin değerlendirilmesi söz konusu olabilir.²⁵

2.1.1.3. Türkiye - Azerbaycan Arasında Yıllara Göre Dış Ticaret Rakamları

1992 yılından günümüze, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki dış ticaret rakamları, 2011 yılı verileri Ekim ayı sonu itibariyle olmakla birlikte, Tablo-3 ve Tablo-4'te gösterilmektedir.²⁶

Tablo-3 : Türkiye'nin Azerbaycan'dan İthalat Verileri

Yıl	İthalat (USD)
1992	35.097.017
1993	33.937.695
1994	8.883.076
1995	21.777.080
1996	39.165.001
1997	58.269.274
1998	50.343.958
1999	44.003.429
2000	95.615.009
2001	78.075.381
2002	64.625.463
2003	122.607.277
2004	135.537.462
2005	208.325.065
2006	296.580.519
2007	185.499.965
2008	362.834.853
2009	140.599.202
2010	252.524.579
2011	201.993.622

²⁵ Ayça Ergun, **a.g.e.**, s.267

²⁶ Çevrimiçi, <http://www.tuik.gov.tr> , Erişim Tarihi: 08.11.2011.

Tablo-4: Türkiye'nin Azerbaycan'a İhracat Verileri

Yıl	İhracat (USD)
1992	102.245.953
1993	68.206.161
1994	132.123.894
1995	161.344.709
1996	239.907.292
1997	319.701.923
1998	327.166.377
1999	248.055.693
2000	230.375.207
2001	225.214.059
2002	231.431.390
2003	315.488.303
2004	403.942.323
2005	528.075.637
2006	695.287.162
2007	1.047.668.215
2008	1.667.468.937
2009	1.400.446.093
2010	1.550.478.726
2011	1.453.278.452

Tablolara bakınca Azerbaycanla ihracat-ithalat dengesinin Türkiye lehine olduğu aşikârdır. Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatı 20 yıl içerisinde 15 kat artarken ithalatı sadece 6 kat artmıştır. Bu haliyle Türkiye Azerbaycan'ın ikinci büyük dış ticaret ortağı iken, Azerbaycan Türkiye'nin toplam dış ticaretinde %1'in bile altındadır.

2010 yılı verilerine göre Azerbaycan'ın toplam ihracatı 23,48 milyar dolarken, bu rakam 2011 yılında 26,48 milyar dolara ulaşmıştır. Ülkenin, 2011 yılı içerisinde en fazla ihracat gerçekleştirdiği ülkeler, yüzdeler halinde aşağıda belirtilmiştir.²⁷ 6 ülke Azerbaycan'ın ihracatında %70' lik bir pay kaparken, Türkiye'nin payı maalesef sadece %1 civarındadır. İthalat bacağına ise tam tersi bir fotoğraf söz konusudur ve Türkiye Azerbaycan'a ihracat yapan ülkeler arasında birinci sıradadır ve 2011 yılında bu oran toplamın %18' idir.

²⁷ Çevrimiçi, www.cia.gov, Erişim Tarihi: 24.07.2012.

- İtalya: % 32.4
- Fransa: % 13.2
- ABD: % 7.5
- Almanya: % 6.2
- Endonezya: %5.4
- Çek Cumhuriyeti: % 5.3

Azerbaycan, 2010 yılında toplam 6,746 milyar dolar ithalat gerçekleştirirken bu rakam 2011 yılında 7,083 milyar dolara ulaşmıştır. Ülkenin 2011 yılında en çok ithalat gerçekleştirdiği ülkeler, yüzdelik dilimlerle aşağıda gösterilmiştir.²⁸

- Türkiye: % 18.1
- Rusya: % 15.5
- Çin: % 7.8
- Almanya: % 7.2
- İngiltere: % 6.1
- Ukrayna: % 4.6
- İtalya: % 4.2

2.1.2. Kazakistan

2.1.2.1. Ekonomik ve Siyasi Durumu

16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Kazakistan'ın²⁹ idari sistemi üniter olmakla beraber, ülke 14 idari bölgeden oluşmaktadır. Asya ile Avrupa arasında önemli bir geçiş ülkesi olan Kazakistan, doğuda Çin, güneyde Kırgızistan,

---

²⁸Çevrimiçi, www.cia.gov, Erişim Tarihi: 24.07.2012.

²⁹ Atila Artam, **a.g.e.**, s.80.

Özbekistan, batıda Hazar Denizi, Türkmenistan ve kuzeyde Rusya ile komşudur. BDT ülkeleri arasında yüzölçümü bakımından ikinci büyüklükte olan Kazakistan, Türk Cumhuriyetleri arasında en büyük coğrafi sahaya sahiptir. İçinde Alman, Özbek ve Uygur unsurları da bulunduran nüfusunun yaklaşık %54'ünü Kazaklar, %30'unu ise Ruslar oluşturmaktadır.³⁰

1991 yılında hemen hemen eşit olan Kazak ve Rus nüfus, 1989-1999 yılları arasında yaklaşık 1.5 milyon Rus ve 500.000 Alman'ın ülkeden göç etmesi sonucunda Kazakların lehine değişmiştir. Tüm bu etnik, dil ve din yapısından dolayı, Kazakistan'ın oldukça kırılğan bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren ülke için ciddi bir etnik sorun ve kimlik sorunu olan bu durum, Devlet Başkanı Nazarbayev'in dengeli siyaseti sayesinde ülke istikrarını bozacak bir duruma gelmemiştir. Kazakistan'ın, başkentini, ülkenin güneydoğusunda ve Kırgız sınırında bulunan eski başkenti Almatı'dan, Rus ve Alman nüfusun yoğun olarak bulunduğu ve gelişmiş bir şehir olan Astana'ya taşınması Nazarbayev'in ulusal bütünlüğü sağlama çabalarından birisi olarak değerlendirilebilir.³¹ Güncel nüfus tahminlerine göre Kazakların nüfusa oranı %63'ün üzerine çıkmış, Ruslarınki ise %232'nin altına inmiştir.³² Kazakların diğer Türk kökenli haklarla (Özbek, Uygur, Tatar ve Ahıskalı) birlikte nüfusun %70'ini teşkil ettikleri düşünülmektedir.

Kazakistan, 1991 yılından itibaren serbest piyasa ekonomisinin gelişmesi için çeşitli reformlar da uygulamıştır.³³ Kazakistan'ın temel politik hedefleri, ülkenin bağımsız bir devlet olarak kalkınmasını, yabancı sermaye ve teknolojik yatırımlar için gerekli koşulların sağlanmasını ve dış politikada çok taraflılık ve denge stratejisinin sağlanmasını kapsamaktadır. Ülke, politikada önceliği bölgesel işbirliği ve entegrasyon hareketlerine vermektedir. Ülke yönetimi her zaman Orta Asya

---

³⁰ Müjdat Güler, **a.g.e.**, s.75.

³¹ Richard L. Wolfel, "North to Astana: Nationalistic Motives for the Movement of the Kazakh(istani) Capital", **Nationalities Papers**, Vol. 30, 2002, pp.485-506.

³² http://www.indexmundi.com/kazakhstan/demographics_profile.html

³³ Süreyya Sakınç, **Geçiş Ekonomileri ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde Ekonomik Reformlar**, Emek Matbaacılık, Manisa 2005, s.137.

lkeleri arasında bütünleşmenin savunucusu olmuş ve özellikle de Orta Asya'da bölgesel işbirliği ve serbest ticaret konularındaki girişimlere öncülük etmiştir.³⁴

Kazakistan'ın SSCB'den kopmasının ardından Nursultan Nazarbayev, Kazakistan'ı milliletirme sürecini devreye sokmuştur. Nazarbayev, bugüne kadar ülkenin ekonomik büyümesi konusunda ciddi bir ilerleme sağlamış, doğal kaynakların sağladığı gelirin etkisini de kullanarak Kazakistan için 2030 yılında tamamlanması planlanan bir gelişim stratejisi çizmiştir. Nazarbayev'in ustalıkla üstesinden geldiği milletletirme aşamasında Kazakistan'ın durumu diğer Orta Asya Cumhuriyetleri'ne göre biraz daha zor olmuştur. Kazakistan'da milli bir devletin inşa edilme tarihi olarak da adlandırılan bu dönem aynı zamanda başkanlık sisteminin oturtulması ve devlet başkanının yetkilerinin genişletilmesi olarak da değerlendirilebilir. Öte yandan Kazakistan, askeri ve stratejik açıdan devletlerarası muhtemel bir çatışma durumunda iki nükleer devlet arasında sıkımı konumdadır. Kazakistan'ın çok yönlü politikasının temeli de bu çerçeveye oturmuş durumdadır.³⁵

Kazakistan'ın 160 bölgesinde 5.4 milyar tondan fazla petrol rezervleri tespit edilmiştir. Hazar kıyılarındaki petrol rezervleri de buna eklendiğinde yaklaşık 10 milyar tonun üzerinde bir rakam ortaya çıkmaktadır. lke, 2005 yılında 66 milyon petrol üretimi ve 55 milyon ton ihracat gerekletirmitir. 2015 yılında 180 milyon tonluk bir petrol üretimi planlanmaktadır. Kazakistan, petrolün yanında doğalgaz ve maden yönünden de zengin bir ülkedir. Doğalgaz rezervleri tüm ülkede 1.7 trilyon metreküp civarındadır. Hazar'daki potansiyel katılırsa bu oranı daha da artacak olan ülke, yılda 10 milyon metrekpn üzerinde doğalgaz üretimi gerçekleştirmektedir.³⁶ Kazakistan'da tarım ve hayvancılığın da oldukça gelimi olduğu söylenebilir. Üretilen başlıca tarımsal ürünler pamuk ve buğday olmasına rağmen, mısır, pirinç ve yulaf üretimi de mevcuttur. Hayvancılıkta ise daha çok kkba hayvan ve sığır ön plandadır.³⁷

---

³⁴ atlık Amanov, **a.g.e.**, s.75.

³⁵ Müjdat Güler, **a.g.e.**, ss.78-79.

³⁶ **A.e.**, s.80.

³⁷ Meftun Metin, **Politik ve Bölgesel G Hazar**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004, s.106.

Kazakistan'ın Rusya açısından en büyük önemi Rusya ile arasındaki 6846 kilometrekarelik sınırdır. Bu kadar uzun bir sınırın güvenlik kaygısı, Kazakistan'daki her gelişmeyi Rusya için önemli kılmaktadır. Ancak, uzun sınırların varlığı, Rusya-Kazakistan ilişkilerinin yalnızca bir boyutudur. Buna ek olarak Rusya, Kazakistan, Belarus, Kırgızistan ve Tacikistan arasında bir gümrük birliği bulunmaktadır. Bu ülkelerin devlet başkanları, 10 Ekim 2000'de bir ekonomik birlik kurarak bu birliğe "Avrasya Ekonomik Birliği" ismini vermişlerdir.³⁸

Kazakistan'ın, bağımsızlığından itibaren son yirmi yılda takip etmiş olduğu politikalarla bölgede bir istikrar ve cazibe merkezi haline geldiği, bölge uzmanlarınca kabul gören gerçeklerdendir. Dünya Bankası'nın 2009 yılı için hazırlamış olduğu raporda Kazakistan, 181 ülke arasında yatırım yapılabilirlik açısından 70. sırada yer alarak, Rusya Federasyonu ve Yunanistan gibi ülkeleri geride bırakmayı başarmıştır. Türkiye'nin de 59. sırada gösterildiği raporda, Kazakistan'ın serbest piyasa koşullarına uyum konusunda kaydetmiş olduğu aşama gözler önüne serilmektedir.³⁹

Kazakistan'ın üyesi olduğu bölgesel oluşumlardan biri olan Orta Asya İşbirliği Teşkilatı'nda üye ülkeler arası bazı konularda görüş birliğine varılamaması göze çarpmaktadır. Özellikle Kazakistan ve Özbekistan arasındaki anlaşmazlıkların, teşkilatın işlevselliğine darbe vurduğu görülmüştür. Kazakistan'ın günümüz koşulları açısından dış politikasının şekillenmesinde içinde barındırdığı Rus nüfus sebebiyle Rusya, ve ayrıca Çin'in büyük rol oynadığı söylenebilir. Kimi görüşlere göre, Astana yönetimi, her zaman Moskova ve Pekin'in çıkarlarını ve eğilimlerini dikkate alarak hareket etmiştir. Zaman zaman Kazak hükümetinin ülkedeki Rus nüfusa karşı uygulamaları nedeniyle Rusya ve Kazakistan arasında ufak ve kısa süreli sorunlar yaşanmıştır. Astana yönetiminin Çin ile olan ilişkilerini ise, günümüzde daha pragmatik bir yaklaşımla sürdürdüğü gözlemlenmektedir. Kazak hükümeti, enerji sektörüne daha fazla Çin yatırımı çekmeye ve böylece Batılı firmalara olan aşırı

---

³⁸ Utku Yapıcı, **Küresel Süreç ve Türk Dış Politikasında Yeni Açılımlar - Orta Asya ve Kafkasya**, Otopsi Yayınları, 2004, ss.102-103.

³⁹ Hasan Selim Özertem, "Avrasya Çalışmaları", **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu – Eko Avrasya Dergisi**, Yıl:2, Sayı:6, 2008, Çevrimiçi, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=789>, Erişim Tarihi: 17.08.2011.

bağımlılığı ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Öte yandan, başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesinin, Kazakistan için Rusya ve Çin karşısında dış politikada manevra kabiliyetini artırdığı da söylenebilir.⁴⁰ Belirlenen stratejiler doğrultusunda, Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev, Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov'la girdiği rekabet, gerekse yeni petrol kaynaklarının keşfedilmesinin verdiği güvenle “Kazakistan 2030” projesini geliştirmiştir. Bu projeye göre Kazakistan, 2030 yılında dünyanın dört büyük ve gelişmiş ekonomisinden birisi olmayı hedeflemektedir.⁴¹

2.1.2.2. Türkiye İle İlişkileri

Türkiye, SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Kazakistan'ı ilk tanıyan ülkelerden biridir. Takip eden dönemde her iki ülke arasındaki ilişkiler yaşanan bazı siyasi ve ekonomik sorunlara karşın daha çok ekonomik düzlemde ivme kazanarak gelişmiştir. 1990'ların ikinci yarısından itibaren Türkiye'nin daha çok kendi iç sorunlarına yönelmesi bölgeye ilgisini azaltmış, kendi içinde birçok sorunla uğraşiyor olması, “Türk modeli” olarak sunulan modeli bölgede sorgulanır hale getirmiştir. Türkiye'nin Kazakistan politikasını da inişli çıkışlı bir seyir izleyen bu genel Orta Asya politikasından bağımsız düşünmek mümkün değildir. Türkiye – Kazakistan ilişkilerinin temelini ekonomik ve askeri ilişkiler oluşturmaktadır. İki ülke arasındaki siyasi ilişkiler ise ekonomik ve askeri ilişkilerin sağladığı ivme ile geliştirilmeye çalışılmaktadır.⁴²

Kazakistan'ın bağımsızlığının ardından Türkiye ile Kazakistan arasındaki ticaret ve yatırım ilişkisi başlamıştır. Türk işadamlarınca gerçekleştirilen yatırımlar daha çok ticaret, telekomünikasyon, otel işletmeciliği, tarım ürünleri üretimi, matbaacılık, petrol ürünleri, gıda, demir-çelik, bakır, tekstil ve hizmet sektöründedir. Türkiye'nin Kazakistan'a ihracatı ağırlıklı olarak sanayi ürünlerinden oluşmaktadır.

---

⁴⁰ Şatlık Amanov, **a.g.e.**, ss.75-76.

⁴¹ Gökhan Bayraktar, **Orta Asya ve Türkiye'nin Güvenlik Stratejileri**, Bilgeoğuz Yayıncılık, İstanbul 2008, s.159.

⁴² Esra Hatipoğlu, “Türkiye-Kazakistan İlişkileri”, **Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006**, Der: Mustafa Aydın, Nobel Yayınları, Ankara 2007, s.369-377

Kazakistan ise Türkiye'ye ağırlıklı olarak madencilik sektörü ürünleri ve hububat ihraç etmektedir. Türkiye ve Kazakistan arasındaki dış ticaret hacmi diğer birçok BDT ülkesi ile kıyaslandığında nispeten istikrarlı bir artış göstermekle birlikte özellikle son yıllardaki artış büyük ölçüde Türkiye'nin Kazakistan'dan yaptığı ithalattan kaynaklanmaktadır.⁴³ İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin hukuki zeminini, 10 Eylül 1997'de Almatı'da imzalanan ve 10 Mayıs 2000 tarihinde yürürlüğe giren "Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması", ve 15 Ağustos 1995'te imzalanarak, 18 Kasım 1996'da yürürlüğe giren "Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması" oluşturmaktadır. Türk yatırımcıların Kazakistan'daki faaliyetlerinin geliştirilmesi açısından, 31 Ekim 1996'da yürürlüğe giren "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması" ve Türkiye ile Kazakistan arasındaki karşılıklı yarar esasına dayalı işbirliğinin geliştirilmesini amaçlayan Türkiye – Kazakistan Hükümetler arası Karma Ekonomik Komisyonu'nun 7 Haziran 1996'da imzalanan II. Dönem Toplantısı Protokolü önemlidir. Söz konusu komisyonun ilk dönem toplantısı, 5-7 Haziran 2001'de Astana'da, ikinci dönem toplantısı ise, 3-4 Mayıs 2004'te Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Türkiye ile Kazakistan arasında 22 Mayıs 2003 tarihinde bir de "Uzun Vadeli Ekonomik İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır.⁴⁴ Bunların dışında, iki ülke arasında askeri alanda bazı işbirlikleri de göze çarpmaktadır. Genelkurmay Başkanlığı tarafından imzalanan Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşmaları ve Milli Savunma Bakanlığı tarafından imzalanan Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşmaları, bunlara örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca, Kazakistan ve Türkiye'nin, bölgede ortak güvenlik kaygıları bulunmaktadır. PKK ve KADEK, Kazakistan'da terörist örgütler olarak 15 Ekim 2004 tarihinde Kazakistan Yüksek Mahkemesi'nin kararıyla yasaklanmış ve bazı örgüt üyeleri, Türkiye'ye teslim edilmiştir.⁴⁵

1992 yılından bu yana, her iki ülkenin de katıldığı birçok sayıda "Türkçe Konuşan Devlet Başkanları Zirvesi" düzenlenmiştir. Söz konusu zirveler, iki ülkenin toplumsal ve kültürel ortaklıklarının idraki ve geliştirilmesi açısından olumludur.

---

⁴³ Müjdat Güler, **a.g.e.**, ss.93-94.

⁴⁴ Esra Hatipoğlu, **a.g.e.**, s.384.

⁴⁵ **A.e.**, s.393.

Ancak Kazakistan, sınırları içinde bulundurduğu geniş Rus nüfus ve tarihsel nedenlerle diğer cumhuriyetlere göre kendini Rusya'ya daha yakın ve mecbur hissetmekte, Rusya ile ilişkilerde hassas davranmakta ve kendini herhangi bir dinsel (Müslüman) ve etnik (Türklük) kimlikli oluşum içinde gösterebilecek tutumlardan kaçınmaktadır. Kazakistan'ın bu yaklaşımı, Nazarbayev'in çeşitli vesilelerle yapmış olduğu pek çok konuşmaya da yansımıştır. Nazarbayev daha 1991'de "Dünyanın bu bölgesindeki Türkçülük sadece Sovyet egemenliğine karşı reaksiyon olarak siyasi bir akım haline gelmiştir... Ben Türkçülük ya da İslamcılığı halkları kesin kalıplara sokma fikrine karşıyım. Bunların hiçbir başarı şansı yoktur. Şu anda şahit olduğumuz şey, Türkçe konuşan halklar arasında paylaşılan ortak değerler nedeniyle gelişen Türkler arası bir yaklaşımdır. Fakat bu tehlikeli şovenizme dönüşemez" diyerek konuya yaklaşımının nasıl olduğunu belirtmiştir.⁴⁶ 1995'te kabul edilen ve başkanın yetkilerini artıran anayasa değişikliği sonrasında Rusça, devlet dili olmamakla birlikte resmi dil yapılmış ve "Kazak ulusu" ifadesinin yerine "Kazakistan halkı" ifadesi hayata geçirilmiştir. Öte yandan Nazarbayev, hükümranlığında hiçbir fedakârlıkta bulunmamayı sürdürerek, iş ve siyaset alanlarında bir Kazaklaştırma politikası da gütmüştür. Çifte yurttaşlığın reddini içeren politika değiştirilmemiştir, çünkü bu durumun, uygulamada ülkenin kuzeyinin Kazakistan'dan neredeyse ayrılması riskini gündeme getirebileceği düşünülmüştür.⁴⁷

Kültürel açıdan değerlendirilirse Türkiye ve Kazakistan arasındaki ilişkilerin son yıllarda olumlu gelişmelere sahne olduğu söylenebilir. İki ülke arasındaki kültürel ilişkiler, Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi'nin (TÜRKSÖY) faaliyetleri çerçevesinde gelişim göstermiştir. Kazakistan özelinde, Uluslararası Geleneksel Almatı Müzik Festivali'ne katılım, Türkistan şehrinin 1500. yılı kutlamaları ve Ahmet Yesevi Türbesi'nin açılış törenlerine iştirak, Antalya Altın Portakal Film Festivali'ne Kazakistan filmlerinin dâhil edilmesi gibi faaliyetler, TÜRKSÖY bünyesinde gerçekleştirilmiştir.⁴⁸

---

⁴⁶ Esra Hatipoğlu, **a.g.e.**, ss.381-382.

⁴⁷ Olivier Roy, **a.g.e.**, s.188.

⁴⁸ Esra Hatipoğlu, **a.g.e.**, s.398.

Genel olarak bakıldığında, Türkiye ve Kazakistan arasındaki ilişkilerin, Kazakistan açısından birinci derecede öncelik taşıdığını söylemek güçtür. Zira Kazakistan'ın dış politikası, ülkenin coğrafi konumu, demografik ve siyasi yapısının da etkisiyle temelde ABD, Çin ve Rusya ekseninde denge politikası oluşturma çabası içerisinde şekillenmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde Kazakistan açısından Türkiye ile ilişkiler, farklı boyutlarda daha çok, ABD ve Rusya ile ilişkilerinin tamamlayıcısı niteliğindedir. Türkiye, bölge ülkesi olması ve taraflar arasında son dönemde oldukça gelişen ekonomik ilişkiler sebebiyle Kazakistan için önem arz etmektedir. Kazakistan ile ilişkilerin algılanışı, Türkiye açısından da farksızdır. Türkiye'nin de, Kazakistan politikasını bölgesel anlamda genel Orta Asya politikasından ayrı düşünmek mümkün değildir. Türkiye'nin önümüzdeki dönemde izleyeceği, genelde Orta Asya özelde Kazakistan politikası da, 1990'ların başından itibaren olduğu gibi yine, Türkiye – ABD, Türkiye – Rusya, Türkiye – AB, ABD – Rusya ve Türkiye – Rusya – ABD ilişkilerinin, etkileşim ve bileşkesine bağlı olarak belirlenecektir.⁴⁹

Nazarbayev'in ulaşmak istediği temel hedef, esasında Türkiye'nin resmen dâhil olmadığı ve Kazakistan'a bölgede liderlik şansı verebilecek şekilde bir Orta Asya Cumhuriyetleri işbirliği platformu oluşmasına öncülük etmektir. Nazarbayev daha SSCB dağılmadan yeni oluşmakta olan Slav topluluğu karşısında dengeleyici unsur olabilecek bir Orta Asya Topluluğu kurulması fikrini savunmuş ancak bu fikir ne o dönemde, ne de günümüzde tam olarak uygulamaya konulamamıştır. Türkiye ve Kazakistan arasındaki ilişkiler böylesine hassas dengeleri içeren bir ortamda yürütülmeye çalışılmaktadır.⁵⁰

---

⁴⁹ Esra Hatipoğlu, **a.g.e.**, ss.398-399.

⁵⁰ **A.e.**, s.382.

2.1.2.3. Türkiye - Kazakistan Arasında Yıllara Göre Dış Ticaret Rakamları

1992 yılından günümüze, Türkiye ile Kazakistan arasındaki dış ticaret rakamları, 2011 yılı verileri Ekim ayı sonu itibariyle olmakla birlikte, Tablo-5 ve Tablo-6'da gösterilmektedir.⁵¹ Azerbaycan'ın aksine Kazakistan'la dış ticaret dengesi Kazakistan'ın lehinedir. Rakamlar ülkenin bağımsızlığını elde ettiğinden bu yana artmış olsa da yıllara göre düzensizlik görülmekte ve ihracat-ithalat kalemlerinde iniş çıkışlar gözlenmektedir.

Tablo-5: Türkiye'nin Kazakistan'a İthalat Verileri

Yıl	İthalat (USD)
1992	10.510.516
1993	43.740.884
1994	32.305.224
1995	86.631.487
1996	100.595.245
1997	165.285.250
1998	253.668.028
1999	295.911.002
2000	346.375.953
2001	90.342.703
2002	203.851.624
2003	266.638.012
2004	442.193.316
2005	558.899.941
2006	993.728.450
2007	1.284.049.193
2008	1.861.130.645
2009	959.454.596
2010	1.392.527.981
2011	1.554.636.603

⁵¹Çevrimiçi, <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 08.11.2011.

Tablo-6: Türkiye'nin Kazakistan'a İhracat Verileri

Yıl	İhracat (USD)
1992	19.378.891
1993	67.838.446
1994	131.803.079
1995	150.774.834
1996	164.068.048
1997	210.577.801
1998	214.306.776
1999	96.595.591
2000	118.701.179
2001	119.795.053
2002	160.152.590
2003	233.993.792
2004	355.590.090
2005	459.945.924
2006	696.822.999
2007	1.079.886.739
2008	890.568.203
2009	633.417.314
2010	818.899.512
2011	691.210.584

2010 yılı verilerine göre Kazakistan'ın toplam ihracatı 60,84 milyar dolarken, bu rakam 2011 yılında 88,89 milyar dolara çıkmıştır. Ülkenin, 2011 yılı içerisinde en fazla ihracat gerçekleştirdiği ülkeler, yüzdelik dilimler vasıtasıyla aşağıda belirtilmiştir.⁵²

- Çin: % 21.7
- Fransa: % 9.4
- Almanya: % 8.3
- Rusya: % 5.3
- İtalya: % 5.2
- Kanada: % 4.5

---

⁵² Çevrimiçi, www.cia.gov, Erişim Tarihi: 24.07.2012.

- Romanya: % 4.5

Kazakistan, 2010 yılında toplam 31,96 milyar dolar ithalat gerçekleştirirken, bu rakam 2011 yılında 42,13 milyar dolara ulaşmıştır. Ülkenin 2011 yılında en çok ithalat gerçekleştirdiği ülkeler, yüzdeler halinde aşağıda gösterilmiştir.⁵³

- Çin: % 30,2
- Rusya: % 20
- Almanya: % 7.4
- Ukrayna: % 5

Türkiye, Kazakistan'ın ihracatından %2, ithalatından ise sadece %1,5 pay alabilmektedir. Çin, Fransa, Almanya ve Rusya'nın başını çektiği 7 ülke ihracatının %60'ına yakını ve Çin, Rusya, Almanya ve Ukrayna ise ithalatının %60'ından fazlasını gerçekleştirmektedir.

2.1.3. Özbekistan

2.1.3.1. Ekonomik ve Siyasi Durumu

Bağımsızlığını kazanan Orta Asya devletleri arasında liderliğe oynama hedefinde olan Özbekistan, yaklaşık 30 milyona yakın nüfusu ile, söz konusu bölgenin en kalabalık nüfusuna sahip ülkesidir.⁵⁴ Özbekistan, Türk cumhuriyetleri içinde gerek nüfus potansiyeli, gerek kültürel yapısı, gerekse devlet kurma geleneği ile çok önemli bir yere sahiptir. Diğer Türk cumhuriyetleri, Özbekistan'ın ekonomik, sosyal ve kültürel alanda etkisi altında kalmışlardır. Hemen her yönü ile en gelişmiş Türk cumhuriyeti olarak kabul edilebilecek olan Özbekistan, 1991 yılından beri İslam Kerimov tarafından yönetilmektedir.⁵⁵

---

⁵³ Çevrimiçi, www.cia.gov, Erişim Tarihi: 24.07.2012.

⁵⁴ Müjdat Güler, **a.g.e.**, s.107.

⁵⁵ Hüseyin Adıgüzel, **Sovyetlerden Günümüze Orta Asya Gerçeği**, İleri Yayınları, İstanbul 2005, s.233.

Özbekistan'ın Avrasya Ekonomik Topluluğu'na üye olması, Avrasya bölgesinde ulaşım, taşımacılık, enerji, uluslararası ticaret vb. sektörleri kapsayan büyük çaplı projelerin geliştirilmesi ve hayata geçirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Özbekistan'ın bu örgüte katılması diğer üyeler için de faydalıdır, zira Özbekistan hafif ve ağır sanayi, ticaret, hizmet sektörü ve transit taşımacılık, tarım, enerji, haberleşme ve diğer sektörlerde büyük potansiyele sahiptir.⁵⁶ Özbekistan'da başlıca yatırım yapan ülkeler İngiltere, Güney Kore, Türkiye ve ABD'dir. Yabancı sermayenin özellikle madencilik, tütün, otomotiv ve tekstil sektörlerinde yoğunlaştığı görülmektedir.⁵⁷

Türkmenistan ile birlikte, tüm eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında serbest pazar ekonomisine en tedrici geçiş yapan ülke konumundaki Özbekistan, Türkmenistan'la beraber devletin tüm altyapıyı hazırlaması gerektiğini vurgulayan yapısalcı yaklaşımın etkisinde kalmıştır. Özbekistan, kendi öz modelini yaratma sürecinde olduğunu iddia etmesine rağmen, Çin'in ekonomik modelini benimsemiştir.⁵⁸ Petrol, doğalgaz, kömür, altın, bakır, gümüş gibi doğal madenlere ve enerji kaynaklarına sahip olan Özbekistan, dünya pamuk üretiminde de ikinci sırada yer almaktadır.⁵⁹ Özbekistan'ın benimsediği temel ekonomik strateji, ihracat ve tarımdan sanayiye ve diğer bazı sektörlerle kaynak aktarma yoluyla sanayileşmek, stratejik gördüğü bazı mallarda kendi kendine yeterliliğe ulaşmaktır. Ancak gerek iç piyasanın, gerekse bölge piyasasının darlığı, yeterli mevzuatın yapılamayışı, çoklu döviz sistemi ve bölgesel güvenliğin yetersizliği sebebiyle yabancı yatırımcılar, Özbekistan'a istenilen oranda gelmemektedir. Gelenler de bugüne kadar genellikle altın, petrol ve doğalgaz sektöründe yoğunlaşmıştır. Toplam doğalgaz rezervleri, 66 trilyon metreküp civarında olan Özbekistan'da, yıllık yaklaşık 55 milyar metreküp doğalgaz üretilirken, bu üretimin yaklaşık 3 milyar metreküpü Kazakistan,

---

⁵⁶ Uflat Kadırov, "Özbekistan'ın Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli", Çev: Elnur Osmanov, **Türkiye ve Asya Ülkeleri Siyasi ve Ekonomik İlişkiler**, Editör: Atilla Sandıklı, Elnur Osmanov, Ufuk Tepebaş, Arzu Yorsan, Tasam Yayınları, İstanbul 2006, s.89

⁵⁷ B.Tuğberk Tosunoğlu, "Türkiye'nin Bölgeye Yönelik İzlediği Ekonomik Politikalar ve Bu Politikaların Etkileri", **Orta Asya'da Değişen Dengeler ve Türkiye**, Sarem Yayınları, Ankara 2007, s.139.

⁵⁸ Gökhan Bayraktar, **a.g.e.**, s.164.

⁵⁹ Fırat Purtaş, **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, Platin Yayıncılık, Ankara 2005, s.201.

Kırgızistan ve Tacikistan'a, 9 milyar metreküpü Rusya'ya satılmakta, kalan kısmı ise ülke içerisinde tüketilmektedir.⁶⁰

Özbekistan'ın temel dış politika önceliği, ülkenin egemenliğinin güçlendirilmesi ve Orta Asya bölgesinde siyasal – ekonomik nüfuzun sağlanması olmuştur. Ekonomik anlamda kendi kendine yeterliliği, zengin doğal kaynaklara sahip olması, coğrafi olarak bölgenin merkezinde bulunması, tüm Orta Asya ülkeleriyle sınır komşusu olması ve komşu ülkelerdeki Özbek diasporasının varlığının, Taşkent'i dış politikada hırslı bir tutuma yönelttiği söylenebilir. Taşkent yönetimi, bütün etnik Özbekler için sorumluluk taşıdığını kabul etmekte ve ülke sınırları dışında da askeri gücün kullanılabilceği tezini askeri doktrinine dahil etmiş bulunmaktadır. Devlet Başkanı İslam Kerimov, çekirdeğini “bölgenin en gelişmiş ülkesi” olan Özbekistan'ın oluşturduğu “tek Türkistan” sloganını ilan etmiştir. Özbekistan, ayrıca terörizmle mücadele konusunda oldukça sıkı tedbirler uygulamış, bu konuda Tacikistan ve Kırgızistan'a göre daha başarılı sonuçlar elde etmiştir. Tarihin çeşitli dönemlerinden bu yana, özellikle Özbek ve Kırgızlar arasındaki etnik çatışmalar bazında her zaman patlamaya hazır bir volkan konumunda olan Fergana Vadisi'ni ustalıkla yönetebilmiş olması, bu tezi destekler niteliktedir.⁶¹

Özbekistan, Orta Asya'da gıda ve enerji bakımından iç yeterliliğe sahip tek ülke olarak değerlendirilebilmesi sebebiyle, bölgede her zaman ekonomik üstünlük arayışına girişmiştir. Bu strateji, Özbekistan'ın zaman zaman komşularıyla gerilim yaşamasına sebep olmuştur. Bu gerilimlerin dışında, 2000'li yılların başında, Rusya ve Özbekistan ortak terörizm tehdidi karşısında ikili güvenlik anlaşmaları imzalamışlar ve askeri ilişkileri geliştirmişlerdir. Özbekistan'daki insan hakları ihlalleri ile ilgili eleştirilerine rağmen ABD yönetimleri birçok alanda Özbekistan ile yardım anlaşmaları imzalamışlardır. Avrupa Birliği ise, Özbekistan'ın özgürlükler konusundaki kötü sicili sebebiyle ilişkileri asgari düzeyde tutmuştur. 2005 yılında, güvenlik güçlerinin sivil halka ateş açtığı ve yüzlerce kişinin öldüğü Andican

---

⁶⁰ Müjdat Güler, **a.g.e.**, ss.110-113.

⁶¹ Şatlık Amanov, **a.g.e.**, ss.80-81.

olaylarındaki acımasız tutum nedeniyle, AB ve ABD yaptırımlar uygulamaya başlarken, Birleşmiş Milletler, Andican olaylarını resmen kınamıştır. Bu gelişmeler, Özbekistan'ın Batıyla olan ilişkilerini geliştirme çabalarını neredeyse sona erdirmiştir.⁶²

Öte yandan Özbekistan, 1996'dan bu yana, Çin ile de yakın ilişkiler geliştirmektedir. Terörizmle mücadele konusunda işbirliğinin kaçınılmaz hale geldiği düşüncesini kabul eden Özbekistan, 2001 yılında Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üye olmuştur. Günümüze gelindiğinde Özbekistan, ağırlıklı olarak Şanghay İşbirliği Örgütü ekseninde Rusya ve Çin ile daha sıkı ilişkiler geliştirirken, ABD ile yapmış olduğu ikili anti – terörizm antlaşmasını sona erdirmiş ve 2002 yılından bu yana Afganistan operasyonları için Karshi-Khanabad hava üssünde konuşlanmış olan ABD askerlerinin giriş çıkışına yasak getirmiştir.⁶³ Sonuç olarak, SSCB sonrası başlayan Yeni Büyük Oyun' un çok yönlü hâkimiyet mücadelesinde konumlarını sağlamlaştırmaya çalışan Rusya Federasyonu ve ABD, kısa bir süre sonra hâkimiyet mücadelesinde üstünlüğü ele geçirmeye giden yolun Özbekistan ile güçlü bir işbirliğinden geçtiğini anlamışlardır. Daha 1991 yılında bu durumun farkında olan Özbekistan lideri İslam Kerimov ise, ülke bağımsızlığını ön planda tutan politikalar geliştirirken, zaman zaman Rusya Federasyonu'nun baskıcı politikalarına karşı direnebilme çarelerini, ABD ile işbirliğini geliştirmeye yönelik formüllerde aramış, bazı durumlarda ABD'nin yanında Rusya'ya karşı cephe almaktan da çekinmemiştir.⁶⁴

2.1.3.2. Türkiye İle İlişkileri

Türkiye, 16 Aralık 1991 tarihinde Özbekistan'ı tanımış ve 4 Mart 1992 tarihinde imzaladığı anlaşma ile iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin kurulmasını sağlamıştır. Özbekistan'ın bağımsızlığını takip eden ilk yıllarda hızla gelişen iki ülke arasındaki ilişkiler, üst düzey devlet görevlilerinin gerçekleştirdiği ziyaretler ile

---

⁶² Şatlık Amanov, **a.g.e.**, s.81.

⁶³ **A.e.**

⁶⁴ Haktan Birsal, "Uluslararası Terörizm ile Mücadelede Özbekistan Jeopolitiğinin Önemi", **2023 Dergisi**, Ağustos 2005, s.42.

sürmüştür. 29-30 Ekim 1992 tarihinde ilk olarak Ankara’da toplanan “Türk Devlet Başkanları Zirvesi”ne Özbekistan’ın da katılması, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi açısından bir başlangıç olarak nitelendirilebilir.

Türkiye, Özbekistan’ın uluslararası kuruluşlara üye olması için teknik destek sağlayarak dışişleri personelini eğitmek amacıyla seminer programları düzenlemiştir. Bölgeye verilen önemi göstermek amacıyla Türkiye’de Türk devletlerinden sorumlu bir bakanlığın yanında Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) kurularak 1992-93 yılları arasında Özbekistan’da birçok Türk lisesi açılmıştır. Özbekistan, diğer Orta Asya ülkeleri ile birlikte 1992 yılında Ekonomik İşbirliği Örgütü’ne (ECO) üye yapılmıştır.⁶⁵ Ancak, son yıllardaki gelişmelere bakıldığında genel bir perspektifle denilebilir ki, özellikle yukarıda sözü geçen Andican olaylarının meydana gelmesi, Özbekistan’da adeta bir paranoyaya yol açmış, yabancı olmak ve “Batı”dan gelmek zamanla ülkede potansiyel tehlike olarak görülmeye başlanmıştır. Ülkede, neredeyse tüm yabancı basın yayın organları kapatılmış vaziyettedir. Bu durum, Özbekistan’ın hem diğer devletlerle hem de Türkiye ile olan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir.⁶⁶

Son 20 yıla bakıldığında, Özbekistan – Türkiye ilişkilerini olumsuz etkileyen en önemli olaylardan biri, 1990’lı yıllarda bazı dini temelli akımlar ile Özbekistan hükümeti arasında birtakım çatışmaların gerçekleşmesi ve Özbekistan’ın bu çatışmalar esnasında Türkiye Cumhuriyeti’ni İslamcı akımların desteklenmesinden sorumlu tutmasıdır. Özellikle 16 Şubat 1999 tarihinde Özbekistan’da İslam Kerimov’a karşı düzenlenen bombalama olaylarında, Özbekistan hükümeti Türkiye’yi sorumlular arasında göstermiştir. Türkiye’nin Özbekistan’da varlık gösteren bazı dini temelli hareketleri maddi yardımlarla desteklediğini öne süren Özbek hükümeti, saldırı eyleminin Türkiye’de planlandığını iddia etmiştir. Bu iddialar iki ülke arasında krize yol açmış ve dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in herhangi bir saldırganın Türkiye’ye giriş yapmadığının teminatını

---

⁶⁵ Cengiz Sürücü, “Türkiye – Özbekistan İlişkilerinin Üç Evresi”, **Türkiye’nin Avrasya Macerası 1989-2006**, Der: Mustafa Aydın, Nobel Yayınları, Ankara 2007, ss.350-351.

⁶⁶ Müjdat Güler, **a.g.e.**, s.134.

vermesine rağmen Özbek hükümeti iddialarına devam ederek, bazı saldırganların sahte pasaportlarla Türkiye'ye giriş yaptığına dair ellerinde deliller olduğunu ileri sürmüştür. Bu gelişmeler sonrası, iki ülke arasındaki krizi derinleştiren bazı önlemler alınmıştır. Özbekistan'daki Türk iş adamlarına ait yatırımlara bürokratik engeller çıkarılması ve vergi yasalarını ihlal ettiği iddia edilen 21 Türk şirketinin çalışma izninin iptal edilmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca, ulusal eğitim standartlarına uymadığı gerekçesiyle 6 Türk devlet lisesi kapatılmış, Türkiye'de öğrenin görmekte olan 300 civarında Özbek öğrenci geri çağırılmıştır.⁶⁷

Türkiye ve Özbekistan arasındaki ekonomik ilişkiler, siyasi ilişkilerle paralellik göstermiştir. İlk beş yılda gerek dış ticaret hacmi, gerekse doğrudan yatırımlar bazında yükselme grafiği gösteren ilişkiler, 1997 yılından sonra siyasi sorunların belirmesi ve artması ile birlikte, Özbekistan'ın beklenen ekonomik reformları gerçekleştirememesi gibi etkenlerle gerileme sürecine girmiştir.⁶⁸ 1998-1999 yıllarında Türkiye ile Özbekistan arasındaki ticari ilişkiler, Uzakdoğu'da yaşanan ve daha sonra Rusya Federasyonu ekonomisinin derinden etkilenmesine yol açan küresel ekonomik kriz nedeniyle iyice azalmıştır. Daha sonra 2001 yılında Türkiye'de yaşanan ekonomik krizin sonrasında Türkiye'nin Özbekistan'dan olan genel ihracatında ciddi bir artış trendi gözlemlenmiş ve bu durum özellikle 2003 yılından itibaren Türkiye'nin Özbekistan'la olan dış ticaretine yansımıştır. Türkiye'nin Özbekistan'a yaptığı ihracatın temelini % 90'ı geçen oranlarla sanayi ürünleri oluşturmaktadır. Türkiye'nin Özbekistan'dan yaptığı ithalatta ise en çok payı madencilik ürünleri almış, bunu sırasıyla sanayi ürünleri ve tarımsal ürünler izlemiştir.⁶⁹ Özbekistan'ın doğu ve güney piyasalarındaki rekabet gücü diğer piyasalara göre daha fazla olmakla birlikte, özellikle Türkiye üzerinden Avrupa'ya uzatılacak doğalgaz boru hatlarının hayata geçmesiyle, Azeri ve Türkmen gazının ardından Özbek gazı da Türkiye ve Balkanlar üzerinden Batı piyasalarına ulaşabilir.⁷⁰ Öte yandan, Türkiye Ziraat Bankası tarafından kurulan "Türk Özbek

---

⁶⁷ Cengiz Sürücü, **a.g.e.**, ss.357-358.

⁶⁸ **A.e.**, s.363

⁶⁹ Gökhan Bayraktar, **a.g.e.**, ss.168-169.

⁷⁰ Cenk Pala, "Orta Asya-Türkiye ve Balkanlar : Avrupa Yeni Boru Hattı Güzergahını Seçiyor", **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği**, Der: Gamze Güngörmüş Kona, IQ Kültür Sanat Yayıncılık İstanbul 2005, ss.504-505

Bankası” ve ayrıca yine Ziraat Bankası ile Özbekistan Ticaret Tarım Endüstri Bankası A.Ş (The Joint Stock Agroindustrial Bank) arasında kurulan “Uzbekistan-Turkish Bank” (UT-Bank)’in varlığı vurgulanmaya değerdir. Uzbekistan-Turkish Bank, ileriye yönelik avantajları olan mali bir kuruluş olarak, Özbekistan ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticari işbirliğinde hizmet sunulması alanında yerini halen korumaktadır.⁷¹

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye - Özbekistan ilişkileri, Özbekistan iç politikasının bir uzantısı konumuna indirgenmiş, gerek ekonomik gerekse kültürel işbirliğinde Türkiye inisiyatifi elinde bulunduran taraf olmasına rağmen, Özbek hükümeti Türkiye’nin kendi avantajlarını Türkiye’ye karşı kullanabilmiştir. Türkiye’nin seküler – demokratik rejimi ile Orta Asya’da model rolü oynayacağına ilişkin kanı, gündeminde demokratikleşme olmayan Özbek hükümetini hep rahatsız etmiştir. Özbek hükümeti, Türkiye kökenli örgütler ya da oluşumların Özbekistan’da yürüttüğü faaliyetleri resmi Türk dış politikasının bir uzantısı olarak algılamış ve bu faaliyetleri hep şüpheyle karşılamıştır. İkili ilişkilere yıllarca egemen olan güven bunalımını aşmak amacıyla Türk hükümetinin ilişkileri güvenlik boyutunda geliştirmeye çalışması sonucunda Türkiye gittikçe artan oranlarda Özbekistan muhalefetini yalnızlaştırmış, Kerimov rejiminin otoriter, baskıcı iç politikalarına destek veren uluslararası koalisyonun bir parçası konumuna gelmiştir. 1990’ların ortalarından itibaren, Türk dış politikasının gittikçe artan oranlarda iç ve bölgesel güvenlik konuları ve Avrupa Birliği üyelik süreci gelişmelerinin etkisinde kalması, iki ülke ilişkilerinin duraklama ve gerileme sürecine girmesinde rol oynamıştır. Bunların yanında, gerek Türkiye, gerekse Özbekistan’da Soğuk Savaş döneminde hâkim olan imgeler, ilişkileri karşıt yönde etkilemiştir. Özbekistan, SSCB’den kopmuş bir ülkedir ve Özbekistan dış politikasında SSCB’den devralınmış bir biçimde, Türkiye’nin Orta Asya politikalarını “pan-Türkist” ideolojilerin belirlediği görüşü halen hüküm sürmektedir. Özellikle yukarıda sözü geçen saldırı eylemleri

---

⁷¹ Natalya Ulçenko, **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya, Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, Der: Gülten Kazgan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003. s.217.

esnasında ve sonrasında Özbek hükümetinin takındığı tavır, bu şüphecî yaklaşımı ve etkilerini açıkça göz önüne sermektedir.⁷²

2.1.3.3. Türkiye - Özbekistan Arasında Yıllara Göre Dış Ticaret Rakamları

1992 yılından günümüze, Türkiye ile Özbekistan arasındaki dış ticaret rakamları, 2011 yılı verileri Ekim ayı sonu itibariyle olmakla birlikte, Tablo-7 ve Tablo-8’de gösterilmektedir.⁷³ Özbekistan’ın nüfusça diğer Türk cumhuriyetlerinin en büyüğü olmasına rağmen dış ticaret toplamı sadece 1 milyar \$ civarındadır. Bundaki en büyük faktör ise kuşkusuz iki ülke arasındaki siyasi gerginlik ve ilişkilerin bozuk olmasıdır.

Tablo-7: Türkiye’nin Özbekistan’dan İthalat Verileri

Yıl	İthalat (USD)
1992	21.019.404
1993	31.933.586
1994	78.625.101
1995	61.528.697
1996	58.054.083
1997	94.772.966
1998	96.207.035
1999	47.476.861
2000	85.794.461
2001	36.045.330
2002	75.342.346
2003	99.461.910
2004	178.671.343
2005	261.466.105
2006	415.840.964
2007	613.809.936
2008	580.810.110
2009	413.078.836
2010	861.373.489
2011	701.929.745

⁷² Cengiz Sürücü, **a.g.e.**, ss.366-367.

⁷³ Çevrimiçi, <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi:08.11.2011.

Tablo-8: Türkiye'nin Özbekistan'a İhracat Verileri

Yıl	İhracat (USD)
1992	54.492.333
1993	213.508.357
1994	64.530.670
1995	138.541.654
1996	230.554.775
1997	210.588.163
1998	156.180.577
1999	99.139.301
2000	82.647.409
2001	89.725.260
2002	93.735.468
2003	138.422.361
2004	145.225.516
2005	151.070.824
2006	175.995.482
2007	225.612.432
2008	337.130.217
2009	279.963.522
2010	282.666.367
2011	249.706.859

Özbekistan, 2010 yılı verilerine göre toplam 12,01 milyar dolar ihracat gerçekleştirmişken, 2011 yılı verilerine göre bu rakam 13,8 milyara çıkmıştır. Özbekistan'ın, 2011 yılı içerisinde en fazla ihracat gerçekleştirdiği ülkeler, yüzdeler dilimlerle aşağıda belirtilmiştir.⁷⁴

- Rusya: % 20.9
- Çin: % 14.7
- Kazakistan: % 10.3
- Bangladeş: % 8.7
- Türkiye: % 5.1

⁷⁴Çevrimiçi, www.cia.gov, Erişim Tarihi: 24.07.2012.

Ülke, 2010 yılında toplam 8,06 milyar dolar ithalat gerçekleştirmiş, bu rakam 2011 yılında 8,65 milyar dolara yükselmiştir. Özbekistan'ın 2011 yılında en çok ithalat gerçekleştirdiği ülkeler, yüzdeler halinde aşağıda gösterilmiştir.⁷⁵

- Rusya: % 21.4
- Güney Kore: % 19.1
- Çin: % 15.1
- Almanya: % 7.4
- Kazakistan: % 5.6

Özbekistan dış ticaret hacmi devasa nüfusuna rağmen Kırgızistan'dan sonra Türk cumhuriyetleri arasındaki en düşük rakamlara sahiptir. Türkiye 2011 yılında ülkenin ihracatında %5 lik, ithalatında ise %2,8 lik bir pay almaktadır. Bunda rakamların düşüklüğü kadar Özbekistan'ın hala kapalı bir ekonomi uygulaması nedeniyle cazibesinin düşüklüğü de etkili olmaktadır.

2.1.4. Türkmenistan

2.1.4.1. Ekonomik ve Siyasi Durumu

1991 yılında bağımsızlığını ilan eden ve yaklaşık beş milyon nüfusa sahip olan Türkmenistan, İran, Afganistan, Kazakistan ve Özbekistan ile komşudur. Türkmenler esasen küçük kabilelerin birleşmesiyle oluşmuş bir topluluktur. Nüfusunun %81'i Türkmen, %9'u Özbek olup, İran – Türkmenistan sınırının İran tarafında da yaklaşık 2-3 milyon Türkmen yaşamaktadır. Türkmenistan – İran ilişkilerinde bu durum gözetilmektedir.⁷⁶ Eski Sovyetler Birliği'nin en fakir ekonomilerinden biri olmasına rağmen Sovyet döneminde hızlı bir büyüme gerçekleştirmiştir. Bunun sebebi, Karakum barajının inşası ile birlikte pamuk

---

⁷⁵ Çevrimiçi, www.cia.gov, Erişim Tarihi: 24.07.2012.

⁷⁶ Müjdat Güler, **a.g.e.**, ss.138-139.

üretiminde sağlanan artış ve 1980'lerde doğalgaz üretiminde meydana gelen artıştır. Ancak bugün Türkmenistan, Orta Asya ülkeleri arasında en kötü yönetilen ve en otokratik rejime sahip olan ülkedir. Doğal kaynakların kullanımı üzerinde Devlet Başkanı'nın mutlak bir otoritesi bulunmaktadır. Kaynak tahsisi genel olarak Devlet Başkanının kişisel tercihlerine göre gerçekleşmektedir. Türkmenistan, geçiş ekonomileri arasında reformculuğu en az benimsemiş, en otoriter ve ekonomi yönetimi en kötü ülke olarak değerlendirilebilir.⁷⁷

Ekonomik açıdan iyi yönetilememesinin aksine, Türkmenistan yeraltı zenginlikleri bakımından oldukça zengin bir ülkedir. Doğalgaz (eski SSCB'nin üretiminin %5'i), petrol, mineral tuzlar, kükürt, potasyum, kurşun başlıca yeraltı zenginliklerindedir. Türkmenistan'da halı ve tekstil sanayi, petrol üretimi ve rafineri, doğalgaz çıkarılması, kimyasal madde üretilmesi sanayii, diğer alanlara göre daha fazla gelişmiştir.⁷⁸ Ülkenin 1.7 trilyon metreküp doğalgaz rezervi, 118 milyon ton da petrol potansiyeli bulunmaktadır. Bu haliyle Türkmenistan, eski SSCB ülkeleri arasında Rusya Federasyonu'ndan sonra ikinci, dünyada ise dördüncü büyük doğalgaz üreticisidir. 2006 yılındaki ölümüne kadar ülkeyi yöneten Saparmurat Niyazov (Türkmenbaşı), enerji sektörüyle ilgili kararları, iktidarı dönemi boyunca kendisi belirlemiştir ve bağımsızlığın ikinci yılında, doğalgaz ve petrol sektörlerinin kalkınması için 2020 yılına dek sürdürülmesi düşünülen bir plan hazırlamıştır. Bu sektörleri dış yatırımlarla güçlendirerek, siyasi bağımsızlığını elde etmiş ülkeyi, ekonomik bağımsızlığına da kavuşturmayı hedeflemiştir.⁷⁹ Fakat Türkmen hükümetinin benimsemiş olduğu istikrar ve sosyal yapı öncelikli "kademeli reform politikası", piyasa ekonomisi reformlarının beklenen düzeyde gerçekleşmesini engellemiştir. Bu nedenle Türkmenistan'da ekonomik yapı, hala önemli ölçüde devletin kontrolü altında işlemektedir. Türkmenistan, hizmet sektöründeki özellikle devlet işletmeleri, ulaştırma ve tarım alanlarını kapsayan son zamanlardaki

---

⁷⁷ Süreyya Sakıncı, **a.g.e.**, s.165.

⁷⁸ Atilla Artam, **a.g.e.**, s.95.

⁷⁹ Müjdat Güler, **a.g.e.**, s.140.

özelleştirme çalışmalarına rağmen, pamuk ve enerji üretimi üzerindeki tekeli sürdürme eğilimindedir.⁸⁰

Türkmenistan'da özellikle enerji sektörü yabancı yatırımlar için uygun fırsatlar sunmaktadır. Ayrıca işgücünün ucuz olması da ülkede yatırım yapılmasını kolaylaştırmaktadır. Fakat komşu ülkelerin daha cazip alternatifler sunması ve yasal düzenlemelerin zayıflığı gibi nedenlerden dolayı ülkede yabancı yatırımlar oldukça düşük seviyededir. Petrol ve doğalgaz zengini bir diğer ülke Kazakistan ile kıyaslandığında, yabancı yatırım miktarı Türkmenistan'da belirgin bir şekilde düşük kalmıştır. Ülkeye en çok yabancı yatırım gerçekleştiren ülkeler, Türkiye, İran, Afganistan, ABD, Pakistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve İngiltere olarak sıralanabilir.⁸¹

Öte yandan Eski SSCB coğrafyasındaki devletlerarasında dış politikada “daimi tarafsızlık” statüsünü ilan eden ve bu politikayı tavizsiz biçimde uygulayan tek ülke Türkmenistan'dır. 12 Aralık 1995'te Birleşmiş Milletlere üye ülkeler, “Türkmenistan'ın Daimi Tarafsızlık Statüsü” ile ilgili 59/80 sayılı kararı kabul etmiştir. Bilindiği gibi Türkmenistan, İsviçre ve Avusturya ile birlikte, geçtiğimiz yüzyılda “tarafsızlık statüsü” elde eden üç devletten biridir. Türkmenbaşı'nın tarafsızlık statüsüne dayalı vizyonunun, soyut kavramlardan çok realist ve pragmatik eğilimleri yansıttığı söylenebilir. Dış politikadaki bu strateji, kısa vadeli de olsa ülkeyi Rusya'nın etki alanından uzaklaştırmıştır.⁸²

Bir taraftan Orta Doğu enerji kaynaklarına alternatif olarak Orta Asya ülkelerinden kendisine doğru boru hatlarını uzatmaya çalışan Çin, diğer taraftan Rusya'ya doğalgaz konusunda bağımlı olmaktan kurtulmaya çalışan eski SSCB ülkeleri ve bunlara ek olarak Rusya'nın Orta Asya enerji kaynakları üzerindeki

---

⁸⁰ Güngör Turan, “Türkiye-Türkmenistan Siyasi ve Ekonomik İlişkileri: Ekonomik Fırsat Penceresi Olarak Değerlendirilebilir Mi?”, **Türkiye ve Asya Ülkeleri Siyasi ve Ekonomik İlişkiler**, Ed: Atilla Sandıklı, Elnur Osmanov, Ufuk Tepebaş, Arzu Yorsan, Tasam Yayınları, İstanbul 2006, ss.116-118.

⁸¹ Gökhan Bayraktar, **a.g.e.**, s.173.

⁸² Şatlık Amanov, **a.g.e.**, s.87.

etkisini kırmaya ve Çin'in muhtemel etkisini engellemeye çalışan ABD, Türkmen gazı için Rusya istikametine yönelik boru hatlarının alternatifi olacak projelerin peşindedir. Türkmenistan'ın jeopolitik konumu, özellikle son dönemde ABD'nin bölgeye olan ilgisini yoğunlaştırmıştır. Türkmenistan'ın, istikrarsız konumdaki Afganistan ve ABD'nin kontrol etmeye çalıştığı İran ile sınır komşusu olması, ülkenin küresel ve bölgesel nüfuz mücadelelerine sahne olacağını göstermektedir.⁸³ Türkmenbaşı'nın ölümünden bu yana iktidarda olan Berdimuhammedov döneminde ve özellikle son yıllarda ABD'nin Türkmenistan'a olan ilgisi artmıştır. Özellikle Şanghay İşbirliği Örgütü'nün etkinliğinin her geçen gün artması sonrası, "daimi tarafsızlık" statüsüne sahip olan Türkmenistan'ın da tamamen kaybedilmesi ihtimali, ABD yönetimi için endişe verici bir senaryo olarak değerlendirilmektedir. Türkmenistan'da da Orta Asya'daki jeopolitik oyunun bir perdesinin oynandığı açıktır. Bu oyunda Türkmen gazından sağlanabilecek faydanın peşinde olan ABD, AB ve Rusya için, Türkmenistan'da demokrasinin ikinci plana atılmış olması şu an için kaygı verici görünmemektedir. Ancak gelecek açısından bakılırsa, sözü geçen uluslararası aktörlerin, Türkmenistan'ı ve yeni devlet başkanını da taraf olmaya zorlaması muhtemel olarak değerlendirilebilir.

Ülkedeki toplumsal yaşamın durumu hakkında kısaca bilgi verilecek olursa, 1993'te Kiril alfabesinin terkedilerek, Latin alfabesine ve Türkçe eğitime geçilen Türkmenistan'da, 2030 yılına kadar elektrik ve doğal gaz kullanımı ücretsiz olup, sağlık hizmetleri de tamamen devlet tarafından verilmektedir.⁸⁴ Bağımsızlıktan sonra Türkmenistan, nüfusu içerisindeki %3'lük Rus azınlık konusunda Rusya ile yakın işbirliğine girmiş, bu bağlamda iki ülke arasında Aralık 1993'te çifte vatandaşlık anlaşması, Mayıs 1995'te de Rus vatandaşlarına Rusça eğitim alma hakkıyla beraber birçok hak tanıyan bir anlaşma imzalanmıştır.⁸⁵ Her ne kadar demokrasi anlamında sorunlar yaşadığı gözlemlense de, oldukça otoriter bir yönetim anlayışının hüküm sürdüğü Türkmenistan'da, azınlıklar kendi dillerinde eğitim alabilmekte, gazeteler

---

⁸³ Müjdat Güler, **a.g.e.**, ss.148-149.

⁸⁴ Nejat Tarakçı, "Türkmenistan Küresel Sistemin Yeni Hedefi", **Cumhuriyet Strateji Dergisi**, 16 Nisan 2007, Yıl: 3, Sayı 146, s.8

⁸⁵ Elnur Soltan, "Türkmenistan ve Rusya: "Gaz" Üzerine Kurulan İlişkiler", **Avrasya Dosyası Türkmenistan Özel Sayısı**, VII, Yaz 2001, ss.184-205.

çıkartabilmekte, kendi kültürlerini yaşatabilmekte ve dini inançlarını yerine getirebilmektedir. Bu nedenle Türkmenistan'da ciddi anlamda bir etnik sorun yaşanmamakta ve en büyük azınlık olan Özbekler arasında bile etnik bir hareketlenme bulunmamaktadır.⁸⁶

2.1.4.2. Türkiye İle İlişkileri

1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Türkmenistan'ın ilk tanıyan ülke Türkiye olmuş, Türkmenistan'daki ilk büyükelçiliği de 1992 tarihinde yine Türkiye açmıştır. Türkiye ile Türkmenistan arasındaki ilk üst düzey ilişkiler, Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurat Niyazov'un 1991 yılındaki Türkiye ziyareti ile başlamıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler genellikle enerji ve boru hatları temelli ve ekonomik boyutta görünse de, kültürel ve askeri boyutta ilişkiler de gözlemlenmektedir.

Türkmenistan'ın resmi dili olan Türkmen Türkçe'si, Azerbaycan Türkçesinden sonra Türkiye Türkçesi'ne en yakın dildir. İki ülke vatandaşları arada tercüman olmadan rahatlıkla konuşabilecek biçimde birbirlerini anlamaktadır. Bu durum iki ülke arasındaki ticari ve kültürel işbirliğini kolaylaştırmaktadır. Ancak Türkmenistan ile Türkiye arasında yapılan ticarete ulaşım sıkıntısı engel teşkil etmektedir. İki ülke arasında doğrudan bir ulaşım hattının olmayışı, ticarete ciddi zorluklara sebep olmaktadır. Özellikle İran üzerinden geçişlerde güvenlik benzeri bazı sorunlar yaşandığından dolayı bölge Türkiye – Türkmenistan ticareti istenilen seviyede gelişmemektedir. Bunun yanında Türkmenistan, Türk iş adamlarının en faal olduğu ülkeler arasında gösterilebilir. Çok sayıda Türk firması, Türkiye'de yakalayamadığı bazı imkânları Türkmenistan'da bulmuş ve kendini geliştirebilmiştir. Ülkedeki Türk firmaları, genellikle inşaat, tekstil, turizm ve eğitim sektörlerinde faaliyet göstermektedir.⁸⁷

---

⁸⁶ Süleyman Sırrı Terzioğlu, "Türkmenistan'ın Azınlıklar Konusundaki Siyaseti", **Avrasya Dosyası Türkmenistan Özel Sayısı**, VII, Yaz 2001, ss.113-122.

⁸⁷ Müjdat Güler, **a.g.e.**, s.142.

29 Ekim 1998 tarihinde, Türkiye ve Türkmenistan Devlet Başkanları arasında, “Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi”nin gerçekleştirilmesine yönelik bir çerçeve anlaşması imzalanmıştır. Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi ile Türkmenistan'ın güneyindeki sahalarda üretilen doğal gazın, Hazar geçişli bir boru hattı ile Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden de Avrupa'ya taşınması amaçlanmaktadır. Anlaşmaya göre, 30 milyar metreküp Türkmen gazının 16 milyar metreküpü Türkiye'ye, 14 milyar metreküpü ise Avrupa'ya taşınacaktır. 21 Mayıs 1999 tarihinde, BOTAŞ ve Türkmenistan Devlet Başkanı nezdinde yetkilendirilmiş merci arasında, 16 milyar metreküp doğal gaz alımı için 30 yıl süreli “Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması” imzalanmıştır.⁸⁸

Türkmenistan doğal gazının elverişli bir güzergâhtan ve herhangi bir kısıtlamaya tabi tutulmadan Türkiye'ye ve Avrupa pazarlarına ihraç edilmesi konusundaki çalışmalar ilk olarak 1991 yılında başlamıştır. Anlaşma, doğal gazın Türkmenistan'dan Türkiye-Gürcistan sınırında teslim alınmasını içermektedir. Ayrıca, doğal gazı taşıyacak ve Türkmenistan'dan başlayarak Gürcistan sınırına ulaşacak olan boru hattının sözü edilen noktaya kadar yaptırılması ve işletilmesi sorumluluğu tamamen Türkmenistan'a ait bulunmaktadır. Boru hattının Türkiye topraklarındaki yapım ve işletim sorumluluğu ise Türkiye'ye aittir. 29 Ekim 1998 tarihinde imzalanan anlaşmadaki ulusal prosedürlerin yerine getirilmesi ilgili tüm yükümlülükleri Türkiye tarafından tamamlanmıştır.⁸⁹ Konuyla bağlantılı olarak, Türkmenistan ve Azerbaycan arasında, Türkiye'ye kimin doğal gaz sağlayacağı konusunda çıkan rekabetten ve Hazar'daki anlaşmazlıklardan dolayı, “Hazar Geçişli Türkmenistan Projesi” engellenmektedir. Proje, ayrıca Türkiye'ye doğal gaz sağlayan İran ve Rusya tarafından da engellenmeye çalışılmaktadır. ABD ise, Rusya ve İran'ı devre dışı bırakan bu projeyi desteklemektedir.⁹⁰

---

⁸⁸Çevrimiçi, [http: www.botas.gov.tr](http://www.botas.gov.tr), Erişim Tarihi: 22.08.2011.

⁸⁹ Selim Gökçegöz, “Orta Asya ile Hazar Bölgesinde Mevcut ve Planlanan Yeni Boru Hatlarının Türkiye'nin Enerji Koridoru Olmasına Etkileri”, **Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Harp Akademileri Basımevi, Yıl : 3, Sayı:5, Haziran 2007, s.184.

⁹⁰ Selim Gökçegöz, **a.g.e.**, s.185.

Türkmenistan'ın petrol ve doğalgaz kaynaklarının uluslararası piyasalara ulaştırılması için bir diğer önemli fırsat niteliğinde olan Nabucco Dgbh Projesi'nin ülkenin petrol ve doğalgaz satışında Rusya'ya olan bağımlılığını azaltıcı bir rol oynayacağı öngörülmektedir. 13 Temmuz 2009 tarihinde Türkiye, Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Avusturya arasında Ankara'da imzalanan anlaşmalar Nabucco boru hattının inşası konusunda mutabakata varılmıştır. Türkmenistan, Nabucco Projesi'ne dâhil olabilmesi halinde kaynaklarını, Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan üzerinden Avusturya'ya kadar ulaştırabilme imkanını bulacaktır.⁹¹ Konuyla ilgili olarak, 14 Ocak 2011 tarihinde Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbanguli Berdimuhamedov ile Avrupa Komisyonu Başkanı José Manuel Barroso ve bir araya gelmişlerdir. Yaptıkları görüşme, Nabucco Projesi'nin hayata geçirilmesinin önündeki en önemli engellerden biri olarak görülen kaynak arzı sorununun aşılması açısından önem taşımaktadır.⁹²

Genel olarak bakıldığında, iki ülke arasındaki ilişkilerde bazı sıkıntılar da göze çarpmaktadır. Türkiye'nin 1999 yılında Rusya ile Mavi Akım Anlaşması'nı imzalaması, iki ülke ilişkilerinde ciddi bir sorun yaratmıştır. Dünya gaz rezervlerinin %3,5'ine sahip olan Türkmenistan, bu durumu değerlendirmek için Türkiye ile işbirliğine gitmek istemiş fakat sonuç olarak Türkiye'nin yeterince aktif olmadığına, stratejik tercihini açıkça Türkmenistan'dan yana kullanmadığına kanaat getirmiştir. İki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkileyen bir diğer olay, Türkiye'de meydana gelen Susurluk skandalı sonrasında hazırlanan raporlarda Türkmenistan'ın adının geçmesi ve Türkmen liderler hakkında olumsuz ifadelerin yer almasıdır. Tüm bunların yanında, 25 Kasım 2002 yılında Türkmenbaşı'na düzenlenen başarısız suikast girişiminde Türk vatandaşlarının adlarının geçmesi iki ülke ilişkilerine bir darbe daha vurmuştur.⁹³

---

⁹¹ Çevrimiçi, <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-11797792> , 19 Kasım 2010 tarihli haberdan alıntıdır, Erişim Tarihi: 22.08.2011.

⁹² İktisadi Kalkınma Vakfı E-Bülteni, 10 - 16 Ocak 2011, Çevrimiçi, <http://www.ikv.org.tr>, Erişim Tarihi: 22.08.2011

⁹³ İsmail Birer, Bircan Dokuzlar, "Türkiye – Türkmenistan İlişkileri", **Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989 – 2006**, Der: Mustafa Aydın, Nobel Yayınları, Ankara 2007, s.331.

Askeri ve kültürel açıdan değerlendirildiğinde, iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin Türk Askeri Okullarında eğitim gören Türkmen öğrenciler ile NATO bünyesindeki Barış İçin Ortaklık programı çerçevesinde yürütüldüğü söylenebilir. 9 Eylül 1992’de imzalanan “Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşması” çerçevesinde, Türkiye’deki askeri okul ve eğitim merkezlerinde Türkmen askeri personeline eğitim vermeye başlanmıştır. Askeri açıdan eğitim, askeri malzeme gibi konulardaki yardımlaşmalar günümüzde de devam etmekte ancak diğer devletleri kışkırtacak boyuta ulaştırmamaktadır. Bu işbirliğinin, hem Türkmenistan’ın iç ve dış güvenliğine katkıda bulunduğu, hem de Türkmenistan kamuoyunda Türkiye lehine bir görüş oluşturduğu söylenebilir. Kültür alanında Türkmenistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler, 1990 yılında iki ülke Kültür Bakanlıkları arasında Aşkabat’ta imzalanan “Bakanlıklar Arasında Kültürel Değişim Programı” ile başlamıştır. Türkmenistan’da bugüne kadar Türkiye tarafından onlarca ilk, orta ve yükseköğretim kurumu açılmış, birçok Türkmen öğrenciye de Türkiye’de eğitim imkânı sağlanmıştır. Türkiye’de her yıl yaz aylarında düzenlenen “Türkçe Öğretimi, Türk Kültürünü ve Milli Eğitim Sistemini Tanıma” konulu seminerlere Türkmenistan’dan birçok öğrenci katılmaktadır. Öte yandan Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA), 1993 yılı Ağustos ayından itibaren Aşkabat’ta açtığı bürosunda faaliyet göstermektedir. Bu çerçevede Türkmenistan’ın Ankara Büyükelçiliği’nin kançılırya ve diğer giderleri zaman zaman TİKA tarafından karşılanmıştır.⁹⁴

Sonuç olarak, başlangıçta kardeşlik, daha sonra da soğukluk dönemine girdiği söylenebilecek olan Türkiye – Türkmenistan ilişkileri, 1991’den bu yana inişli çıkışlı bir grafik çizmiştir. Türk liderlerin stratejisi olmayan bazı politik yaklaşımları ve özellikle Türkmen başı dönemindeki rejimin anti-demokratik ve baskıcı yapısına rağmen, henüz kopma noktasına gelmemiştir. Bugün, Türkmenistan’da Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık’taki bürokratların arasında birçok Türk bulunmaktadır. Milli Eğitim, Tekstil ve Enerji Bakanları’nın yardımcıları Türk kökenli olup Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarıdır. Günümüz koşullarında iki ülke arasındaki bu olumlu sayılabilecek durum değerlendirilip, bugüne kadar istenilen

---

⁹⁴ İsmail Birer, Bircan Dokuzlar, **a.g.e.**, ss.332-335.

düzye de yürütölememiş olan ilişkiler, yakın işbirliği içerisinde tesis edilmeye çalışılabilir.⁹⁵

2.1.4.3. Türkiye - Türkmenistan Arasında Yıllara Göre Dış Ticaret Rakamları

1992 yılından günümüze, Türkiye ile Türkmenistan arasındaki dış ticaret rakamları, 2011 yılı verileri Ekim ayı sonu itibariyle olmakla birlikte, Tablo-9 ve Tablo-10'da gösterilmektedir.⁹⁶ Türkmenistan'la olan dış ticaret yapısı ve rakamlar ilginç bir şekilde Azerbaycan'la benzerlik göstermektedir ve denge Türkiye lehinedir.

Tablo-9: Türkiye'nin Türkmenistan'dan İthalat Verileri

Yıl	İthalat (USD)
1992	21.181.243
1993	76.892.710
1994	65.559.651
1995	111.825.801
1996	100.313.962
1997	73.547.097
1998	41.995.135
1999	67.028.806
2000	97.877.997
2001	71.738.647
2002	106.348.207
2003	123.681.653
2004	175.795.198
2005	160.743.539
2006	189.923.822
2007	396.723.086
2008	389.305.345
2009	327.559.251
2010	386.342.009
2011	343.636.837

⁹⁵ İsmail Birer- Bircan Dokuzlar, a.g.e., s.343.

⁹⁶ Çevrimiçi, <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 08.11.2011.

Tablo-10: Türkiye'nin Türkmenistan'a İhracat Verileri

Yıl	İhracat (USD)
1992	7.495.327
1993	83.847.899
1994	84.153.178
1995	56.283.201
1996	65.659.136
1997	117.533.514
1998	95.813.371
1999	106.627.694
2000	120.155.152
2001	105.277.888
2002	110.020.805
2003	170.347.340
2004	214.847.966
2005	180.634.720
2006	281.325.145
2007	339.988.929
2008	662.932.585
2009	945.655.411
2010	1.139.825.348
2011	1.136.721.033

2010 yılı verilerine göre Türkmenistan'ın toplam ihracatı 10,55 milyar dolarken, bu rakam 2011 yılında 14,37 milyar dolara ulaşmıştır. Ülkenin, 2011 yılı içerisinde en fazla ihracat gerçekleştirdiği ülkeler, yüzdeler halinde aşağıda gösterilmiştir.⁹⁷

- Çin: % 59
- Türkiye: % 4.9
- İtalya: % 4.6
- Birleşik Arap Emirlikleri: % 4.3

Türkmenistan, 2010 yılı içerisinde toplam 8,277 milyar dolar ithalat gerçekleştirirken, 2011 yılında bu rakam 9,036 milyar dolara çıkmıştır. Ülkenin 2011

---

⁹⁷Çevrimiçi, www.cia.gov Erişim Tarihi:24.07.2012.

yılında en çok ithalat yaptığı ülkeler yüzdelik dilimlerden faydalanarak şu şekilde gösterilebilir:⁹⁸

- Türkiye: % 21.1
- Rusya: % 14.1
- Çin: % 11.1
- Birleşik Arap Emirlikleri: % 8
- Almanya: % 5.8

Dış Ticaret verileri bağlamında Türkiye'nin performansının en yüksek olduğu ülke Türkmenistan'dır. Ülkenin ithalatında yaklaşık %5 lik, ihracatında ise %21 lik bir pay almaktadır.

2.1.5. Kırgızistan

2.1.5.1. Ekonomik ve Siyasi Durumu

Yüzölçümü bakımından en küçük Türk Cumhuriyeti olan Kırgızistan'ın sınır komşuları Özbekistan, Tacikistan, Kazakistan ve Çin'dir. 5 milyonun üzerindeki nüfusun % 61,2'si Kırgız, % 15'e yakın kısmı Rus, % 15'e yakın bir kısmı ise Özbek'tir.⁹⁹ Güncel nüfus projeksiyonlarında nüfus dengesinin Kırgızlar lehine değiştiğini ve Kırgızların nüfusun %70'ini oluşturduklarını, Rusların oranının ise %7.8'e kadar gerilediği görülmektedir.¹⁰⁰ Ülkenin kurucusu ve ilk devlet başkanı Askar Akaev, 24 Mart 2005 tarihinde gerçekleşen sivil darbe sonucu görevini bırakmak zorunda kalmıştır. Sivil darbeyi takiben muhalefet liderlerinin kurduğu koalisyon sonucu Başkanlık görevine Kurmanbek Bakiyev getirilmiştir. Ancak 2010 yılındaki halk isyanı sonucu hükümet yine istifa etmek zorunda kalmış ve kurulan

---

⁹⁸ Çevrimiçi, www.cia.gov, Erişim Tarihi: 24.07.2012.

⁹⁹ Müjdat Güler, **a.g.e.**, s.100.

¹⁰⁰ Çevrimiçi, http://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_kyrgyzstan, Erişim Tarihi: 14.05.2012

yeni hükümetin başına halen bu görevi yürütmekte olan eski Dışişleri Bakanı ve muhalif lider Roza Otunbayeva getirilmiştir.¹⁰¹

Ekonomik açıdan, tıpkı Kazakistan gibi, liberal yaklaşımı benimseyen Kırgızistan, model konusunda da Kazakistan'ı izleyerek ilk başta Güney Kore ve Japonya modellerini incelemeye almıştır. Fakat ne yatırımlara aktarabileceği doğal kaynakları, ne de sanayi alt yapısı ile kendine dahi yeterli bir ekonomik potansiyeli bulunmayan Kırgızistan için bu modeller yeterli olmamıştır. Bunun üzerine eski Devlet Başkanı Akayev, kendi coğrafyası ile özdeşlik kurarak seçtiği İsviçre'yi daha inandırıcı bir model olarak kabul etmiştir.¹⁰²

Kırgızistan ekonomisi başta hayvancılık olmak üzere tarım sanayi ve enerjiye dayanmaktadır. Ülkenin coğrafi şartlarından dolayı hayvancılık Kırgız Türklerinin en önemli geçim kaynağıdır. Bu sebeple Kırgızistan, et, deri ve yün ihraç etmektedir. Gelişen ikinci sektör ise tarımdır. Sulanabilen tarım alanları 1 milyon hektarı geçmektedir. Kırgızistan'da sanayinin çok geliştiği söylenemez.¹⁰³ Kazakistan ve Özbekistan kaynaklı enerji kaynaklarına olan bağımlılık, askeri gücünün zayıflığı, Çin ve Özbekistan'ın toprak talepleri, Bişkek – Oş hattındaki kuzey – güney gerilimi ve benzeri faktörler, Kırgızistan'ı bölgesel ve bölge dışı güçlerle seçici ve istikrarsız ilişkiler kurmaya zorlamaktadır. Kırgızistan'ın dış politikasının temelini, İpek Yolu üzerindeki tüm ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesini öngören “Büyük İpek Yolu Doktrini” oluşturmaktadır.¹⁰⁴

Kırgızistan, kömür yatakları bakımından Orta Asya bölgesinde birinci sırada yer almakla beraber, dünyanın onuncu büyük altın üreticisi ve ihracatçısıdır. Tanrı Dağları'ndaki Kumtor altın madeninden 1997 yılından beri yıllık ortalama 18 ton altın çıkarılmaktadır. Bu madende yaklaşık 560 ton altın rezervinin olduğu

---

¹⁰¹ Sinan Oğan, **Kırgızistan'da Devrim Süreci Tamamlanıyor...**, TÜRSAM Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, 7 Nisan 2010, Çevrimiçi, <http://www.turksam.org/tr/a1975.html>, Erişim Tarihi: 23.08.2011.

¹⁰² Gökhan Bayraktar, **a.g.e.**, s.176.

¹⁰³ Müjdat Güler, **a.g.e.**, s.98.

¹⁰⁴ Şatlık Amanov, **a.g.e.**, s.78.

bilinmektedir. Ülkedeki ikinci büyük altın rezervi olan Talas bölgesindeki Jerui maden yatağında ise 63 ton civarında altın rezervinin olduğu tahmin edilmektedir.¹⁰⁵ Bu iki maden açısından zenginliği dışında Kırgızistan, coğrafi olarak Rusya ile Çin arasına sıkışmış, Orta Asya'nın diğer cumhuriyetlerindeki zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarının hiçbirine sahip olmayan bir ülke konumundadır. Ancak, günümüz dünyasında belki de doğal kaynaklar kadar önemli olan jeopolitik konumu, Kırgızistan'ı ABD açısından bir cazibe merkezi haline getirmektedir. Kırgızistan, Çin ile sınır komşusu olması ve Rusya ile Afganistan'a yakınlığından dolayı, ABD açısından, çok büyük bir stratejik önem teşkil etmektedir.¹⁰⁶ Kırgızistan, ekonomik ve siyasi gelişimini bölgesinde İsviçre modeline benzer bir şekilde tarafsız olarak sürdürmek istese de coğrafyada yaşanan stratejik siyasal hâkimiyet mücadelesi, Kırgızistan'ı da etkilemektedir. Bölgedeki istikrarsızlık, komşu ülkelerde yaşanan etnik ve siyasal sorunlar ve bunların zaman zaman çatışmaya dönüşmesi, bölgeye SSCB zamanında hâkim olan Rusya Federasyonu'nun da güvenlik konusunda sağladığı istikrarı etkileyebilecek potansiyeldedir. Bu potansiyel, olası bir istikrarsızlık halinde Orta Asya'dan Kafkasya'ya ve Türkiye'ye kadar uzanan bir fayı ateş hattına çevirebilecek etkiye sahiptir. Bu nedenle Kırgızistan, güvenli bir ortamda kalkınması için hem bölgede uzun vadede stratejik çıkarları olan ABD ile hem bölgeyi arka bahçesi olarak gören Rusya ile hem de yayılmacılığı ile potansiyel bir tehdit oluşturan Çin ile ilişkilerini dengede tutmaya ve böylelikle istikrarı korumaya çalışmaktadır.¹⁰⁷

Stratejik ortakları ABD, AB, Rusya, Çin ve Türkiye olan Kırgızistan'ın ekonomisinde son yıllarda yaşanan olumlu gelişmelere rağmen halen bazı sorunlar bulunmaktadır. Nüfusun büyük çoğunluğu fakirlikle mücadele eden Kırgızistan cumhuriyeti, merkezi Asya ülkeleri içinde Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olan tek ülkedir.¹⁰⁸ Kırgızistan, Birleşmiş Milletler ve AĞİK gibi kuruluşlara da Türkiye

---

¹⁰⁵ Gökhan Bayraktar, **a.g.e.**, s.178.

¹⁰⁶ Yılmaz Bingöl, "Kırgızistan'ın 'Renkli' Devrimi : Demokrasiye Geçiş mi, Küresel Rekabet mi?", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 13, 2007/1, s.12.

¹⁰⁷ Müjdat Güler, **a.g.e.**, ss.99-100.

¹⁰⁸ B.Tuğberk Tosunoğlu, **a.g.e.**, s.135.

sayesinde üye olmuştur.¹⁰⁹ Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası dönem, ABD'nin Orta Asya'daki siyasi varlığı açısından bir milat olarak değerlendirilebileceğinden, ABD'nin Afganistan operasyonunun hemen ardından, Kırgızistan'ın Manas Havaalanı'nı ABD askerilerinin konuşlanmasına açması kritik bir gelişmedir. ABD'nin Kırgızistan'da üs kurmasından sonra, Kırgızistan topraklarında Rusya da üs kurmak istemiştir. Kırgız yetkililer, hem Rusya'nın desteğinin devamını sağlamak hem de ülke üzerindeki güçler dengesini korumak amacıyla Rus askeri varlığının da ülke topraklarında konuşlanmasına izin vermiştir.¹¹⁰

Siyasi açıdan kritik öneme sahip olan Fergana Vadisi bölgesi, Özbeklerin çoğunlukta olduğu etnik bir bölge olarak Kırgızistan açısından sorun teşkil etmektedir. Söz konusu bölgedeki istikrarsızlık, Kırgızistan için potansiyel etnik sorunlar manasına gelmektedir. Fergana Vadisi Özbeklerin etkili olduğu bir bölge olmakla birlikte, bazı radikal dini grupların da yuvası konumundadır. Burada hüküm süren çatışma ve istikrarsızlık ortamı sebebiyle bölge, yalnızca Kırgızistan değil, Özbekistan, Tacikistan ve zincirleme olarak tüm bölge ve Rusya açısından da stratejik öneme sahiptir. Kırgızistan, ekonomik açıdan ve güvenlik açısından Rusya'dan kopamayacak derecede bir bağımlılık göstermektedir. Ekonomik açıdan ülke en çok Rusya ile ticaret yaparken, güvenlik açısından da Kırgızistan sınırlarını Rus askerleri korumaktadır.¹¹¹

Öte yandan, Kırgızistan'daki Özbekler, Kırgızca ve Rusça'nın yanı sıra Özbekçenin de resmi dil haline getirilmesini ve haklarının genişletilmesini talep etmektedir.¹¹² Nitekim daha önceleri haklarını parlamentoya tasarılar sunarak dile getiren Özbek azınlığın, artık taleplerini protesto gösterileriyle dile getirmesi Kırgızistan için bir iç istikrarsızlık unsuru haline gelmiştir. 2004'te çıkarılan bir yasa

---

¹⁰⁹ Saadettin Gömeç, **Türk Cumhuriyetleri Ve Toplulukları Tarihi**, Akçağ Yayıncılık, Ankara 1999, s.150.

¹¹⁰ Müjdat Güler, **a.g.e.**, ss.103-104

¹¹¹ Müjdat Güler, **a.g.e.**, ss.100-101.

¹¹² Alisher Khamidov, "Ethnic Uzbeks Intensify Civil Rights Advocacy Effort", Eurasianet - Civil Society, 6 Haziran 2006. Çevrimiçi, <http://www.eurasianet.org/departments/civilsociety/articles/eav060706a.shtml>, Erişim Tarihi: 23.08.2011.

ile Kırgızistan'da Kırgızca'nın kullanılmasını yaygın hale getirme çabası ise diğer etnik unsurların asimilasyonunu amaçladığı endişesi ile tepki toplamaktadır.¹¹³

2.1.5.2. Türkiye İle İlişkileri

Bilindiği üzere Türkiye, Orta Asya coğrafyasında bağımsızlıklarını kazanan ülkelere karşı tanıma sürecine hızlı bir şekilde tamamlamış ve bu süreç dahilinde 16 Aralık 1991 tarihinde Kırgızistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuştur. Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ilişkiler açısından genel olarak geçen 20 yıla rağmen, ilk yıllarda konulan hedeflerin gerisinde kaldığı söylenebilir. Yine de iki ülke arasında Kırgızistan'ın bağımsızlıktan bu yana çeşitli düzeylerde karşılıklı pek çok ziyaret yapılmış, çeşitli alanlarda ilişkilerin ve işbirliğinin esaslarını düzenleyen birçok anlaşma ve protokol imzalanmıştır. Kırgızistan Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı Askar Akayev Türkiye'ye ilk resmi ziyaretini diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Devlet Başkanları ile birlikte 1991 yılı sonbaharında gerçekleştirmiş ve Türkiye ile "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması"na imza atmıştır. Kırgızistan için Türkiye, bağımsızlığın ilk gününden itibaren güvenebildiği, uluslararası toplumun üyesi olma çabaları sırasında büyük desteğini gördüğü dost ülke olmanın ötesinde, ekonomik ortak ve model olarak da son derece önemlidir. Bu çerçevede Kırgızistan'ın ilk etapta Birleşmiş Milletler, AGİK ve Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ne üyelikleri, Türkiye'nin desteği ve yardımı ile gerçekleşmiştir. Ayrıca Türkiye, Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) gibi aktif olduğu örgütlere de Kırgızistan ve diğer Türk Cumhuriyetleri'nin üye olmasına öncülük etmiş ve Kırgızistan 1992 yılında ECO'ya üye olmuştur.¹¹⁴

Kırgızistan ile Türkiye arasında 1991 – 1993 yılları arasında başta ekonomi, ticareti kültür, maliye, radyo-televizyon, turizm, haberleşme, işçi sendikaları, eleman

---

¹¹³ Emil Mamataipov, "Language Legislation Could Heighten Inter-Ethnic Tension in Kyrgyzstan", Eurasianet - Human Rights, 22 Şubat 2004.

Çevrimiçi, <http://www.eurasianet.org/departments/rights/articles/eav022304a.shtml>, Erişim Tarihi: 23.08.2011.

¹¹⁴ Mehmet Seyfettin Erol, "Bağımsızlıktan Günümüze Türkiye – Kırgızistan İlişkileri", **Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989 – 2006**, Der: Mustafa Aydın, Nobel Yayınları, Ankara 2007, s.405.

eğitimi gibi birçok alanda 23 adet anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalar iki ülke arasındaki işbirliği döneminin başlangıcı açısından önemlidir. Akayev'in 1991 yılındaki ilk Türkiye ziyareti sırasında Türkiye'nin zor bir kış geçirmekte olan Kırgızistan'a acil yardımda bulunmasının kararlaştırılması ve 530 milyon TL. Değerinde acil gıda ve ilaç yardımı yapılması, döneme dair hâkim olan iyi niyet ve ilişkileri kanıtlar niteliktedir.¹¹⁵

Kırgızistan ile Türkiye Cumhuriyeti arasında 29 Mayıs 1991 tarihinde Ankara'da imzalanan "Ekonomik ve Ticari İşbirliğine Dair Protokol" çerçevesinde başlayan ekonomik ve ticari ilişkiler başlangıç tarihinden bu yana önemli gelişme göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti ve Kırgızistan arasında imzalanmış olan ticari ve ekonomik nitelikli anlaşma ve protokoller arasında en önemli olanları, Karma Ekonomik Komisyon Kurulmasına Dair Anlaşma (Bişkek 1995), ve Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (Ankara-1997) olarak sıralanabilir.¹¹⁶ Türkiye ve Kırgızistan arasındaki Karma Ekonomik Komisyonu'nun en günceli niteliğindeki V. Dönem Protokolü, 5 Eylül 2008'de imzalanmış bulunmaktadır. Bunların dışında, iki ülke arasında 31 Ekim 2008 tarihinde bir "Uzun Vadeli Ticari ve Ekonomik İşbirliği Programı İcra Planı" imzalanarak kabul edilmiştir.

Türkiye'nin Kırgızistan ile 1992 yılında 3,2 milyon dolar olan ticaret hacmi, 1997 yılında 57,1 milyon dolara çıkmıştır. Ancak 1998 yılında Rusya mali krizinin Kırgızistan'a etkileri ve 2001 yılındaki Türkiye'nin yaşadığı ekonomik kriz gibi faktörlerden dolayı 1998-2002 yılları arasında ticaret hacminde daralma yaşanmıştır. Ticaret hacmi ancak 2004 senesinde 85 milyon dolara ulaşarak 1997'deki seviyesini aşabilmiştir. Ticaret hacmindeki daralmaya paralel olarak Kırgızistan'a ihracat da 1997-2003 yılları arasında azalmış, ancak 2004 yılından itibaren artış sürecine girmiştir. 2008 yılında ihracat 190 milyon doları geçmiştir. 1997 yılında 7,5 milyon dolar seviyesinde bulunan Türkiye'nin Kırgızistan'dan ithalatı ve 2008 yılında 48

---

¹¹⁵ Mehmet Seyfettin Erol, **a.g.e.**, s.406.

¹¹⁶ Selda Özdenoğlu, Kırgız Cumhuriyeti, T.C Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) Yayınları, Temmuz 2005, s.67.

milyon dolara yaklaşmıştır.¹¹⁷ Ticari ilişkilerde gelinen boyutun vurgulandığı bu noktada, SSCB ve Doğu Bloku'nun dağılmasının ardından kurulan Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi (TİKA)'nin, Türk dilinin konuşulduğu ülke ve topluluklar kapsamında 1992 yılından itibaren Kırgızistan'ın ekonomik alandaki reformlarına ve serbest piyasa ekonomisine geçişinde oldukça etkili olduğu belirtilmelidir.¹¹⁸

Kültürel açıdan iki ülke ilişkilerinin oldukça olumlu bir görüntü sergilediği söylenebilir. Birçok Kırgız öğrenci Türkiye'de eğitim görürken, özellikle Bişkek'te açılan bazı Türk okulları, Türkiye Türkçesi eğitimi vermektedir. 2001-2001 öğretim yılından itibaren Kırgızistan'da pilot seçilen 3 okulda bu eğitime başlanmıştır. Bu tür kültürel girişimler kapsamında Bişkek'te ve diğer bazı büyük şehirlerde Türkçe bilenlerin sayısı giderek artmakla birlikte, Rus medyasının ülkede Kırgızca'nın dahi önüne geçer biçimde ve baskın şekilde yayın yaptığı gözlemlenmektedir. Türkiye ile yakınlaşma politikalarının bir uzantısı olarak Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan Latin Alfabesi'ne geçmiş olmasına rağmen, Kırgızistan'da bu eğitim zayıf kalmaktadır. Bunun en önemli sebebi, nüfusun az ve ekonominin zayıf olduğu Kırgızistan'ın Çin'den duyduğu tehdit algılamasını, Rusya'dan başka dengeleyecek gücün bulunmaması olarak gösterilebilir. Bu noktada, reel politığın gereği kültür ve ekonomi politikalarına da yansımakta, Türkiye'nin bu konuda henüz dengeleyici bir rol oynaması ise pek mümkün görünmemektedir.¹¹⁹

İki ülke arasındaki siyasi ilişkileri değerlendirirken değinilmesi gereken bir diğer konu da, Kırgızistan'da 2005 yılında Akayev'e karşı başlatılan hareket ve sonrasındaki durum ile ilgili Türkiye'nin aldığı tavidir. Türkiye, olaylar esnasında tarafsız kalarak olayların sonucunu beklemiş, sonrasında ise yeni hükümeti desteklediğini açıklayarak ülkedeki demokratik reform sürecinde her türlü yardımı yapmaya hazır olduğunu belirtmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, 6

---

¹¹⁷DEİK, **Kırgızistan Ülke Bülteni**, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) Yayınları, Mayıs 2009, s.16.

¹¹⁸ Öner Kabasakal, "Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik Kalkınmalarında TİKA'nın Rolü", **Dış Ticaret Müsteşarlığı Dış Ticaret Dergisi – Özel Sayı**, Yıl:7, Ocak 2002, ss.12-18.

¹¹⁹ Mehmet Seyfettin Erol, **a.g.e.**, ss.424-427.

Mayıs 2005 tarihinde Bişkek'e gerçekleştirdiği ziyarette bu durumu dile getirmiştir.¹²⁰

Öte yandan, 1992'de Kırgızistan ile Türkiye arasında imzalanan askeri işbirliği anlaşması çerçevesinde TSK mensubu subay ve astsubaylardan oluşan bir eğitim timi, 2001 yılına kadar Kırgız askerlere terörle mücadele eğitimi vermiştir. 2004 yılında Kırgızistan Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı'yla Türkiye Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı arasında bir protokol imzalanarak Kırgızistan'a 750 bin dolar tutarında maddi yardım yapılmıştır. İki ülke arasındaki güvenlik alanında işbirliği, günümüzde de devam etmekle birlikte, Kırgızistan'ın Şanghay İşbirliği Örgütü üyesi olması ve bu kapsamda ülke üzerinde artan Rus ve Çin etkinliği, kuşkusuz Kırgız dış ve güvenlik politikalarında bugüne kadar izlenmiş olan çok yönlü anlayışı tehlikeli bir sürece taşımaktadır. Bölgedeki rekabet kaçınılmaz bir biçimde Türkiye Kırgızistan ilişkilerinin güvenlik anlamında zayıflamasını beraberinde getirecektir.¹²¹ Bu noktada, ABD'nin bölge üzerinde kurmak istediği siyasi etki ve Türkiye ile olan müttefikliği ve stratejik ortaklığı göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye açısından gelecekteki ilişkilere dair olumlu tahminlerde bulunmak, şu anki siyasi konjonktür açısından pek mümkün görünmemektedir.

2.1.5.3. Türkiye - Kırgızistan Arasında Yıllara Göre Dış Ticaret Rakamları

1992 yılından günümüze, Türkiye ile Kırgızistan arasındaki dış ticaret rakamları, 2011 yılı verileri Ekim ayı sonu itibariyle olmakla birlikte, Tablo-11 ve Tablo-12'de gösterilmektedir.¹²² Beş Türk cumhuriyeti arasında en düşük dış ticaret performansına sahip olan ülke Kırgızistan'dır. Toplamda 160 milyon\$ olan dış ticaret rakamı iki kardeş ülke arasında olması gereken çok düşük bir düzeydedir.

---

¹²⁰ Mehmet Seyfettin Erol, **a.g.e.**, ss.409-410.

¹²¹ Mehmet Seyfettin Erol, **a.g.e.**, s.434.

¹²² Çevrimiçi, <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 08.11.2011.

Tablo-11: Türkiye'nin Kırgızistan'dan İthalat Verileri

Yıl	İthalat (USD)
1992	1.442.084
1993	3.470.388
1994	4.294.832
1995	5.512.752
1996	5.878.718
1997	7.555.800
1998	6.772.812
1999	2.779.482
2000	2.349.517
2001	6.307.053
2002	17.622.564
2003	10.905.892
2004	13.383.622
2005	14.112.993
2006	27.454.982
2007	45.019.919
2008	47.974.239
2009	31.446.013
2010	30.899.651
2011	38.029.323

Tablo-12: Türkiye'nin Kırgızistan'a İhracat Verileri

Yıl	İhracat (USD)
1992	1.831.270
1993	17.044.434
1994	16.972.493
1995	38.156.446
1996	47.100.265
1997	49.432.764
1998	41.515.649
1999	23.198.342
2000	20.572.202
2001	17.350.084
2002	24.004.847
2003	40.861.990
2004	74.701.550
2005	89.529.497
2006	132.172.258
2007	181.310.857
2008	191.350.605
2009	140.002.456
2010	129.201.865
2011	128.934.053

Kırgızistan, 2010 yılı içerisinde göre toplam 1,783 milyar dolar ihracat gerçekleştirmişken, 2011 yılı verilerine göre bu rakam 2,327 milyar dolara çıkmıştır. Kırgızistan'ın, 2011 yılı içerisinde en fazla ihracat gerçekleştirdiği ülkeler, yüzdeler dilimlerle aşağıda belirtilmiştir.¹²³

- Özbekistan: % 25.4
- Rusya: % 22.2
- Kazakistan: % 20.1
- Çin: % 7.8
- Birleşik Arap Emirlikleri: % 5.5
- Afganistan: % 5
- Türkiye: % 4.2

2010 yılı verilerine göre Kırgızistan, toplam 2,98 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirirken, 2011 yılı içerisinde bu rakamın 3,71 milyar dolara yükseldiği görülmektedir. Ülkenin 2011 yılında en çok ithalat yaptığı ülkeler ve yüzdeler dilimleri aşağıda sıralanmıştır.¹²⁴

- Çin: % 59.8
- Rusya: % 13.9
- Kazakistan: % 5.2

Türk cumhuriyetlerin en yoksulu olan Kırgızistan'ın bu durumu dış ticaret rakamlarına da yansımaktadır. Toplam Dış ticaret hacminin 2011 yılında 5 milyar \$ civarında olan ülke büyük ölçüde Çin pazarına dönüşmüş durumdadır ve Çin ülkenin ithalatının %60'ının yapıldığı ülkedir. Türkiye ise sadece % 3 lük bir pay almaktadır.

---

¹²³ Çevrimiçi, www.cia.gov, Erişim Tarihi: 24.07.2012.

¹²⁴ Çevrimiçi, www.cia.gov, Erişim Tarihi: 24.07.2012.

2.2. Türkiye ve Diğer Büyük Güçler Arasındaki Dış Ticaret Verileri

Bu noktada, uluslararası arenada oldukça güçlü birer aktör konumunda olan Amerika Birleşik Devletleri, Çin, Rusya, Japonya ve tüm Avrupa Birliği devletlerinin Türkiye ile arasındaki dış ticaret rakamlarına yer vermek faydalı olacaktır. Türkiye ve söz konusu devletlerarasındaki son 5 yıla ait ihracat rakamlarına Tablo – 13’te, ithalat rakamlarına ise Tablo – 14’te yer verilmiştir.¹²⁵ Bu rakamları 5 Türk cumhuriyeti yapılan dış ticaret rakamları ile karşılaştırınca henüz bir ekonomik bütünleşmeyi teşvik edecek çok da kayda değer rakamlardan veya en azından bir ekonomik aktiviteden söz etmek mümkün değildir. 2011 yılı Türk cumhuriyetleri ile dış ticaret hacmi sadece 6,5 milyar \$ dır. Ama potansiyeller göz önüne alınca bu değerlerin katlanması hiç de zor olmayacaktır.

Tablo-13: İHRACAT - ,000 USD

	2007	2008	2009	2010	2011
ABD	4,170,688	4,299,941	3,240,597	3,762,919	4,583,979
AB	60,398,502	63,390,419	47,013,415	52,685,304	62,347,672
Japonya	246,910	330,462	232,841	272,219	296,413
Çin	1,039,523	1,437,204	1,600,296	2,269,175	2,466,316
Rusya	4,726,853	6,483,004	3,189,607	4,628,153	5,992,633

Tablo-14: İTHALAT - ,000 USD

	2007	2008	2009	2010	2011
ABD	8,166,068	11,975,929	8,575,737	12,318,745	16,034,128
AB	68,394,869	74,407,779	56,508,918	72,179,705	91,128,440
Japonya	3,703,442	4,026,764	2,781,971	3,297,796	4,263,730
Çin	13,234,092	15,658,210	12,676,573	17,180,806	21,693,334
Rusya	23,508,494	31,364,477	19,450,086	21,600,641	23,952,931

¹²⁵ Çevrimiçi, [http://, www.tuik.gov.tr](http://www.tuik.gov.tr), Erişim Tarihi: 03.07.2012.

2.3. Orta Asya – Avrasya Alternatif Olabilir mi?

Özellikle SSCB'nin dağılması ve sonrasında dünya siyasetinde meydana gelen değişimler, daha önceki bölümlerde de değinildiği üzere hem küresel güçlerin hem de bölge ülkelerinin Orta Asya ve Avrasya coğrafyasına olan bakış açısını etkilemiştir. Bu coğrafyada kurulmuş ve gelecekte kurulabilecek olan işbirliği ve ittifakların dünya siyasetinde ne derece etkili olacağı ve Avrupa Birliği'ne bir alternatif oluşturup oluşturamayacağı konusunda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bu bölümde, söz konusu bölgede oluşturulabilecek potansiyel işbirliklerinin, jeostratejik konumu sebebiyle Türkiye açısından önemini vurgulayan görüşlere yer verilecektir. Avrasyacılık fikriyle paralel bir biçimde değerlendirilmesi gerektiği savunulan siyasi bağlantılar ve fırsatlardan, günümüz itibariyle ne derece yararlanıldığı, konu hakkındaki olumlu ve olumsuz görüşler dikkate alınarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Dünyanın jeopolitik durumundaki yeni değişikliklerin tahlil edilmesi durumunda görülmektedir ki, bütün temel aktörlerin jeopolitik işlevlerinde de kimi değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bölgesel de olsa Türkiye'nin jeopolitik pozisyonunda bazı değişimler olduğuna şahit olunmaktadır. SSCB'nin ya da günümüzde Rusya'nın, en azından dış politika açısından artık ABD Atlantikçiliğinin baş düşmanı olmadığı kabul edilirse, Türkiye'nin de Kafkasya'da, Orta Asya'da ya da Avrasya coğrafyasında süregelmiş olan Rus karşıtı fonksiyonunun güncelliğini kaybettiği söylenebilir.¹²⁶ Ancak, SSCB dağıldığı esnada, Türk dış politikasının temel eksenini "Batı" idi. Dolayısıyla SSCB'nin dağılması, Batı ile ilişkileri merkeze alarak küresel ve bölgesel ilişkileri değerlendiren bir mantıkla okunmuştur. Bu durum, Sovyet sonrası coğrafyayla ilişkilere Batı'ya dönük bir üst bağıllıkla biçimlenen yanlış bir mantıkla başlanmasına sebep olmuştur. Türkiye'nin Avrasya ve Orta Asya politikasını yöneten bu üst bağıllık, Sovyet sonrası coğrafyanın politik, ekonomik ve sosyolojik gerçekleri konusunda yeterince bilgi ve vizyon sahibi olmayan ve Batı tarafından şekillendirilen bir dış politikaya sebep olmuştur. ABD tarafından, söz

---

¹²⁶ Aleksandr Dugin, **a.g.e.**, ss.124-125.

konusu bölge için Türkiye'ye bir modellik rolü biçilmeye çalışılmış, bu rol pazar ekonomisi ile desteklenerek Batı çıkarlarına karşı hareket edebilecek her türlü yerli sermaye birikiminin ve devletçi önlemlerin oluşum süreci baltalanmıştır. Bu çerçeveden bakıldığında aslında modellik ile hedeflenen ve üretilen şey, Batı'ya bağımlılıktan başka bir şey değildir.¹²⁷ AB ve ABD destekli politikalar sebebiyle dış politikada Türkiye adına bir Avrasya stratejisinden bahsetmek zordur. Böyle bir strateji var olsa bile bu stratejinin “bağımsız” olduğunu söylemek imkânsızdır.¹²⁸

Avrasyacılık görüşünün ve bölgedeki potansiyel işbirliklerinin Türkiye'nin temel dış politika eksenini olması gerektiğini savunan görüşlere göre Avrupa Birliği, eleştirilerin temel hedefidir. Bu görüşe göre, gelişmiş sanayisinin ihtiyaç duyduğu sürekli ve kaliteli enerji ihtiyacı, lokomotif veya çekirdek ülkelerinin birlik merkezi olma gayretiyle oluşumu kendi politik çıkarlarına uygun bir şekilde yönetme çabaları ve birleştirici gibi görünen etkisinin aslında homojen olmayan yapıdaki azınlıkların ayrılıkçılık fikirlerini değiştirememiş olması, AB'nin zayıf taraflarını oluşturmaktadır.¹²⁹ AB'nin bu özelliklerini ve Türk dış politikası açısından yukarıda bahsedilen Batı etkisini göz önünde bulunduran görüşlere göre Türkiye, dış politikasının yönünü tek alternatif olan Avrasya ve Orta Asya'ya çevirmelidir.

Öte yandan Avrasyacılık, Avrasya ülkelerinde farklı anlamlara gelebilmektedir. Örneğin, Kırgızlar ve Kazaklar genelde Avrasyacılığın ekonomik bir entegrasyon olduğunu düşünürken, Azerbaycanlılar genellikle Avrasyacılık fikrinin Avrupalaşma anlamına geldiğini düşünmektedirler.¹³⁰ Avrasya yapılanmasının Rusya tarafından nasıl algılandığına bakılırsa, Rusya Federasyonu topraklarında yaşayan nüfusun % 20'ye yakın bir kısmının Türk soylu ya da Müslüman olması hesaba katılmalıdır. Zira, AB paralelinde oluşturulabilecek olası

---

¹²⁷ Utku Yapıcı, **Yeni Soğuk Savaş, Putin Rusya ve Avrasya**, Başlık Yayın Grubu, İstanbul 2007, s. 175-177.

¹²⁸ **A.e.**, s. 186

¹²⁹ Haktan Birsal, “Arka Bahçe Stratejileri”, **2023 Dergisi**, Sayı: 74, 2007, s.60.

¹³⁰ İhsan Çomak, “Türkiye’de Avrasyacılık Üzerine”, USAK Stratejik Gündem, Uluslar arası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Çevrimiçi, <http://www.usakgundem.com/haber/102/turkiye-de-avrasyacilik-uzerine.html>, Erişim Tarihi: 28.08.2011.

bir birlik içerisinde, Orta Asya ülkeleri ve Azerbaycan da dahil edildiğinde nüfus dengesinin Rusların aleyhine şekilde değişeceği düşünülürse, çıkabilecek etnik anlaşmazlıkların söz konusu birlik açısından sorun teşkil edebileceği düşünülebilir. Orta Asya coğrafyası ile etnik ve kültürel bağlara sahip olan ve olası bir işbirliğinde “model ülke” konumunda algılanması muhtemel olan Türkiye’nin, bu tür gelişmelerden dolayı maruz kalacağı siyasi zararlar da göz önünde bulundurulmalıdır.

Birsel’e göre, Türkiye Orta Asya’yı arka bahçesi olarak görme gibi bir yanlışa düşmemelidir. Zira Türkiye’nin sözü edilen bölgede bir hâkimiyet kurması ve küresel güçleri bölgedeki amaçları doğrultusunda oluşturdukları siyasi konumlarından saptırması, ekonomik açıdan ve kaynak bazında mümkün değildir. Avrasya ve Orta Asya coğrafyasındaki oyun artık yeni bir evreye ulaşmış ve asimetrik bir boyut kazanmıştır.¹³¹ Türkiye’nin dış politikada, bölgede arka bahçe elde etme hedefine değil, en azından diğer güçlerin söz konusu bölgeyi arka bahçeleri gibi kullanmasını engelleme hedefine odaklanması gerekmektedir. Bölgeye yönelik algının realist çerçeveye oturtulması, model ülke ve liderlik gibi unvanların peşinde koşmak yerine bölgesel işbirliğini geliştirebilecek ikili ilişkilere siyasi ve ekonomik güçle orantılı bir biçimde önem verilmesi daha sağlıklı olacaktır.

Bir diğer görüşe göre Avrasya’da oluşturulabilecek bir birlik için temel alınması gereken etken, ortak kültürdür. Çıkış noktası kültür birliği olan Türk dünyasında, kültür birliğinin çekirdeğinde dil birliği yatmaktadır. Ancak, Türk dünyasında bir dil birliği mevcut mudur? Bu sorunun cevabı ne evet, ne de hayırdır. Dil birliği için alfabe gereklidir. Bölge açısından bakıldığında Rusya, Çin ve içinde Türk azınlık bulunduran diğer ülkelerin kendi alfabelerini kullanma yönündeki politikaları, Türk dil çevresinde daralma, farklılaşma ve ayrışmaya sebep olmuş ve böylelikle Türk dünyasında bir kırılma noktası oluşmuştur. Dilde ve alfabede ortaklığın olmayışı, olası bir Avrasya birliği için bir dezavantaj olarak

---

¹³¹ Haktan Birsel, *a.g.e.*, s.55.

değerlendirilebilir.¹³² Toptaş'a göre ise; Türk dünyasının stratejik liderlerinin ve entelektüel eksenlerinin sağlamlığı, dayanıklılığı, gücü ve jeopolitik bakış açısı ile bezenmiş vizyonları, geleceği şekillendirecektir. Türkiye, ya emperyalist misyon taşıyan diğer güçlerin Avrasyacılık siyasetinde piyon olmayı kabul edecek, ya da Türk Cumhuriyetleri'nin kendi milli güç unsurlarının farkına varıp, sinerji yaratarak, sağlam payandalara dayanarak ve stratejik bir öngörüğü esas alarak, bölgede vazgeçilmesi zor bir güç haline gelecektir.¹³³

Avrasya'da oluşturulabilecek bir birlik ihtimalinin Avrupa Birliği ile ilintili olarak nasıl bir pozisyon alması gerektiği konusunda ise farklı görüşler mevcuttur. Aras'a göre, Türkiye'nin bölgedeki esas misyonu, Doğu ile Batı'yı birbirine yakınlaştırmaktır. Türkiye, Avrasya bölgesine en büyük katkıyı verebilecek ülke pozisyonundadır. AB hedefi ve Avrasya birbirine alternatif oluşturacak hedefler değildir. Türkiye'nin AB üyeliği, bölgeye yeni açılımlar sağlayacaktır. Yeni işbirliği alanları ve projeler üretilerek, gelişme ve kalkınma sürecine önemli katkı sağlanacak, bu gelişmeden Avrasya ülkeleri de yarar sağlayacaktır.¹³⁴ Anıl Çeçen'e göre ise, dünyanın merkezinde Avrupa Birliği, Büyük Ortadoğu Projesi, Büyük İsrail Projesi, Büyük İslam Birliği Projesi ya da Büyük Arap Birliği gibi projeler bulunmakla beraber, Türkiye giderek bu projelerin dışında kalacaktır ve kalmalıdır. Var olan devlet yapısı ile bütün bu projelerin dışında kalan Türkiye'nin, kendi kimliğini ve devlet yapısını değişen koşullarda ayakta tutacak yeni bir projeyi gündeme getirmesi, ülkenin ve devletin geleceği açısından kaçınılmazdır.¹³⁵ Ancak Çeçen, Rusya'nın emperyal vizyonu devam ettiği sürece ve Aleksandr Dugin'in ortaya koyduğu gibi Rusya'nın yeni bir emperyal vizyonla Avrasya'ya yöneldiği noktada, Türkiye ile Rusya'nın normal ilişkiler geliştirmesinin pek de kolay olmayacağı kanısındadır.

---

¹³² Hakan Kantarcı, Orhan Çeltikçi, "Türk Dünyası Jeopolitiğine Yönelik Güç Mücadeleleri ve Türk Dünyası Kültür Birliği Stratejik Öngörüsü", **2023 Dergisi**, 15 Ağustos 2007, Sayı:76, s.45.

¹³³ Ergüder Toptaş, "Küresel Jeopolitik Yaklaşımlar, Avrasya ve Türkiye", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Temmuz 2006, Sayı:389, s.18.

¹³⁴ Güler Aras, "Küreselleşme Sürecinde Avrasya Ekonomisine Stratejik Bakış", **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği**, Der: Gamze Güngörmüş Kona, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005, s.49.

¹³⁵ Anıl Çeçen, **Türkiye'nin 'B' Planı - Merkezi Devletler Birliği MEDEB**, Fark Yayınları, Ankara 2007, s.434.

Rusya, SSCB döneminde olduğu gibi bütün Avrasya'yı kendi kontrolü ve baskısı altına almayı değil, Avrasya'da yaşayan Türk ve Müslüman halkları ve onların Türkiye ile akrabalıklarını dikkate alacak bir strateji geliştirmeyi hedeflemelidir. Bu bölgeye Çin, Hindistan, AB ve ABD'nin girmesine izin verilmemelidir. Avrasya'da barış ve işbirliği Türkiye, Rusya, İran üçgeninden geçmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin önceliği Türkiye merkezli Avrasya stratejisinde İran ve Türkiye'nin ortaklığıdır. Siyasi rejim farkı büyütülmemeli, bin yıllık köklü devlet kültürüne sahip olan Türkiye ve İran bir araya gelerek geleceğin merkezi olacak büyük Avrasya devletini Ön Asya'da kurabilirler.¹³⁶

Dugin'e göre Türkiye, son yıllarda medeniyetler düzeyinde jeopolitik konumunu gözden geçirmiştir. Türkiye'yi, "Batı yanlısı, Avrupa Birliği için can atan, Washington'a tam boyun eğen" olarak kabul etmeye alışık dış gözlemcilerin hemen hemen hiç fark etmedikleri biçimde Türk elitinin genel ruh hali değişmiştir. Türkiye, Soğuk Savaş'ın sert çerçevesi dışında kalınca kendisinin Avrasya'lı bir devlet olduğunu kavramıştır. Avrasyacılığın Batıcı modeli sıkı sıkıya takip etmeyi reddetmesi, Türkiye'deki gelenekselcileri tatmin ederken, ulusal ve kültürel kimliği muhafaza ederek Batı'ya yönelme şeklinde yorumlanabilir olması da, askeri çevreleri ve Kemalistleri kendine çekmiştir. Bu açıdan bakıldığında Türk toplumundaki iki karşıt grubu, yani İslami ve laik kutupları birleştirebilmesi özelliği ile Avrasya'da kurulacak bir birliğin, Türk toplumu tarafından ideal bir dünya görüşü şeklinde benimsenmesi de olası görünmektedir.¹³⁷ Dugin'e göre, Ankara'nın Avrasyacı seçimi yapması durumunda oluşacak dört şartlı eksen, (Moskova-Tahran-Brüksel-Riyad) Türkiye için Avrasyacılık stratejisinin kısa bir taslağı olacaktır. Ancak aniden Avrasyacı istikamete çok hızlı adımlar atmanın da bir anlamı yoktur. Tehlikeler ve giderler dikkatle hesaplanarak minimuma indirgenmelidir. Zira Avrasyacılık henüz tüm ana oyuncuların (Moskova'nın, Tahran'ın, Brüksel'in ve Arap ülkelerinin) resmi stratejisi haline gelmiş değildir. Ama her şey yavaş yavaş bu istikamete doğru gitmektedir. Bu nedenle Türkiye, tam üye olacak da olsa olmayacak da olsa AB ile

---

¹³⁶ Anıl Çeçen, **Türkiye ve Avrasya**, Fark Yayınları, Ankara 2006, s.409

¹³⁷ Aleksandr Dugin, **a.g.e.**, ss.86-87.

dengeli ve pozitif ilişkilerini sürdürmelidir.¹³⁸ Türkiye'nin önünde farklı alternatifler vardır. Türkiye ve Rusya, hem Avrasya ülkesi, hem Batı, hem de Doğu ülkesi olduklarından birbirine benzer özellikleri fazladır. Moskova ve Ankara birbirlerini bölgesel partner olarak görme eğilimindedir ve Dugin, Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Avrasya potansiyelinin farkında olduğunu düşünmektedir. Türkiye'de Avrasya vizyonu üzerinde çalışan kesimler olduğu bir gerçek olmakla beraber, uluslararası siyasette de bazı parametreler değişmektedir. Örneğin önceden Kıbrıs sorununda tamamen Rum kesiminin yanında olan Rusya artık bunu dile getirmemektedir. Bu açıdan yeni ittifak arayışlarına girilmesi normal görünmektedir. Ancak burada kastedilen sömürgeci ve yayılmacı bir ittifak değil, karşılıklı işbirliğine dayalı, demokrasiyi teşvik eden ve çok kutuplu bir dünyada sorunlara spesifik çözümler üretebilen bir işbirliği olmalıdır.¹³⁹

Özellikle 2005 yılının ikinci yarısından itibaren, ABD'nin askeri ve siyasi varlığının Orta Asya'dan çıkarılması üzerine yaşanan gelişmeler, yavaş ve sancılı da olsa, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün, Avrasya ittifakına doğru kabuk değiştirmesi şeklinde de algılanmaktadır. Avrasya İttifakı kapsamında, Rusya Federasyonu ve Çin'in askeri, siyasi, ekonomik ve enerji alanında geliştirdikleri işbirliği projeleriyle neredeyse dünyayı yeniden çok kutuplu dünya düzenine kavuşturmak üzeredir. Soğuk Savaş sonrası başlayan Orta Asya merkezli mücadelenin geldiği nokta, ABD üstünlüğünün devam etmesi ya da Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Avrasya İttifakı'na dönüşerek ABD'nin küresel üstünlüğüne son verme mücadelesi olarak algılanabilir.¹⁴⁰

Türkiye'nin bölgeye yönelik dış politika hedeflerinin, duygusal yaklaşımlara veya ideolojik akımlara değil, pragmatik bir yaklaşımla ekonomik ve politik amaçlara dayanması gerekmektedir. Bölgede olası bir Avrasya ittifakı için Türkiye, Orta Asya Cumhuriyetleri ile ikili veya çok yönlü işbirliği içerisinde siyasal,

---

¹³⁸ Aleksandr Dugin, **a.g.e.**, ss.135-136

¹³⁹ Aleksandr Dugin, **a.g.e.**, s.158.

¹⁴⁰ Haktan Birsal, **Eski Dünya'nın Karanlık Yüzü Orta Asya Jeopolitiği**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s.137.

ekonomik ve kültürel ilişkileri geliştirmeyi hedeflemeli, bu hedefe ulaşmak için de Orta Asya halklarıyla dil, din, kültür ve tarih bağlarını öne çıkarmaktan yana bir tavır takınmalıdır. Bundan sonraki süreçte de, Orta Asya Cumhuriyetleri'nin bağımsız karakterine vurgu yapan ve bağımsızlığı çok taraflı bölgesel işbirliği organizasyonlarına üyelik yoluyla pekiştirmeyi hedefleyen bir modeli savunmalıdır. Buna ek olarak bölgenin petrol ve doğalgaz rezervlerinden faydalanmak da Türkiye için değerlendirilmesi gereken bir alternatiftir. Bu kapsamda Türkiye, Orta Asya enerji kaynaklarının Batı'ya güvenilir yollardan ulaştırılması konusunda bir köprü olmanın ötesinde, bölgede bir enerji terminali olmayı hedeflemelidir.¹⁴¹ Sonuç olarak, tüm bu gerçekler ışığında gelecekte bölgede sağlam yapılı bir ittifaktan söz edilmesinin yolu, barış ortamının ve istikrarlı bir yapının tesis edilmesinden geçmekte olduğundan Türkiye, hem bölgesel güvenliği, hem de ulusal bütünlüğünü tehdit edebilecek potansiyel tehlikelere karşı gerekli tedbirleri alacak bir dış politika vizyonuna sahip olmalıdır. Bu da, siyasi arenada bağımsız karar alabilme karakterine ne kadar sahip olunduğu ile doğru orantılı gözükmektedir.

Geleceğe dair birçok olumlu ve olumsuz görüşün varlığıyla birlikte, Avrasya ve Orta Asya coğrafyasının Türkiye'nin önünde bir seçenek olarak var olduğu kesindir. Bu alternatifi değerlendirip değerlendirmeme kararı, küresel güçlerle ikili ve çoklu ilişkilerle ilintili bir biçimde Türk dış politikasının alacağı yönle belirlenecektir. Türkiye'nin bölgedeki en büyük üstünlüğü ve avantajı, Türk kökenli halklarla olan kültürel bağlantılarıdır. Bu bağlantıların doğru biçimde işlemesi durumunda siyasi ve iktisadi ilişkiler daha çabuk gelişebilecektir. Orta Asya bölgesi, kimi devletler için bir tehdit kaynağı olarak algılanabilse de, Türkiye için hala bir "imkan" olarak değerlendirilebilir.¹⁴²

---

¹⁴¹ Gökhan Bayraktar, **a.g.e.**, ss.244-245.

¹⁴² Kutay Karaca, "Şanghay İşbirliği Örgütünün Geleceği ve Türkiye'nin Örgüte Yaklaşımı", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Sayı:395, Ocak 2008, s.39 .

2.4. Sonuç

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse Türkiye, Soğuk Savaş sonrasında günümüze yeniden oluşturulmaya çalışılan Avrasya jeopolitiğinde meydana gelen gelişmelerden birinci derecede etkilenmiştir. Türkiye'nin, 1991 yılında ABD tarafından gerçekleştirilen Körfez Harekâtı'nda ABD'nin yanında yer alması bu açıdan bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Zira bu gelişmeler sonrası 1993 yılında Rusya Federasyonu'nun Yakın Çevre Doktrini'ni uygulamaya koymasıyla Türkiye'nin yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri ile ekonomik, siyasi ve askeri açıdan bütünleşmesi engellenmiştir. Bunun yanı sıra, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne yönelik iki büyük değerlendirme hatası yapıldığı söylenebilir. Bunlardan birincisi, yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri'nin etnik yapılarındaki homojenlik dikkate alınmadan Türkiye önderliğinde ve Türk kimliği altında toplanılmasını öngören politikalar uygulanmaya çalışılmasıdır. Bu bakış açısı, Cumhuriyetlerin yeni demokrasilerini, Kırgızlık, Kazaklık, Türkmenlik, Özbeklik milli bilincini güçlendirerek sağlam bir zemine oturtmak isteyen devlet başkanlarının, Türkiye'ye karşı mesafeli davranmalarına yol açmıştır. İkinci olarak ise, Türkiye'de uzantıları bulunan radikal İslami unsurların ve bazı siyasi partilerin, Orta Asya'da güçlenmeye başlayan ve yeni Cumhuriyetlerin rejimlerini tehdit eden nitelikteki Hizb-ut Tahrir ve Özbekistan İslami Hareketi gibi gruplarla işbirliği içerisinde olmalarının ortaya çıkması, olumsuz bir etken ve hata olarak değerlendirilebilir. Bu iki etkenin, Türkiye'nin söz konusu ülkelerle ilişkilerini uzunca bir süre zedelediği bilinen bir gerçektir.¹⁴³

Öte yandan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki süreçte, yaşadıkları iktisadi problemlerden bir ölçüde korunmak için Orta Asya Cumhuriyetleri, sonu gelmeyecek olan bölgesel işbirliği tartışmalarını dillendirmelerine rağmen, ekonomik kalkınmalarında kilit bir öneme sahip olan ekonomik işbirliği konularında da, gereken hassasiyeti göstermekten uzak bir pratik sergilemektedirler. Ayrıca, Türkmenistan'ın tek başına hareket etme arzusu, Kazakistan ve Kırgızistan'ın serbest

---

¹⁴³ Haktan Birsnel, *Eski Dünya'nın Karanlık Yüzü Orta Asya Jeopolitiği*, s.199

pazar ekonomisini benimsemesine rağmen Özbekistan'ın daha yapısalcı bir ekonomik anlayışı benimsemesi gibi faktörler de olumsuz etkenler olarak değerlendirilebilir. Genel olarak ekonomi politikalarındaki farklılıklar ve gümrük konularındaki anlaşmazlıkların ekonomik bütünleşme çabalarının önünde önemli engel teşkil ettiği söylenebilmektedir.¹⁴⁴

Günümüz koşullarında Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye arasındaki ilişkiler genel olarak değerlendirildiğinde, ekonomik ve ticari ilişkilerin yeterince gelişmemiş olmasında Türk dış politikasındaki eksikliklerin yanında, Türk Cumhuriyetleri'nden kaynaklanan güçlüklerin etkileri de büyüktür. Düşük nitelikli üretimleri nedeniyle, söz konusu ülkelerin Türkiye'ye ihracat potansiyelleri daralmaktadır. Finansman sorunları, transit geçilen İran ve Gürcistan'daki uygulamaların olumsuz etkileri, bankacılık sistemlerinin yetersizliği ve ticari ihtilafların çözümü için düzenli ve tarafsız tahkim mekanizmalarının bulunmaması gibi nedenler de ticaret hacminin gelişmesinin önündeki engeller olarak değerlendirilebilir.¹⁴⁵ Güncel veriler ışığında değerlendirildiğinde, genel olarak Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye'nin dış ticareti içinde önemli bir paya sahip olmadığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Söz konusu devletlerin, esasen Bağımsız Devletler Topluluğu dışındaki diğer ülkelerin ticaretinde de önemli bir rol oynamadığı bilinmektedir. Avrupa Birliği ülkeleriyle ise, ticari ilişkiler bulunmasına rağmen yeterli olduğunu söylemek güçtür. ABD ve Japonya bu pazarlara giriş konusunda yavaş davranmakta, genellikle Rusya ve Çin gibi iki güçlü devletin yanı sıra, İran, Pakistan, Kore, Hindistan ve Türkiye gibi buldukları bölgelerde belirli bir güce sahip ülkeler, bu devletlere daha çok yakınlık göstermektedir.¹⁴⁶ Türkiye'nin, özellikle 1995 yılından itibaren bölgeye yönelik daha gerçekçi, dengeli ve Rusya'yı göz ardı etmeyen bir politika izlediği söylenebilir. Türkiye'nin politikasındaki bu değişim, bölgede Rusya ile yapacağı açık rekabetin kendisine risk oluşturduğunu anlaması ve aynı zamanda iki ülke arasındaki ticari ve

---

¹⁴⁴ Gökhan Bayraktar, **a.g.e.**, s.157.

¹⁴⁵ B.Tuğberk Tosunoğlu, **a.g.e.**, s.146.

¹⁴⁶ Gül Turan, İltar Turan, "Türkiye'nin Diğer Türk Cumhuriyetleriyle İlişkileri", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Editör: Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, Der Yayınları, 2003, s.777.

ekonomik ilişkilerin, Orta Asya ülkeleri ile olan ticari ve ekonomik ilişkilerinden çok daha fazla olduğunu fark etmesinden kaynaklanmıştır.¹⁴⁷

Öte yandan, özellikle son yirmi yıllık dönemde bölgede sayıları giderek artan Türk okullarının açılması, birçok kesim tarafından Türkiye'nin bölgeye yönelik önemli kültürel girişimlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Türkiye, ayrıca, Orta Asya ülkelerindeki öğrenciler için "Büyük Öğrenci Projesi" adı altında geniş bir burs programı da yürütmektedir. Orta Asya Cumhuriyetleri'nde, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı veya özel kuruluşlar tarafından işletilen birçok Türk okulu bulunmaktadır. Yükseköğretim özelinde ise, Kazakistan'ın Türkistan şehrindeki, "Türk-Kazak Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi" ve Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'teki "Türk-Kırgız Manas Üniversitesi" önemli örnekler olarak gösterilebilir.¹⁴⁸

Özetle belirtmek gerekirse, günümüzde halen Rusya'nın doğal siyasi ve ekonomik hinterlandı olarak tanımlanabilecek Orta Asya devletlerinin parçalı sosyo-kültürel ve etnik yapısı, coğrafi yakınlıklara rağmen bölge ülkelerinin yakınlaşmasını zorlaştırmaktadır. Türkiye ile ilişkilerde, eskiye nazaran kıpırdanmalar görülse de, yeterli düzeye ulaşamadığı kabul edilmelidir. Bölge ülkelerinin gerek Türkiye ile gerekse kendi aralarındaki ilişkilerini ve bütünleşme hareketlerini olumsuz etkileyen faktörler özetlenmek istenirse, aşağıdaki etkenleri saymak doğru olacaktır.¹⁴⁹

- Her ülkenin toprak bütünlüğüne ve devlet egemenliğine öncelik vermesi,
- Bölge ülkelerinin farklı ulus devlet inşa sürecine ve kalkınma politikasına sahip olması,
- Eski Sovyet mirasının siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel etkileri,
- Toprak konusundaki ihtilaflar ve sınır sorunları,
- Farklı tehdit algılamaları ve güvenlik ihtiyaçları,

---

¹⁴⁷ Oleg A.Kolobov, Aleksandr A. Kornilov, Fatih Özbay, **Çağdaş Türk-Rus İlişkileri Sorunlar Ve İşbirliği Alanları 1992-2005**, Tasam Yayınları, İstanbul 2006, s.138.

¹⁴⁸ Çevrimiçi, <http://www.mfa.gov.tr> , Erişim Tarihi: 04.07.2012.

¹⁴⁹ Şatlık Amanov, **a.g.e.**, s.407.

- Bölge ülkeleri arasında derinleşen sosyo-ekonomik dengesizlik,
- Özellikle Özbekistan ve Kazakistan arasındaki bölgesel liderlik mücadelesi,
- Bölgenin coğrafi olarak kapalılığı,
- Bölgedeki ulaşım ve haberleşme altyapısının yetersizliği.

Tüm bunların yanında, Türkiye'nin Avrasyacılık kavramını ilk zamanlarda "Türk Dünyası" olarak algılamasıyla birlikte, bunu uzun vadeli bir politikaya dönüştüremeyerek, milliyetçi akımların güdümünden çıkaramayışı da olumsuz bir etken olarak değerlendirilebilir. Kafkaslar ve Orta Asya'daki devletlerin bağımsızlıklarını kazanmaları sonrasında "Türk Dünyası", "Türk", "Türki" "Türkistan" gibi sıfatlarla nitelenen bu coğrafya ile etnik köken, dil ve din temellerinde bağlar kurulmaya çalışılmış, böylelikle bu coğrafya dış politikanın gündeminde tutulmuştur. Ancak Türkiye, bu noktada dünyadaki dengeleri dikkate alarak uzun vadeli politikalar üretmek yerine, bölge devletlerinin çıkarlarını ikinci plana atacak ölçüde ABD politikalarının uygulayıcısı olma konumunu sürdürmüştür.¹⁵⁰

Gerçekçi bir yaklaşımla, Türkiye'nin Avrasya ülkeleri ile ticaretini artırması, karşılıklılık prensibi içerisinde tüm paydaşlara önemli fırsatlar sunmaktadır. Buna karşın Türkiye'nin, SSCB'nin yıkılması ile dünya piyasalarıyla buluşan yeni devletlerin sunduğu ekonomik avantajlardan yeteri kadar faydalanamadığı söylenebilir. Türkiye'nin Avrasya'yı, Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetleri merkezinde siyasi ve kültürel nüfuz pekiştirme alanı olarak görmesi, ekonomik fırsatların kaçırılmasına neden olmuştur. Türkiye'nin kalkınması için ihracatın önemi anlaşıldıkça Avrasya'nın ihmal edilemeyecek kadar önemli bir konu olduğu da daha belirgin hale gelecektir.¹⁵¹

---

¹⁵⁰ Erel Tellal, "Türk Dış Politikasında Avrasya Seçeneği", **Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006**, Der: Mustafa Aydın, Nobel Yayınları, Ankara 2007, s.15.

¹⁵¹ Mert Bilgin, "Türkiye'nin İhracata Yönelik Ekonomi Politikalarında Avrasya'nın Stratejik Önemi", **Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006**, Der: Mustafa Aydın, Nobel Yayınları, Ankara 2007, s.74.

Genel bir değerlendirme ve bir diğer bakış açısı ile Türkiye'nin Orta Asya ile bağlarını güçlendirme çabalarındaki başarısızlığa yol açan üç ana sebepten daha söz edilebilir. Bunlar, Türkiye'nin son yirmi yılda kendi iç problemleri ile ilgilenmekten bölgeye yeteri kadar önem verememesi, Suriye ve Irak ile ilgili tehdit algıları ve Yunanistan'la gerginleşen ilişkiler gibi daha öncelikli güvenlik sorunlarıyla meşgul olması ve son olarak Türkiye'nin bölge devletlerinin ihtiyaç duyduğu büyük çaplı mali yardım ve yatırımı sağlayacak ekonomik imkânlardan yoksun oluşu olarak sıralanabilir.¹⁵²

Sonuç olarak denilebilir ki, Türkiye her şeyden önce Avrasya coğrafyası ve Orta Asya konusundaki politikalarını gerçekçi bir temele oturtmak zorundadır. Ekonomik ilişkileri güçlendirmenin yolunu aramalı, eğer bölgeye yönelik ciddi bir oluşum ya da entegrasyon hedefine ilerleme yolunu seçecekse, dış politikada takınacağı tavır vasıtasıyla ABD ile bazı çıkar çatışmalarına girebilmeyi göze almak durumundadır. Türkiye, bölgede potansiyel bir işbirliği ya da kuvvetli ilişkiler hedefi güdüyorsa, AB politikalarının yanı sıra bağımsız bir Avrasya siyaseti geliştirmelidir. Avrupa – Avrasya dengesinde kendi ulusal çıkarlarını koruyan ve daha dengeli bir yaklaşım içerisine girdiği takdirde gelecekte kendi güvenliğini sarsabilecek tehditleri de önleyebilecektir. Avrasya konusunda geliştirilebilecek bağımsız politikalar, Türkiye için Avrupa ile daha rasyonel ve daha eşitlikçi ilişkilerin de kapısını açabilecektir. Türkiye, kendi gerçeklerini kabul ederek, Avrasya ve Orta Asya coğrafyasına dair iyi planlanmış stratejiler yaratmalıdır. Bu stratejiler doğrultusunda söz konusu bölgeden elde edeceği siyasi ve ekonomik getiriler sayesinde, belki de gelecekte kendisi için tek alternatifin AB olmadığı algısını edinebilecektir. Aksi takdirde Türkiye, jeopolitik olarak tam merkezinde yer aldığı Avrasya coğrafyasında belirleyici bir aktör olmaktan giderek uzaklaşacak, yirmi yıldır etkin bir biçimde değerlendiremediği fırsatları, uzun bir süreliğine daha ertelemek durumunda kalacaktır.

---

¹⁵² Müjdat Güler, *a.g.e.*, s.351.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE, AVRASYA VE ORTA ASYA HALKLARININ KİMLİK VE ENTEGRASYON ALGILARINA DAİR ANKET ÇALIŞMASI

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları, verilerin analizi ve yorumlanması, hakkında bilgi verilecektir. Öncelikle araştırmanın modeli belirlenecektir. Belirlenen bu model doğrultusunda çalışmanın evren ve örnekleme tespit edilip veri toplama araçları hakkında bilgi verilecektir. Son olarak ise verilerin analizi ve yorumlanması hakkında bilgi verilecektir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada Türk Cumhuriyetlerinde yaşayan kişiler ile yapılan görüşmelerle Türk Cumhuriyetlerinin entegrasyonu hakkındaki düşünceleri tespit edilecektir.

Araştırmanın kapsamı Türk Cumhuriyetlerinde yaşayan halkların Türk devletleri arasındaki siyasi ve iktisadi entegrasyonlarına bakış açılarını tespit etmek suretiyle, Avrupa birliğine alternatif bir Türk Devletler birliğini olabirliğini değerlendirmektedir.

Bu çalışmada betimleyici tarama modeli kullanılmıştır. Karasar'a göre¹: “Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları,

---

¹ Niyazi Karasar, **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Ankara: 3A Araştırma Eğitim ve Danışmanlık, 5. Basım, 1994, s.77.

herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Bilinmek istenen şey vardır ve oradadır”.

Çalışmamıza katılan kişilerin demografik özelliklerinin yanında, genel bilgileri, etnik kökenleri, anadil, anadile en yakın dil, etnik ve dinsel olarak kendilerini nasıl tanımladıklarına ilişkin bilgi verilecektir. Bununla birlikte, etnik kimliğin veya dinsel kimliğin yaşamındaki etkisinin boyutları ölçülmesi amacıyla bazı ifadeler verilerek, katılım düzeyinde değerlendirmeleri istenilmiştir. İfadelere verilen değerlendirmeler bulgular kısmında ortalama, frekans ve yüzde olarak değerlendirilecektir.

3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Evren

Araştırmanın evreni 5 Türk Cumhuriyetinde yaşayan kişilerden oluşmaktadır. Türk Konseyinden alınan bilgiye göre Türk Cumhuriyetlerinde yaşayan güncel kişi sayısı 64,398.000’dir.

Örneklem

Araştırmamız için belirlediğimiz evrene ulaşmak maliyet, zaman ve imkân açısından çok zor olacağından çalışmamıza katılacak kişiler basit rasgele örnekleme yöntemiyle seçilecektir. Uygun örnekleme yoluyla seçilen ve anket uygulaması tamamlanan 2502 kişinin, tüm evreni temsil gücüne sahip olması bir başka deyişle Türk Cumhuriyetlerinde yaşayan tüm kişilerin ortalamaya uygun görüşlerini yansıtması beklenmektedir.

3.3. Araştırmada Veri Toplama Araçları

Araştırmada, etkisi araştırılan değişkenler hakkında bilgi toplamak amacıyla araştırmacı tarafından belirlenen sorulardan anket formu düzenlenmiştir. Verilerin toplanmasında ise birkaç yöntem etkili olarak kullanılmıştır. Bu yöntemlerin başında

yüz yüze görüşme yöntemi yer almaktadır, ancak hem katılımcıların uygulama kolaylığı ve ankete doğrudan yüz yüze katılımın yarattığı psikolojik olumsuz etki nedeniyle hem de daha çok kişiye ulaşılması hedeflendiğinden web yoluyla anket tekniği de kullanılmıştır. Yüz yüze anket metodunun tercih edilmesinin sebebi firmaların kişilerin cevaplarırken karşılaşılacak problemleri en aza indirmek ve veri kaybını önlemek, web yoluyla anket metodunun tercih edilme sebebi ise daha çok kişiye ulaşılabilmesi ve katılımcıların diledikleri zaman çalışmaya katılabilme imkânlarının olması. Web yoluyla katılım [surveymonkey.com](https://www.surveymonkey.com)² adlı portal vasıtasıyla yapılmıştır. Yansıra sosyal medya (ağırlıklı facebook) da ilgili kişi kurum ve eğitim kurumlarına ankete katılım ricası yapılmış ve ilgili lehçede anketin mahiyeti ve maksadı açıklanmıştır.

Türk Cumhuriyetlerinde yaşayan kişilerin bakış açılarını ve düşünce yapılarını ölçmek amacıyla oluşturulan anket soru formu birkaç bölüme ayrılmaktadır. Buna göre ilk bölümde kişilerin yaş, meslek, eğitim cinsiyet gibi demografik özellikleri ve etnik köken ile yaşadıkları yere ilişkin bilgiler sorgulanmıştır. Devamında ise dil, etnik köken tanımlaması ve dinsel inancına ilişkin bilgiler yer almıştır. İkinci bölümde ise etnik kimliğin ve dinsel kimliğin güncel yaşamına etkilerinin ölçülmesi amacıyla bazı ifadeler katılım derecelerine göre puanlandırılması istenilmiştir. Çalışmanın devamında hangi ülkeler ile eğitim ve kültürel ilişkilerde bulunduğu ve bu ilişkilerin geliştirilmesini istediği ülkelere ilişkin sorular yöneltilmiştir. Son bölümünde ise Türkiye'nin AB ile ilişkisi hakkındaki görüşleri alınarak, Avrupa Birliği'ne alternatif bir çözüm olan Türk Devletler Birliği hakkındaki görüşleri incelenmiştir.

Soru formunda olan ölçekli sorulara bakıldığında, katılım düzeylerinin ölçülmesi amacıyla beşli derecelendirme ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçeğin değerleri şu şekildedir “1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Katılıyorum, 4= Kısmen Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum”.

---

² Çevrimiçi, <https://www.surveymonkey.com/s/V669T3J>, Erişim Tarihi:20.05.2012.

Araştırmanın verilerinin toplanmasındaki ilk aşama araştırmanın evren ve örnekleminin seçimi. İkinci aşama araştırma araçlarının hazırlanması. Bundan sonraki aşama ise görüşmeci soru formunun ön çalışmasının yapılması ve soru formu son halini aldıktan sonra saha uygulamalarının başlatılması. Saha aşamasından tamamlandıktan sonra ise veri setinin oluşturulması ve istatistiksel testlerin / analizlerin yapılmasıdır.

3.4. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Araştırmanın saha aşamasında yüz yüze metoduyla yapılan anketler ile toplanılan veriler ilk başta Excel programına girilecektir. Web yoluyla yapılan anketler ise ilgili site aracılığıyla excel programına aktarılacaktır. Bu iki veri seti birleştirilmeye uygun hale getirildikten sonra, toplam veri seti üzerinde gerekli mantık kontrolleri, veri temizliği ve kodlamalar yapılarak syntax programı yardımıyla SPSS programında veri seti oluşturulacaktır ve analizlerde SPSS 19.0 programında yapılacaktır.

Öncelikle ankete katılan kişilerin yaş ve etnik kökenlerine ilişkin bilgiler verilecek. Daha sonra ise çalışmanın amacı doğrultusunda hazırlanan sorulara katılımcıların verdikleri yanıtlar etnik köken bazında betimsel istatistiklerden frekans ve yüzde değerler aracılığıyla açıklanarak, verilere ilişkin yorumlar yapılacaktır.

3.5. Süre ve Olanaklar

Araştırma Ocak 2012 tarihinde başlayıp Haziran 2012 tarihinde sona erecek biçimde, toplam 6 aylık bir sürede gerçekleştirilmiştir. Araştırma için araştırmacının kendisi dışında bir yardımcı araştırmacı anketleri uygulamak için bir ay süre ile tam gün çalışma amaçlı istihdam edilecektir. Araştırmanın toplam maliyetinin aşağıdaki biçimde gerçekleşmesi beklenmektedir:

Personel

Yardımcı araştırmacı.....	2000 TL
Tercüme	750 TL
Anketörler	2500 TL
WEB Portal	1500 TL

Kırtasiye

Kağıt.....	2000 TL
Fotokopi.....	2000 TL

Diğer

Haberleşme.....	1000 TL
Ulaşım ve seyahat	5000 TL
TOPLAM	16750 TL

Tablo-15: Çalışmanın Aşamaları

Literatür Taraması Ve Tez Konusunun Belirlenmesi	Haziran2011 – Aralık 2011
Araştırma Konusuyla İlgili Uzman Görüşünün Alınması	Haziran 2011 – Aralık 2011
Araştırmada Kullanılacak Ölçek Materyalinin Oluşturulması (Anket metni ve çevirileri)	Kasım2011 – Aralık2011
Anket Kanallarının ve Anket web firmasının bulunması ve anlaşma	Aralık 2011
Araştırma Önerisinin Hazırlanması ve onayın alınması	Aralık 2011
Verilerin Toplanması	Ocak-Mayıs2012
Verilerin Analizi	Mayıs-Haziran2012
Rapor Yazımı	Mayıs-Haziran2012

4. BULGU VE YORUMLAR

Türk Cumhuriyetleri'nde yaşayan halkların, Türk devletleri arasındaki siyasi ve iktisadi entegrasyonlarına bakış açılarını tespit etmek suretiyle yapılan ve araştırmaya katılan 2502 kişinin anket formundaki sorulara verdikleri yanıtlar, ifadelerle katılım düzeyleri ile demografik özelliklerinin frekans ve yüzde değerleri ve yorumları aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

Araştırmamıza katılan kişilerin etnik köken dağılımlarına ilişkin tablo aşağıda gösterilmektedir. Buna göre katılımcıların büyük çoğunluğu kendini Kırgız ve Azerbaycanlı ve Azerbaycanlı Türk olarak tanımlayanlardan oluşmaktadır. Kırgız katılımcıların oranı %40 iken, Azerbaycanlı katılımcıların oranı %20, Azerbaycanlı Türk katılımcıların oranı ise %17,4'tür. Kendisini Kazakistanlı Türk olarak tanımlayan katılımcıların oranı %0,7, Kırgızistanlı Türk olarak tanımlayanların oranı %0,2 ve Özbekistanlı Türk ve Tatar olarak tanımlayan katılımcıların oranları ise %1'dir. Çalışmamıza katılan diğer etnik kökenlere bakıldığında, %0,6'sinin Rus, %4,6'sinin Türkmen, %6,5'inin Özbek, %7,8'inin ise Kazak olduğu görülmektedir.

Tablo-16: Anket Çalışmasına Katılanların Etnik Kökenleri

Etnik Köken	Frekans	Yüzde
Base	2502	2502
Azerbaycanlı	500	20
Azerbaycanlı Türk	436	17,4
Kazak	196	7,8
Kırgız	1002	40
Özbek	162	6,5
Türkmen	116	4,6
Rus	14	0,6
Kazakistanlı Türk	18	0,7
Kırgızistanlı Türk	6	0,2
Özbekistanlı Türk	26	1
Tatar	26	1

Katılımcılardan etnik kökenini Rus, Kazakistanlı Türk, Kırgızistanlı Türk, Özbekistanlı Türk ve Tatar olarak tanımlayanlar, bulgular kısmında yer alan tüm etnik köken bazlı sonuçlarda olmasına rağmen, gözlem sayıları düşük olduğundan

istatistiksel analizlere dahil edilmeyecektir. Bu grupların sonuçları derinlemesine yorumlamalar yapılmasında yardımcı olacaktır.

Katılımcıların demografik özelliklerinden yaş ile ilgili dağılım tablosu aşağıda yer almaktadır. Katılımcıların yaşları 13 – 75 arasında değişmektedir ve genel ortalaması 26,6'dır. Tabloya bakıldığında en yüksek yaş ortalamasına 33,7 ile Ruslar sahip olurken, Tatar, Özbekistanlı Türk, Azerbaycanlı Türk etnik kökene sahip olanların yaş ortalaması 31'dir. Genel olarak bakıldığında ise en genç yaş ortalamasına sahip etnik kökenin Kırgız olduğu görülmektedir.

Tablo-17: Anket Çalışmasına Katılanların Etnik Kökenlere Göre Yaş Grupları Bazında Dağılımı

Yas	Base	Azerbaycanlı	Azer Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen	Rus	Kazak Türk	Kırgız Türk	Özbek Türk	Tatar
Base	2502	500	436	196	1002	162	116	14	18	6	26	26
18 yaş ve altı	10,1	22,4	7,8	2	8,4	3,7	10,3	-	-	-	-	-
19-24	46,3	41,2	28,4	31,6	64	28,4	50	14,3	22,2	66,7	30,8	15,4
25-34	27,5	19,6	33	48	21,9	42	20,7	42,9	44,4	-	46,2	61,5
35 yaş ve üzeri	16,1	16,8	30,7	18,4	5,8	25,9	19	42,9	33,3	33,3	23,1	23,1
Mean	26,6	25,5	31,2	29,7	23,5	29,4	27,2	33,7	29,4	27	31	31,8

Etnik köken kırılımında belirtilen anadil sonuçlarına bakıldığında, etnik kökeni Azerbaycanlı olanların %97,6'si Azerbaycan Türkçesi %1,2'si ise Türkçe olarak belirtmişlerdir. Azerbaycanlı Türklerde ise Azerbaycan Türkçesinin oranı %38,5'e düşerken, Türkçe oranı %59,6 ya yükselmektedir. Kazakların %40'ı Özbekçe, %48'i ise kendi dillerini tercih etmektedirler. Kırgızların %68,5'inin Kırgızca'yı anadil olarak belirtmelerinin yanında en büyük oran %19,8 ile Rusça olmaktadır. Özbeklerin %89'u kendi anadillerini belirtirken, %6,2'lik bir bölümü anadil olarak Kazakçayı belirtmişlerdir. Türkmenlerin %67,2'si Türkmenceyi anadil olarak belirtirken, %25,9'u anadilini Türkçe olarak belirtmişlerdir.

Tablo-18:Anket Çalışmasına Katılanlar Tarafından Konuşulan Diller

Anadilinizi Belirtiniz	Base	Azerbaycanlı	Azer Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen	Rus	Kazak Türk	Kırgız Türk	Özbek Türk	Tatar
Base	2502	500	436	196	1002	162	116	4	18	6	26	26
Azerbaycan Türkçesi	26,5	97,6	38,5	1	0,2	1,2	-	-	-	-	-	-
Özbekçe	11,1	-	-	40,8	2,2	88,9	3,4	-	-	-	100	7,7
Türkmence	3,1	-	-	-	-	-	67,2	-	-	-	-	-
Kazakça	6,6	-	-	48	4,6	6,2	-	-	77,8	-	-	-
Rusça	8,6	0,8	-	3,1	19,8	-	-	2,9	-	-	-	-
Kırgızca	27,7	-	0,5	-	68,5	-	-	-	-	100	-	-
Türkçe	14,5	1,2	59,6	6,1	3,6	2,5	25,9	7,1	22,2	-	-	15,4
Diğer	1,9	0,4	1,4	1	1,2	1,2	3,4	-	-	-	-	76,9

Katılımcıların evde konuştukları dillere bakıldığında Azerbaycanlıların Azerbaycan Türkçesi dışında %2,4 ünün Rusça ve %3,2'sinin Türkçe konuştuğu görülmektedir. Azerbaycanlı Türkler' in ise %60,1'inin Türkçe ³, %38,5'i Azerbaycan Türkçesi'ni

³ Burada söz konusu olan muhtemelen ve kastedilen standart İstanbul Türkçesi değildir. Katılımcı konuştuğu lehçeyi, Azerbaycanca ya da Azerice olarak değil de Türkçe tanımlamaktadır ve bu yüzden seçimini Türkçe olarak yapmıştır ve bu eğilim en fazla Azerbaycanlı katılımcılarda görülmektedir.

konuşmaktadırlar. Kazakların evde hangi dili konuştuklarına bakıldığında %23,5'inin Türkçe, %24,5'inin ise Özbekçe konuştuğu görülmektedir. Kırgızların %40'ı evde Kırgızca dışında bir dil konuşmaktadır ve diller arasında ağırlıklı olarak Rusça (%27,4) yer almaktadır. Özbeklerin sadece %15'inin Özbekçe dışında bir dil konuştuğu ve ağırlıklı olarak Kazakça olduğu görülürken, Türkmenlerde kendi anadili dışında konuşma oranı %3 olduğu ve bu oranda Türkçe (Türkmen Türkçesi) %27,6'lık bir paya sahip olduğu görülmektedir. Ankete Rusça katılan ya da anadilini Rusça olarak seçenlerin kendi dilleri dışında Türkçeyi konuşma oranlarının da yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo-20: Anket Çalışmasına Katılanların Ev İçinde Konuşmayı Tercih Ettikleri Diller

Evde Hangi Dili Konuşuyorsunuz	Base	Azerbaycanlı	Azer Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen	Rus
Base	2502	500	436	196	1002	162	116	14
Azerbaycan Türkçesi	25,5	93,6	38,5	-	0,2	-	-	-
Özbekçe	9,4	-	-	24,5	2	85,2	3,4	-
Türkmence	3,2	-	-	-	0,6	-	63,8	-
Kazakça	5,3	-	-	43,9	1,8	6,2	-	-
Rusça	12	2,4	-	3,1	27,4	-	1,7	28,6
Kırgızca	24,4	-	-	-	60,3	-	-	-
Türkçe	17,7	3,2	60,1	23,5	6,1	4,9	27,6	71,4
Diğer	2,6	0,8	1,4	5,1	1,6	3,7	3,4	-

Katılımcıların anadilleri dışında bildikleri diğer dillere bakıldığında Azerbaycanlıların %61,6 oranında Rusça ve %67,2 oranında Türkçe bildikleri, Azerbaycanlı Türklerin %26,26 oranında Rusça bildiği, %47,7 oranında Türkçe bildikleri görülmektedir⁴. Kazakların, Kırgızların, Özbeklerin ve Türkmenler'in ise anadili dışında ağırlıklı olarak Rusça ve Türkçe bildikleri görülmektedir. Diğer seçeneğinde ağırlıklı olarak katılımcılar İngilizceyi bildiklerini belirtirken, diğer seçeneğinin en yüksek olduğu yüzdeler ise Azerbaycanlı Türkler olduğu görülmektedir.

Tablo-21: Anket Çalışmasına Katılanların Bildiği Diller

Anadiliniz dışında Bildiği diller	Base	Azerbaycanlı	Azer Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	2502	500	436	196	1002	162	116
Azerbaycan Türkçesi	17,7	32	33,5	11,2	2,4	19,8	36,2
Özbekçe	14,1	3,2	11,9	14,3	14	33,3	34,5
Türkmence	14,7	5,2	12,4	20,4	13,4	24,7	36,2
Kazakça	13,8	2,4	6	21,4	20,2	19,8	5,2
Rusça	55,4	61,6	36,2	39,8	63,4	66,7	60,3
Kırgızca	13,3	2	6	9,2	22,5	18,5	8,6
Türkçe	58,6	67,2	47,7	69,4	53,3	67,9	69
Diğer	7,9	2,8	20,2	4,1	6,6	4,9	3,4

Anadile en yakın görülen dil sorusuna verilen yanıtlara bakıldığında; Azerbaycanlıların %78,4'lük büyük bir çoğunluğunun Türkçeyi, Azerbaycanlı Türklerin ise %37,6'sının Türkçeyi %49,1'i ise Azerbaycan Türkçesini en yakın dil olarak görmektedir.

⁴ Burada kastedilen ise Türkiye Türkçesi yada standart İstanbul ağzıdır.

Kazakların %42,9'unun Türkçeyi, Kırgızların ise %47,5'inin Kazakçayı yakın buldukları görülmektedir. Özbekler 'in %40,7'si ve Türkmenler 'in ise %43,1'i Türkçeyi ana dillerine en yakın dil olarak belirtmişlerdir. Genel olarak sonuçlara bakıldığında katılımcıların kendilerine en yakın gördükleri dillerin başında %41,4'lük bir oranla Türkçe gelmektedir, devamında ise %20,4'lük oranla Kazakça gelmektedir. Kazakçanın yakın olarak görülmesindeki en büyük etken ise Kırgızların yarısına yakınının kendilerine en yakın dil olarak seçmiş olmalarıdır.

Yapılan istatistiksel analizlerin sonuçlarına bakıldığında etnik kökeni Azerbaycanlı olanların en yakın dil olarak Türkçeyi görmeleri diğer etnik kökenler ile karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Aynı şekilde Kırgızların Kazakçayı ve Kazakların Kırgızca'yı yakın dil olarak görmeleri diğer gruplardan ayrılmaktadır.

Tablo-22: Anket Çalışmasına Katılanların Ana Dillerine Yakın Olacak Düzeyde Bildikleri Diğer Diller

Anadile yakın dil	Base	Azerbaycanlı	Azer Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	2502	500	436	196	1002	162	116
Azerbaycan Türkçesi	14,5	12,4	49,1	5,1	2,1	14,8	24,1
Özbekçe	6,2	1,6	1,8	2	10,8	3,7	15,5
Türkmence	5,2	3,6	6,9	5,1	3,5	4,9	12,1
Kazakça	20,4	-	0,5	5,1	47,5	8,6	-
Rusça	3	2,4	0,5	2	5,3	-	1,7
Kırgızca	5,2	0,4	-	27,6	5	9,9	-
Türkçe	41,4	78,4	37,6	42,9	24,1	40,7	43,1
Diğer	4,2	1,2	3,7	10,2	1,8	7,3	3,4

Çalışmamıza katılan farklı etnik kökenlerin dinsel inançlarına bakıldığında Kazaklar hariç her bir etnik köken için en az %78 ve üzeri Müslüman olarak belirtmişlerdir. Toplamda bakıldığında tüm katılımcıların %13,2'sinin Hristiyan, %1,9'unun Ateist, %0,6'sının Musevi ve %3'ünün ise diğer dinsel inançlara bağlı oldukları görülmektedir. Tabloya bakıldığında Kazakların %46,9'unun Müslüman, %40,8'inin ise Hristiyan olduğu ve diğer etnik kökenlere göre yüksek olan bu oranının diğer gruplardan farklılığı istatistiksel olarak anlamlıdır. Katılımcıların %3 lük bir bölümü dinsel inancı için diğer seçeneğini seçerken, verilen açık uçlu yanıtlarda bakıldığında ağırlıklı olarak Şaman (Tengrici), Deist ve Agnostik yanıtlarını verdikleri görülmüştür.

Tablo-23: Anket Çalışmasına Katılanların Dinsel İnançları

Dinsel İnanç	Base	Azerbaycanlı	Azer Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	2502	500	436	196	1002	162	116
Ateist	1,9	0,4	2,3	4,1	1,9	2,5	1,7
Müslüman	81,8	94,4	92,7	47,9	77,5	81,5	95,7
Hristiyan	13,2	3,2	-	40,8	18,4	14,8	1,7
Musevi	0,01	0,4	-	-	-	-	0,85
Diğer	3	2	5	7,1	2,2	1,2	-

Çalışmamızın bu bölümünde katılımcılara bazı ifadeler okuyarak bu ifadelere ne derece katıldıklarına ilişkin yanıtlar alınmıştır. Aşağıdaki tabloda her bir ifade için etnik köken bazında verilen yanıtların sonuçları ve ortalamaları yer almaktadır. Tablolara bakıldığında skalaya verilen yanıtlar göre hesaplanan ortalamalarda 1'e yakın değerler ilgili ifadeye katılmama eğiliminde, 5'e yakın ortalamalar ise ifadeye katılma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Tablo-24: Anket Çalışmasına Katılanların Türkiye Türkçesi'ni Anlama Düzeyleri

S7. Türkiye Türkçesini anlıyorsunuzuz?	Base	Azerbaycanlı	Azer Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	2502	500	436	196	1002	162	116
Bottom 2 Box	27,7	3,6	-	25,5	59	8,6	5,2
Kesinlikle Katılmıyorum	16,8	1,2	-	10,2	38,2	2,5	1,7
Katılmıyorum	10,9	2,4	-	15,3	20,8	6,2	3,4
Katılıyorum	13,2	10,8	9,2	13,3	18,2	9,9	8,6
Kısmen Katılıyorum	9,4	5,6	0,9	27,6	8,4	28,4	1,7
Kesinlikle Katılıyorum	49,8	80	89,9	33,7	14,5	53,1	84,5
Top 2 Box	59,1	85,6	90,8	61,2	22,9	81,5	86,2
Mean	3,6	4,6	4,8	3,6	2,4	4,2	4,6

İlk ifadeye bakıldığında genel ortalamanın 3,6 olduğu görülmektedir. Bunun anlamı katılımcıların 'Türkiye Türkçesi'ni anlıyorsunuzuz' ifadesine genel olarak katılma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Türkiye Türkçesini en iyi anlayan etnik kökenin 4,8 ortalama ile Azerbaycanlı Türkler, 4,6 ortalama ile de Azerbaycanlı ve Türkmen katılımcılar olduğu görülmektedir. Türkiye Türkçesi'ni en az anlayan etnik kökenin ise Kırgızlar (2,4) olduğu ve Türkiye Türkçesini anlamayı negatif yönde etkileyip genel ortalamasını düşüren etnik köken olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasındaki farklılıklara bakıldığında Azerbaycanlı Türklerin Türkiye Türkçesini anlamadaki ortalamasının yüksek olması ve diğer gruplardan farklı olması istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo-25: Anket Çalışmasına Katılanların Etnik kimliklerine Dair Görüşleri

S8. Etnik kimliğinizin hayatınızda önemli bir yer olduğunu düşünüyor musunuz?	Base	Azerbaycanlı	Azer Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	2502	500	436	196	1002	162	116
Bottom 2 Box	26,9	8,8	9,6	18,4	51,3	12,3	6,9
Kesinlikle Katılmıyorum	16,2	5,6	3,7	6,1	33	6,2	1,7
Katılmıyorum	10,7	3,2	6	12,2	18,3	6,2	5,2
Katılıyorum	20,1	21,2	16,1	9,2	25,5	16	15,5
Kısmen Katılıyorum	17,4	30,8	12,8	21,4	12	18,5	12,1
Kesinlikle Katılıyorum	35,7	39,2	61,5	51	11,2	53,1	65,5
Top 2 Box	53,1	70	74,3	72,4	23,2	71,6	77,6
Mean	3,5	3,9	4,2	4	2,5	4,1	4,3

Etnik kimliğin hayatında önemli bir yer olduğu hakkındaki genel ortalamanın 3,5 yani katılma eğilimine yakın olduğu görülmektedir. Tabloya bakıldığında etnik kimliğin en önemli olduğu etnik kökenlerin Türkmen (4,3), Azerbaycanlı Türkler (4,2) ve Özbekler (4,1) olduğu görülmektedir. Sonrasında ise Kazaklar ve Azerbaycanlılar gelmektedir. Kırgızların bu ifade için verdikleri yanıtların ortalamasına bakıldığında 2,5 ile çok düşük olduğu görülmektedir, etnik kimliğin hayatlarında çokta önemli bir yer olmadığı sonucuna varılmaktadır. Gruplar arasındaki farklılıklara bakıldığında Türkmenlerin ortalamasının Azerbaycanlı Türkler dışındaki tüm etnik kökenler ile ortalamaların istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo-26: Anket Çalışmasına Katılanların Etnik Kimliklerine İlişkin Ülkelerindeki Durumları

S9. Etnik kimliğinizden ötürü ülkenizde sorunlar yaşıyor musunuz?	Base	Azerbaycanlı	Azer Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	2502	500	436	196	1002	162	116
Bottom 2 Box	51,7	62,4	67	60,2	37,4	58	55,2
Kesinlikle Katılmıyorum	31,6	42	51,8	38,8	18,3	28,4	32,8
Katılmıyorum	20,1	20,4	15,1	21,4	19,2	29,6	22,4
Katılıyorum	18,1	12	7,3	11,2	27,9	17,3	12,1
Kısmen Katılıyorum	14,4	12,8	12,4	18,4	17	6,2	10,3
Kesinlikle Katılıyorum	15,9	12,8	13,3	10,2	17,7	18,5	22,4
Top 2 Box	30,3	25,6	25,7	28,6	34,6	24,7	32,8
Mean	2,6	2,3	2,2	2,4	3	2,6	2,7

Etnik kimlikten dolayı ülkede yaşanan sorunlara bakıldığında genel ortalamanın 2,6 ile düşük olduğu, yani çok fazla sorun yaşanmadığı anlamına gelmektedir. Etnik köken bazında bakıldığında ise; etnik kimlikten dolayı en çok problem yaşayan Kırgızlar (3,0) ve Türkmen (2,7) olduğu en az problem yaşayanın ise Azerbaycanlılar (2,3) ve Azerbaycanlı Türkler (2,2) olduğu görülmektedir. Kırgızların etnik kimliklerinden dolayı yaşanan sorunlara katılım ortalamalarının diğer ülkelere göre daha fazla olduğu ve bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo-27: Anket Çalışmasına Katılanların Etnik Kimliklerine Yaşamları İçerisinde Verdikleri Önem

Etnik kimliğinizin yaşamınızda önemli bir yeri olduğunu düşünüyor musunuz?	Base	Azerbaycanlı	Azer Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	2502	500	436	196	1002	162	116
Bottom 2 Box	28,5	18,8	13,3	19,4	47,2	12,3	8,6
Kesinlikle Katılmıyorum	16,6	10,8	5	9,2	30,5	2,5	3,4
Katılmıyorum	11,9	8	8,3	10,2	16,7	9,9	5,2
Katılıyorum	22	28,8	18,3	8,2	24,4	17,3	25,9
Kısmen Katılıyorum	17,3	22,8	12,4	21,4	16	25,9	10,3
Kesinlikle Katılıyorum	32,3	29,6	56	51	12,5	44,4	55,2
Top 2 Box	49,5	52,4	68,3	72,4	28,4	70,4	65,5
Mean	3,4	3,5	4,1	3,9	2,6	4	4,1

Etnik kimliğin yaşamdaki önemine ilişkin sonuçlara bakıldığında ortalamanın 3,4 olduğu ve katılma eğiliminde oldukları sonucuna varılmaktadır. Etnik kimliğin yaşamda en çok önemli yere sahip olan 4,1 ortalama ile Türkmenler ve Azerbaycanlı Türkler ile 4 ortalama ile Özbekler olduğu görülmektedir. Kırgızların etnik kimliklerinin yaşamdaki önem ortalaması diğer etnik kökenlerin önem ortalamaları ile karşılaştırılınca düşük olduğu ve aralarındaki farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo-28: Anket Çalışmasına Katılanların Ülkelerinde Etnik Kimliklere Bakış

Ülkenizde etnik kimlikle ilgili sorunlar yaşanıyor mu?	Base	Azerbaycanlı	Azer Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	2502	500	436	196	1002	162	116
Bottom 2 Box	43,7	64	44	37,8	34,6	45,7	56,9
Kesinlikle Katılmıyorum	22,2	36,8	26,6	21,4	14,8	19,8	25,9
Katılmıyorum	21,5	27,2	17,4	16,3	19,9	25,9	31
Katılıyorum	21,3	11,6	13,8	24,5	30,6	14,8	13,8
Kısmen Katılıyorum	17,8	14	18,3	27,6	19,1	12,3	10,3
Kesinlikle Katılıyorum	17,2	10,4	23,9	10,2	15,7	27,2	19
Top 2 Box	35	24,4	42,2	37,8	34,7	39,5	29,3
Mean	2,9	2,3	3	2,9	3	3	2,7

Yaşadıkları ülkede etnik kimlikle ilgili sorun yaşayıp yaşamama durumuna bakıldığında ortalamanın 2,9 olduğu ve genel olarak bu ifadeye katıldıkları görülmektedir. En fazla sorun yaşayanlar 3 ortalama ile Azerbaycanlı Türk Kırgız ve Özbekler olur iken, en az sorun yaşayan etnik köken ise Azerbaycanlılar (2,3) olmaktadır. Grup ortalamaları arasındaki farklılıklara bakıldığında Azerbaycanlıların ortalamasının diğer gruplardan farklılığı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Tablo-29: Anket Çalışmasına Katılanların Dinsel Kimliklerinin Yaşamları Açısından Önemi

Dinsel kimliğinizin yaşantınızda önemli bir yeri olduğunu düşünüyor musunuz?	Base	Azerbaycanlı	Azer Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	2502	500	436	196	1002	162	116
Bottom 2 Box	31,1	20	23,4	25,5	48,5	9,9	12,1
Kesinlikle Katılmıyorum	18,9	8	10,1	8,2	34,6	4,9	6,9
Katılmıyorum	12,2	12	13,3	17,3	13,9	4,9	5,2
Katılıyorum	21,7	28	14,7	15,3	24,4	12,3	24,1
Kısmen Katılıyorum	15,6	18	18,8	13,3	13,4	16	12,1
Kesinlikle Katılıyorum	31,7	34	43,1	45,9	13,8	61,7	51,7
Top 2 Box	47,2	52	61,9	59,2	27,1	77,8	63,8
Mean	3,3	3,6	3,7	3,7	2,6	4,2	4

Dinsel kimliğin katılımcıların yaşantılarındaki öneme bakıldığında, genel ortalamanın 3,3 olduğu yani dinsel kimliğin yaşantılarında önemli bir yeri olduğuna katılanların çoğunlukta oldukları görülmektedir. Dinsel kimliğin en önemli olduğu etnik köken Özbek (4,2) ve Türkmenler (4) iken, Kırgızlar (2,6) için daha az önem taşıdığı görülmektedir. Kırgızlar için hem etnik kimliğin hem de dinsel kimliğinin yaşantılarındaki öneminin diğer etnik kökenlere göre çok daha az olduğu sonucuna varılmaktadır.

Tablo-30: Anket Çalışmasına Katılanların Dinsel Kimlikleri Sebebiyle Sorun Yaşayıp-Yaşamama Durumları

Dinsel kimliğinizden ötürü sorunlar yaşıyor musunuz?	Base	Azerbaycanlı	Azer Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	2502	500	436	196	1002	162	116
Bottom 2 Box	53,6	70,4	73,4	57,1	33,1	63	60,3
Kesinlikle Katılmıyorum	29,8	46,4	42,7	34,7	14,2	28,4	34,5
Katılmıyorum	23,7	24	30,7	22,4	19	34,6	25,9
Katılıyorum	16,6	10,8	6,9	19,4	24,4	9,9	19
Kısmen Katılıyorum	16,4	10,4	11,9	14,3	23,4	13,6	12,1
Kesinlikle Katılıyorum	13,4	8,4	7,8	9,2	19,2	13,6	8,6
Top 2 Box	29,8	18,8	19,7	23,5	42,5	27,2	20,7
Mean	2,6	2,1	2,1	2,4	3,1	2,5	2,3

Tabloya bakıldığında katılımcıların dinsel kimliğinden ötürü çok fazla sorunlar yaşamadıkları görülmektedir. Buna göre genel ortalama 2,6 iken, dinsel kimliğinden dolayı en çok sorun yaşayan etnik köken 3,1 ortalama ile Kırgızlardır. En az sorun yaşayan etnik kökenler ise Azerbaycanlı ve Azerbaycanlı Türklerdir. Kırgızlar dışında grup ortalamalarının birbirine yakın oldukları ancak etnik kökeni Kırgız olanların dinsel kimliğinden ötürü daha fazla sorun yaşamaları diğer grupların ortalamaları ile bir farklılık oluşturmaktadır ve bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Tablo-31: Anket Çalışmasına Katılanların Ülkelerinde Dinsel Kimliklere Bakış

Ülkenizde dinsel kimlikle ilgili sorunlar yaşanıyor mu?	Base	Azerbaycanlı	Azer Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	2502	500	436	196	1002	162	116
Bottom 2 Box	44,6	64,8	50,5	51	30	44,4	55,2
Kesinlikle Katılmıyorum	25	43,6	28	32,7	14,5	18,5	29,3
Katılmıyorum	19,6	21,2	22,5	18,4	15,6	25,9	25,9
Katılıyorum	21	10,4	15,1	24,5	28,8	13,6	22,4
Kısmen Katılıyorum	17,9	10,8	16,5	13,3	22,7	23,5	15,5
Kesinlikle Katılıyorum	16,6	14	17,9	11,2	18,5	18,5	6,9
Top 2 Box	34,5	24,8	34,4	24,5	41,1	42	22,4
Mean	2,8	2,3	2,7	2,5	3,2	3	2,4

Ülkelerde dinsel kimlikle ilgili yaşanan sorunlara verilen yanıtlara bakıldığında ortalamanın 2,8 olduğu görülmektedir. Dinsel kimlik sorunu en çok yaşayan etnik kökenler 3,2 ortalama ile Kırgızlar, 3 ortalama ile de Özbekler olmaktadır. En az sorun yaşayan etnik kökenlerin ise Azerbaycan ve Türkmenler olduğu görülmektedir. Kırgızların dinsel kimliğinden dolayı sorun yaşama ortalamalarına bakıldığında Özbekler dışında diğer etnik kökenlere göre fazla olduğu ve yapılan testler sonucunda bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür.

Tablo-32: Anket Çalışmasına Katılanların Etnik Kimliklerine Göre Sorulan Sorulara Verdikleri Yanıtların Dağılımı

	Base	Azerbaycanlı	Azerbaycanlı Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Türkiye Türkçesini anlama	3,6	4,6	4,8	3,6	2,4	4,2	4,6
Etnik kimliğin hayatındaki önemi	3,5	3,9	4,2	4	2,5	4,1	4,3
Etnik kimliğin yaşamındaki önemi	3,4	3,5	4,1	3,9	2,6	4	4,1
Dinsel kimliğin yaşantıdaki önemi	3,3	3,6	3,7	3,7	2,6	4,2	4
Ülkenizde etnik kimlikle ilgili sorunlar	2,9	2,3	3	2,9	3	3	2,7
Ülkede dinsel kimlik sorunları	2,8	2,3	2,7	2,5	3,2	3	2,4
Etnik kimliğinizden ötürü yaşanan sorunlar	2,6	2,3	2,2	2,4	3	2,6	2,7
Dinsel kimlikten ötürü sorunlar	2,6	2,1	2,1	2,4	3,1	2,5	2,3

Yukarıdaki tabloya bakıldığında katılımcıların ifadelerine verdikleri yanıtlardan hesaplanan ortalamaların özet tablosu yer almaktadır. Buna göre genel sonuçlara bakıldığında Katılımın en yüksek olduğu ifadenin 3,6 ortalama ile Türkiye Türkçesini anlama olduğu görülmektedir. Devamında 3,5 ortalama ile etnik kimliğin hayatlarındaki önemi, çok yakın ortalama ile etnik kimliğini yaşamlarındaki önemi ve dinsel kimliğin yaşantılarındaki önemi gelmektedir. Ülkede etnik kimlikle veya dinsel kimlikle ilgili yaşanan sorunların ortalamaları çok yakın olmasına rağmen etnik kökenle ilgili yaşanan problemler biraz daha önemli konumdadır. Katılımcıların etnik kimlikten veya dinsel kimlikten ötürü yaşadıkları sorunlara katılım ortalamaları ise birbirine eşittir.

Kişilerin yaşamlarında çok önemli bir etmen olan eğitim ile ilgili katılımcıların veya çocuklarının hangi ülkede eğitim almasını arzu etmelerine ilişkin verilen yanıtlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Buna göre Azerbaycanlıların yarısına yakını (%45,2) ABD,

%27,2'si Türkiye, %12'sinin ise AB ülkelerini tercih ettikleri görülmektedir. Aynı şekilde Azerbaycanlı Türkler' in yarısı Türkiye, %24,8'i ABD ve %14,7'si ise AB ülkelerini tercih etmişlerdir. Kazaklar eğitim için ağırlıklı olarak ABD (%24,5), İran (%19,4), Türkiye'yi (%16,3) ve AB ülkelerini (%13,3) tercih etmektedirler. Kırgızların %31,6'lık bir bölümü eğitim için ABD'yi tercih ederken, Özbeklerin %30,9'u Türkiye'yi %27,2'si ise ABD'yi tercih etmektedir. Türkmenler birinci sırada Türkiye'yi sonrasında ise %27,6 ile %20,7 ile AB ülkelerini etmektedirler.

Tablo-33: Anket Çalışmasına Katılanların Diğer Ülkelerde Eğitim Alınması Bakımından Dağılımı

Eğitim Alınması İstenilen Ülke	Base	Azerbaycanlı	Azerbaycanlı Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	2502	500	436	196	1002	162	116
ABD	31,6	45,2	24,8	24,5	31,6	27,2	27,6
Çin	3,8	0,8	-	6,1	6,6	-	3,4
Kırgızistan	6,2	0,4	0,9	-	14,4	1,2	-
Türkiye	24,4	27,2	47,7	16,3	11,9	30,9	32,8
AB Ülkeleri	14,7	12	14,7	13,3	16,5	14,8	20,7
İran	6,2	2	-	19,4	8,6	4,9	1,7
Özbekistan	1,5	-	0,9	-	1,2	11,1	-
Türkmenistan	1,6	0,8	0,9	2	1	2,5	5,2
Azerbaycan	2,4	5,6	3,7	-	1,4	-	1,7
Kazakistan	1,8	0,4	3,2	9,2	0,4	-	1,7
Rusya	2	2,4	-	-	3,3	3,7	-
Diğer	3,8	3,2	3,2	9,2	3,2	3,7	5,2

Sonuçlara genel olarak bakıldığında katılımcının veya çocuklarının üniversite veya sonrasında eğitim almayı arzu ettiği ülkelerin başında %31,6 ile ABD, sonrasında %24,4 ile Türkiye ve %14,7 ile AB ülkelerinin yer aldığı görülmektedir. İran ve Kırgızistan'da eğitim almayı arzu edenlerin toplam içindeki oranı ise her bir ülke için %6,2'dir. Gruplar arasındaki farklılıklara bakıldığında etnik kökeni Azerbaycanlı olanların ABD'yi tercih etme ortalamaları diğer etnik kökenlere ile istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir. Aynı şekilde Azerbaycanlı Türklerin kendi veya çocuklarının eğitimi için Türkiye'yi tercih etme ortalamaları, Kazakların İran'ı tercih etme ortalamaları, Kırgız ve Özbeklerin kendi ülkelerini tercih etmeleri diğer gruplardan istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde ayrılmıştır.

Hangi ülkelerin televizyon kanallarının ağırlıklı olarak izlendiğine ilişkin sonuçlara bakıldığında, Azerbaycanlıların Türkiye (%71,6), Azerbaycan (58) ve Rusya (38,4) kanallarını tercih ettikleri, Azerbaycanlı Türkler' in de aynı şekilde Türkiye (93,6), Azerbaycan (49,1) ve Rusya (17,4) ülkelerinin kanallarını izlemeyi tercih etmektedirler. Kazakların en çok tercih ettikleri %45'lik bir oran ile Türkiye kanalları olur iken, devamında %40'lık ortalamalarla Kazakistan, Rusya ve ABD kanallarıdır. Kırgızlar için ise ilk sırada Rus kanalları ve sonrasında kendi kanalları yer almaktadır. Özbeklere bakıldığında kendi kanallarını izleme oranının yakın bir seviyede Rus kanallarını tercih etmektedirler. Türkmenler ise %79,3'lük büyük bir oran ile Türkiye kanalları %48,3'lük oran ile Rus kanalları ve %43,1'lik oran ile Türkmenistan kanallarını izlemeyi tercih etmektedirler.

Tüm katılımcıların sonuçlarına bakıldığında en çok izlemeyi tercih edilen kanallar; %48,9 ile Türk kanalları, %37,7 ile Rus kanalları, %27,4 ile Azerbaycan kanalları ve %19,1 ile ABD kanallarıdır. Çalışmamıza katılanlardan 14 kişi ise hiç TV izlemediklerini belirtmişlerdir. Gruplar arasındaki farklılıklara bakıldığında Kazakların ABD kanallarını tercih etme⁵ oranları diğer etnik kökenlere göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Aynı şekilde Özbeklerin ve Kırgızların kendi kanallarını

---

⁵ Bu oranda Kazak katılımcılar arasında yurtdışında özellikle ABD'de okumakta olan öğrencilerin varlığı da etkili olmuştur.

tercih etme ortalamaları ile Azerbaycanlı ve Azerbaycanlı Türkler' in Türkiye kanallarını tercih etme ortalamaları diğer etnik kökenlere göre farklılık göstermektedir.

Tablo-34: Anket Çalışmasına Katılanların İzledikleri TV Kanalı Bakımından Ülkelere Göre Dağılımı

En çok hangi ülkenin televizyon kanallarını seyrediyorsunuz	Base	Azerbaycanlı	Azer Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	2502	500	436	196	1002	162	116
ABD	19,1	15,2	12,8	40,8	18,3	28,4	20,7
Çin	6,9	3,6	0,5	13,3	10	7,4	1,7
Kırgızistan	18,1	6	3,2	6,1	36,5	13,6	3,4
Türkiye	48,9	71,6	93,6	45,9	14,6	54,3	79,3
AB Ülkeleri	9,1	9,2	8,3	12,2	7,7	16	12,1
İran	8,2	6	3,7	22,4	8,2	9,9	-
Özbekistan	7,5	4,4	2,3	2	3,2	54,3	17,2
Türkmenistan	13,5	8,4	3,2	40,8	9,3	17,3	43,1
Azerbaycan	27,4	58	49,1	2	12,5	7,4	25,9
Kazakistan	10	3,2	5,5	39,8	9,9	6,2	3,4
Rusya	37,7	38,4	17,4	37,8	44,6	50,6	48,3
Diğer	2,7	-	4,6	6,1	1,8	3,7	3,4
Hiç TV İzlemiyorum	0,6	-	0,9	-	0,4	2,5	-

Katılımcılara ekonomik ve kültürel olarak hangi ülkelerle daha yakın ilişkiler geliştirilmesini arzu ettiklerine ilişkin sorduğumuz soruya verilen yanıtlara aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Buna göre etnik kökeni Azerbaycanlı ve Azerbaycanlı Türk olanların büyük bir bölümü Türkiye, ABD ve AB ülkeleri ile ekonomik ilişkiler kurulması gerektiğini düşünmektedirler. Kazakların %58,2'si Türkmenistan ile %45'lik oranlar ile Türkiye, AB ülkeleri ve ABD ile yakın oranlarla ise Azerbaycan, Özbekistan, Kırgızistan ile ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği düşüncesindedirler. Kırgızlara bakıldığında Türkiye (%36,2), Rusya (33,6), Çin (26,5) ve AB ülkeleri (23,4) ile ekonomik ilişkilerin daha yakın olmasını arzu ettikleri görülmekte iken, Özbeklerin verdikleri yanıtlara bakıldığında ağırlıklı olarak Türkiye ile ilişkiler geliştirilmesini arzu ederken, diğer tüm ülkelerle de ilişkilerinin geliştirilmesi gerektiği ve istediği

görülmektedir. Türkmenlerin %63,8 oranındaki büyük çoğunluğu Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini düşünürken diğer ülkeler ile ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini düşünenleri %40 oranına yakındırlar

Genel olarak sonuçlara bakıldığında ekonomik olarak daha yakın ilişkiler kurulması gereken ülkelerin başında %51 ile Türkiye gelmektedir, ardından sırasıyla %32,1 ile AB ülkeleri, %30,9 oranında Rusya ve aynı oranda Türkmenistan, %30 oranında ABD ve aynı oranda Kazakistan ülkeleri gelmektedir. Belirtilen ülkeler arasında en az daha yakın ilişkiler kurulması istenilen ülke %19,3 ile İran olmaktadır. Katılımcıların %5,3'ü ise belirtilen seçeneklerin dışında başka ülkeler ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği düşüncesindedirler.

Tablo-35: Anket Çalışmasına Katılanların Ekonomik Olarak Yakın İlişki Kurulmasını İstedikleri Ülkelerin Dağılımı

Ekonomik Olarak Yakın İlişkiler Kurulması İstenilen Ülkeler	Base	Azerbaycanlı	Azerbaycanlı Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	2502	500	436	196	1002	162	116
ABD	30,1	44	24,8	43,9	21,5	46,9	31
Çin	25	10,8	16,5	51	26,5	46,9	20,7
Kırgızistan	22,7	7,6	57,8	39,8	8,3	32,1	29,3
Türkiye	51	66,4	54,6	45,9	36,2	74,1	63,8
AB Ülkeleri	32,1	41,2	29,8	45,9	23,4	49,4	36,2
İran	19,3	9,6	21,1	49	13	34,6	27,6
Özbekistan	25,5	10	61,9	36,7	9,9	35,8	39,7
Türkmenistan	30,8	12,4	65,1	58,2	12,7	58	36,2
Azerbaycan	24,9	16,4	59,6	36,7	6,4	38,3	41,4
Kazakistan	29,1	8,4	65,6	30,6	17,1	50,6	41,4
Rusya	30,9	20,8	23,9	40,8	33,6	50,6	32,8
Diğer	5,3	2	9,2	11,2	3,2	4,9	8,6

Katılımcıların yaşadıkları ülkenin kültürel ve ekonomik olarak hangi ülkelerle daha yakın ilişkiler geçiştirmesini istedikleri sorusuna verilen yanıtlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Kültürel ve ekonomik olarak aynı ülke ile ilişki kurmak isteyenlerin dışındaki sonuçlara bakıldığında, %66,7 ABD ile kültürel ilişki kurmak isteyen kişilerden oluşmaktadır. Ayrıca %56,5'i Türkiye, %45,4'ü AB ülkeleri ile %40,7'si ise Rusya ile ekonomik ilişki kurmak istediklerini belirtmişlerdir. Çin ile kültürel ilişki kurmak isteyenlerin %48'i Türkmenistan ve aynı oranda İran, Kırgızistan ile kültürel ilişki kurmak isteyenlerin %70'i Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan ile ekonomik ilişki kurmak istediklerini belirtmişlerdir.

Türkiye ile kültürel ilişki kurmak isteyenlerin ise yaklaşık olarak %30 oranında ABD, AB ülkeleri, Türkmenistan ve Kazakistan ile kültürel ilişki kurmak istedikleri görölmektedir. AB ülkelerine bakıldığında ise yarıya yakın bir kesimin ABD ve Türkiye ile kültürel ilişki kurmak istedikleri görölmektedir. Kültürel olarak İran'la ilişki geliştirmek isteyen kişilerin görüşlerine bakıldığında ise diğer tüm ülkelerle yoğun olarak kültürel ilişkilerini geliştirmek istediklerini belirtirken, Özbekistan Türkmenistan ve Azerbaycan ile kültürel ilişki geliştirmek isteyenlerin ağırlıklı olarak kendi aralarında ve Türkiye ile ekonomik olarak daha yakın ilişkiler geliştirmesini arzu etmektedirler.

Tablo-36: Anket Çalışmasına Katılanların Kültürel Olarak Daha Yakın İlişkiler Geliştirilmesi Arzu Edilen Ülkeler

	Kültürel olarak daha yakın ilişkiler geliştirilmesi arzu edilen ülkeler										
	ABD	Çin	Kırgızistan	Türkiye	AB Ülkeleri	İran	Özbekistan	Türkmenistan	Azerbaycan	Kazakistan	Rusya
ABD	66,7	42	31,5	33,3	49	45	29,6	30	30,5	30,2	41,5
Çin	37,8	75	33,2	24	36,6	50	30,3	33,7	31	26,9	43,4
Kırgızistan	20,5	28	65,5	23,9	21,4	34	57,4	54,6	55,2	53,1	26,8
Türkiye	56,5	43	59,6	80,1	55,5	44	59,8	59,5	60,1	60,5	52,7
AB Ülkeleri	45,4	41	37,8	37,1	69,7	42	34,9	38,5	34,6	35,1	41,9
İran	27,4	47	32,7	17,9	23,9	61	31,1	34	30,7	29,3	29,3
Özbekistan	22,2	25	65,3	27,7	21	34	70	60,6	60,4	59,3	26,8
Türkmenistan	26,2	48	69,5	30,2	27,5	55	67,7	76,5	65,4	62,9	31,7
Azerbaycan	25,7	27	57,4	25,2	23,3	37	54,6	54,1	68,8	53,1	25,5
Kazakistan	25,7	27	67,3	31,8	26,7	44	66,7	64,9	64,4	70,6	34,2
Rusya	40,7	39	35,6	37	41,2	39	32,5	32,4	33,6	38,1	65,1

Katılımcıların AB benzeri bir Türk devletlerinin yapılınmasına engel teşkil edebilecek sebepler ile böylesine bir yapılanmaya alternatif olarak hangi birleşmeyi mümkün gördüklerine ilişkin düşünceleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Buna göre, bu bütünleşmeyi engelleyebilecek sebep ne olursa olsun Müslüman Devletler Birliği ve Orta Asya Devletler birliğini alternatif olarak görmektedirler. Ancak özellikle engel teşkil eden sebepler arasında ekonomik ve sosyal farklılıkları gören katılımcıların %15,8'i Rusya ile bütünleşmeyi alternatif olarak mümkün görmektedirler.

Tablo-37: Orta Ve Batı Asya'daki Türk Devletlerinin AB Benzeri Bir Yapılanma İçinde Bütünleşmelerini Engelleyebilecek Sebepler

	Orta ve Batı Asya'daki Türk devletlerinin AB benzeri bir yapılanma içinde bütünleşmelerini engelleyebilecek sebepler							
	Kültürel farklılıklar	Siyasi farklılıklar	Uluslararası güç odakları	Ekonomik farklılıklar	Dini farklılıklar	Sosyal farklılıklar	Etnik farklılıklar	Diğer
Müslüman Devletler Birliği	31,4	25,7	27,7	22,8	27,8	22,7	26,1	22,7
AB ile bütünleşme	11,7	9,7	8,3	10,4	13,0	9,7	10,6	6,8
Orta Asya Devletler Birliği	28,6	33,1	32,9	27,0	31,4	24,9	29,1	29,5
Çin ile bütünleşme	7,9	4,2	4,4	9,4	6,5	9,3	10,1	4,5
Rusya ile bütünleşme	10,0	9,0	7,3	15,8	10,7	18,2	14,8	4,5
Hiçbiri	9,0	13,4	14,3	12,1	6,8	12,4	8,7	19,3
Diğer	1,5	4,9	5,2	2,5	3,9	2,9	0,7	12,5

Çalışmamıza katılan kişilerin anadilleri ve anadiline en yakın gördükleri dile ilişkin çapraz tablo ve ki kare testi sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Buna göre tabloya bakıldığında anadilini Azerbaycan Türkçesi olarak belirten katılımcıların %82,2'si en yakın dil olarak Türkçeyi görmektedir. Aynı şekilde anadili Özbekçe ve Türkmençe olan katılımcılarında en yakın gördükleri dilin Türkçe olduğunu belirtmişlerdir. Anadili Kazakça olanlara bakıldığında ise en yakın dil olarak %40,2 oranla Kırgızca, Rusça olanların⁶ ise %69,6'sının en yakın dil olarak Türkçeyi bulmaktadırlar. Anadili Kırgızca olanların %65,1'i Kazakçayı, Türkçe olanların ise %70'e yakın bir çoğunluğu Azerbaycan Türkçesini anadiline en yakın dil olarak görmektedir.

⁶ Bu grup günlük hayatında daha çok Rusça konuşan Kazak ve Kırgızları ihtiva etmektedir ve benzetmeyi yaparken Kazakça veya Kırgızca'nın Türkçeye mukayesesini ortaya koymaktadırlar.

Tablo-38: Anket Çalışmasına Katılanların Anadillerine Göre Dağılımı

		Anadil							
		Azerbaycan Türkçesi	Özbekçe	Türkmençe	Kazakça	Rusça	Kırgızca	Türkçe	Diğer
Anadile En Yakın Görülen Dil	Azerbaycan Türkçesi	8,5	10,1	15,4	2,4	0,5	1,4	68,1	8,3
	Özbekçe	1,2	4,3	17,9	7,9	1,9	12,0	4,4	8,3
	Türkmençe	5,1	10,1	5,1	2,4	8,9	1,4	7,7	8,3
	Kazakça	0,3	6,5	0,0	14,0	1,4	65,1	2,7	4,2
	Rusça	1,5	0,7	2,6	9,8	7,5	3,6	1,1	0,0
	Kırgızca	0,3	5,0	0,0	40,2	2,8	4,3	2,7	4,2
	Türkçe	82,2	53,2	59,0	13,4	69,6	11,8	5,5	50,0
	Diğer	0,9	10,1	0,0	9,8	7,5	0,3	7,7	16,7

Aşağıdaki tabloya bakıldığında ki- kare testi sonuçları görülmektedir. Ki kare testi iki değişken arasında ilişki olup olmasının incelenmesi için uygulanan istatistiksel bir yöntemdir. Tabloda Pearson Chi-Square değerinin sig. Değerine bakıldığında %5 hata payından küçük olduğu için, katılımcıların dilleri ve anadillerine en yakın gördükleri dil değişkenleri arasında bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna varılmaktadır. Bir başka deyişle yukarıda belirtilen anadil ve anadile en yakın görülen sonuçlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmaktadır.

Tablo-39: Chi-Square Tests

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	3181,459(a)	49	0,000
Likelihood Ratio	2.751,134	49	0,000
Linear-by-Linear Association	520,623	1	0,000
N of Valid Cases	2.502		

Ekonomik olarak yakın ilişkiler kurulmasının dışında katılımcıların kültürel olarak yakın ilişkiler kurulması gerektikleri düşündükleri ülkeler irdelenmiştir. Sonuçlara bakıldığında Azerbaycanlıların %74,8'i Türkiye ile, %26,4'ü AB ülkeleri ile, %24,8'i ise ABD ile ilişkilerin güçlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Aynı şekilde Azerbaycanlı Türklerin büyük bir çoğunluğu %70'e yakın oranlarda Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan ve Kazakistan ile kültürel ilişkilerin güçlenmesi gerektiğini düşünmektedirler. Etnik kökeni Kazak olanlara bakıldığında başta Çin olmak üzere %35,7'lik bir oranla Kırgızistan, %35'e yakın oranlarda ise Özbekistan, Türkmenistan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkiye ülkeleri ile kültürel ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Kırgız, Özbek ve Türkmenler'in büyük bir çoğunluğu Türkiye ile kültürel ilişkilerin daha yakın hale getirilmesi gerektiğini düşünmektedirler.

Genel olarak bakıldığında daha yakın kültürel ilişkiler kurulması arzu edilen ülkeler arasında birinci sırada %53,9 ile Türkiye yer almaktadır. Sonrasında ise %31 oranları ile Türkmenistan ve Kazakistan, %29 ile Özbekistan, %28,5 ile Azerbaycan ve %26,7 ile Kırgızistan yer almaktadır. Diğer ülkelerin oranları ise %20'nin altındadır ve en az kültürel olarak yakın ilişkiler kurulması istenilen ülke %14,3 oranı ile İran'dır.

Tablo-40: Anket Çalışmasına Katılanların Kültürel Olarak Yakın İlişki Kurulmasını İstedığı Ülkeler

Kültürel Olarak yakın ilişkiler Kurulması istenen ülkeler	Base	Azerbaycanlı	Azerbaycanlı Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	2502	500	436	196	1002	162	116
ABD	16,2	24,8	10,1	15,3	14,7	21	17,2
Çin	16,5	6,8	5	39,8	19,2	28,4	8,6
Kırgızistan	26,7	12,8	60,1	35,7	9,7	48,1	43,1
Türkiye	53,9	74,8	53,2	29,6	42,8	76,5	65,5
AB Ülkeleri	20,9	26,4	17,9	26,5	17,2	29,6	24,1
İran	14,3	11,2	16,1	24,5	9,8	27,2	13,8
Özbekistan	29,1	15,6	67,9	30,6	12,5	38,3	56,9
Türkmenistan	31,2	18,4	69,7	36,7	11,2	61,7	44,8
Azerbaycan	28,5	16,8	60,6	34,7	9	61,7	56,9
Kazakistan	31,5	13,6	67,4	31,6	17,3	56,8	48,3
Rusya	19,3	14,4	14,2	26,5	20,4	29,6	19
Diğer	6,1	1,2	9,6	19,4	3,2	8,6	3,4

Katılımcılara Türkiye'nin gelişmiş bir ülke olup olmadığı ve Türkiye'nin AB'ye girmek gerekliliği hakkındaki düşüncelerini öğrenmek amacıyla sorulan sorulara verilen yanıtların ortalamaları yer almaktadır. Buna göre verilen yanıtlardan hesaplanan ortalamalara bakıldığında 1'e yakın değerler ifadeye katılmama eğiliminde, 5'e yakın değerler ise ifadeye katılma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Tablo-41: Anket Çalışmasına Katılanların Türkiye'nin Gelişmiş Bir Ülke Olmasına Dair Görüşleri

Türkiye'nin gelişmiş Bir ülke olması	Base	Azerbaycanlı	Azer Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	2502	500	436	196	1002	162	116
Bottom 2 Box	32,5	6,4	17	9,2	65,5	6,2	13,8
Kesinlikle Katılmıyorum	16,7	2,4	3,2	2	37,7	1,2	6,9
Katılmıyorum	15,7	4	13,8	7,1	27,7	4,9	6,9
Katılıyorum	19,5	20,4	16,1	21,4	20,6	14,8	27,6
Kısmen Katılıyorum	21,4	17,2	38,5	39,8	8,5	37	19
Kesinlikle Katılıyorum	26,7	56	28,4	29,6	5,5	42	39,7
Top 2 Box	48	73,2	67	69,4	14	79	58,6
Mean	3,3	4,2	3,8	3,9	2,2	4,1	3,8

Yukarıdaki tabloya bakıldığında katılımcılar Türkiye'nin gelişmiş bir ülke olduğu düşüncesine 3,3 ortalama değeri ile katılmaktadırlar. En yüksek ortalamaya sahip, bir başka deyişle Türkiye'nin gelişmiş bir ülke olduğu düşüncesine en çok katılan etnik kökenler 4,2 ortalama ile Azerbaycanlı ve 4,1 ortalama ile Özbeklerdir. En az katılan etnik köken ise Kırgızlar (2,2) olmaktadır. Azerbaycanlı ve Özbekler 'in Türkiye'nin gelişmiş bir ülke olmasına katılım ortalamaları ile diğer etnik kökenler arasındaki farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı görülmektedir.

Tablo-42: Anket Çalışmasına Katılanların Türkiye'nin AB'ye Üye Olmasına İlişkin Görüşleri

Türkiye'nin AB ye girmesini gerekli görüyor musunuz?	Base	Azerbaycanlı	Azer Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	2502	500	436	196	1002	162	116
Bottom 2 Box	37,3	18,8	59,6	35,7	34,3	40,7	50
Kesinlikle Katılmıyorum	19,1	8	40,8	12,2	14	23,5	32,8
Katılmıyorum	18,2	10,8	18,8	23,5	20,4	17,3	17,2
Katılıyorum	26,4	28,4	11,9	26,5	34,6	19,8	17,2
Kısmen Katılıyorum	16,7	21,2	14,7	14,3	15,5	21	13,8
Kesinlikle Katılıyorum	19,5	31,6	13,8	23,5	15,6	18,5	19
Top 2 Box	36,3	52,8	28,4	37,8	31	39,5	32,8
Mean	3	3,6	2,4	3,1	3	2,9	2,7

Türkiye'nin AB'ye girme gerekliliğine ilişkin verilen yanıtlar bakıldığında genel ortalamanın katılıyorum seviyesinde olduğu görülse dahi, katılımcıların toplamda %56,4'lük büyük bir çoğunluğu katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum yanıtlarını vermişlerdir. Türkiye'nin AB'ye girmesine en sıcak bakan etnik kökenlerin başında Azerbaycanlılar ve Kazaklar yer almaktadırlar. AB'ye girmeyi en az destekleyenlerin ise Azerbaycanlı Türkler' in olduğu bir diğer çarpıcı sonuç olarak görülmektedir. Azerbaycanlıların AB'ye girmesini gerekli görmesi diğer etnik kökenlerle karşılaştırıldığında daha yüksek ortalamaya sahip olduğu ve bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda Türkiye'nin AB'ye girmesini neden gerekli gördüklerine ilişkin sonuçlar yer almaktadır. AB'ye girmesini istemeyen kişiler bu soruya yanıt vermedikleri için toplam yanıt veren kişi sayısı 1568'dir.

Tablo-43: Anket Çalışmasına Katılanların Türkiye'nin AB'ye Üye Olmasını Gerekli Görme Nedenleri

Türkiye'nin AB ye girmesini neden gerekli görüyorsunuz	Base	Azerbaycanlı	Azerbaycanlı Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	1568	406	176	126	658	96	58
Ekonomik Nedenler	59,3	57,6	80,7	77,8	46,8	72,9	72,4
Siyasal Nedenler	48	53,7	70,5	54	33,6	64,6	65,5
Kültürel Nedenler	24,6	28,6	28,4	41,3	18,2	14,6	34,5
Sosyal Nedenler	23,3	24,1	38,6	33,3	12,9	33,3	27,6
Diğer	3,6	6,9	1,1	-	3,8	-	-

Sonuçlara bakıldığında Azerbaycanlıların %57,6'sı ekonomik nedenlerden, %53,7'si ise siyasi nedenlerden dolayı girmesi gerektiği düşüncesindedirler. Aynı şekilde Azerbaycanlı Türkler için de bu iki neden ön plana çıkmaktadır. Kazak, Kırgız, Özbek ve Türkmen etnik kökenlere sahip katılımcılarına büyük bir çoğunluğunun Türkiye'nin AB'ye girmesindeki başlıca neden olarak ekonomi sonrasında ise siyasi nedenleri düşünmektedir. Genel olarak sonuçlara bakıldığında en gerekli görülen etmenler sırasıyla %59,3 ekonomik nedenler, %48 siyasi nedenler, %24,6 kültürel nedenler, %23,3 ile sosyal nedenler ve %3,6 oranında diğer nedenler rol oynamaktadır.

Tablo-44: Anket Çalışmasına Katılanların Türkiye'nin Diğer Türk Cumhuriyetleriyle Olan İlişkilerine Bakışı

Türkiye'nin diğer Türk Cumhuriyetleriyle yeterince iyi ilişkiler geliştirmesi	Base	Azerbaycanlı	Azer Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	2502	500	436	196	1002	162	116
Bottom 2 Box	40	10,4	48,6	20,4	56,9	30,9	36,2
Kesinlikle Katılmıyorum	15,9	4	15,6	2	26,6	4,9	15,5
Katılmıyorum	24,1	6,4	33	18,4	30,2	25,9	20,7
Katılıyorum	22,9	22	13,3	30,6	27,1	21	24,1
Kısmen Katılıyorum	19,1	20	27,5	29,6	10,3	35,8	12,1
Kesinlikle Katılıyorum	18,1	47,6	10,6	19,4	5,7	12,3	27,6
Top 2 Box	37,2	67,6	38,1	49	16	48,1	39,7
Mean	3	4	2,8	3,5	2,4	3,2	3,2

Türkiye'nin diğer Türk Cumhuriyetleriyle yeterince iyi ilişkiler geliştirip geliştirmediğine ilişkin verilen yanıtlara bakıldığında genel olarak iyi ilişkiler geliştirdiği düşüncesindedirler. Etnik kökenlere göre bakıldığında en çok Azerbaycanlı (4) ve devamında Kazaklar (3,5) iyi ilişkiler geliştirdiğini düşünmektedir, bunun yanında en düşük ortalama ise etnik kökeni 2,4 ortalama ile Kırgız olanlara aittir. Azerbaycanlıların Türkiye'nin diğer Türk Cumhuriyetleri'yle yeterince iyi ilişkiler geliştirdiği ifadesin katılım ortalamasının diğer etnik köken ortalamaları ile arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tabalo-45: Anket Çalışmasına Katılanların Orta ve Batı Asya'daki Türk devletlerinin AB benzeri bir yapılanma içinde bütünleşmelerine Bakışı

Orta ve Batı Asya'daki Türk devletlerinin AB benzeri bir yapılanma içinde bütünleşmeleri	Base	Azerbaycanlı	Azer Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	2502	500	436	196	1002	162	116
Bottom 2 Box	28,4	20,4	14,7	24,5	42,1	17,3	22,4
Kesinlikle Katılmıyorum	12,5	6,8	6	12,2	18,8	9,9	12,1
Katılmıyorum	15,9	13,6	8,7	12,2	23,4	7,4	10,3
Katılıyorum	26,2	29,6	18,8	23,5	31,2	21	13,8
Kısmen Katılıyorum	17,7	20,8	20,6	19,4	14	18,5	13,8
Kesinlikle Katılıyorum	27,7	29,2	45,9	32,7	12,7	43,2	50
Top 2 Box	45,4	50	66,5	52	26,6	61,7	63,8
Mean	3,3	3,5	3,9	3,5	2,8	3,8	3,8

Orta ve Batı Asya'daki Türk devletlerinin AB benzeri bir yapılanma içinde bütünleşmelerini mümkün görme durumuna bakıldığında, büyük çoğunluğun bu düşünceye katıldığı görülmektedir. Genel ortalama 3,3 iken, bu bütünleşmeye en çok inanan 3,9 ortalama ile Azerbaycanlı Türk, çok yakın ortalama ile de Özbek ve Türkmenler olduğu görülmektedir. Bu bütünleşmeye en az inanan etnik köken ise 2,8 ortalama ile Kırgızlardır. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda, Azerbaycanlı Türk ve Özbek etnik kökenlerinin

bu ifadeye katılım ortalamalarının diğer etnik kökenlere göre yüksek olduğu ve bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı sonucuna varılmaktadır.

Tablo-46: Anket Çalışmasına Katılanların Türk Devletlerinin AB Benzeri Bir Yapılanma İçinde Bütünleşmeleri Engelleyecek Sebeplere İlişkin Görüşleri

Türk Devletlerinin AB benzeri bir yapılanma içinde bütünleşmeleri engelleyebilecek sebepler	Base	Azerbaycanlı	Azer Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	2502	500	436	196	1002	162	116
Kültürel farklılıklar	18,6	30,8	9,2	31,6	13,9	16	19
Siyasi farklılıklar	42,4	42,4	53,2	52	28,3	66,7	58,6
Uluslararası güç odakları	43,3	47,2	79,4	38,8	22,8	44,4	70,7
Ekonomik farklılıklar	30,2	24,8	23,4	52	29,9	30,9	29,3
Dini farklılıklar	19,1	18,4	10,1	28,6	24	8,6	13,8
Sosyal farklılıklar	23,4	22	19,7	44,9	19,3	25,9	24,1
Etnik farklılıklar	15,5	18	8,7	26,5	12,9	21	20,7
Diğer	5,8	6	11,9	10,2	1,8	9,9	6,9

Etnik köken bazında sonuçlara bakıldığında Azerbaycanlılar ve Azerbaycanlı Türkler için AB benzeri bir yapılanmayı engelleyebilecek sebepler arasında ilk sırada uluslararası güç odakları ve sonrasında siyasi farklılıklardır. Kazaklar için en önemli engel sebebi %44,9 ile sosyal farklılıklar, %38,8 ile uluslararası güç odakları, %31,6 ile de kültürel farklılıklar görülmektedir Kırgızlar için ise başlıca sebepler ekonomik farklılıklar ve siyasi farklılıklar olmaktadır. Etnik kökeni Özbek olanların %66,7 gibi büyük bir bölümü siyasi farklılıkları engel olarak görürken, %44,4'ü uluslararası güç odaklarını ikinci en önemli etken olarak görmektedir. Türkmenlerin böylesine bir yapılanma için engel teşkil ettiğini düşündüğü en büyük problem %70,7 oranında uluslararası güç odakları olduğu, ikincil etkili engel ise %58,6 oranında siyasi farklılıklar olduğu düşünülmektedirler.

Sonuçlara genel olarak bakıldığında Orta ve Batı Asya'daki Türk devletlerinin AB benzeri bir yapılanma içinde bütünleşmelerini engelleyebilecek sebeplerin başında Uluslararası güç odakları (%43,3), Siyasi farklılıklar (%42,2) yer almaktadır. Katılımcıların %30'u ekonomik farklılıkları, %23,4'ü ise sosyal farklılıkları, %19'u ise dini farklılıkları böyle bir birleşmeye engel olarak düşünmektedirler. Yapılan istatistiksel analiz sonuçlarına bakıldığında, Azerbaycanlıların engel olarak kültürel farklılıkları görmeleri, Azerbaycanlı Türkler'in uluslararası güç odaklarını görmeleri, Kazakların ekonomik ve sosyal farklılıkları görmeleri Özbeklerin siyasi farklılıkları görmeleri ve Türkmenler 'in uluslararası güç odaklarını görmeleri diğer etnik kökenler bazında karşılaştırıldığında ortalamaları anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo-47: Anket Çalışmasına Katılanların Türk devletlerinin entegrasyonuna alternatif olarak Gördükleri yapılar

Türk devletlerinin entegrasyonuna alternatif olarak yapılardan hangisini mümkün görüyorsunuz	Base	Azerbaycanlı	Azerbaycanlı Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	2502	500	436	196	1002	162	116
Müslüman Devletler Birliği	35,9	43,2	26,6	33,7	35,3	44,4	34,5
AB ile bütünleşme	12	20	9,2	14,3	11,3	7,4	1,7
Orta Asta Devletler Birliği	36,4	30,4	40,8	43,9	30,7	51,9	58,6
Çin ile bütünleşme	7,6	3,6	2,3	19,4	9,2	8,6	1,7
Rusya ile bütünleşme	14,1	5,6	6,9	34,7	16,1	22,2	10,3
Hiçbiri	15,4	13,2	25,7	14,3	11,1	17,3	20,7
Diğer	6,7	12,4	11,5	1	3,8	3,7	1,7

Çalışmamızda büyük önem taşıyan sorularından birisi de Orta ve Batı Asya'daki Türk devletlerinin kendi aralarında entegrasyonuna alternatif olarak hangi birleşmeyi mümkün gördüklerine ilişkin yanıtlara bakıldığında, katılımcıların %36,4'lük bir bölümü Orta Asya Devletler Birliği, %35,9'u Müslüman Devletler Birliği, %14,1'i Rusya ile bütünleşme, %12'si AB ile bütünleşme, %7,6'sı ise Çin ile bütünleşmeye alternatif olarak görmektedirler. Katılımcıların %15,4'ü ise hiçbirini bu entegrasyona alternatif olarak görmemektedirler.

Etnik kökene göre bakıldığında Azerbaycanlı katılımcıların %43,2'si Müslüman Devletler Birliğinin, %30,4'ü ise Orta Asya Devletler Birliğini alternatif olarak görmektedirler. Azerbaycanlı Türklerin ise %40'ı Orta Asya Devletler Birliğini, %25'lik oran da Müslüman Devletler Birliğinin alternatif olarak görmektedirler. Kazaklar Kırgızlar Özbekler ve Türkmenler ise ağırlıklı olarak Orta

Asya Devletler Birliğini alternatif olarak düşünmektedirler. Özellikle Kazakların alternatif olarak Çin veya Rusya ile bütünleşme düşünceleri diğer etnik kökenlere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Soru formumuzun son bölümünü oluşturan ve etnik kökeni aynı olan kişilere farklı ülkede veya aynı ülkede yakın görme seviyesine ve arkadaşlar ile aynı dinsel kimliği, aynı etnik kimliği taşımanın önemine ilişkin sorulara verilen yanıt ortalamaları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo-48: Anket Çalışmasına Katılanların Etnik Olarak Benzer Kimlik Taşıyan Farklı Ülke Vatandaşlarına Bakış Açısı

Etnik olarak benzer kimlik taşıyan birini farklı bir ülkede yaşasa dahi kendime yakın görürüm	Base	Azerbaycanlı	Azer Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	2502	500	436	196	1002	162	116
Bottom 2 Box	24,1	9,6	3,2	6,1	47,7	16	6,9
Kesinlikle Katılmıyorum	14,1	4	2,3	-	30,7	3,7	3,4
Katılmıyorum	10	5,6	0,9	6,1	17	12,3	3,4
Katılıyorum	19,9	16,4	16,5	14,3	26,5	11,1	19
Kısmen Katılıyorum	15,4	14,8	18,8	25,5	12,6	17,3	12,1
Kesinlikle Katılıyorum	40,6	59,2	61,5	54,1	13,2	55,6	62,1
Top 2 Box	6	74	80,3	79,6	25,7	72,8	74,1
Mean	3,6	4,2	4,4	4,3	2,6	4,1	4,3

Tabloya bakıldığında katılımcılarına büyük bir çoğunluğunun etnik olarak benzer kimlik taşıyan birini farklı bir ülkede yaşasa dahi kendisine yakın gördüğü sonucuna ulaşılmaktadır. Bu düşünce katılımın en yüksek olduğu etnik kökenler 4,4 ortalama ile Azerbaycanlı Türkler, Kazaklar ve Türkmenlerdir, en düşük olduğu etnik köken ise 2,6 ortalama ile Kırgızlardır.

Tablo-49: Anket Çalışmasına Katılanların Etnik Olarak Farklı Kimlik Taşıyan Aynı Ülke Vatandaşlarına Bakış Açısı

Etnik olarak farklı kimlik taşıyan birini, aynı ülkede yaşıyor olsak dahi kendime yakın görmem	Base	Azerbaycanlı	Azer Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	2502	500	436	196	1002	162	116
Bottom 2 Box	42,3	35,6	60,1	35,7	35	50,6	60,3
Kesinlikle Katılmıyorum	19,8	17,6	33	5,1	15	24,7	31
Katılmıyorum	22,5	18	27,1	30,6	20,1	25,9	29,3
Katılıyorum	21,4	23,2	13,3	19,4	26,9	17,3	15,5
Kısmen Katılıyorum	20,5	25,2	17	29,6	20,5	13,6	8,6
Kesinlikle Katılıyorum	15,7	16	9,6	15,3	17,6	18,5	15,5
Top 2 Box	36,3	41,2	26,6	44,9	38	32,1	24,1
Mean	2,9	3	2,4	3,2	3,1	2,8	2,5

Etnik olarak farklı kimlik taşıyan birini aynı ülkede yaşıyor olsa dahi kendisine yakın görmeyenlere bakıldığında genel olarak katılmalarına rağmen bir önceki ifadeye oranla ortalama düşmektedir. Aynı ülkede yaşamının, farklı kimliklerin birbirine yakın görmesine etkisinin çok fazla olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Kendisine yakın görmeyenlerin başında etnik kökeni Rus (3,6) olanlar vardır, diğer yandan farklı kimlik taşımasına rağmen kendisine yakın görme ortalaması en yüksek olan Azerbaycanlı Türkler (2,4) ve Türkmenlerdir (2,5). Etnik kökenler bazında olan bu farklılıklar istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo-50: Anket Çalışmasına Katılanların Komşu/Arkadaşlarla Aynı Dinsel Kimliği Taşıma Hususundaki Görüşleri

Komşularınız / arkadaşlarınızla aynı dinsel kimliği taşımanızı sizin için önemli midir	Base	Azerbaycanlı	Azer Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	2502	500	436	196	1002	162	116
Bottom 2 Box	40,8	26	52,3	38,8	45,7	33,3	32,8
Kesinlikle Katılmıyorum	21	11,2	23,9	14,3	28	17,3	15,5
Katılmıyorum	19,8	14,8	28,4	24,5	17,7	16	17,2
Katılıyorum	20,7	30,4	13,8	11,2	23,4	11,1	17,2
Kısmen Katılıyorum	18,5	23,6	17,9	21,4	13,9	18,5	25,9
Kesinlikle Katılıyorum	20	20	16,1	28,6	17,1	37	24,1
Top 2 Box	38,5	43,6	33,9	50	30,9	55,6	50
Mean	3	3,3	2,7	3,3	2,7	3,4	3,3

Çalışmamıza katılanların komşu veya arkadaşlarıyla aynı dinsel kimliği taşımanın önem derecesine bakıldığında ortalamanın 3 olduğu yani önem taşıdığı anlamına gelmektedir. En az önem taşıyan etnik kökenin Kırgız ve Azerbaycanlı Türkler (2,7), en çok önem taşıyanın ise 3,3 önem ortalaması ile Özbek, Türkmen, Kazak ve Azerbaycanlılar olduğu görülmektedir.

Tablo-51: Anket Çalışmasına Katılanların Komşu/Arkadaşlarla Aynı Etnik Kimliği Taşıma Hususundaki Görüşleri

Komşularınız / arkadaşlarınızla aynı etnik kimliği taşımanızı sizin için önemli midir?	Base	Azerbaycanlı	Azer Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Türkmen
Base	2502	500	436	196	1002	162	116
Bottom 2 Box	37,6	32,8	43,1	36,7	37,2	42	39,7
Kesinlikle Katılmıyorum	17,9	13,6	16,5	14,3	21,4	22,2	19
Katılmıyorum	19,7	19,2	26,6	22,4	15,9	19,8	20,7
Katılıyorum	18,7	24,4	15,6	15,3	19,5	9,9	25,9
Kısmen Katılıyorum	19,9	18,8	21,6	30,6	18	16	15,5
Kesinlikle Katılıyorum	23,7	24	19,7	17,3	25,3	32,1	19
Top 2 Box	43,6	42,8	41,3	48	43,3	48,1	34,5
Mean	3,1	3,2	3	3,1	3,1	3,2	2,9

Dinsel kimliğe paralel olarak etnik kimliğe ilişkin önem dereceleri de aynı seviyededir ve katılımcılar komşuları veya arkadaşlarıyla aynı etnik kimliği taşımanın önemli olduğu görülmektedir. Aynı etnik kimliği taşımanın en az önemli olduğu etnik köken Türkmenler (2,9) iken, en çok önem taşıyan 3,2 ortalama ile etnik kökeni Özbek ve Azerbaycan olanlardır.

Tablo-52: Anket Çalışmasına Katılanların Etnik ve Dinsel Kimliklere Dair Görüşlerinin Etnik Kimliklerine Göre Dağılımı

	Base	Azerbaycanlı	Azerbaycanlı Türk	Kazak	Kırgız	Özbek	Rus	Türkmen	Türk
Etnik olarak benzer kimlik taşıyan birini farklı bir ülkede yaşasa dahi kendime yakın görürüm	3,9	4,1	4,4	4,4	2,6	4	4,1	4,1	4,4
Komşularınız / arkadaşlarınızla aynı etnik kimliği taşıma önem	3,1	3,1	3,3	3,3	3,2	2,8	3,3	2,6	3,2
Komşularınız / arkadaşlarınızla aynı dinsel kimliği taşıma önem	3	3,3	3,2	3,2	2,7	3,3	3,3	3	2,9
Etnik olarak farklı kimlik taşıyan birini aynı ülkede yaşıyor olsak dahi kendime yakın görmem	2,9	3	3,2	2,9	3,1	2,7	3,6	2,5	2,4

Tüm ifadeler verilen yanıtlardan hesaplanan ortalamalara bakıldığında, çalışmamıza katılan kişilerin en çok etnik olarak benzer kimlik taşıyan birini farklı bir ülkede yaşasa dahi kendime yakın görürüm ifadesine katıldıkları görülmektedir. Komşularınız / arkadaşlarınızla aynı etnik kimliği taşıma ve aynı dinsel kimliği taşıma önem derecelerine bakıldığında ise aynı olduğu görülmektedir. Farklı kimlik taşıyan birini aynı ülkede yaşıyor olsalar dahi kendine yakın görme oranlamasının ise 3 seviyesinde olmasına rağmen ifadeler arasında en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

III. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Avrasya kavramı, coğrafi yönü ile Avrupa ve Asya kıtalarının ortak adı olarak kullanılmasına rağmen, aynı zamanda sosyal, kültürel, iktisadi, tarihi ve stratejik faktörlerin meydana getirdiği bir ortak bölge olarak Doğu Avrupa, Ön Asya, Kafkasya ve Orta Asya'yı da kapsamaktadır. Bu coğrafya, uygarlık tarihi boyunca daima önemini korumuştur. Bunun ile ilgili birçok örnek verebilmek mümkündür. Yalnızca Avrasya'yı bir baştan bir başa kat eden İpek yolu'nun Dünya iktisat tarihi ve uygarlık tarihi bakımından önemini belirtmek bile, tek başına yeterlidir. Tarihi süresince Avrasya'nın yıldızının sönmeye yüz tuttuğu tek istisnai dönemin, Soğuk Savaş dönemi olduğu söylenebilir. Söz konusu dönemde Avrasya'nın kaybettiği kırk yıl, tarihin akışı içerisinde önemsiz bir zaman dilimi olarak görünse de, söz konusu kırk yılda dünya siyasetinde meydana gelen gelişmeler dikkate alındığında, Avrasya coğrafyasının net bir kayıpla karşı karşıya kaldığı birçok görüş tarafından desteklenmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bölgede yaşanan gelişmeler, bu coğrafyadaki ülkeleri, milletleri yeniden tarih sahnesine çıkartmakta; karşılaştıkları sorunlar hakkında ipuçları vermiştir. Aynı zamanda ekonomik zenginlikleri ve stratejik önemi ile Avrasya'yı, dünyanın önemli bir cazibe merkezi haline yeniden getirmiştir. Günümüzde, Avrasya'nın giderek yükselen önemi ve keşfedilmesine duyulan heyecan, farklı sebeplere dayanmaktadır. Söz konusu sebepler, batılı devletlere ve batılı olmayan devletlere göre; siyasi, iktisadi, stratejik, kültürel ve sosyal açıdan farklılıklar arz etmektedir. Avrupa devletlerinin ve de özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrasya coğrafyasına duydukları ilgi, daha çok iktisadi, siyasi ve stratejik sebeplere dayanmaktadır. Batı ekonomisinin, başta enerji olmak üzere yeni kaynaklara ulaşabilmesinde ve kendisine yeni potansiyel pazarlar bulabilmesinde Avrasya'nın rolü, açıkça fark edilebilmektedir. Ayrıca Yeni Dünya Düzeni kavramı içerisinde dünyaya yeni bir siyasi yön vermek isteyen ABD ve batılı güçlerin bu düzenin temel şartının Avrasya'ya hakim olmaktan geçtiğini bildikleri de

ortadadır. ⁷ Bu gerçeği gözler önüne seren düşünürlerin ve siyasetçilerin görüşlerine, çalışma içerisinde sık sık yer verilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması, bölgede bir kaosun yaşanmasını da beraberinde getirmiştir. Sovyetler Birliği'nden ayrılan ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nu oluşturan ülkeler, bir taraftan giderek güçlenen Çin'in ve eski hakimleri Rusya'nın diğer taraftan ise, istikrarsızlık içindeki Afganistan'ın ve bölge açısından potansiyel bir tehlike oluşturan İran'ın arasında sıkışıp kalmışlardır. Güvenlik açısından sorunların yaşandığı Avrasya bölgesi, ülkelerin bağımsızlıklarını yeni kazanmaları nedeniyle siyasal, ekonomik ve sosyal sorunların yanı sıra iç istikrarsızlıklar, terörizm, uyuşturucu trafiği gibi potansiyel tehlikelerle de karşı karşıya kalmıştır.⁸

Çalışmanın birinci bölümünde tek tek ele alınan Orta Asya ve Avrasya'daki oluşumların, beklenen düzeyde gerçekleştirilemediği ve halklar ya da ülkeler arasında tam manasıyla bir bütünleşmeyi sağlayamadığı söylenebilir. Özellikle Şanghay İşbirliği Örgütü ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği örgütü dışındaki oluşumların, bölge siyaseti açısından somut gelişmelere olanak sağladığını söylemek güçtür. Bu durumu, genel olarak bölgede halen var olan bir takım sorunlarla ilişkilendirmek mümkündür. Söz konusu sorunlar, çalışma süresince sıkça ifade edilen güvenlik ihtiyaçları, siyasetçilerin halkların genel görüşünün aksine birbirlerine karşı güvensizlik algıları, ekonomik işbirliğinin sağlanmasına dair yaşanan sorunlar, dış kaynaklı siyasi engeller ve ulaştırma altyapısı olarak sınıflandırılabilir.

Güvenlik ihtiyaçları açısından bakıldığında; BDT ülkelerinin güvenlik politikaları 1990'lı yıllarda gerek nüfus yapısı, gerek jeopolitik konumları gerekse kültürel yapıları açısından farklılık arz ederken, 2006 yılından itibaren Türkmenistan

---

⁷ Erdinç Yazıcı, "Yirmi birinci Yüzyılın Başında Avrasya ve Türkiye'nin Avrasya Vizyonu", **Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt:7, Sayı:2, 2003, ss.2-3.

⁸ Bahar Şanlı, "Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği'nin Olabilirliği", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 22 Sayı:1, 2008, s.26.

haricinde genel olarak kolektif güvenlik anlaşması kapsamında daha sıkı bir bütünleşmenin gözlemlendiği söylenebilir. Rusya'nın önderliğindeki bu çabalara karşın, ABD de Kırgızistan, Tacikistan ve Afganistan üzerinde varlığını hissettirmektedir. Bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra kendi ordularını kurmalarına rağmen bölgedeki ülkeler, halen kendi başlarına güvenliklerini sağlayacak güce ulaşamamışlardır. Diğer yandan, özellikle Türk cumhuriyetleri arasında yaşanan rekabet ve sorunların, bölgeyi zayıf düşürerek bölge dışındaki diğer güçlü devletlerin müdahalesine açık hale getirdiği de söylenebilir.

Ekonomik işbirliğinin oldukça zayıf olduğu coğrafyada, piyasa ekonomisi uygulamalarının, ekonomik güç ve teknoloji seviyelerinin birbirinden farklı olması, gelişmişlik açısından ülkeler arasında çeşitli dengesizliklere yol açmaktadır. Örneğin, Kazakistan ve Kırgızistan daha serbest bir ekonomik yapıya sahipken, Özbekistan ve Türkmenistan da ise devlet kontrolü yoğun olarak uygulanması, hem ekonomik açıdan hem de ticari açıdan bir entegrasyonun oluşumunu zorlaştırmaktadır. Diğer yandan, bölge ülkelerinin genel olarak hammadde üreticisi durumunda olmaları, bölgesel ticaretin gelişimi engellenmektedir. Ülkeler arasındaki siyasi problemler ise tarım ürünleri ve enerji kaynakları ticaretinde sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Ancak, Avrasya Ekonomik Topluluğu çerçevesinde ekonomik entegrasyon çalışmaları ilerlemektedir.⁹

Siyasi açıdan, Avrasya bölgesindeki bazı ülkelerin bölge dışı ülkelerle stratejik anlaşmalara girmesi de, Avrasya Birliği'nin oluşumu önündeki kısa ve orta vadeli engellerden biri olarak görülebilir.¹⁰ Diğer yandan SSCB sonrası ortaya çıkan iki önemli ülke Kazakistan ve Özbekistan arasında yaşanan sorunlar, entegrasyon çabaları açısından olumsuz bir etki yaratmıştır. Bununla beraber, son yıllarda Özbekistan'ın dış politikasındaki serbestleşme ve yabancı sermaye yatırımlarına sıcak bakması, topluluk ülkeleri ile ilişkilerini düzeltmesini sağlamıştır.

---

⁹Bahar Şanlı, **a.g.e.**, s.26.

¹⁰Melih Can, "Türkiye'nin AB Sürecinde B Planı Var mı?", Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, 2004. Çevrimiçi, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=34481&l=1>, Erişim Tarihi: 20.06.2012.

Ancak, bağımsızlığını yeni kazanmış bu ülkelerin devlet yapısı ve millet anlayışını oturtma çabalarında olmaları ve uyguladıkları rejim yapılarının farklılığı entegrasyonu zorlaştıran sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan söz konusu ülkelerin küresel güçlerle mücadele amacına yönelik ortak politikalar geliştirmesi zorunluluğu da bölgede bir birliğin kurulabilmesi açısından oldukça önem taşımaktadır.

Bölgenin günümüzdeki koşulları, lojistik açıdan değerlendirilirse, açık denizlere kıyısının olmaması, dışa açılmayı ve dünya ile entegrasyonu sınırlandırıcı bir etki yaratırken, tüm ulaştırma yollarının Rusya üzerinden geçmesi de, bölge ülkelerinin dünya pazarlarına ancak Rusya üzerinden açılabileceğini göstermektedir. Rusya, siyasi sınırları içindeki enerji ulaştırma hatları, kara ve demir yolları sayesinde oldukça stratejik bir konuma sahiptir. Avrasya coğrafyasında yaşanan ulaştırma altyapısı sorunu, bölgenin entegrasyonu açısından olumsuz etki yaratmaktadır. Bu bakımdan Doğu-Batı bağlantısını kuracak olan ulaştırma koridorlarının biran önce hayata geçirilmesi de, bölgedeki entegrasyonu sağlayabilmek açısından kritik bir öneme sahiptir. Yukarıda sözü edilen sorunlar, bir yandan Avrasya coğrafyasındaki ülkelerin bugün için öncelikli olarak çözmek zorunda oldukları problemler olarak karşılına çıkmakta, diğer yandan da Avrupa Birliği'ne alternatif oluşturacak bir "Avrasya Birliği" oluşumunu geciktirici etki yaratmaktadır¹¹.

Çalışmanın ikinci bölümünün sonuç kısmında da değerlendirildiği üzere, Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye arasındaki ilişkilerin genel anlamda, ekonomik ve ticari kültürel açıdan yeterince gelişmemiş olmasında Türk dış politikasındaki eksikliklerin yanında, Türk Cumhuriyetleri'nden kaynaklanan güçlüklerin etkileri de büyüktür. Türkiye'nin günümüzde de uygulamakta olduğu Avrasya politikasının perspektiften yoksun ve uzun soluklu olarak nitelendirilemeyecek bir politika olduğu bilinmektedir. Bunun en iyi belgesi SSCB sonrasında ortaya çıkan Türk Cumhuriyetlerine verilen ölçsüz vaatlerin oluşturduğu hayal kırıklıklarının ortaya

---

¹¹ Bahar Şanlı, **a.g.e.**, s.27.

çıkardığı neticelerdir. Türkiye en kısa zamanda kısa, orta ve uzun dönem politikalarının belirlendiği bir Avrasya politikası ortaya koymalıdır. Gerçekçi olmak gerekirse Avrasya, Türkiye için geçmişten çok geleceği temsil etmektedir. Türkiye'nin, Avrasya coğrafyasındaki temel politik tercihleri, ülkelerin iç işlerine karışmama temel tercihinden hareketle, barışın, kardeşliğin ve uluslararası dayanışmanın ön plana çıkarıldığı ve mevcut politik yapılanmanın güçlendirilerek korunmasını hedefleyen bir temelde yapılandırılmalıdır. Türkiye, Avrasya'da ekonomik entegrasyon yollarını tüm olumsuz tecrübelerle rağmen zorlamalı, KEİ ve ECO'yu güçlendirerek işlerlik kazandırmaya çabalamalıdır. Siyasi iktidarlar potansiyel bir Avrasya Birliği'nin doğabilme ihtimalini, bu temeller üzerine dayandırmalıdır. Aksi takdirde büyük potansiyel barındırılan Türk Konseyi gibi kurumlar sembolik olmanın ötesine geçemeyeceklerdir. 20 yılı aşkın süreçte yaşanan tüm olumsuz tecrübelerle rağmen, Türkiye, halen Avrasya coğrafyasında yeni bir toparlanma ve girişim ortaya koyma imkânlarına sahip görünmektedir. Bu da, kuşkusuz yeni ve güçlü bir Avrasya vizyonu ile mümkün olabilecektir¹².

Çalışmanın anket bölümünde de değinilen bazı noktaları günümüz siyasi şartları çerçevesiyle birlikte kısaca değerlendirmek gerekirse, etnik boyutta Orta Asya halklarının kimliklerini önemsedikleri ve toplumların dikkate almaya değer bir kısmının Türk etnik kimliği ile bir bağı olduğunu ifade ettiği söylenebilir. Kimi topluluklarda dini kimlik daha öncelikliken kimilerinde bu durumun çok da önemsenmediği gözlemlenmiştir. Yine de oluşturulmasına sıcak bakılacak bir Orta Asya Devletler Birliği fikrinden hemen sonra, Müslüman Devletler Birliği fikrinin ön plana çıktığı göz ardı edilmemelidir. Orta ve Batı Asya'daki Türk devletlerinin AB benzeri bir yapılanma içinde bütünleşmelerini mümkün görme durumuna bakıldığında, büyük çoğunluğun bu düşünceye katıldığı görülmektedir. Bu noktada, "Azerbaycanlı Türkler" ve "Özbeklerin" yanında, kendini "Rus" etnik kimliğiyle tanımlayan katılımcıların, ortalamanın üzerinde bir rakamla bu görüşü desteklediği göze çarpmaktadır. Söz konusu bütünleşmeye en az inanan bireylerin "Kırgız" etnik kökenine sahip olması, bu gerçeği daha da ilginç kılmaktadır. Öyle ki Kırgızistan

---

¹² Erdinç Yazıcı, a.g.e., ss.11-12.

Cumhurbaşkanı Atambayev mevcut liderler arasında en Türkçü ve en Türk birliği taraftarı söylemine sahip olmaktadır. Anket sonuçlarına bakınca tepedeki bu idealin Kırgız kamuoyunda çok yer etmemiş olduğu düşünülebilir. Buna ek olarak ankete katılan bireylerin, bu noktada birçok engelin bulunduğunu vurguladıkları da kayda değer bir gerçektir. Özellikle uluslararası güç odaklarının bölgedeki varlığı ve siyasi farklılıklar, bu noktada en çok göze çarpan etkenlerdir. Bu durum, ABD'nin ve Rusya'nın ve Çin'in bölgedeki yeni pazar ve çıkar arayışları doğrultusundaki politikalarının, bölge halkı tarafından idrak edilmiş olduğuna dair bir kanıt olarak değerlendirilebilir.

Anketle ilgili olarak değinmem gereken başak bir konu ise Emre Kongar hocanın 21.yy da Türkiye adlı eserinde¹³ Türk cumhuriyetlerine değin ayırdığı kısımdır. Eserde Türkiye'nin 21 yy' da karşılaşacağı durumlar ve olasılıklara yer verilirken söz konusu bölümde Türk cumhuriyetlerinin durumuna ve Türkiye ile ilişkilerinden de bahsedilmektedir. Hocanın yaklaşımı olumsuzdur ve birçok saptamasını T.C. Kültür Bakanlığının 1995 yılında yaptırdığı bir ankete dayandırmaktadır. Bütün çabalarıma rağmen bu anketin kaynağına maalesef ulaşamadım ve Bakanlıkta bu çalışmanın arşivde bulunmadığı ve kaybolduğu söylendi. O yüzden bu değerlendirme noktasında hocanın kitabındaki 9 sorudan başka veri sahibi değiliz ve bu sorulara verilen cevaplara bakıldığında kendini Türk olarak tanımlayanların oranı Azerbaycan'da %8,9, Kazakistan'da %2.4, Özbekistan ve Kırgızistan'da sırasıyla %0.2 ve %0.3 olarak verilmiştir. Üstelik Türkmenistan için bir veri mevcut değildir. Bu oranlar bizim anketle kıyaslandığında nispeten düşüktür. Bunu ankete katılan gruplara mı bağlamak lazımdır yoksa 1995 den bu yana bir bakış açısı mı söz konusudur düşünmeye değer durmaktadır.

Öte yandan bizim anket çalışmasında verilen yanıtlara dayanarak, önceki bölümlerde değinilmiş olan Türkiye'deki görüşlerin, genel kanının ve çalışmanın

---

¹³ Emre Kongar, "21. Yüzyılda Türkiye", 2002li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı **Remzi Kitabevi**, 6. Basım, İstanbul, 1998, ss.474-483.

genel eğiliminin aksine, Türkiye'nin diğer Türk Cumhuriyetleri ile yeterince iyi ilişkiler geliştirdiğine dair bir izlenimin olduğu söylenmelidir. Etnik kökenlere göre bakıldığında bu kanının kendini en çok “Azerbaycanlılar” ve “Azerbaycanlı Türkler” olarak tanımlayan kesimde yaygın olması şaşırtıcı değildir.

Tüm bu gerçeklerin ışığında özellikle son 10 yılda gerçekleşen değişimler de göz önünde bulundurulmalıdır. Bir zamanlar Rusya'nın “uydu devletleri” olarak görülen Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkelerinde, ABD'nin etkisiyle ve çıkarları doğrultusunda çeşitli renklerle kodlanan “devrimler” gerçekleştirilmiştir. Bu durum, geleneksel ve tarihi açıdan Rusya'nın müttefikleri olan devletlerin, NATO, AGİT ve AB gibi uluslararası kurumlara katılabilmek ve Rusya'nın etki alanından çıkabilmek için attığı somut adımlar olarak değerlendirilmelidir¹⁴. Öte yandan Rusya'nın bölgedeki jeopolitik etkinliğini yitirmemeye yönelik çabaları ise, son birkaç yılda ve özellikle de güncel atılımlarla kendini göstermektedir. Avrasya Birliği'nin kurulmasına ilişkin olarak Gümrük Birliği üyesi Rusya, Belarus ve Kazakistan'ın başbakanları deklarasyon tasarısı konusunda 2011 Ekim ayında görüşmelerde bulunmuşlardır. Bu görüşmelerin ardından Başbakan Vladimir Putin, Avrasya Birliği'nin kurulması için çalışmalarını sürdürürken bu birliğin kurulmasının 2015 yılını bulabileceğini ifade etmiştir. 18 Ekim 2011 tarihinde ise Bağımsız Devletler Topluluğu üye ülkelerin başbakanları, serbest ticaret bölgesinin kurulması hakkında anlaşma imzalayarak Avrasya Birliği'nin gelişmesi yönünde önemli bir adım atmışlardır. Putin'in söz konusu anlaşmayı, bölgede ekonomik gelişmeye doğru atılan bir adım olarak değerlendirmesi, Avrasya Birliği sürecinin oluşmasına dair güncel hareketlenmelerin olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Öte yandan Putin'in Ekim 2011'de dile getirdiği Avrasya Birliği fikrini, Rusya'daki 2012 devlet başkanlığı seçimlerine dair politik bir söylem olarak da değerlendirmek mümkündür. Ayrıca bir Avrasya Birliği'nin kurulması yönünde

---

¹⁴ Celalettin Yavuz, “Avrasya'da Enerji Eksenli Bitmeyen Büyük Oyun”, Enerji 2023 Derneği, (bt.) Çevrimiçi, http://www.enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=104:avrasyada-enerji-eksenli-btmeyen-qbueyuek-oyunq-1&catid=15:stratej&Itemid=253, Erişim Tarihi: 20.06.2012.

atılacak adımların öncelikli olarak bölgede ekonomik bağların güçlenmesi ve bölgeye dış güçlerin girişinin engellenmesini hedeflediği de gözden kaçırılmamalıdır. Özellikle son dönemde uluslararası alanda yaşanan gelişmeler ve olaylar bölge devletlerini, özellikle de Rusya'yı endişelendirmektedir¹⁵. Orta Doğu'da yaşanan Arap Baharı sürecinin Orta Asya'ya da yansımaları istemeyen Rusya, bir Avrasya Birliği ihtimalini, söz konusu coğrafyada istikrar ve işbirliğini sağlamak hedefiyle gelecek günlerde somut biçimde değerlendirebilir.

Sonuç olarak denilebilir ki, hem bölgedeki diğer ülkeler hem de Türkiye açısından Avrasya konusunda geliştirilebilecek gerçekçi ve dış güçlerden bağımsız politikalar, Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri için öncelikle kendi aralarında daha rasyonel ilişkileri ortaya çıkarabilecektir. Güncel şartlarda yeterince geliştirilmiş olmasa da, bu nitelikteki ilişkilerin gerçekleştirilmesi, AB ile olan münasebetleri de olumlu yöne çevirebilme gücüne sahiptir. Avrasya ve Orta Asya coğrafyasına dair iyi planlanacak doğru stratejiler, söz konusu ülkelere ve Türkiye'ye siyasi, ekonomik ve kültürel getiriler sağlayacak, böylelikle tek alternatifin Avrupa Birliği olmadığı algısı oluşturulabilecektir. Bu tür somut girişimlerin yapılmaması halinde, jeostratejik açıdan oldukça avantajlı olarak nitelendirilebilecek konumunu değerlendirmekten uzak kalacak olan Türkiye, bölgeye dair belirleyici bir aktör sıfatını edinmekten ve bu durumun getireceği kazanımlardan da mahrum kalacaktır.

---

¹⁵ Merve Suna Özel-Mustafa Aytekin, "Avrasya'da Yeni Bir Güç Mü?", **21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**, 2011. Çevrimiçi, http://www.21yyte.org/tr/yazi6355-Avrasyada_Yeni_Bir_Guc_mu.html, Erişim Tarihi: 20.06.2012.

KAYNAKÇA

KİTAP

Adıbelli, Barış: **Avrasya Jeopolitiğinde Büyük Oyun**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.

Adıgüzel, Hüseyin: **Sovyetlerden Günümüze Orta Asya Gerçeği**, İleri Yayınları, İstanbul 2005.

Akgül, Fatih: **Rusya ve Türkiye’de Avrasyacılık**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009.

Allison, R., Johnson, L.: **Central Asian Security: Internal and External Dynamics**, R. Allison ve L. Jonson (Ed.), Central Asian Security, Royal Institute of International Affairs, London 2001.

Amanov, Şatlık: **ABD’nin Orta Asya Politikaları**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2007.

Aras, Osman Nuri: **Azerbaycan’ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi**, Derin Yayınları, İstanbul 2001.

Artam, Atila: **Türk Cumhuriyetleri’nin Sosyo-Ekonomik Analizleri ve Türkiye İlişkileri**, Sabri Artam Vakfı, İstanbul 1993.

Aydın, Mustafa: **Küresel Politikada Orta Asya**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2005.

Aydın, Mustafa: **Türkiye’nin Avrasya Macerası**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2007.

Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Raporu: **Avrasya Dosyası Dergisi Azerbaycan Özel Sayısı**, Cilt 7, Sayı 1, İlkbahar 2001.

Balkır, Canan: **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

Bilgin, Mert: **Türkiye'nin Küresel Konumu**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.

Birsel, Haktan: **Eski Dünya'nın Karanlık Yüzü Orta Asya Jeopolitiği**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006.

Birsel, Haktan: **Gizli Çember ve Özbekistan**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005.

Brzezinski, Zbigniew: **Büyük Satranç Tahtası**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1997.

Buttanrı, Bilge: **Bölgesel Güç Karadeniz**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.

Caşın, Mesut Hakkı: **Novgorod Knezliğinden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi**, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2006.

Cefersoy, Nazim: **Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası**, ASAM Yayınları, Ankara 2001.

Çeçen, Anıl: **Türk Devletleri**, Fark Yayınları, Ankara 2007.

Çeçen, Anıl: **Türkiye'nin 'B' Planı - Merkezi Devletler Birliği MEDEB**, Fark Yayınları, Ankara 2007.

Çeçen, Anıl: **Türkiye ve Avrasya**, Fark Yayınları, Ankara 2006.

Dartan, Muzaffer, Hatipoğlu, Esra, Dikkaya, Mehmet: **ECO Bölgesi, Uluslararası Aktörlerin Rolü ve Türkiye**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Yayınları, 2002.

Dugin, Aleksandr: **Moskova Ankara Eksenini, Avrasya Hareketi'nin Temel Görüşleri**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007.

Fukuyama, Francis: **Tarihin Sonu Mu?**, Derleyen: Mustafa Aydın, Ertan Özensel, Vadi Yayınları, Ankara 2005.

Göka, Erol, Yılmaz, Murat: **Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya**, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, İstanbul 1998.

Gömeç, Saadettin: **Türk Cumhuriyetleri Ve Toplulukları Tarihi**, Akçağ Yayıncılık, Ankara 1999.

Güler, Müjdat: **Orta Asya ve Kafkaslara Türk Bakışı**, İlgil Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2007.

Güngörmüş Kona, Gamze: **Ortadoğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.

Haghyeghi, M.: "Economic Cooperation Organization: A Preliminary Assessment", **Central Asia Monitor**, Sayı: 1, 1995.

Hatipoğlu, Esra: "Türkiye-Kazakistan İlişkileri", **Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006**, Der: Mustafa Aydın, Nobel Yayınları, Ankara 2007.

Hekimoğlu, Asem Nausabay: **ABD, AB, CHC, Hindistan, Orta Asya : Rusya'nın Dış Politikası**, Vadi Yayınları, 2007.

İlhan, Suat: **Türkiye'nin Zorlaşan Konumu (Uygarlıklar Savaşı-Küreselleşme-Petrol)**, Ötuken Neşriyat, İstanbul 2004.

İstanbul Ticaret Odası: **Türkiye İçin Değerlendirilmesi Gereken Önemli Bir Hedef Pazar: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Ülkeleri**, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2004-25, İstanbul 2004.

Kalkan, Adnan: **Avrupa Birliği Mi, Türk Birliği Mi?**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.

Karpat, H. Kemal: **Türkiye ve Orta Asya**, İmge Kitabevi, Ankara 2003.

Kırgızistan Ülke Bülteni, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) Yayınları, Mayıs 2009.

Kolobov, A. Oleg, Kornilov, A. Aleksandr, Özbay, Fatih: **Çağdaş Türk-Rus İlişkileri Sorunlar Ve İşbirliği Alanları 1992-2005**, Tasam Yayınları, İstanbul 2006.

Kongar, Emre: **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1998.

Metin, Meftun: **Politik ve Bölgesel Güç Hazar**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.

Mütercimler, Erol: **21. Yüzyıl ve Türkiye Yüksek Stratejisi**, Erciyes Yayınları, İstanbul 1997.

Oğan, Gökçen: **11 Eylül Sonrasında Orta Asya'da Şanghay İşbirliği Örgütü, Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri**, Editörler: Necdet Öztürk ve Ali Satan, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.

Onay, Yaşar: **Rus Stratejisinin Mimarları**, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.

Özdağ, Ümit, Kalafat, Yaşar, Erol, Mehmet Seyfettin: **21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2003.

Özdenoğlu, Selda: **Kırgız Cumhuriyeti**, T.C Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) Yayınları, Temmuz 2005.

Perinçek, Mehmet, İlhan, Atilla: **Avrasyacılık, Türkiye’deki Teori ve Pratiği, Bir Millet Uyanıyor: 3**, Bilgi Yayınları, İstanbul 1999.

Purtaş, Fırat: **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, Platin Yayıncılık, Ankara 2005.

Roy, Olivier: **Yeni Orta Asya Ya Da Ulusların İmal Edilişi**, Metis Yayınları, İstanbul 2005.

Sakınç, Süreyya: **Geçiş Ekonomileri ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nde Ekonomik Reformlar**, Emek Matbaacılık, Manisa 2005.

Sakwa, R., Webber, M.: “The Commonwealth of Independent States, 1991-1998: Stagnation and Survival”, **Europe - Asia Studies** , Vol. 51 No.3, 1999.

Sandıklı, Atilla: **Türkiye’nin Dış Politikasında Avrupa Birliği ve Alternatifleri**, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul 2001.

Saray, Mehmet: **Azerbaycan Türkleri Tarihi**, Nesil Matbaacılık, İstanbul 1993.

Satan, Ali, Öztürk, Necdet: **Türk Dünyası’nın Problemleri ve Çözüm Önerileri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.

Selçuk, Hasan: **Yeni Yüzyılda Azerbaycan’ın Sosyo-Ekonomik Yapısı**, Tasam Yayınları, İstanbul 2004.

Sertel, Yıldız: **Şu Değişen Dünya Türkiye-Avrasya**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2006.

Sönmezoğlu, Faruk: **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.

MAKALE VE DİĞER KAYNAKLAR

Aça, Mehmet: “Avrasyacı Yaklaşımın Türkiye Çeşitlenmeleri ve Türk Dünyası’nın Geleceği,” **Bağımsızlıklarının Onuncu Yılında Türk Cumhuriyetleri**, Ed: Emine Gürsoy Naskalı, Erdal Şahin, Sota Yayınları, Harlem 2002.

Akalın, Cüneyt: “Asya’nın NATO’su: Şanghay İşbirliği Örgütü” **Jeopolitik Aylık Stratejik Dergisi**, Çantay Kitabevi, Sayı:30 Yıl:5, 2006.

Akgönenç, Oya: “Türk Dünyası ve Stratejik İşbirliğinin Analizi,” **Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi**, Çantay Kitabevi Yayınları, Haziran 2008.

Aras, Güler: “Küreselleşme Sürecinde Avrasya Ekonomisine Stratejik Bakış”, **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği**, Der: Gamze Güngörmüş Kona, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005.

Atun, Ali Fikret: “Avrasya Jeopolitiğinde Meydana Gelen Değişim ve Türk Dünyası,” Derleyenler: Ümit Özdağ, Yaşar Kalafat, Mehmet Seyfettin Erol, **21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği**, Cilt 1, ASAM Yayınları, Ankara 2003.

Barabanov, Mikhail: “Nagorno-Karabakh: Shift in the Military Balance”, **Moscow Defense Brief**, Vol:2, 2008.

Bayraktar, Gökhan: **Orta Asya ve Türkiye’nin Güvenlik Stratejileri**, Bilgeoğuz Yayıncılık, İstanbul 2008.

Bilgin, Mert: “Türkiye’nin İhracata Yönelik Ekonomi Politikalarında Avrasya’nın Stratejik Önemi”, **Türkiye’nin Avrasya Macerası 1989–2006**, Der: Mustafa Aydın, Nobel Yayınları, Ankara 2007.

Bingöl, Yılmaz: “Kırgızistan’ın ‘Renkli’ Devrimi : Demokrasiye Geçiş mi, Küresel Rekabet mi?”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 13, 2007/1.

Birer, İsmail, Dokuzlar, Bircan: “Türkiye – Türkmenistan İlişkileri”, **Türkiye’nin Avrasya Macerası 1989–2006**, Der: Mustafa Aydın, Nobel Yayınları, Ankara 2007.

Birsel, Haktan: “Arka Bahçe Stratejileri”, **2023 Dergisi**, Sayı: 74, 2007.

Birsel, Haktan: “Uluslararası Terorizm ile Mücadelede Özbekistan Jeopolitiğinin Önemi”, **2023 Dergisi**, Ağustos 2005.

Brzezinski, Zbigniew: “Bir Avrasya Stratejisi,” **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 47, Eylül Ekim 1997.

Byrd, William, Raiser, Martin, Dobronogov, Anton, Kitain, Alexander: “Economic Cooperation in the Wider Central Asia Region,” **World Bank Working Paper**, No.75, 2006.

Cömert, Servet: “Jeopolitik ve Türkiye’nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam,” **Jeopolitik Dergisi**, Sayı 1, Kış 2002.

Çağlayan, Fatma: “Şangay İşbirliği Örgütü’nün Gelişimi ve Geleceği”, **Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Stratejik Boyut Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 5, Mart 2008.

Çelebi, Yusuf İnan: “Turkey’s Energy Policies And The Eurasian Region,” Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nisan 2006.

Çomak, Hasret: **Şanghay İşbirliği Teşkilatı ve Türkiye**, Editör: Almagül Isına, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma, Tasam Yayınları, İstanbul 2007.

Çomak, İhsan: “Rusya’da Bir Milli İdeoloji Arayışı: Avrasyacılık,” **2023 Dergisi**, Ekim 2004.

Demirtepe, Turgut: **Orta Asya Kafkasya Güç Politikası**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

Dikkaya, Mehmet: “Orta Asya’da Yeni Büyük Oyun: Türkiye, Rusya ve İran,” **Avrasya Dosyası İran Özel**, Sayı:3, Cilt:5, 1999.

Ergun, Ayça: “Türkiye-Azerbaycan İlişkileri”, **Türkiye’nin Avrasya Macerası 1989-2006**, Der: Mustafa Aydın, Nobel Yayınları, Ankara 2007.

Erhan, Çağrı: “ABD’nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül Sonrası Açılımları,” Derleyen: Mustafa Aydın, **Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)**, Nobel Yayın, Ankara 2005.

Erol, Mehmet Seyfettin: “Bağımsızlıktan Günümüze Türkiye – Kırgızistan İlişkileri”, **Türkiye’nin Avrasya Macerası 1989 – 2006**, Der: Mustafa Aydın, Nobel Yayınları, Ankara 2007.

Erşen, Emre: “Sovyet Sonrası Rus Avrasyacılığı ve Rusya-Türkiye İlişkileri Üzerindeki Etkileri,” Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Gökçeğöz, Selim: “Medeniyetler Çatışmasının Uluslararası Güvenliğe Sağlayacağı Katkıları,” **Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Stratejik Boyut Dergisi**, Yıl : 3, Sayı:4, Haziran 2007.

Gökçeğöz, Selim: “Orta Asya ile Hazar Bölgesinde Mevcut ve Planlanan Yeni Boru Hatlarının Türkiye’nin Enerji Koridoru Olmasına Etkileri”, **Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Harp Akademileri Basımevi, Yıl : 3, Sayı:5, Haziran 2007

Güngörmüş Kona, Gamze: “Türkiye-Orta Asya Cumhuriyetleri Ekonomik İlişkileri ve Rusya Faktörü”, 2008.

Huntington, Samuel P.: **Medeniyetler Çatışması**, Derleyen: M. Yılmaz, Vadi Yayınları, Ankara 2002.

Hüseyinov, Fuad: “Bağımsız Devletler Topluluğu’nun Oluşumunun Hukuki Boyutları”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2003, Cilt: 52, Sayı: 4, s. 387-401.

Hüseyinli, Gabil: “Azerbaycan’da Siyasal Partiler ve Siyasal İlişkiler,” **Avrasya Dosyası - Azerbaycan Özel Sayısı**, Cilt:7, Sayı:4, Ankara 2001.

İmanov, Vugar: “Rusya’nın Medeniyetsel Kimlik İnşası Olarak Avrasyacılık,” Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Kabasakal, Öner: “Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik Kalkınmalarında TİKA’nın Rolü”, **Dış Ticaret Müsteşarlığı Dış Ticaret Dergisi – Özel Sayı**, Yıl:7, Ocak 2002.

Kadirov, Uflat: “Özbekistan’ın Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli”, Çev: Elnur Osmanov, **Türkiye ve Asya Ülkeleri Siyasi ve Ekonomik İlişkiler**, Editör: Atilla

Sandıklı, Elnur Osmanov, Ufuk Tepebaş, Arzu Yorsan, Tasam Yayınları, İstanbul 2006.

Kanbolat, Hasan: “Karadeniz’in Değişen Jeopolitiği”, **Stratejik Analiz**, Sayı: 72, Nisan 2006.

Kantarcı, Hakan, Çeltikçi, Orhan: “Türk Dünyası Jeopolitiğine Yönelik Güç Mücadeleleri ve Türk Dünyası Kültür Birliği Stratejik Öngörüsü”, **2023 Dergisi**, Sayı:76, 15 Ağustos 2007.

Karaca, Kutay: “Şanghay İş Birliği Örgütünün Genişleme Perspektifi ve Gelecekteki Rolü”, **Orta Asya’da Değişen Dengeler Ve Türkiye**, Sarem Yayınları, 2007.

Karaca, Kutay: “Şanghay İşbirliği Örgütünün Geleceği ve Türkiye’nin Örgüte Yaklaşımı”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Sayı:395, Ocak 2008.

Karaev, Zainiddin: “Border Disputes and Regional Integration in Central Asia” **Harvard Asia Quarterly**, IX, No.4, 2005.

Kessikbayev, Askhat: “Soğuk Savaş Sonrası Avrasya Jeopolitiği,Orta Asya’da Yapısal Dönüşüm,” Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2007.

Kılıçbeyli, Elif Hatun: “21. Yüzyılda Avrasya ve Avrasyacılık: Rusya, Çin, İran ve Türkiye’nin Jeopolitik Yaklaşımlar,” **Jeopolitik Dergisi**, Sayı:6, Bahar 2003.

Kibar, Tamina: “Avrasya Ekonomik Ortaklığı - Uluslararası Örgütler” **Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi TÜRKSAM**, 13 Şubat 2005.

(<http://www.turksam.org/tr/yazdir163.html>), Erişim Tarihi: 23.08.2011.

Koç, Fatih: “Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesinin Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri,” **Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Stratejik Boyut Dergisi**, Sayı:2, Mart 2006.

Kuloğlu, Armağan: “Değişen Küresel Jeopolitikte Türkiye,” **Avrasya Dosyası Jeopolitik Özel**, Cilt 8, Sayı 4, Kış 2002.

Kunt Akın, Ebru: “Yeni Ufuklara Yelken Açmak Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü’nün 15. Yılı ve Geniş Karadeniz Bölgesindeki Rolü,” **Bahçeşehir Üniversitesi Karadeniz ve Kafkasya Araştırmaları Merkezi Karadeniz Bülteni**, Haziran 2007.

Kuzio, Taras: “Geopolitical Pluralism in the CIS: The Emergence of GUUAM,” **European Security**, No 9:2, 2000.

Laurelle, Marlene: “The Two Faces of Contemporary Eurasianism: An Imperial Version of Russian Nationalism,” **Nationalities Papers**, Vol.32, No.1, Mart 2004.

Lewis, W.H., Marks, E.: **Searching for Partners: Regional Organizations and Peace Operations**, Institute for National Strategic Studies (INSS), National Defense University, Washington DC 1998.

Muradov, Reşad: “Azerbaycan’ın Ekonomik Yapısı, Potansiyeli ve Yatırım İmkânları”, **Türk Cumhuriyetlerinde Yatırım İmkânları Sempozyumu** , Editör: Hasan Selçuk, TASAM Yayınları, İstanbul 2004.

Norling, N., Swanström, N.: “The Shanghai Cooperation Organization, Trade, and The Roles of Iran, India and Pakistan”, **Central Asian Survey**, XXVI, 2007.

Oğan, Sinan: “Azerbaycan’ın Tamamlanamayan Ekonomisi ve Türkiye ile Ekonomik İlişkiler”, **Avrasya Dosyası**, Cilt:7 (1), 2001.

Oğan, Sinan: “Kırgızistan’da Devrim Süreci Tamamlanıyor...”, TÜRKSAM Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, 7 Nisan 2010, (<http://www.turksam.org/tr/a1975.html>), Erişim Tarihi: 23.08.2011.

Oğan, Sinan: “Yeni Dönemde Türk-Rus İlişkileri”, **2023 Dergisi**, Sayı:76, 15 Ağustos 2007.

Oktay, Emel G.: “Türkiye’nin Avrasya’daki Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 3, No. 10, Yaz 2006.

Özertem, Hasan Selim: “Avrasya Çalışmaları”, **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu - Eko Avrasya Dergisi**, Yıl:2, Sayı:6, 2008.

Pala, Cenk: “Orta Asya-Türkiye ve Balkanlar : Avrupa Yeni Boru Hattı Güzergahını Seçiyor”, **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği**, Der: Gamze Güngörmüş Kona, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005.

Soltan, Elnur: “Türkmenistan ve Rusya: “Gaz” Üzerine Kurulan İlişkiler”, **Avrasya Dosyası Türkmenistan Özel Sayısı**, VII, Yaz 2001.

Sürücü, Cengiz: “Türkiye – Özbekistan İlişkilerinin Üç Evresi”, **Türkiye’nin Avrasya Macerası 1989-2006**, Der: Mustafa Aydın, Nobel Yayınları, Ankara 2007.

Şanlı, Bahar: “Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği’nin Olabilirliği”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 22 Sayı:1, s. 13-30, 2008.

Taracık, Nejat: “Türkmenistan Küresel Sistemin Yeni Hedefi”, **Cumhuriyet Strateji Dergisi**, Yıl: 3, Sayı 146, 16 Nisan 2007.

Tellal, Erel: “Türk Dış Politikasında Avrasya Seçeneği”, **Türkiye’nin Avrasya Macerası 1989-2006**, Der: Mustafa Aydın, Nobel Yayınları, Ankara 2007.

Terzioğlu, Süleyman Sırrı: “Türkmenistan'ın Azınlıklar Konusundaki Siyaseti”, **Avrasya Dosyası Türkmenistan Özel Sayısı**, VII, Yaz 2001.

Tezkan, Yılmaz, Taşar, M. Murat: **Dünden Bugüne Jeopolitik**, Ülke Kitapları, İstanbul 2002.

Toptaş, Ergüder: “Küresel Jeopolitik Yaklaşımlar, Avrasya ve Türkiye”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı:389, Temmuz 2006.

Tosunoğlu, B. Tuğberk: “Türkiye'nin Bölgeye Yönelik İzlediği Ekonomik Politikalar ve Bu Politikaların Etkileri”, **Orta Asya'da Değisen Dengeler ve Türkiye**, Sarem Yayınları, Ankara 2007.

Turan, Gül, Turan, İlder: “Türkiye'nin Diğer Türk Cumhuriyetleriyle İlişkileri”, **Türk Dış Politikasını Analizi**, Editör: Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul 2003.

Turan, Güngör: “Türkiye-Türkmenistan Siyasi ve Ekonomik İlişkileri: Ekonomik Fırsat Penceresi Olarak Değerlendirilebilir Mi?”, **Türkiye ve Asya Ülkeleri Siyasi ve Ekonomik İlişkiler**, Ed: Atilla Sandıklı, Elnur Osmanov, Ufuk Tepebaş, Arzu Yorsan, Tasam Yayınları, İstanbul 2006.

Ulçenko, Natalya: **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya, Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, Der: Gülten Kazgan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.

Uzunoğlu, Sadi: “Avrasya Bölgesine Yönelik gelişme Stratejileri ve Potansiyel Sektör Araştırması”, **Uluslararası Atatürk-Alatoo Üniversitesi Tarafından Düzenlenen “Küreselleşme Bağlamında Avrasya Toplumları Konferansı Sunumları”**, 30.03.2006.

(<http://canerekizceleroglu.trakya.edu.tr/kaynaklar/8.pdf>)

Ülkü, İrfan: **Moskova'yla İslam Arasında, Orta Asya**, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2002.

Vozzhenikov, A.V.: “The Evolution of CIS Military-Political Cooperation”, **Military Thought**, Vol. 16 No.1, 2007.

Wolfel, Richard L.: “North to Astana: Nationalistic Motives for the Movement of the Kazakh(istani) Capital”, **Nationalities Papers**, Vol. 30, 2002.

Yapıcı, Utku: **Küresel Süreç ve Türk Dış Politikasında Yeni Açılımlar - Orta Asya ve Kafkasya**, Otopsi Yayınları, 2004.

Yapıcı, Utku: **Yeni Soğuk Savaş, Putin Rusya ve Avrasya**, Başlık Yayın Grubu, İstanbul 2007.

Yardım, Ümit: “Değişen Dengeler İçerisinde Türkiye'nin Orta Asya Politikası”, **Orta Asya'da Değişen Dengeler ve Türkiye**, Sarem Yayınları, 2007

Yazıcı, Erdinç: “Yirmibirinci Yüzyılın Başında Avrasya ve Türkiye'nin Avrasya Vizyonu”, **Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt:7, Sayı:2, 2003.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Abdykhalykov, Sayasatovich Kairzhan: “Hindistan'ın Orta Asya Jeopolitik Stratejisi”, **Avrasya Ekonomik İlişkiler Derneği**, 2011.
(<http://www.ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=37&Pid=10&Lang=TR>)

Blank, Stephen: “Natural Allies? Regional Security in Asia and Prospects for Indo-American Strategic Cooperation”, Ekim 2005, (<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil>) (31.10.2011)

Can, Melih: “Türkiye’nin AB Sürecinde B Planı Var Mı?”, **Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı**, 2004.

Çevrimiçi, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=34481&1=1>, Erişim Tarihi: 20.06.2012.

Çomak, İhsan: “Türkiye’de Avrasyacılık Üzerine”, **USAK Stratejik Gündem**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Çevrimiçi, <http://www.usakgundem.com/haber/102/türkiye-de-avrasyacilik-uzerine.html>, Erişim Tarihi: 28.08.2011.

Das, Gurcharan: “The India Model”, **Foreign Affairs**, Temmuz/Ağustos 2006, Çevrimiçi, <http://www.foreignaffairs.com>, Erişim Tarihi: 31.10.2011.

Çevrimiçi, <http://gamzegungormuskona.blogspot.com/2008/05/trkiye-orta-asya-ekonomik-ilikileritrke.html>, Erişim Tarihi:

Heydar Aliyev’s Heritage Research Center, “Azerbaycan - Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü (GUAM) İlişkileri”, 2010. (<http://library.aliyev-heritage.org/en/5509377.html>)

Khamidov, Alisher: “Ethnic Uzbeks Intensify Civil Rights Advocacy Effort”, **Eurasianet - Civil Society**, 6 Haziran 2006.

Çevrimiçi, <http://www.eurasianet.org/departments/civilsociety/articles/eav060706a.shtml>, Erişim Tarihi: 23.08.2011.

Burns, Nicholas R.: “America's Strategic Opportunity With India: The New U.S.-India Partnership”, **Foreign Affairs**, Kasım/Aralık 2007, Çevrimiçi, <http://www.foreignaffairs.com>, Erişim Tarihi: 31.10.2011.

Löhmus, Peter, Poddar, Tushar: “Trade Policy Issues In the Central Asian Republics: A Background Paper for the CAREC Meeting”, 2004.

Çevrimiçi, <http://www.carecprogram.org/uploads/events/2004/SOM-Sep/Trade-Policy-Issues-Background-Paper.pdf>, Erişim Tarihi: 05.07.2012.

Mamataipov, Emil: “Language Legislation Could Heighten Inter-Ethnic Tension in Kyrgyzstan”, **Eurasianet - Human Rights**, 22 Şubat 2004. Çevrimiçi, <http://www.eurasianet.org/departments/civilsociety/articles/eav060706a.shtml>,

Erişim Tarihi: 23.08.2011

Özel, Merve Suna, Aytakin Mustafa: “Avrasya’da Yeni Bir Güç Mü?”, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 2011. Çevrimiçi, http://www.21yyte.org/tr/yazi6355-Avrasyada_Yeni_Bir_Guc_mu.html, Erişim Tarihi: 20.06.2012.

Yavuz, Celalettin, “Avrasya’da Enerji Eksenli Bitmeyen Büyük Oyun”, **Enerji 2023 Derneği**, (bt.)

Çevrimiçi, http://www.enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=104:avrsyada-enerj-eksenl-btmeyen-qbuyuek-oyunq-1&catid=15:stratej&Itemid=253, Erişim Tarihi: 20.06.2012.

Çevrimiçi, <http://www.oic-oci.org>, Erişim Tarihi:29.07.2011.

Çevrimiçi, <http://www.turkiyeavrupavakfi.org> Erişim Tarihi: 30.07.2011.

Çevrimiçi, <http://www.eurasian-ec.com>, Erişim Tarihi: 31.07.2011.

Çevrimiçi, <http://www.adb.org/carec>, Erişim Tarihi: 29.07.2011.

Çevrimiçi, <http://www.musavirlikler.gov.tr>, Erişim Tarihi: 31.07.2011.

Çevrimiçi, <http://www.usakgundem.com>, Erişim Tarihi: 28.08.2011.

Çevrimiçi, <http://www.deik.org.tr> Erişim Tarihi: 03.08.2011.

Çevrimiçi, <http://www.usak.org.tr>, Erişim Tarihi: 17.08.2011.

Çevrimiçi, <http://www.bbc.co.uk>, Erişim Tarihi: 22.08.2011.

Çevrimiçi, <http://www.ikv.org.tr>, Erişim Tarihi: 22.08.2011

- Çevrimiçi, <http://www.botas.gov.tr>, Erişim Tarihi: 22.08.2011.
- Çevrimiçi, <http://www.turksam.org>, Erişim Tarihi: 23.08.2011.
- Çevrimiçi, <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 03.07.2012.
- Çevrimiçi, <http://www.enerji2023.org>, Erişim Tarihi: 20.06.2012.
- Çevrimiçi, <http://www.abgs.gov.tr>, Erişim Tarihi: 20.06.2012.
- Çevrimiçi, <http://www.eurasianet.org>, Erişim Tarihi: 23.08.2011
- Çevrimiçi, <http://www.21yyte.org>, Erişim Tarihi: 20.06.2012.
- Çevrimiçi, <http://www.turkkon.org>, Erişim Tarihi: 04.07.2012.
- Çevrimiçi, <http://www.mfa.gov.tr>, Erişim Tarihi: 04.07.2012.
- Çevrimiçi, <http://www.dpt.gov.tr>, Erişim Tarihi: 05.07.2012.
- Çevrimiçi, <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil>, Erişim Tarihi: 31.10.2011.
- Çevrimiçi, <http://www.foreignaffairs.com>, Erişim Tarihi: 31.10.2011.
- Çevrimiçi, <http://www.carecprogram.org>, Erişim Tarihi: 05.07.2012.

ÖZGEÇMİŞ

1987 yılında İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi bölümünden mezun oldum. Aynı yıl Garanti Bankası Dış İşlemler Müdürlüğünde bankacılık kariyerime başladım. Bir yandan da o dönem popülerlik kazanan ve yeni bir bilim dalı olarak ortaya çıkan Avrupa Topluluğu bilim dalında yüksek lisans eğitimine başladım. 1992 yılında bu programdan mezun olduğumda aynı bankanın Menkul Kıymetler Müdürlüğünde dealer'lık yapmaktaydım. Bankacılık bilgim ve tecrübem artarken yüksek lisans tezimi de aynı alanda ‘‘Avrupa Topluluğuna Uyum sürecinde Türk Bankalarının Karşılaşabileceği Sorunlar’’ adıyla yazdım.

Bankacılık kariyerim Pamukbank, Osmanlı Bankası ile devam ederken pazarlama ve kredi alanlarında da bir hayli uzmanlaşıp 1997 yılında şube müdürü olarak atandım. Aynı dönemde Avrupa Birliği bilim dalında doktora programına devam etmekteydim. Her ne kadar yeterlilik sınavını başarıyla geçmiş olsam da yoğun iş yüküm tezimi yazmama mani olduğu için doktorayı o dönem devam ettiremedim. 2009 yılında af kanunu ile önüme çıkan fırsatla yarım kalan bu işimi de tamamlama fırsatı buldum ve doktora tezimi nispeten güncel bir konu olan Avrasya'daki Entegrasyonlar ve Türkiye'nin AB Alternatifleri adıyla yazdım. Kuşkusuz tezin en zor yanı metodolojisi ve yerel uygulama güçlüğü nedeniyle anket kısmı oldu. 1993-94 yıllarında BM (UNDP) ve TİKA ortak projesi kapsamında bankacılık uzmanı olarak Orta Asya'da görev yapmış olmak bana bölge ve sistemleri hakkında doğrudan bilgi alma ve analiz etme fırsatı vermişti. Bu tecrübem ve oradayken edindiğim Türk lehçelerine hâkimiyetim bu anketin uygulanması sürecinde bana ciddi katkı ve kolaylık sağladı. Bir yandan da kendi gözlemlerimi de katarak bağımsızlıklarından bu yana Türk cumhuriyetlerinin geldiği noktayı ve Türkiye ile ilişkilerini bu tez yazma sürecinde gayet iyi karşılaştırma fırsatı buldum.

2005-2010 yılları arasında Kanada'da yaşadım. Bu dönemde bir kanada bankası olan TD Canada Trust'da yatırım danışmanı ve uzmanı olarak görev yaptım. Aynı zamanda akademik hevesim ve merak duygum nedeniyle biraz finans'ın dışına çıkarak Toronto Üniversitesinde, Yakın ve Ortadoğu Medeniyetleri bölümünde ikinci

master programımı bitirip 2010 yılında mezun oldum. Buradaki eğitimim bana Orta ve Yakın doğu coğrafyası ile ilgili ciddi bir tarih ve sosyolojik analiz bilgisi vermesinin yanı sıra Osmanlıca, Arapça ve Farsça gibi dillere aşinalık kazanmamı da sağlamıştır.

Bundan sonraki kariyer yaşantımı üniversitelerde banka-finans ve AB dersleri vererek devam ettirme niyetindeyim. Mesleki ve akademik birikimimi bu şekilde değerlendirme fikri bana ziyadesiyle haz vermektedir.

EKLER

EK I

Anket Soruları (Türkçe, Azerbaycanca, Kırgızca, Özbekçe, Kazakça, Türkmençe, Rusça)

Türkçe Anket Soruları

TÜRKİ CUMHURİYETLERİN ENTEGRASYON ANALİZİ (Eğilim Araştırması)

ARAŞTIRMANIN MAKSADI

Bu anketin yapılmasındaki maksat, Türkiye Cumhuriyetlerinde yaşayan halkların, Türkiye devletlerarasındaki siyasi ve iktisadi entegrasyonlarına bakış açılarını tespit etmek suretiyle, doktora tezimin konusu olan Avrupa Birliğine Alternatif Olarak Türkiye Devletler Birliği'nin olabirliğini değerlendirmektir.

Bu çerçevede, anket formuyla sizlerden alınacak bilgiler yalnızca akademik çalışmalar için kullanılacak olup, toplulaştırılarak değerlendirilecek veriler haricinde hiçbir kişisel bilgi üçüncü şahıslarla kesinlikle paylaşılmayacaktır.

KATILIMCININ:

Yaşı : .....
Mesleği : .....
Eğitimi : .....
Cinsiyeti : .....
Uyruğu : .....
Etnik Kökeni : .....
Yaşadığı Yer : .....
Yaşadığı Ülke : .....

Soru 1: Anadilinizi belirtiniz.

☐ Azerbaycan Türkçesi	☐ Kazakça	☐ Kırgızca
☐ Özbekçe	☐ Rusça	☐ Türkçe
☐ Türkmençe	☐ Diğer (.....)	

Soru 2: Evde hangi dili konuşuyorsunuz.

☐ Azerbaycan Türkçesi	☐ Kazakça	☐ Kırgızca
☐ Özbekçe	☐ Rusça	☐ Türkçe
☐ Türkmençe	☐ Diğer (.....)	

Soru 3: Anadiliniz dışında bildiğiniz dilleri belirtiniz.

☐ Azerbaycan Türkçesi	☐ Kazakça	☐ Kırgızca
☐ Özbekçe	☐ Rusça	☐ Türkçe
☐ Türkmençe	☐ Diğer (.....)	

4: Ana dilinize en yakın gördüğünüz dil aşağıdakilerden hangisidir.

☐ Azerbaycan Türkçesi	☐ Kazakça	☐ Kırgızca
☐ Özbekçe	☐ Rusça	☐ Türkçe
☐ Türkmençe	☐ Diğer (.....)	

TÜRKİ CUMHURİYETLERİN ENTEGRASYON ANALİZİ
(Eğilim Araştırması)

5: Kendinizi etnik olarak nasıl tanımlarsınız?

☐ Azerbaycanlı	☐ Kazak	☐ Kırgız
☐ Özbek	☐ Rus	☐ Türk
☐ Türkmen	☐ Diğer (.....)	

6: Lütfen dinsel inancınızı belirtiniz.

☐ Ateist	☐ Hristiyan	☐ Musevi
☐ Müslüman	☐ Diğer	

	Kesinlikle Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
7.Türkiye Türkçesini anlıyor musunuz?					
8.Etnik kimliğinizin hayatınızda önemli bir yeri olduğunu düşünüyor musunuz?					
9.Etnik kimliğinizin ötürü ülkenizde sorunlar yaşıyor musunuz?					
10.Etnik kimliğinizin yaşamınızda önemli bir yeri olduğunu düşünüyor musunuz?					
11:Ülkenizde etnik kimlikle ilgili sorunlar yaşanıyor mu?					
12.Dinsel kimliğinizin yaşantınızda önemli bir yeri olduğunu düşünüyor musunuz?					
13.Dinsel kimliğinizden ötürü sorunlar yaşıyor musunuz?					
14.Ülkenizde dinsel kimlikle ilgili sorunlar yaşanıyor mu?					

15. Sizin veya çocuğunuzun üniversite ya da sonrasında hangi ülkede eğitim almasını arzu edersiniz?

☐ ABD	☐ AB Ülkeleri	☐ Azerbaycan
☐ Çin	☐ İran	☐ Kazakistan
☐ Kırgızistan	☐ Özbekistan	☐ Rusya
☐ Türkiye	☐ Türkmenistan	☐ Diğer (.....)

16. En çok hangi ülkenin televizyon kanallarını seyrediyorsunuz? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz)

☐ ABD	☐ AB Ülkeleri	☐ Azerbaycan
☐ Çin	☐ İran	☐ Kazakistan
☐ Kırgızistan	☐ Özbekistan	☐ Rusya
☐ Türkiye	☐ Türkmenistan	☐ Diğer (.....)

TÜRKİ CUMHURİYETLERİN ENTEGRASYON ANALİZİ
(Eğilim Araştırması)

17. Yaşadığınız ülkenin ekonomik olarak hangi ülkelerle daha yakın ilişkiler geliştirmesini arzu edersiniz? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz)

☐ ABD	☐ AB Ülkeleri	☐ Azerbaycan
☐ Çin	☐ İran	☐ Kazakistan
☐ Kırgızistan	☐ Özbekistan	☐ Rusya
☐ Türkiye	☐ Türkmenistan	☐ Diğer (.....)

18. Yaşadığınız ülkenin kültürel olarak hangi ülkelerle daha yakın ilişkiler geliştirmesini arzu edersiniz? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz)

☐ ABD	☐ AB Ülkeleri	☐ Azerbaycan
☐ Çin	☐ İran	☐ Kazakistan
☐ Kırgızistan	☐ Özbekistan	☐ Rusya
☐ Türkiye	☐ Türkmenistan	☐ Diğer (.....)

	Kesinlikle Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
19. Türkiye'nin gelişmiş bir ülke olduğunu düşünüyor musunuz?					
20. Türkiye'nin AB'ye girmesini gerekli görüyor musunuz?					

21: Türkiye'nin AB'ye girmesini neden gerekli görüyorsunuz? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz)

☐ Ekonomik nedenler	☐ Kültürel nedenler	☐ Sosyal nedenler
☐ Siyasal nedenler	☐ Diğer (.....)	

	Kesinlikle Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
22. Türkiye'nin diğer Türkî Cumhuriyetlerle yeterince iyi ilişkiler geliştirdiğini düşünüyor musunuz?					
23. Orta ve Batı Asya'daki Türkî devletlerin AB benzeri bir yapılanma içinde bütünleşmelerini mümkün görüyor musunuz?					

TÜRKİ CUMHURİYETLERİN ENTEGRASYON ANALİZİ
(Eğilim Araştırması)

24. Orta ve Batı Asya'daki Türki devletlerin AB benzeri bir yapılanına içinde bütünleşmelerini engelleyebilecek sebepler size göre nelerdir? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz)

- Kültürel farklılıklar   Ekonomik farklılıklar   Sosyal farklılıklar
 Siyasi farklılıklar   Dini farklılıklar   Etnik farklılıklar
 Uluslararası güç odakları   Diğer (.....)
.....)

25. Orta ve Batı Asya'daki Türki devletlerin kendi aralarında entegrasyonuna alternatif olarak aşağıdaki yapılardan hangisini mümkün görüyorsunuz? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz)

- Müslüman Devletler Birliği   Orta Asya Devletler Birliği   Rusya ile bütünleşme
 AB ile bütünleşme   Çin ile bütünleşme   Hiçbiri
 Diğer (.....)

	Kesinlikle Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
26. Etnik olarak benzer kimlik taşıyan birini, farklı bir ülkede yaşasa dahi kendime yakın görürüm?					
27. Etnik olarak farklı kimlik taşıyan birini, aynı ülkede yaşıyor olsak dahi kendime yakın görmem?					
28. Komşularımız veya arkadaşlarımızla aynı dinsel kimliği taşımanız sizin için önemli midir?					
29. Komşularımız veya arkadaşlarımızla aynı etnik kimliği taşımanız sizin için önemli midir?					

GÖRÜŞ VE ÖNERİLERİNİZ:

.....
.....
.....
.....

Katkılarımız ve kıymetli vaktinizi ayırdığınız için teşekkür ederiz.

Azərbaycanca Anket Soruları

TÜRK RESPUBLİKALARININ İNTEGRASIYA TƏHLİLİ (Təmayüllərin araşdırılması)

ARAŞDIRMANIN MƏQSƏDİ

Bu anketin hazırlanmasında məqsəd, Türk Respublikalarında yaşayan xalqların, Türk dövlətlər arasındakı siyasi və iqtisadi inteqrasiyalarına baxışlarını müəyyən etmək yolu ilə doktorluq dissertasiyanın mövzusu olan Avropa İttifaqına alternativ olaraq Türk Dövlətlər İttifaqının mümkün ola biləcəyini qiymətləndirməkdir.

Bu çərçivədə, anket forması ilə sizdən alınacaq məlumat ancaq tədris akademik çalışmaları üçün istifadə ediləcək, sistematikləşdirilib qiymətləndiriləcək dəlillərdən başqa heç bir fərdi məlumat üçüncü şəxslərə qətiyyənlə ötürülməyəcək.

İŞTİRAKÇININ:

Yaşı : .....
Peşəsi : .....
Təhsili : .....
Cinsiyyəti : .....
Vətəndaşlığı : .....
Etnik Kökü : .....
Yaşadığı Yer : .....
Yaşadığı Ölkə : .....

Sual 1: Ana dilinizi göstərin.

☐ Azərbaycan dili	☐ Qazax dili	☐ Qırğız dili
☐ Özbək dili	☐ Rus dili	☐ Türk dili
☐ Türkmən dili	☐ Digər (.....)	

Sual 2: Evdə hansı dildə danışırısanız

☐ Azərbaycan dilində	☐ Qazax dilində	☐ Qırğız dilində
☐ Özbək dilində	☐ Rus dilində	☐ Türk dilində
☐ Türkmən dilində	☐ Digər (.....)	

Sual 3: Ana dilinizdən başqa bildiyiniz dilləri göstərin.

☐ Azərbaycan dili	☐ Qazax dili	☐ Qırğız dili
☐ Özbək dili	☐ Rus dili	☐ Türk dili
☐ Türkmən dili	☐ Digər (.....)	

4: Ana dilinizə ən yaxın gördüyünüz dil aşağıdakı dillərdən hansıdır.

☐ Azərbaycan dili	☐ Qazax dili	☐ Qırğız dili
☐ Özbək dili	☐ Rus dili	☐ Türk dili
☐ Türkmən dili	☐ Digər (.....)	

TÜRK RESPUBLİKALARININ İNTEGRASIYA TƏHLİLİ
(Təmayüllərin araşdırılması)

5: Kendinizi etnik olaraq nasıl tanımlarsınız?

☐ Azərbaycanlı	☐ Kazak	☐ Kırgız
☐ Özbek	☐ Rus	☐ Türk
☐ Türkmen	☐ Digər (.....)	

6: Lütfən dini inancınızı göstərin.

☐ Ateist	☐ Xristian	☐ Yəhudi
☐ Müsəlman	☐ Digər	

	Qətiyyən rəziyəm	Qismən rəziyəm	Rəziyəm	Rəzi deyiləm	Qətiyyən rəzi deyiləm
7. Türkiyə Türk dilini başa düşürsünüz mü?					
8. Etnik şəxsiyyətinizin həyatınızda mühüm bir yeri olduğunu zənn edirsinizmi?					
9. Etnik şəxsiyyətinizdən ötrü ölkənizdə çətinliklər çəkirsinizmi?					
10. Etnik şəxsiyyətinizin həyatınızda mühüm bir yeri olduğunu zənn edirsinizmi?					
11. Ölkənizdə etnik şəxsiyyətlə əlaqədar problemlər varmı?					
12. Dini şəxsiyyətinizin həyatınızda mühüm bir yeri olduğunu zənn edirsinizmi?					
13. Dini şəxsiyyətinizdən ötrü çətinliklər çəkirsinizmi?					
14. Ölkənizdə dini şəxsiyyətlə əlaqədar problemlər varmı?					

15. Sizin və ya uşaqlarınızın universitet ya da sonrakında hansı ölkədə təhsil almasını arzu edərsiniz?

☐ ABD	☐ Aİ ölkələri	☐ Azərbaycan
☐ Çin	☐ İran	☐ Qazaxıstan
☐ Qırğızıstan	☐ Özbəkistan	☐ Rusiya
☐ Türkiyə	☐ Türkmənistan	☐ Digər (.....)

16. En çox hansı ölkənin televiziya kanallarına baxırsınız? (Birdən çoxunu da işarətləyə bilərsiniz)

☐ ABD	☐ Aİ ölkələri	☐ Azərbaycan
☐ Çin	☐ İran	☐ Qazaxıstan
☐ Qırğızıstan	☐ Özbəkistan	☐ Rusiya
☐ Türkiyə	☐ Türkmənistan	☐ Digər

TÜRK RESPUBLİKALARININ İNTEGRASIYA TƏHLİLİ
(Təmayüllərin araşdırılması)

17. Yaşadığınız ölkənin iqtisadi olaraq hansı ölkələrlə daha yaxın əlaqələr inkişaf etdirməsini arzu edirsiniz? (Birdən çoxunu da işarətləyə bilərsiniz)

☐ ABD	☐ Aİ ölkələri	☐ Azərbaycan
☐ Çin	☐ İran	☐ Qazaxıstan
☐ Qırğızıstan	☐ Özbəkistan	☐ Rusiya
☐ Türkiyə	☐ Türkmənistan	☐ Digər

18. Yaşadığınız ölkənin mədəni olaraq hansı ölkələrlə daha yaxın əlaqələr inkişaf etdirməsini arzu edirsiniz? (Birdən çoxunu da işarətləyə bilərsiniz)

☐ ABD	☐ Aİ ölkələri	☐ Azərbaycan
☐ Çin	☐ İran	☐ Qazaxıstan
☐ Qırğızıstan	☐ Özbəkistan	☐ Rusiya
☐ Türkiyə	☐ Türkmənistan	☐ Digər

	Qətiyyən razıyam	Qismən razıyam	Razıyam	Razı deyiləm	Qətiyyən razı deyiləm
19. Türkiyə'nin gelişmiş bir ülke olduğunu düşünüyor musunuz?					
20. Türkiyə'nin AB'ye girmesini gerekli görüyor musunuz?					

21: Türkiyənin Aİ-na girməsini niyə gərəkli görürsünüz? (Birdən çoxunu da işarətləyə bilərsiniz)

☐ İqtisadi səbəblər	☐ Mədəni səbəblər	☐ İctimai səbəblər
☐ Siyasi səbəblər	☐ Digər	

	Qətiyyən razıyam	Qismən razıyam	Razıyam	Razı deyiləm	Qətiyyən razı deyiləm
22. Türkiyə'nin digər Türk Respublikalarla kifayət qədər yaxşı əlaqələr inkişaf etdirdiyini zənn edirsinizmi?					
23. Orta və Qərbi Asiyadakı Türk dövlətlərinin Aİ bənzəri bir quruluş içində bütünləşmələrini mümkün görürsünüzmü?					

TÜRK RESPUBLİKALARININ İNTEGRASIYA TƏHLİLİ
(Təmayüllərin araşdırılması)

24. Orta və Qərbi Asiyadakı Türk dövlətlərinin AB bənzəri bir quruluş içində bütünləşmələrini əngəlləyəcək səbəblər sizə görə nələrdir? (Birdən çoxunu da işarətləyə bilərsiniz)

Mədəni fərqliliklər   İqtisadi fərqliliklər   İctimai fərqliliklər
 Siyasi fərqliliklər   Dini fərqliliklər   Etnik fərqliliklər
 Beynəlxalq güc nöqtələri   Digər (.....)

25. Orta və Qərbi Asiyadakı Türk dövlətlərinin öz aralarında integrasiyasına alternativ olaraq aşağıdakı quruluşlardan hansını mümkün görürsünüz? (Birdən çoxunu da işarətləyə bilərsiniz)

Müsəlman Dövlətlər Birliyi   Orta Asiya Dövlətlər Birliyi   Rusiya ilə bütünləşmə
 AB ilə bütünləşmə   Çin ilə bütünləşmə   Heç biri
 Digər

	Qətiyyən rəzayam	Qismən rəzayam	Rəzayam	Rəzi deyiləm	Qətiyyən rəzi deyiləm
26. Etnik olaraq bənzər şəxsiyyət daşıyan birini, fərqli bir ölkədə yaşasa da, özümə yaxın görürəm?					
27. Etnik olaraq fərqli şəxsiyyət daşıyan birini, eyni bir ölkədə yaşasaq belə, özümə yaxın görməyəcəm?					
28. Qonşularımız və ya dostlarımızla eyni dini şəxsiyyəti daşımamız sizin üçün vacibmi?					
29. Qonşularımız və ya dostlarımızla eyni etnik şəxsiyyəti daşımamız sizin üçün vacibmi?					

GÖRÜŞ VƏ TÖVSIYYƏLƏRİNİZ:

.....

.....

.....

.....

Əməyiniz və qiymətli vaxtınızı ayırdığınız üçün təşəkkür edirik.

Kirgizca Anket Sorulari

ТҮРК МАМЛЕКЕТТЕРИНЕ КАРАТА ИНТЕГРАЦИЯ АНАЛИЗИ (Тенденция Изилдөөсү)

Изилдөөнүн максаты

Бул анкеталык сурамжылоонун максаты - Түрк тилдүү мамлекеттерде жашаган элдердин, бул мамлекеттер ортосундагы саясий жана экономикалык интеграцияга болгон көз карашын билүү. Доктордук диссертациямдын темасы болгон Европа Биримдигине атаандаш катары Түрк тилдүү мамлекеттердин Биримдигинин ыктымалдуулугун аныктоо.

Ушул негизде, анкеталык негизде топтолгон маалыматтар бир гана илимий изилдөөлөрдө колдонулат жана эч бир өздүк маалымат үчүнчү тарапка берилбейт жана жайылтылбайт.

КАТЫШУУЧУНУН

Жашы: .....
Кесиби: .....
Билими: .....
Жынысы: .....
Улуту: .....
Этникалык теги: .....
Туруктуу жайы: .....
Ата-Мекени: .....

Суроо 1: Эне тилиңиз кайсы?

☐ Азербайжан түркчөсү	☐ Казакча	☐ Кыргызча
☐ Өзбекче	☐ Орусча	☐ Түркчө
☐ Түркмөнчө	☐ Башка (.....)	

Суроо 2: Үйдө кайсы тилде сүйлөшөсүз?

☐ Азербайжан түркчөсү	☐ Казакча	☐ Кыргызча
☐ Өзбекче	☐ Орусча	☐ Түркчө
☐ Түркмөнчө	☐ Башка (.....)	

Суроо 3: Эне тилиңизден башка кайсыл чет тилдерди билесиз?

☐ Азербайжан түркчөсү	☐ Казакча	☐ Кыргызча
☐ Өзбекче	☐ Орусча	☐ Түркчө
☐ Түркмөнчө	☐ Башка (.....)	

4: Төмөнкү тилдердин кайсынысы эне тилиңизге абдан жакын?

☐ Азербайжан түркчөсү	☐ Казакча	☐ Кыргызча
☐ Өзбекче	☐ Орусча	☐ Түркчө
☐ Түркмөнчө	☐ Башка (.....)	

**ТҮРК МАМЛЕКЕТТЕРИНЕ КАРАТА ИНТЕГРАЦИЯ
АНАЛИЗИ
(Тенденция Изилдөөсү)**

5: Өзүңүздү кайсыл этникалык топко кирем деп белгилейсиз?

☐ Азербайжан	☐ Казак	☐ Кыргыз
☐ Өзбек	☐ Орус	☐ Түрк
☐ Түркмен	☐ Башка (.....)	

6: Өзүңүздүн диний ишенимиңизди белгилеңиз?

☐ Атеист	☐ Христ	☐ Еврей
☐ Мусулман	☐ Башка	

	Толугу менен кошулам	Жарым жартылай	Кошулам	Кошулбайм	Таптакыр кошулбайм
7. Түрк тилин түшүнөсүзбү?					
8. Этникалык тегиниздин жашоонузда маанилүү орду бар деп эсептейсизби?					
9. Этникалык тегинизге байланыштуу өлкөңүздө кандайдыр маселелер барбы?					
10. Этникалык тегиниздин күнүмдүк жашоодо маанилүү орду бар деп эсептейсизби?					
11. Өлкөңүздө этникалык текке байланышкан маселелер барбы?					
12. Диний ишенимиңиздин жашоонузда маанилүү орду бар деп эсептейсизби?					
13. Диний ишенимиңизге байланышкан тоскоолдуктарга туш болосузбу?					
14. Өлкөңүздө диний ишенимге байланышкан маселелер орун алабы?					

15. Сиздин балаңыздын жогорку билимди кайсыл мамлекеттен алуусун каалайсыз?

☐ АКШ	☐ Европа кошмо мамлекеттери	☐ Азербайжан
☐ Кытай	☐ Иран	☐ Казакстан
☐ Кыргызстан	☐ Өзбекистан	☐ Орусия
☐ Түркия	☐ Түркменистан	☐ Башка (.....)

16. Кайсы өлкөнүн телевидение каналдарын көп көрөсүз? (Көп жооп берүүгө ыңгайсыз)

☐ АКШ	☐ Европа кошмо мамлекеттери	☐ Азербайжан
☐ Кытай	☐ Иран	☐ Казакстан
☐ Кыргызстан	☐ Өзбекистан	☐ Орусия
☐ Түркия	☐ Түркменистан	☐ Башка (.....)

**ТҮРК МАМЛЕКЕТТЕРИНЕ КАРАТА ИНТЕГРАЦИЯ
АНАЛИЗИ
(Тенденция Изилдөөсү)**

17. Жашаган мамлекетиниздин кайсыл өлкөлөр менен экономикалык жактан байланыштардын өсүүсүн каалайт элеңиз? (Бирден көп тандасаңыз болот)

☐ АКШ	☐ Европа кошмош мамлекеттери	☐ Азербайжан
☐ Кытай	☐ Иран	☐ Казакстан
☐ Кыргызстан	☐ Өзбекстан	☐ Орусия
☐ Түркия	☐ Түркменистан	☐ Башка (.....)

18. Жашаган мамлекетиниздин кайсыл өлкөлөр менен маданий жактан байланыштардын өсүүсүн каалайт элеңиз? (Бирден көп тандасаңыз болот)

☐ АКШ	☐ Европа кошмош мамлекеттери	☐ Азербайжан
☐ Кытай	☐ Иран	☐ Казакстан
☐ Кыргызстан	☐ Өзбекстан	☐ Орусия
☐ Түркия	☐ Түркменистан	☐ Башка (.....)

	Толугу менен кошулам	Жарым жаптылай кошулам	Кошулбайм	Таптакыр кошулбайм
19. Түркияны өнүккөн өлкө катары санайсызбы?				
20. Түркиянын Европо Биримдигине кирүүсүн кандай карайсыз?				

21 Түркиянын Европа Биримдиги кирүүсүн эмне себептен маанилүү деп ойлойсуз? (Көп жооп берүүгө ыңгайсыз)

☐ Экономикалык себептери	☐ Маданият себептери	☐ Социалдык себептери
☐ Саясат себептери	☐ Башка (.....)	

	Толугу менен кошулам	Жарым жаптылай кошулам	Кошулбайм	Таптакыр кошулбайм
22. Түркиянын Түрк Тилдүү Мамлекеттер менен керектүү деңгээлде мамиле түздү деп эсептейсизби?				
23. Борбордук жана Батыш Азиядагы Түрк мамлекеттерин Европа биримдиги сыяктуу биригүүсү мүмкүн деп ойлойсузбу?				

**ТҮРК МАМЛЕКЕТТЕРИНЕ КАРАТА ИНТЕГРАЦИЯ
АНАЛИЗИ
(Тенденция Изилдөөсү)**

24. Борбордук жана Батыш Азиядагы Түрк мамлекеттерин Европа биримдиги сыяктуу биригүүсүнө жолтоо болуучу себептер деп кайсыларды атайсыз? (Бирден көп тандасаңыз болот)

Маданияттын түрдүүлүгү   Экономиканын түрдүүлүгү   Социалдык түрдүүлүк
 Саясий түрдүүлүк   Диний ишеничтин түрдүүлүгү   Этникалык түрдүүлүк
 Улуттар аралык күчтөр   Башка (.....)

25. Борбордук жана Батыш Азиядагы Түрк тилдүү мамлекеттердин өз ара интеграциясына алтернатива катары кайсылар мүмкүн деп ойлойсуз?

Мусулман Мамлекеттер биримдиги   Борбор Азия мамлекеттер биримдиги   Орусия менен биригүү
 Европа биримдиги менен биригүү   Кытай менен биригүү   Каршымын;
 Башка (.....)

	Толугу менен кошулам	Жарым жаптылай кошулам	Кошулбайм	Таптакыр кошулбайм
26. Этникалык теги окшош болуп башка элкөдө жашаган адамды мага жакын деп эсептейм.				
27. Этникалык теги башка болуп, бир эле элкөдө жашасак дагы өзүмө жакын деп эсептебейм.				
28. Кошуналарыңыз же досторуңуз менен бирдей диний ишенимди тутунуу сиз үчүн маанилүүбү?				
29. Кошуналарыңыз же досторуңуз менен бирдей этникалык текке кирүүңүз сиз үчүн маанилүүбү?				

Пикир жана сунуштарыңыз:

.....

.....

.....

.....

Жардамыңыз жана убактыңызды бөлгөнүңүз үчүн чоң рахмат!

Özbekce Anket Sorulari

TURKIY RESPUBLIKALAR INTEGRATSIYASINING TAHLILI (Tendensiya tadqiqoti)

TADQIQOT MAQSADI

Ushbu so'rovnomaning o'tkazishdan maqsad – Turkiy Respublikalarda yashovchi xalqlarning Turkiy Davlatlar o'rtasidagi siyosiy va iqtisodiy integratsiyalar to'g'risidagi fikrlarini aniqlash orqali Yevropa Ittifoqiga muqobil tarzda Turkiy Davlatlar Ittifoqini tuzish imkoniyatlarini baholashdir. Bu mening doktorlik dissertatsiyam mavzusiga mos keladi.

Ushbu so'rovnoma orqali olingan ma'lumotlardan faqatgina ilmiy tadqiqot uchun foydalaniladi va yakuniy natijalardan tashqari hech qanday shaxsiy ma'lumot boshqalarga oshkor qilinmaydi.

QATNASHUVCHINING

Yoshi: .....
Kasbi: .....
Ma'lumoti: .....
Jinsi: .....
Fuqaroligi: .....
Millati: .....
Yashash joyi: .....
Mamlakati: .....

1-savol: Ona tilingizni tanlang.

☐ Ozarbayjon	☐ Qozoq	☐ Qirg'iz
☐ O'zbek	☐ Rus	☐ Turk
☐ Turkman	☐ Boshqa (.....)	

2-savol: Uyda qaysi tilda gaplashasiz?

☐ Ozarbayjon	☐ Qozoq	☐ Qirg'iz
☐ O'zbek	☐ Rus	☐ Turk
☐ Turkman	☐ Boshqa (.....)	

3-savol: Ona tilingizdan tashqari qaysi tillarda gapira olasiz.

☐ Ozarbayjon	☐ Qozoq	☐ Qirg'iz
☐ O'zbek	☐ Rus	☐ Turk
☐ Turkman	☐ Boshqa (.....)	

4: Quyidagilarning qaysi birini ona tilingizga eng o'xshashi deb bilasiz?

☐ Ozarbayjon	☐ Qozoq	☐ Qirg'iz
☐ O'zbek	☐ Rus	☐ Turk
☐ Turkman	☐ Boshqa (.....)	

**TURKIY RESPUBLIKALAR INTEGRATSIYASINING
TAHLILI
(Tendensiya tadqiqoti)**

5: O'zingizni qaysi millatga mansub deb bilasiz?

☐ Ozarbayjon	☐ Qozoq	☐ Qirg'iz
☐ O'zbek	☐ Rus	☐ Turk
☐ Turkman	☐ Boshqa (.....)	

6: Marhamat qilib, qaysi dinda ekanligingizni ko'rsating.

☐ Ateist	☐ Xristian	☐ Yahudiy
☐ Musulmon	☐ Boshqa	

	Batamom to'g'ri, xuddi shunday	Qisman shunaqa	Shunaqa	Unaqa emas	Butunlay noto'g'ri
7. Turkehani tushunasizmi?					
8. Millatingiz turmush tarzingizda muhim o'rin tutadi deb ishonasizmi?					
9. Mamlakatingizda millatingiz tufayli muammolarga duch kelasizmi?					
10. Millatingiz hayotingizda muhim o'rin tutadi deb ishonasizmi?					
11: Mamlakatingizda millat tufayli muammolar kelib chiqadimi?					
12. Diniy qarashlaringiz hayotingizda muhim o'rin tutadi deb ishonasizmi?					
13. Mamlakatingizda diningiz tufayli muammolarga duch kelasizmi?					
14: Mamlakatingizda diniy qarashlar tufayli muammolar kelib chiqadimi?					

15. O'zingiz yoki farzandingiz qaysi mamlakatda oliy ta'lim olishini ma'qul deb bilasiz?

☐ AQSh	☐ Yevropa Ittifoqi davlatlari	☐ Ozarbayjon
☐ Xitoy	☐ Eron	☐ Qozog'iston
☐ Qirg'iziston	☐ O'zbekiston	☐ Rossiya
☐ Turkiya	☐ Turkmaniston	☐ Boshqa (.....)

16. Ko'pincha qaysi davlat telekanallarini ko'rasiz? (Birnechtasini tanlash mumkin)

☐ AQSh	☐ Yevropa Ittifoqi davlatlari	☐ Ozarbayjon
☐ Xitoy	☐ Eron	☐ Qozog'iston
☐ Qirg'iziston	☐ O'zbekiston	☐ Rossiya
☐ Turkiya	☐ Turkmaniston	☐ Boshqa (.....)

**TURKIY RESPUBLIKALAR INTEGRATSIYASINING
TAHLILI
(Tendensiya tadqiqoti)**

**17. Vataningiz qaysi davlatlar bilan yaqin iqtisodiy aloqada bo'lishini ma'qul ko'rasiz?
(Birnechtasini tanlash mumkin)**

☐ AQSh	☐ Yevropa Ittifoqi davlatlari	☐ Ozarbayjon
☐ Xitoy	☐ Eron	☐ Qozog'iston
☐ Qirg'iziston	☐ O'zbekiston	☐ Rossiya
☐ Turkiya	☐ Turkmaniston	☐ Boshqa (.....)

**18. Vataningiz qaysi davlatlar bilan yaqin madaniy aloqada bo'lishini ma'qul ko'rasiz?
(Birnechtasini tanlash mumkin)**

☐ AQSh	☐ Yevropa Ittifoqi davlatlari	☐ Ozarbayjon
☐ Xitoy	☐ Eron	☐ Qozog'iston
☐ Qirg'iziston	☐ O'zbekiston	☐ Rossiya
☐ Turkiya	☐ Turkmaniston	☐ Boshqa (.....)

	Batamom to'g'ri, xuddi shunday	Qisman shunaqa	Shunaqa	Unaqa emas	Butunlay noto'g'ri
19. Turkiya rivojlangan davlat deb o'ylaysizmi?					
20. Turkiya Yevropa Ittifoqiga qo'shilishi zarur deb hisoblaysizmi?					

21. Nega Turkiya Yelga qo'shilishi zarur deb hisoblaysiz? (Birnechtasini tanlash mumkin)

☐ Iqtisodiy sabablar	☐ Madaniy sabablar	☐ Ijtimoiy sabablar
☐ Siyosiy sabablar	☐ Boshqa (.....)	

	Batamom to'g'ri, xuddi shunday	Qisman shunaqa	Shunaqa	Unaqa emas	Butunlay noto'g'ri
22. Turkiya Turkiy davlatlar bilan yaxshi aloqalarga ega deb ishonasizmi?					
23. Markaziy va G'arbiy Osiyodagi Turkiy Davlatlar YeIga o'xshash tuzilmaga birlashishi mumkin deb o'ylaysizmi?					

**TURKIY RESPUBLIKALAR INTEGRATSIYASINING
TAHLILI
(Tendensiya tadqiqoti)**

24. Markaziy va G'arbiy Osiyodagi Turkiy Davlatlar Yelga o'xshash tuzilmaga birlashishiga qaysi sabablar to'sqinlik qiladi deb o'ylaysiz? (Birnechtasini tanlash mumkin)

Madaniyatdagi farq   Iqtisoddagi farq   Ijtimoiy farq
 Siyosatdagi farq   Diniy farqlar   Milliy farq
 Qudratli davlatlar   Boshqa (.....)

25. Sizningcha Markaziy va G'arbiy Osiyodagi Turkiy Davlatlar birlashishiga quyidagilarning qaysi biri muqobil bo'la oladi? (Birnechtasini tanlash mumkin)

Musulmon Davlatlar Ittifoqi   M.Osiyo davlatlari ittifoqi   Rossiya bilan ittifoq
 Yel bilan ittifoq   Xitoy bilan ittifoq   Hech qaysisi
 Boshqa (.....)

	Batamom to'g'ri, xuddi shunday	Qisman shunaqa	Shunaqa	Unaqa emas	Butunlay noto'g'ri
26. Men uchun millatdoshim yaqinroq, hatto u boshqa davlatda yashasa ham.					
27. Mening millatimda bo'lmagan inson men uchun uzoqroq, hatto bitta davlatda yashasak ham.					
28. Qo'shnilaringiz yoki do'stlaringiz siz bilan bitta dinda bo'lishi muhimmi?					
29. Qo'shnilaringiz yoki do'stlaringiz siz bilan millatdosh bo'lishi muhimmi?					

FIKRLAR VA TAVSIYALAR:

.....

.....

.....

.....

Bizga ajratgan vaqtingiz va qo'shgan hissangiz uchun minnatdormiz.

Kazakca Anket Sorulari

ТҮРКІ ТІЛДЕС РЕСПУБЛИКАЛАРҒА ЖАСАЛАТЫН ОДАҚТАСТЫРУ ТАЛДАУ ЖҰМЫСЫ (Тенденция Зерттеу Жұмысы)

ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСЫНЫҢ МАҚСАТЫ

Осы зерттеу жұмысының мақсаты Түркі Тілдес Мемлекеттер Одағының Еуропа Одағына балама ретінде құрылу мүмкіндігін бағалау, PhD тезисінің пәні, Түрік Республикасында тұратын Халықтардың Түркі Тілдес Мемлекеттер Одағының арасындағы саяси және экономикалық байланыстарға деген көзқарастарын анықтау.

Осы бақылау түрімен қоса сізден алынатын ақпараттар академиялық зерттеулерде жиналған және сараланған деректерден басқа ешқандай жеке деректер үшінші жаққа таратылмайды.

ҚАТЫСУШЫНЫҢ

Жасы: .....
Мамандығы: .....
Білімі: .....
Жынысы: .....
Ұлты: .....
Этникалық тегі: .....
Мекенжайы: .....
Отаны: .....

1-сұрақ: Ана тіліңізді белгілеңіз.

☐ Әзірбайжан	☐ Қазақ	☐ Қырғыз
☐ Өзбек	☐ Орыс	☐ Түрік
☐ Түркімен	☐ Басқа (.....)	

2-сұрақ: Үйде қай тілде сөйлейсіз?

☐ Әзірбайжан	☐ Қазақ	☐ Қырғыз
☐ Өзбек	☐ Орыс	☐ Түрік
☐ Түркімен	☐ Басқа (.....)	

3-сұрақ: Ана тілінен басқа қай тілде сөйлей алатыныңызды көрсетіңіз.

☐ Әзірбайжан	☐ Қазақ	☐ Қырғыз
☐ Өзбек	☐ Орыс	☐ Түрік
☐ Түркімен	☐ Басқа (.....)	

4: Мына тілдердің қайсысы өз ана тіліңізге ұқсайды деп ойлайсыз?

☐ Әзірбайжан	☐ Қазақ	☐ Қырғыз
☐ Өзбек	☐ Орыс	☐ Түрік
☐ Түркімен	☐ Басқа (.....)	

5: Өзіңізді этнос жағынан қалай анықтайсыз?

☐ Әзірбайжан	☐ Қазақ	☐ Қырғыз
☐ Өзбек	☐ Орыс	☐ Түрік
☐ Түркімен	☐ Басқа (.....)	

**ТҮРКІ ТІЛДЕС РЕСПУБЛИКАЛАРҒА ЖАСАЛАТЫН ОДАҚТАСТЫРУ
ТАЛДАУ ЖҰМЫСЫ (Тенденция Зерттеу Жұмысы)**

6: Діни көзқарасыңызды білдіріңіз.

☐ Атеист	☐ Христиан	☐ Еврей
☐ Мұсылман	☐ Басқа	

	Толық келісемін	Жартылай келісемін	Келісемін	Келіспеймін	Толықтай қарсымын
7. Түрік тілінде сөйлейсіз бе?					
8. Сіздің өмір сүріп жатқан ортаңыз үшін сіздің ұлтыңыздың маңызы бар деп ойлайсыз ба?					
9. Еліңізде ұлтыңызға байланысты мәселелер жоқ па?					
10. Сіздің ұлтыңыздың сіздің өміріңізде маңызды орны бар деп ойлайсыз ба?					
11: Еліңізде ұлттық ерекшеліктен туындайтын мәселелер жоқ па?					
12. Сіздің өміріңізде сіздің дініңіздің маңызды орын алады деп ойлайсыз ба?					
13.Сізде дініңізге байланысты болатын мәселер бар ма?					
14: Еліңізде дініңізден туындайтын мәселелер бар ма?					

15. Мектеп қабырғасындағы білім, жоғары білім/жоғары білімнен кейінгі білім алу үшін өзіңізге не балаларыңызға қай мемлекеттерді таңдауды қалайтын едіңіз?

☐ АҚШ	☐ ЕО мемлекеттері	☐ Әзірбайжан
☐ Қытай	☐ Иран	☐ Қазақстан
☐ Қырғызстан	☐ Өзбекстан	☐ Орыс
☐ Түркия	☐ Түркменстан	☐ Басқа (.....)

16. Қай елдің телеканалдарын көп тамашалайсыз? (бірнеше жауапты таңдауға болады)

☐ АҚШ	☐ ЕО мемлекеттері	☐ Әзірбайжан
☐ Қытай	☐ Иран	☐ Қазақстан
☐ Қырғызстан	☐ Өзбекстан	☐ Ресей
☐ Түркия	☐ Түркменстан	☐ Басқа (.....)

**ТҮРКІ ТІЛДЕС РЕСПУБЛИКАЛАРҒА ЖАСАЛАТЫН ОДАҚТАСТЫРУ
ТАЛДАУ ЖҰМЫСЫ (Тенденция Зерттеу Жұмысы)**

17. Қай мемлекетпен еліңіздің жақын қарым-қатынаста болғанын қалайсыз? (бірнеше жауапты таңдауға болады)

☐ АҚШ	☐ ЕО мемлекеттері	☐ Әзірбайжан
☐ Қытай	☐ Иран	☐ Қазақстан
☐ Қырғызстан	☐ Өзбекстан	☐ Ресей
☐ Түрк	☐ Түркменстан	☐ Басқа (.....)

18. Не үшін Түркияға ЕО-қа кіру қажетті деп ойлайсыз? (бірнеше жауапты таңдауға болады)

☐ АҚШ	☐ ЕО мемлекеттері	☐ Әзірбайжан
☐ Қытай	☐ Иран	☐ Қазақстан
☐ Қырғызстан	☐ Өзбекстан	☐ Ресей
☐ Түркия	☐ Түркменстан	☐ Басқа (.....)

	Толық келісемін	Жартылай келісемін	Келісемін	Келіспеймін	Толықтай қарсымын
19. Түркия дамыған мемлекет деп ойлайсыз ба?					
20. Түркияға ЕО-қа кіруі қажет деп ойлайсыз ба??					

21. Не үшін Түркияға ЕО-қа кіру қажет деп ойлайсыз? (бірнеше жауапты таңдауға болады)

☐ Экономикалық себептер	☐ Мәдени себептер	☐ Басқа
☐ Саяси себептер	☐ Әлеуметтік себептер	

	Толық келісемін	Жартылай келісемін	Келісемін	Келіспеймін	Толықтай қарсымын
22. Түркия басқа Түркі мемлекеттерімен қарым-қатынасын жеткілікті деңгейде дамытты деп ойлайсыз ба?					
23. Орталық және Батыс Азиядағы Түркі Тілдес мемлекеттеріне ЕО сынды құрылымға кіруі мүмкін деп ойлайсыз ба?					

**ТҮРКІ ТІЛДЕС РЕСПУБЛИКАЛАРҒА ЖАСАЛАТЫН ОДАҚТАСТЫРУ
ТАЛДАУ ЖҰМЫСЫ (Тенденция Зерттеу Жұмысы)**

24. Қандай себептер Орталық және Батыс Азия жеріндегі Түркия мемлекеттеріне ЕО сынды құрылымға кіруге кедергі болады деп ойлайсыз? (бірнеше жауапты таңдауға болады)

☐ Мәдени ерекшеліктер	☐ Экономикалық ерекшеліктер	☐ Әлеуметтік ерекшеліктер
☐ Саяси ерекшеліктер	☐ Діни ерекшеліктер	☐ Этникалық ерекшеліктер
☐ Ұлтаралық күшті топтар	☐ Басқа (..... .....)	

25. Мына мемлекеттердің қайсысы Орталық және Батыс Азия жеріндегі Түркі тілдес мемлекеттерімен қосылуға альтернатив бола алады деп ойлайсыз? (бірнеше жауапты таңдауға болады)

☐ Мұсылман мемлекеттері Одағы	☐ Орталық Азия мемлекеттер Одағы	☐ Ресеймен Одақтасу
☐ ЕО-мен одақтасу	☐ Қытаймен одақтасу	☐ Ешқандай
☐ Басқа (.....)		

	Толық келісемін	Жартылай келісемін	Келісемін	Келіспеймін	Толықтай қарсымын
26. Мен басқа елде тұратын болса да, өз ұлтыма ұқсас адамды өзіме жақын деп табамын.					
27. Менің ұлтыма ұқсас емес адамды тіпті бір елде өмір сүрсек те өзіме жақын деп санай алмаймын.					
28. Көршілеріңнің не достарыңның өзіңізбен бірдей дінде болуы сізге маңызды ма?					
29. Сіздің көршілеріңіздің не достарыңыздың сізбен бірдей ұлт өкілі болуы маңызды ма?					

ӨЗ КӨЗҚАРАСТАРЫҢЫЗ БЕН ҰСЫНЫСТАРЫҢЫЗ :

.....

.....

.....

.....

Қатысқаныңыз және уақыт бөлгеніңіз үшін алғыс айтамыз!

Türkmençe Anket Soruları

TÜRKI DÖWLETLER ÜÇİN BİRLEŞME ANALIZI (Meýil Ylmy Gözlegi)

YLMY GÖZLEGIŇ MAKSADY

Bu soragnamanyň maksady we meniň doktorantura tezymyň temasy, Türki döwletlerde ýaşayan milletleriň Türki döwletleriň arasynda syýasy we ykdysady bileleşmeler barada pikirleri esasynda Ýewropa Bileleşigine alternatiw Türki Döwletler Bileleşiginiň gurulma ähtimalyny derňemektir.

Bu soragnama esasynda sizden alynan maglumatlar diňe akademiki ylmy barlaglar üçin ulanylýar we ýygnaýan we derňelen maglumatlardan başga şahsy maglumatlar üçünji şahyslar bilen paýlaşylmaz.

GATNAŞYJYNYŇ

Ýaşy: .....
Işi: .....
Bilimi: .....
Jynsy: .....
Milleti: .....
Etniki gelip çykyşy: .....
Ýaşayan ýeri: .....
Watany: .....

Sorag 1: Ene diliňizi saýlaň.

☐ Azerbeýjança	☐ Gazakça	☐ Gyrgyzça
☐ Özbekçe	☐ Rusça	☐ Türkçe
☐ Türkmençe	☐ Başga (.....)	

Sorag 2: Öýüňizde haýsy dilde gürlleşýärsiňiz?

☐ Azerbeýjança	☐ Gazakça	☐ Gyrgyzça
☐ Özbekçe	☐ Rusça	☐ Türkçe
☐ Türkmençe	☐ Başga (.....)	

Sorag 3: Ene diliňizden başga haýsy dilleri bilýärsiňiz?

☐ Azerbeýjança	☐ Gazakça	☐ Gyrgyzça
☐ Özbekçe	☐ Rusça	☐ Türkçe
☐ Türkmençe	☐ Başga (.....)	

4: Aşakdakylaryň haýsýsý siziň ene diliňize iň ýakyn dil?

☐ Azerbeýjança	☐ Gazakça	☐ Gyrgyzça
☐ Özbekçe	☐ Rusça	☐ Türkçe
☐ Türkmençe	☐ Başga (.....)	

TÜRKI DÖWLETLER ÜÇİN BİRLEŞME ANALIZI
(Meýil Ylmy Gözlegi)

5: Özüňizi haýsy etniki milletden saýýarsyňyz?

☐ Azerbeýjança	☐ Gazakça	☐ Gyrgyzça
☐ Özbekçe	☐ Rusça	☐ Türkçe
☐ Türkmençe	☐ Başga (.....)	

6: Dini garaýyşyňyz aşakdakylaryň haýsysy?

☐ Ateist	☐ Hristiýan	☐ Ýewrey
☐ Musulman	☐ Başga	

		Doly ylaşýan	Doly ylaşmaýan	Ylaşýan	Ylaşmaýan	Hiç hili ylaşmaýan
7. Türk diline düşünýärsiňizmi?						
8. Etniki milletiniň bar boluşyňyzdaky ähmiýeti ulymy?						
9. Etniki milletiniň sebapli ýurduňyzda problemmalar bilen gabatlaşdyňyzmy?						
10. Etniki milletiniň durmuşyňyzdaky ähmiýeti ulymy?						
11: Ýurduňyzda tapawutly etniki milletler sebapli problemmalar barmy?						
12. Diniňiziň durmuşyňyzdaky ähmiýeti ulymy?						
13. Diniňiz sebapli kynçylyklara duçar bolýarmysyňyz?						
14: Ýurduňyzda dini ynançlar sebapli problemmalar barmy?						

15. Aşakdaky döwletleriň haýsysynda çagalaryňyzyň ýokary bilimlerini (bakalawrluk, aspirantura ýa-da doktorantura) almagyny islärsiňiz?

☐ ABŞ	☐ Ýewropa Bileleşigi Döwletleri	☐ Azerbeýjan
☐ Hytaý	☐ Eýran	☐ Gazagystan
☐ Gyrgyzstan	☐ Özbekistan	☐ Rossiýa
☐ Türkiýe	☐ Türkmenistan	☐ Başga (.....)

16. Haýsy döwletiň telewizion kanallaryny görýärsiňiz? (Birden köp jogap saýlap bilersiňiz)

☐ ABŞ	☐ Ýewropa Bileleşigi Döwletleri	☐ Azerbeýjan
☐ Hytaý	☐ Eýran	☐ Gazagystan
☐ Gyrgyzstan	☐ Özbekistan	☐ Rossiýa
☐ Türkiýe	☐ Türkmenistan	☐ Başga (.....)

TÜRKI DÖWLETLER ÜÇİN BİRLEŞME ANALIZI
(Meýil Ylmy Gözlegi)

17. Döwlediňiziň haýsy döwlet bilen ekonomiki aragatnaşykda bolmagyny islärsiňiz? (Birden köp jogap saýlap bilersiňiz)

☐ ABŞ	☐ Ýewropa Bileleşigi Döwletleri	☐ Azerbeýjan
☐ Hytaý	☐ Eýran	☐ Gazagystan
☐ Gyrgyzstan	☐ Özbegistan	☐ Rossiýa
☐ Türkiýe	☐ Türkmenistan	☐ Başga (.....)

18. Döwlediňiziň haýsy döwlet bilen medeni aragatnaşykda bolmagyny islärsiňiz? (Birden köp jogap saýlap bilersiňiz)

☐ ABŞ	☐ Ýewropa Bileleşigi Döwletleri	☐ Azerbeýjan
☐ Hytaý	☐ Eýran	☐ Gazagystan
☐ Gyrgyzstan	☐ Özbegistan	☐ Rossiýa
☐ Türkiýe	☐ Türkmenistan	☐ Başga (.....)

	Doly ylaşýan	Doly ylaşmýan	Ylaşýan	Ylaşmýan	Hiç hili ylaşmýan
19. Siziň pikirimize görä Türkiýe ösen döwletmi?					
20. Siziň pikirimize görä Türkiýe Ýewropa Bileleşigine girmelimi?					

21. Siziň pikirimize görä haýsy sebäpden Türkiýe Ýewropa Bileleşigine girmeli? (Birden köp jogap saýlap bilersiňiz)

☐ Ykdysady (Ekonomiki) sebäpler	☐ Medeni sebäpler	☐ Sosiýal sebäpler
☐ Politik (Syýasy) sebäpler	☐ Başga (.....)	

	Doly ylaşýan	Doly ylaşmýan	Ylaşýan	Ylaşmýan	Hiç hili ylaşmýan
22. Türkiýanyň Türki döwletler bilen ýeterlikli aragatnaşykdaýdyma ynanyrmysyňyz?					
23. Siziň pikirimize görä Orta we Günbatar Aziýadaky Türki döwletleriň bileleşip Ýewropa Bileleşigi ýaly gurama gurmaklary mümkinmi ?					

TÜRKI DÖWLETLER ÜÇIN BIRLEŞME ANALIZI
(Meýil Ylmy Gözlegi)

24. Siziň pikiräize göre Orta we Günbatary Aziýadaky Türki döwletleriň bileleşip Ýewropa Bileleşigi ýaly gurama gurmaklaryna näme päsgel bolup biler? (Birden köp jogap saýlap bilersiňiz)

Medeni tapawutlylyklar   Ykdysady tapawutlylyklar   Sosiýal tapawutlylyklar
 Politiiki tapawutlylyklar   Dini tapawutlylyklar   Etniki tapawutlylyklar
 Halkara güýç gruppalary   Başga (.....)
 .....

25. Aşakdakylaryň haýsysy Orta we Günbatary Aziýadaky Türki döwletleriň birleşmegine alternativ bolup biler öýtýärsiňiz? (Birden köp jogap saýlap bilersiňiz)

Musulman Döwletler Bileleşigi   Orta Aziýa Döwletleri Bileleşigi   Rossiýa bilen birleşmek
 Ýewropa Bileleşigi bilen birleşmek   Hytaý bilen birleşmek   Hiç haýsy
 Başga (.....)

	Doly ýalalaşýan	Doly ýalalaşmaýan	Ýalalaşýan	Ýalalaşmaýan	Hiç hili ýalalaşmaýan
26. Men etniki milleti meňka ýakyn bolan adamy başga döwletde ýaşaýanam bolsa özüme ýakyn duýýaryn.					
27. Men etniki milleti meňkiden başga bolan adamy bir döwletde ýaşaýanam bolsak özüme ýakyn duýmaýaryn.					
28. Siziň üçin goňsularyňyz we dostalaryňyz siziň bilen bir dinde bolmagy möhümmi?					
29. Siziň üçin goňsularyňyz we dostalaryňyz siziň bilen bir etniki milletden bolmagy möhümmi?					

TESWIRLER WE MASLAHATLAR:

.....

.....

.....

.....

Goşandyňyz we wagtyňyzy aýyranýňyz üçin sag boluň.

Rusça Anket Soruları

Анализ интеграционных процессов тюркских государств
(академические исследования)

Цель исследования:

Данная анкета проводится с целью исследования и определения мнения населения тюркских государств об экономических и политических интеграционных процессах, происходящих между этими странами и является темой докторской диссертации: «Альтернатива Европейского Союза-возможность объединения тюркских государств».

Информация, полученная в результате настоящего опроса будет использована исключительно в академических целях для анализа статистических данных. Гарантируем неразглашение личных данных.

Участник:

-возраст : .....

-профессия : .....

-образование : .....

-пол : .....

-гражданство : .....

-национальность : .....

-место проживания : .....

-страна проживания : .....

1. Укажите родной язык

☐ азербайджанский	☐ узбекский	☐ туркменский
☐ казахский	☐ киргизский	☐ русский
☐ турецкий	☐ другой (.....)	

2. На каком языке Вы разговариваете в семье?

☐ азербайджанский	☐ узбекский	☐ туркменский
☐ казахский	☐ киргизский	☐ русский
☐ турецкий	☐ другой (.....)	

3. Укажите язык (-и) который (-е) Вы знаете, кроме родного?

☐ азербайджанский	☐ узбекский	☐ туркменский
☐ казахский	☐ киргизский	☐ русский
☐ турецкий	☐ другой (.....)	

4. Какой язык Вы ставите на второе место после родного?

☐ азербайджанский	☐ узбекский	☐ туркменский
☐ казахский	☐ киргизский	☐ русский
☐ турецкий	☐ другой (.....)	

Анализ интеграционных процессов тюркских государств
(академические исследования)

5. К какой этнической группе Вы себя относите?

☐ Азербайджанцы	☐ узбеки	☐ туркмены
☐ казахи	☐ киргизы	☐ турки
☐ русские	☐ другие	

6. Укажите пожалуйста к какой религиозной конфессии Вы относитесь.

☐ атеизм	☐ ислам	☐ христианство
☐ иудаизм	☐ другое	

	Полностью согласен	Согласен не совсем	Воздерживаюсь от ответа	Не согласен	Полностью не согласен
7. Понимаете ли Вы турецкий язык?					
8. Считаете ли Вы, что этническая принадлежность оказывает большое влияние на Вашу жизнь?					
9. Имеете ли Вы проблемы из-за Вашей этнической принадлежности в стране проживания?					
10. Считаете ли Вы, что этническая принадлежность играет важную роль в Вашей жизни?					
11. Существуют ли проблемы на этнической почве в Вашей стране?					
12. Считаете ли Вы, что Ваше вероисповедание имеет большое значение?					
13. Имеете ли Вы проблемы из-за Вашего вероисповедания?					
14. Имеете ли Вы проблемы в Вашей стране из-за Вашего вероисповедания?					

15. В какой стране Вы или Ваши дети, хотели бы получить высшее образование?

☐ Америка	☐ Китай	☐ Киргизия
☐ Турция	☐ Европа	☐ Иран
☐ Узбекистан	☐ Туркменистан	☐ Азербайджан
☐ Казахстан	☐ Россия	☐ Другой (.....)

16. Телеканалы каких стран Вы предпочитаете смотреть?(можно больше одного)

☐ Америка	☐ Китай	☐ Киргизия
☐ Турция	☐ Европа	☐ Иран
☐ Узбекистан	☐ Туркменистан	☐ Азербайджан
☐ Казахстан	☐ Россия	☐ друг (.....)

Анализ интеграционных процессов тюркских государств
(академические исследования)

17. С какой страной или странами Вы хотели бы, чтобы Ваша страна развивала экономические отношения?

☐ Америка	☐ Китай	☐ Киргизия
☐ Турция	☐ Европа	☐ Иран
☐ Узбекистан	☐ Туркменистан	☐ Азербайджан
☐ Казахстан	☐ Россия	☐ Другой (.....)

18. С какой страной или странами Вы хотели бы, чтобы Ваша страна развивала культурные отношения?

☐ Америка	☐ Китай	☐ Киргизия
☐ Турция	☐ Европа	☐ Иран
☐ Узбекистан	☐ Туркменистан	☐ Азербайджан
☐ Казахстан	☐ Россия	☐ Другой (.....)

	Полностью согласен	Согласен не совсем	Воздерживаюсь от ответа	Не согласен	Полностью несогласен
19. Считаете ли Вы Турцию развитой страной?					
20. Считаете ли Вы необходимым вхождение Турции в Европейский Союз?					

21. Если ответ на вопрос 20 положительный, то укажите причину (-ны).

☐ экономические причины	☐ политические причины	☐ культурные причины
☐ социальные причины	☐ другое(.....)	

	Полностью согласен	Согласен не совсем	Воздерживаюсь от ответа	Не согласен	Полностью несогласен
22. Считаете ли Вы, что у Турции достаточно развитые отношения с другими тюркскими странами?					
23. Считаете ли возможным соединение тюркских стран Малой и Средней Азии по примеру ЕС?					

EK-2

KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ

ÖRGÜTÜ ŞARTI

Yalta, 5.6.1998

Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin kurucu üyeleri, Arnavutluk Cumhuriyeti, Ermenistan Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti, Bulgaristan Cumhuriyeti, Gürcistan Cumhuriyeti, Yunanistan, Moldova Cumhuriyeti, Romanya, Rusya Federasyonu, Türkiye Cumhuriyeti ve Ukrayna,

25 Haziran 1992'de, İstanbul'da "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Zirve Bildirisi"ni imzalamış olarak,

Bu Bildiride kayıtlı olduğu gibi, 25 Haziran 1992 tarihli "Boğaziçi Açıklaması"nda, 30 Haziran 1995 tarihli "KEİ Katılımcı Devletleri Yüksek Düzeyli Toplantısının Bükreş Bildirisi" ve 25 Ekim 1996 tarihli "KEİ Katılımcı Devletleri Devlet ya da Hükümet Başkanları Moskova Bildirisi"nde de kayıtlı ilke ve amaçları benimsediklerini teyit ederek,

Birleşmiş Milletler Şartı'nda, Helsinki Nihai Senedinde ve Yeni Avrupa için Paris Şartı'nda yer alan ilkeleri olduğu gibi, uluslararası hukukun genellikle kabul gören ilke ve kurallarını benimsediklerini tekrar belirterek,

KEİ bölgesindeki devletlerarasındaki kalıcı ve yakın işbirliğini teşvik etmeye kararlı olarak,

Bölgesel girişimlerin, ilerlemenin teşvik edilmesinde ve çağdaş uluslararası yaşamın biçimlendirilmesinde gittikçe büyüyen rol ve önemlerinin bilincinde olarak,

Halklarının durumlarının ortak gayretler yoluyla sürekli geliştirilmesini sağlamak hususundaki kararlılıklarını tekrarlayarak,

Kurucu üyelerin potansiyelinin ve karşılıklı yararlaraya dayalı ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi imkanlarının farkında olarak,

Avrupa'daki bütünleşme sürecinin bir parçası olan, insan haklarına ve temel özgürlüklere dayalı, ekonomik serbestlik, sosyal adalet, eşit güvenlik ve istikrar yoluyla refaha varmayı amaçlayan, diğer ülkelerle, bölgesel girişimlerle, uluslararası örgüt ve mali kuruluşlarla iletişime açık bu bölgesel işbirliğine ilişkin ortak görüşleri paylaşarak,

Bu ekonomik işbirliğini kurucu devletlerin dünya ekonomisiyle daha ileri bir düzeyde bütünleşmelerini sağlamaya yönelik bir katkı haline getirmeye kararlı olarak,

Ülkelerinin ve halklarının KEİ bölgesini bir barış, istikrar ve refah bölgesi haline dönüştürmek amacıyla geniş bir ekonomik etkinlikler alanında yapıcı ve verimli işbirliğinde bulunma arzusunu ifade ederek,

Karadeniz Ekonomik İşbirliğinin başlangıcından bu yana kaydettiği ilerlemenin KEİ'nin uluslararası hukuki kişiliğini sağlamlaştırma ihtiyacını arttırdığını idrak ederek,

Karadeniz Ekonomik İşbirliğini bölgesel bir ekonomik örgüte dönüştürmeyi kararlaştırmış olarak aşağıdaki hususları kabul etmişlerdir.

BÖLÜM I

GENEL HÜKÜMLER

Madde 1 - Örgütün Kuruluşu

Kurucu üyeler, burada kısaca KEİ olarak anılacak Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütünü bölgesel bir ekonomik örgüt olarak kurmuşlardır.

Madde 2 - Tanımlar

Bu Şart'ın amacı için :

a) "**Örgüt**", KEİ olarak da anılabilecek Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü demektir.

b) "**Kurucu Devletler**", 25 Haziran 1992'de, İstanbul'da "Karadeniz Ekonomik İşbirliğine İlişkin Zirve Deklarasyonu"nu imzalayan devletlerdir.

c) "**Gözlemciler**", KEİ tarafından kendilerine gözlemci statüsü verilmiş uluslararası kuruluşlar ya da devletlerdir.

d) "**Uluslararası kuruluşlar**" hükümetler arası ya da hükümet dışı kuruluşlardır.

e) "**KEİ Bölgesi**" üye devletlerin ülkeleridir.

f) "**Alt Organlar**" Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından ya da onun yetkisi altında kurulan her tür Çalışma Grubu, Uzmanlar Grubu, Görev Grubu Komite ya da Hizmet Birimleridir.

g) "**Genel Sekreter**", KEİ Uluslararası Daimi Sekreteryası'nın Genel Sekreteri demektir.

h) "**Dönem Başkanı**", KEİ dönem başkanlığını üstlenen üye devletin Dışişleri Bakanı ya da ilgili Devletin Hükümeti tarafından bu amaçla tayin edilen diğer bir Bakan demektir.

i) "**Troyka**", Dönem Başkanı, KEİ'nin bir önceki ve bir sonraki Dönem Başkanları ya da onların temsilcilerinden oluşan sistem demektir.

j) "**Usul Hükümleri**", KEİ'nin Usul Hükümleri demektir.

BÖLÜM II

İŞBİRLİĞİNİN İLKELERİ VE ALANLARI

Madde 3 - Prensipler ve Amaçlar

Çeşitli düzeylerdeki KEİ faaliyetleri yoluyla aşağıdaki ilkeler ve amaçlar izlenecektir.

a) Dostluk ve iyi komşuluk ruhuyla hareket etmek ve üye devletler arasındaki karşılıklı saygı, güven, diyalog ve işbirliğini sağlamlaştırmak;

b) İkili ve çok taraflı işbirliğini uluslararası hukuk kuralları ve ilkeleri temeli üzerinde daha fazla geliştirmek ve çeşitlendirmek;

c) İş yaşamını geliştirmek ve ekonomik işbirliği sürecine doğrudan katılan şirket ve kuruluşların ferdi ve kolektif girişimlerini teşvik etmek;

d) Ekonomik işbirliğini, üye devletlerin uluslararası örgütlere ya da kuruluşlara tam veya diğer nitelikteki üyeliklerinden kaynaklanan uluslararası yükümlülükleriyle çelişmeyecek ve üçüncü ülkelerle ilişkilerini geliştirmelerini engellemeyecek tarzda geliştirmek,

e) İlgili üye devletlerin özel ekonomik koşullarını ve menfaatlerini dikkate almak,

f) Diğer ilgili devletlerin, uluslararası ekonomik ve mali kuruluşlarla şirket ve teşebbüslerin KEİ sürecine katılımlarını teşvik etmek.

Madde 4 - İşbirliği Alanları

Üye devletler, kabul edilen ilkelere uygun olarak ve halklarının sosyal refahı ile ulusal ekonomilerinde sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak amacıyla beşeri, tabii ve diğer kaynaklarını daha etkin biçimde kullanma hedefine yönelik olarak ticaret ve ekonomik kalkınma; bankacılık ve finansman, iletişim, enerji, ulaşım, tarım ve tarımsal sanayi, sağlık ve eczacılık, çevre koruması, turizm, bilim ve teknoloji, istatistiki veri ve ekonomik bilgi değişimi, gümrükler ve diğer sınır yetkilileri arasında işbirliği, insan ilişkileri, örgütlü suçlar ve uyuşturucu, silah ve radyoaktif madde kaçakçılığı, her türlü terör hareketi ve yasadışı göçle mücadele alanlarında veya Konseyin alacağı kararlar doğrultusunda ilgili diğer herhangi bir alanda işbirliği yapacaklardır.

BÖLÜM III KATILIM

Madde 5 - Üyelik

KEİ'nin üyeleri bu Şart'a taraf olan devletlerdir.

Madde 6 - Katılım

KEİ, üye olmak isteyen ve KEİ'nin bu Şart'ta yer alan ilke ve amaçlarını üstlenmeye muktedir ve istekli addedilen her devlete açıktır.

Yeni üyelik başvuruları, Usul Hükümlerine uygun olarak incelenmek ve onaylanmak üzere bundan böyle Konsey olarak anılacak Dışişleri Bakanları Konseyine sunulacaktır.

Madde 7 - Çekilme

Herhangi bir üye devlet, KEİ Uluslararası Daimi Sekretaryasının Genel Sekreterine konuyla ilgili kararı hakkında resmen bildirimde bulunmak suretiyle KEİ üyeliğinden çekilebilir.

Çekilme, bildirimde belirtilen tarihte yürürlüğe girer. Mali yükümlülükler açısından, çekilme, bildirilen tarihin içinde bulunduğu mali yılın sonunda geçerlik kazanır.

Madde 8 - Gözlemci Statüsü

Gözlemci Statüsü, kendi isteğiyle KEİ'nin çalışmalarına fiilen ve değerli katkılarda bulunmaya hazır olduğunu beyan eden her devlete ve uluslararası kuruluşla açıktır.

Gözlemci Statüsü, Yönetmelik Kurallarına uygun olarak Konsey tarafından verilir, askıya alınır veya sona erdirilir.

Madde 9 - Üçüncü Taraflarla İlişkiler

KEİ, karşılıklı ilgi alanlarına giren çeşitli konularda işbirliği yapmak isteyen üçüncü taraflarla (devletler, uluslararası örgütler ve kuruluşlar)

- a) Periyodik mübadeleler ve istişareler çerçevesinde diyalog ortaklığı,
- b) Belirli bazı konulardaki toplantılara katılma imkanı tanıyan sektörel diyalog ortaklığı,
- c) Dönem Başkanının daveti ve bütün üye devletlerin rızası ile KEİ'nin toplantılarına katılma imkanı tanıyan misafir katılım yollarıyla ilişkiler kuracaktır.

Diyalog ortaklığı ve sektörel diyalog ortaklığı Konseyin kararı uyarınca tanınabilir.

BÖLÜM IV

ZİRVE TOPLANTILARI

Madde 10

Üye Devletlerin Devlet ya da Hükümet Başkanları gerektiğinde bir araya gelebilirler.

BÖLÜM V

ANA VE YARDIMCI ORGANLAR

Madde 11 - Dışişleri Bakanları Konseyi

Konsey KEİ'nin düzenli olarak toplanan, temel karar alma organıdır.

Konsey, KEİ'nin amaçları çerçevesinde

- a) KEİ'nin faaliyetlerine ilişkin bütün konularda karar alır;
- b) Alt organlar tarafından sunulan bütün konuları inceler ve bunlara göre gereken kararları alır;
- c) Üyelik ve gözlemcilik statüsüne ilişkin kararları alır;
- d) Usul Hükümlerini kabul eder ve değiştirir;
- e) KEİ içinde Alt Organlar kurar, bunlara görevler verir, görevlerini belirler, değiştirir veya sona erdirir.
- f) Uygun gördüğü diğer bütün konuları inceler.

Madde 12 - Alt Organlar

Konsey Alt Organlar kurabilir.

Alt Organlar Konsey tarafından belirlenen görevleri yerine getirir, ortak projeler hazırladığı gibi bu projelerin/faaliyetlerin ilgili oldukları alanlardaki uygulanmasını izler;

Alt Organlar Konseye faaliyetlerinin durumu hakkında raporlar ve tavsiyeler sunarlar.

Madde 13 - Dönem Başkanlığı

Dönem Başkanı KEİ çerçevesinde yürütülen bütün faaliyetleri koordine eder ve kabul edilen sonuç ve kararların uygulanmasını olduğu gibi KEİ faaliyetlerinin uygun biçimde yönlendirilmesini sağlar.

Dönem Başkanlığı İngilizce alfabetik sıraya göre her altı ayda bir rotasyona tabidir.

Dönem Başkanlığı bir üye devlet tarafından üstlenilmediği takdirde sıradaki ilk üye devlet tarafından üstlenilir.

Madde 14 - Troyka Sistemi

Troyka, Dönem Başkanının talebi üzerine KEİ'nin mevcut ve geleceğe ait faaliyetleri ile uluslararası örgüt ve kuruluşlarla ilişkileri hakkında görüş alışverişinde bulunmak üzere uygun görülecek bir düzeyde toplanır.

Madde 15 - Yüksek Düzeyli Memurlar Komitesi

Üye Devletlerin Dışışleri Bakanlarını temsil eden ve onlar adına hareket eden Yüksek Düzeyli Memurlar Komitesi aşağıdaki yetkilerle donatılmıştır:

a) Alt Organların faaliyetlerini gözden geçirmek, Konseyin aldığı kararların ve tavsiyelerin uygulanmasını değerlendirmek, Konsey'e sunulacak tavsiye ve önerileri incelemek;

b) KEİ'nin bağlı kuruluşlarıyla işbirliği ve koordinasyona dair konuları incelemek, Konsey'e bu konular hakkında bilgi vermek ve gerektiğinde bunlara ilişkin tavsiye ve önerileri hazırlamak;

c) KEİ faaliyetlerinin örgütsel düzenlemeye ilişkin veçhelerini görüşmek, faaliyet takvimi hazırlığına katılmak, Konsey'in ve Dönem Başkanının yetkileri dahilindeki konular dışında kalan hususlarda kararlar almak;

d) KEİ'nin yıllık bütçesini Konsey'in onayına sunmak;

e) Bütçenin denetlenmesini gerçekleştirecek özel bir alt grup için uzmanlar tayin etmek.

Madde 16 - Uluslararası Daimi Sekreteryaya

KEİ'nin sekreterlik hizmetleri bu amaç için kurulan ve bundan böyle kısaca UDS olarak anılacak Uluslararası Daimi Sekreteryaya tarafından yerine getirilecektir.

KEİ'nin UDS'sı Türkiye Cumhuriyeti'nde İstanbul'da yerleşiktir;

UDS KEİ'nin Dönem Başkanının yetkisi altında görev yapar. Bu yetki Genel Sekreter tarafından kullanılır;

UDS personeli, Uluslararası memurlar olarak görevlerini KEİ'nin ilke ve amaçlarına tam bir riayetle yerine getirir. Bu personelin davranışları daima çalışmalarında gerekli olan bütünlük ve tarafsızlık ilkeleriyle uyum halinde olacaktır;

UDS personeli görevlerini yerine getirirken herhangi bir hükümetten ya da KEİ dışındaki bir makamdan talimat isteyemez ve alamaz. Anılan personel sadece örgüte karşı sorumlu uluslararası memur sıfatıyla bağdaşmayan her türlü davranıştan kaçınacaktır.

BÖLÜM VI

NİSAP VE KARAR ALMA

Madde 17 - Nisap

Konsey nisabı üye devletlerin üçte iki çoğunluğudur.

Madde 18 - Karar Alma

Karar alma mekanizması Yönetmelik Kurallarında belirlenmiştir. Konsey bütün konularda oydaşma sağlanmasına gayret gösterir. Usul Hükümlerinde belirtilen bazı konularda ise oydaşma zorunludur.

BÖLÜM VII

KEİ'NE BAĞLI KURULUŞLAR

Madde 19 - Genel Hükümler

KEİ'ne bağlı kuruluşlar kendi bütçelerine sahip olup görevlerini temel belgelerine ve KEİ'nin 25 Haziran 1992 tarihli "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Zirve Bildirisi" ile işbu Şart'ta kayıtlı ilkelerine tam bir bağlılık içinde yerine getirirler.

Madde 20 - Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesi

Bundan böyle KEİPA olarak anılacak olan Üye Devletlerin Ulusal Parlamentolarını temsil eden Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesi, Karadeniz İşbirliği sürecine istişari mahiyette gerekli desteği sağlar.

KEİ, amaçlarını gerçekleştirmek üzere KEİPA ile yakın işbirliğinde bulunur.

KEİ-KEİPA ilişkileri 25 Haziran 1992'de İstanbul'da imzalanan "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Zirve Bildirisi"nde müteakip Zirve Toplantıları kararlarında ve 26 Şubat 1993'de İstanbul'da kabul edilen "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesi'nin Kurulmasına Dair Bildiri"de kayıtlı ilkelere dayalı olacaktır.

Madde 21 - KEİ İş Konseyi

KEİ İş Konseyi KEİ üye devletlerinin iş çevrelerinin temsilcilerinden oluşan hükümetler dışı uluslararası bir kuruluştur.

İş Konseyi'nin raporları Konsey'e bilgi için ve gerektiğinde bunlara uygun faaliyetlerde bulunmak üzere sunulur.

Madde 22 - Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası

Üye devletler, 30 Haziran 1994'te Tiflis'de imzalanan "Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası (KTKB)'nin Kuruluşuna Dair Anlaşma" ile KTKB'nı kurmuşlardır.

Bankanın amacı, KTKB'nin kuruluşuna dair Anlaşma'nın hükümleri çerçevesinde bölge halklarının ekonomik refahına yönelik olarak üye devletlerin geçiş süreçlerine etkin biçimde katkıda bulunmak, bölgesel projeleri finanse etmek ve desteklemek, üye devletlerin kamu ve özel sektörlerinin projeleri ile üye devletler arasındaki ticari faaliyetler için gerekli diğer bankacılık hizmetlerini sağlamaktır.

Madde 23 - Akademik İşbirliği

KEİ üye devletlerin bilim çevreleri, öğretim görevlileri ve bilim adamları arasındaki işbirliğini bunların yetki alanı dahilinde KEİ ilke ve amaçlarını gerçekleştirmek üzere destekleyecektir.

Madde 24 - KEİ'ne Bağlı Merkezler

KEİ'ne bağlı merkezler ilgili bütün üye devletlere, işbirliğinin belirli bazı alanlarında hizmet etmek üzere Konsey'in onayı üzerine kurulurlar.

Bu merkezler faaliyetlerinin belirli bazı alanlarında KEİ'nin ilgili alt organlarıyla yakın bir işbirliği içinde çalışacaklardır.

Bu merkezlerin faaliyetlerinin sonuçları istişari niteliktedir.

BÖLÜM VIII MALİ HÜKÜMLER

Madde 25 - Örgütün Bütçesi

KEİ'nin bütçesi, üye devletlerin Konsey'in ilgili kararlarına göre belirlenen mali katkılarından oluşmaktadır.

Bütçe yıllık olarak kabul edilir ve denetlenir. Mali yıl 1 Ocak'tan 31 Aralık'a kadar sürer.

Mali yükümlülüklerin yerine getirilmemesi Konsey'in incelemesine sunulur.

Madde 26 - Örgüte Gönüllü Katkılar

Konsey'in kararı üzerine özel fonlar yaratılabilir. KEİ üye devletlerinin, devlet gruplarının, gözlemcilerin ve üçüncü taraf donörlerin gönüllü olarak bu

amaçla yapacakları katkıları, bu tür gönüllü katkıları bağlanan koşullar KEİ'nin ilke ve amaçlarıyla uyum halinde olduğu takdirde memnuniyetle karşılanacaktır.

Her özel fon Konsey tarafından bu fon için kabul edilecek özel kural ve düzenlemelere tabi olacaktır.

BÖLÜM IX

HUKUKİ HÜKÜMLER

Madde 27 - Hukuki Yetki

KEİ hukuki kişiliğe sahip olacaktır. Bu kişilik

- a) Sözleşme akdetme,
- b) Taşınır ve taşınmaz mal edinme ve elden çıkarma,
- c) Dava açma yetkilerini içerecektir.

Madde 28 - Ayrıcalıklar ve Bağışıklıklar

KEİ, görevlileri ve üye devletlerin temsilcileri, üye devletlerin topraklarında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 13 Şubat 1946'da kabul edilen "Birleşmiş Milletler Ayrıcalıklar ve Bağışıklıklar Sözleşmesi"nde belirtilen ve görevlerini KEİ'nin ilke ve amaçlarına uygun olarak bağımsız biçimde yerine getirmeleri için gerekli ayrıcalık ve bağışıklıklardan yararlanırlar.

Ev sahibi ülkenin vatandaşı ya da bu ülkede sürekli ikamet eden UDS'nın görevlileri ve üye devlet temsilcileri sadece görevlerinin ifası sırasındaki resmi eylemleri bakımından yargı bağışıklığından ve dokunulmazlığından yararlanacaklardır.

Üyeler KEİ ve UDS görevlilerinin ayrıcalık ve bağışıklıklarıyla ilgili olarak ek bir protokol akdedeceklerdir.

Madde 29 - Anlaşmazlıkların Halli

İki veya daha fazla üye devlet arasında bu Şart'ın yorumlanması veya uygulanmasıyla ilgili bir anlaşmazlığın vukuu halinde taraflar istişarede bulunacaklar ve gerekirse anlaşmazlığı incelenmesi ve sonuçlandırılması için Konsey'e sunacaklardır.

Madde 30 - Değişiklikler

Herhangi bir üye devlet bu Şart'a değişiklik önerisi getirebilir.

Önerilen değişiklik metni UDS yoluyla üye devletlere dağıtılır ve incelenmesi ve onaylanması için Konsey'e sunulur.

Bu Şart'ta yapılacak ve yukarıdaki ikinci paragrafta göre kabul edilecek değişiklikler üye devletlerin onay, kabul ve uygun bulmasına tabi olacak ve otuz üçüncü maddede kayıtlı usule uygun olarak yürürlüğe girecektir.

BÖLÜM X SON HÜKÜMLER

Madde 31 - İmzalama, Onaylama, Kabul, Uygun Bulma ve Katılım

Bu Şart KEİ'nin bütün kurucu üyelerinin imzasına açık olacaktır.

Bu Şart KEİ'nin imzacı kurucu üyelerinin onay, uygun bulma veya kabulüne tabidir.

Bu Şart, imzacı olmayan herhangi bir devletin bu Şart'ta yer alan hükümlere uygun olarak katılımına açık olacaktır.

Onay, uygun bulma, kabul veya katılım belgeleri tevdi merciine verilecektir.

Madde 32 - Çekinceler

Bu Şart'a herhangi bir çekince konulamaz.

Madde 33 - Yürürlüğe Giriş

Bu Şart dokuz kurucu devletin onay, uygun bulma veya kabul belgelerini tevdi ettikleri tarihi izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girecektir.

Bu Şart'ı birinci paragrafta öngörüldüğü üzere yürürlüğe girişinden sonraki bir tarihte onaylayan, kabul eden veya bu Şart'a katılan her devlet için bu Şart bu devletin ilgili belgelerini tevdi ettiği tarihten itibaren yürürlüğe girecektir.

Madde 34 - Depoziter

Bu Şart'ın tevdi mercii UDS'dir. Bu Şart'ın aslı İngilizce tek örnek olarak depoziter UDS'ya tevdi edilir.

Aşağıda imzası bulunan bizler tam yetkili olarak bu Şart'ı imzaladık.

Yalta'da, Bin dokuz yüz doksan sekiz yılının Haziran ayının beşinci günü yapılmıştır.

(İmzalar)

Arnavutluk Cumhuriyeti

Ermenistan Cumhuriyeti

Azerbaycan Cumhuriyeti

Bulgaristan Cumhuriyeti

Gürcistan

Yunanistan Cumhuriyeti

Moldova Cumhuriyeti

Romanya

Rusya Federasyonu

Türkiye Cumhuriyeti

Ukrayna